

International Conference MIYR- 2022

SEOUL, SOUTH KOREA
MAY 27~28, 2022

SPRING CONFERENCE PROCEEDINGS

[HTTP://YOUNGRES.COM](http://youngres.com)
ISBN:978-9919-24-786-7

INTERNATIONAL CONFERENCE – MIYR 2022
Spring Conference Proceeding

MAY 27~28
Seoul, South Korea

<http://youngres.com>

ISBN:978-9919-24-786-7

Call for the papers

“The Third International conference of Misheel Institute 2022”

27~28 May, Seoul, South Korea

Welcome to the International Conference for Young Researchers

TTICMI- 2022 is being organized by *Misheel Institute for Young Researchers*.

Aim of the conference:

The conference aims to build an international platform for the researchers to share their research findings with global audience, to improve the connection between theoretical and practical knowledge, to offer a networking opportunity for researchers and industrial participants, company representatives, to open opportunities to participate in projects and programs.

International Conference for Young Researchers welcomes submissions on areas including (but not limited to):

- Topic 1.** Information Technology
- Topic 2.** Bio Technology
- Topic 3.** Humanities
- Topic 4.** Physical sciences and Engineering
- Topic 5.** Health sciences
- Topic 6.** Social sciences
- Topic 7.** Environmental sciences/Geology
- Topic 8.** Others

General evaluation criteria for the best work:

- ✓ Theory and methodology used for the research is appropriate and scientific
- ✓ Methodology used for the research is clear and data used for analysis are appropriate
- ✓ Suggested idea/solution is practical
- ✓ Presentation can be prepared by group or individual researcher. Has to have a supervisor.
- ✓ Presentation should be 15minutes, 5 minutes Q&A session in ppt format.
- ✓ Article writing standards of the institute has be strictly followed

Important Dates:

- Abstract submission deadline(1-2p): **April 30, 2022**
- Full paper submission deadline(8-15p, MC-Word): **May 15, 2022**
- Conference dates: **May 27~28, 2022**

Please send following documents to info@youngres.com,

*Abstract and full paper, *Registration fee receipt, *Application form

Phone number : 010-8431-8408/Korea/, 77-858-388/Mongolia/

“Зр дугаар Олон улсын хаврын хурал Мишээл хүрээлэн2022”

5сарын 27~28өдөр, Солонгос улс Сөүл хот

“Залуу Судлаачдын Мишээл Хүрээлэн”-гээс зохион байгуулж буй олон улсын болон монголын их дээд сургуулиудын магистр, докторант мөн залуу судлаачдын дунд эрдэм шинжилгээний шилдэг илтгэл, бүтээлийг шалгаруулах “Зр дугаар Олон улсын хаврын хурал Мишээл хүрээлэн2022” нь 2022 оны 5 дугаар сарын 27-28нд зохион байгуулна.

Хурлын гол зорилго:

Оюутнуудыг Олон улсын судалгаа шинжилгээний ажилд идэвхитэй оролцуулах, тэдний эрдэм шинжилгээний ажил, бүтээлийг нийтэд таниулах, дэмжих, бүтээлч сэтгэлгээг бий болгохоос гадна багш оюутны хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, онол практикийн мэдлэгийн уялдаа холбоог сайжруулах, оюутнуудын бүтээлийг ажил олгогчдод танилцуулах, төсөл хөтөлбөрт хамруулах боломж бололцоог бий болгоход оршино.

Салбар :

МТ - Мэдээллийн Технологи
БТ - Био Технологи
ХУ - Хүмүүнлэгийн Ухаан
ИТ - Инженер Технологи
АС - Анагаахын Салбар
НУ - Нийгмийн Ухаан
БГ- Байгаль/Газарзүй
ХА - Хөдөө аж ахуй
БС - Бусад салбар

Шилдэг бүтээлд тавигдах ерөнхий шаардлага:

- ✓ Судалгааны ажил нь шинжлэх ухааны онол, арга зүйд үндэслэгдсэн байна.
- ✓ Судалгаа шинжилгээний тодорхой арга зүй, арга техникийг хэрэглэсэн байхын зэрэгцээ тооцооллыг бодит өгөгдөл дээр тулгуурлан хийсэн байна.
- ✓ Илтгэлд дэвшүүлсэн санаа оновчтой, практикт хэрэгжих боломжтой байх.
- ✓ Илтгэлийг ганцаарчилсан болон багаар бэлтгэж болох бөгөөд заавал удирдагч багштай байна.
- ✓ Илтгэлийг PPT хэлбэрээр бэлтгэх ба илтгэх хугацаа 15 минут, хэлэлцэх хугацаа 5 минут байна.
- ✓ Өгүүллийг хүрэнлэнгийн “Өгүүлэл бичих стандарт”-ын дагуу бичиж ирүүлнэ.

Өдөр:

- Хураангуй авах хугацаа(1-2р): **2022-04.30**
- Бүрэн өгүүлэл авах хугацаа (8-15р, MS-Word) : **2022-05.15**
- Хурал болох өдөр: **2022-05.27-28**

Шагналт байр /Оролцсон бүх илтгэлүүд гарын бэлэг батламж дагалдан очно/

Professor Award: I байр Батламж, 300.000 төг, II байр Батламж, 250.000 төг

Doctorate student Awards: I байр Батламж, 250.000 төг, II байр Батламж, 200.000 төг

Master student Awards: I байр Батламж, 250.000 төг, II байр Батламж, 200.000 төг

Судалгааны ажлын хураангуй 1ш, бүртгэлийн хураамжийн баримт 1ш, Анкет 1ш-ын хамт misheelinstitute@gmail.com илгээнэ. Холбоо барих: 010-8431-8408/Солонгос/,77-858-388/Монгол/

SPRING INTERNATIONAL CONFERENCE- MIYR 2022

27~28, MAY

Online presentation in ZOOM (05/27)

Section 1. Social Science

/Mongolian time/

09:50~10:00	Participant registration		
10:00~10:10	Introduction of the Misheel institute / M.Batchimeg, emcee/		
Online presentation in ZOOM (05/27)			
Time	Paper ID	Paper Title	Presenter
10:10~10:25	Tsendjav Amarsanaa Professor /Shihihutug National University of the Mongolia/		
10:35~10:50	SSBA-21	Research on MICE skills and MICE constraints affecting MICE participant continuity	Tsedenbal Otgonbayar
11:00~11:15	SSED-02	Analysis of Factors Influencing E-learning	Bat-Ulzii Suvd-Erdene
11:25~11:40	SSED-12	Leadership skills in middle school students	Davaadorj Bumgerel
11:50~12:05	SSBA-11	Higher education marketing: A study on the Impact of International Digital Educational platform on study choice	Ganbat Dariimaa
12:15~12:30	SSBA-20	Investigating the psychological problem and depression level: Population of Ulaanbaatar	Bayaraa Zolzaya
12:40~13:00 Last Greeting			

Section 2. Other Science

/Mongolian time/

12:50~13:00	Participant registration		
13:00~13:10	Introduction of the Misheel institute / M.Batchimeg, emcee/		
Online presentation in ZOOM (05/27)			
Time	Paper ID	Paper Title	Presenter
13:10~13:30	Vedpal Singh Professor / Maharshi Dayanand University, India/		
13:40~13:55	SSBA_16	Digital transition: Investigation of the use of E-Mongolia service and Khur system	Altantsetseg Purevdulam
14:05~14:20	NGCH-04	Current status and prospects of plastic and plastic bag waste recycling	Bayarsaikhan Battsetseg
14:30~14:45	NGES-19	The results of artificial breeding and rehabilitation of Chuluut river fish	Oyuntuya Otgon
14:55~15:10	SSOT-06	Study on SME Development opportunities in Mongolia	Narantsetseg Chamintsetseg
15:20~15:35	GSOT_07	Some results of drought tolerance of three wild onion species	Nyam Munkhtuya
15:45~16:00 Last Greeting			

Oral presentation in SEOUL (05/28)

/Korean time/

12:30~13:00	Participant registration		
13:00~13:10	Introduction of the Misheel institute /S.Otgonduu, emcee/		
Oral presentation in Seoul (05/28)			
Time	Paper ID	Paper Title	Presenter
13:10~13:30	Gantumur Khongorzul Professor /Gyeonsang national university, South Korea/		
13:40~13:55	SSEC-14	Analysis of factors influencing fertility in OECD 5 countries and Central Asian countries	Amarjargal Gandolgor
14:05~14:20	SSBA-03	A study of the Mongolian delivery service's virtual website's service quality	Battumur Gerelmaa
14:30~14:45	SSLW-09	Research on home isolation and consolidation of foreign workers	Tsend Munkhtsatsral
14:45~15:00 GME Co., Ltd Introduction and Coffee Time			
15:00~15:15	MSOT_01	Environmental Health Survey for Adult Residing Near Mining Areas in South Gobi, Mongolia	Surenbaatar Ulziikhishig
15:25~15:40	SSIW-10	A Study on the execution of monetary obligations in foreign currency "Theoretical basis and practical application of article §218.1 of the Civil Law	Battugs Gereltuya
15:50~16:05	SSSS_15	A Study on the Drinking Problems of Mongolian international students in Korea	Enkhtaiwan Tsolmon
16:20~17:00 Last Greeting and Coffee Time			

<http://youngres.com>

Video Presentation (05/27)		
Paper ID	Paper Title	Presenter
HSCS-05	A study of Mongolian wrestling "Bukh" for heritage value	Tsogtsaikhan Galsantogtokh
HSEL-08	Influence of Team Teaching on ESP Students' English Proficiency	Lkhundev Amgalan
SSED-18	Analysing E-Learning in the Teaching of Mathematics	Purevtseren Nyambayar

Table of Contents

MSOT-01 /Surenbaatar Ulziikhishig, Hong Young Seoub/.....	1
SSED-02 /Bat-Ulzii Suvd-Erdene/.....	2
SSBA-03 /Battumur Gerelmaa, Wonjong Kim, Gantumur Khongorzul/.....	10
NGCH-04 /Bayarsaikhan Battsetseg, Saruul Sukhbaatar, Tugjiv Oyunchimeg/.....	19
HSCS-05 /Tsogtsaikhan Galsantogtokh /.....	29
SSOT-06 /Narantsetseg Chamintsetseg, Anna Dunay, Mishig Delgernas/.....	30
GSOT-07 / Nyam Munkhtuya , Otgonsuren Burenjargal, Zhao Jin Hua /	43
HSEL-08 /Lkhundev Amgalan/.....	51
SSLW-9 /Tsend Munkhsatsral/	57
SSLW-10 / Battugs Gereltuya /.....	64
SSBA-11/GanbatDariimaa/	82
SSED-12 /Davaadorj Bumgerel, Jagdag Davaa/	83
SSEC-14 /Amarjargal Gandolgor.....	97
SSSS-15 /Enkhtaivan Tsolmon.....	116
SSBA-16 /Altantsetseg Purevdulam, Otgonbaatar Oyundalai, Boldbaatar Unurjargal, Otgon Sarantuya/.....	134
SSED-18/ Purevtseren Nyambayar.....	149
NGES-19 / Oyuntuya Otgon, Molor Erdene Enkhtaivan, Munkherdene Munkhbat.....	155
SSBA-20 / Bayaraa Zolzaya/.....	160
SSBA-21 /Tsedenbal Otgonbayar/.....	191
SSLW-22 /Tsendjav Amarsanaa/	207

MSOT-01

Environmental Health Survey for Adult Residing Near Mining Areas in South Gobi, Mongolia

Surenbaatar Ulziikhishig, Hong Young Seoub

¹Department of Preventive Medicine, School of Medicine, Dong-A University

²Department of Preventive Medicine, School of Medicine, Dong-A University

ulzii1024@dau.ac.kr, yshong@dau.ac.kr

Abstract: Object: Уг судалгааны ажлын зорилго нь Өмнөговь аймгийн уурхайн бүсийн оршин суугчдын бие дэх хүнд металлын түвшинг тодорхойлж, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийг илрүүлэхэд оршино. Судалгаанд Өмнөговь аймгийн Цогтцэций (n=42), Ханбогд (n=43) сумыг уурхайн бүсээр, Баяндалай (n=39) сумыг хяналтын бүсээр сонгон нийт 124 насанд хүрэгчдийг хамруулан асуумж судалгаа болон цус, үс, шээсний сорьцыг цуглуулан цусан дахь хар тугалга (BPb), мөнгөн ус (BHg), кадмиум (BCd), үсэн дэх мөнгөн ус (hair Hg), шээсэн дэх нийт хүнцэл (Uas)-ийн хэмжээг шинжлэв. Судалгааны үр дүнгээс үзэхэд, нийт судалгаанд оролцогчдын дундаж наслалт нь 41.7 ± 14.8 байсан ба 49 (39.5%) нь эрэгтэй, 75 (60.5%) нь эмэгтэйчүүд байв. BPb геометр дундаж (GM) нь Баяндалай сум 5.06 мкг/дл-ээр Цогтцэций (GM: 4.78 мкг/дл), Ханбогд (GM: 4.56 мкг/дл)-ын оршин суугчдаас өндөр байсан боловч статистикийн хувьд ач холбогдолгүй байв. Мөн Баяндалай сумын оршин суугчдын BHg (GM: 0.35 мкг/л, $p=0.035$) болон үсэн дэх Hg (GM: 64.68 мкг/кг, $p<0.001$)ны төвшин нь уурхайн бүсийн оршин суугчидтай харьцуулахад статистикийн ач холбогдол бүхий өндөр байв. Цогтцэций сумын оршин суугчдын BCd (0.41 мкг/л) болон UAs (GM: 25.49 мкг/л) бусад хоёр сумтай харьцуулахад өндөр гарсан боловч статистикийн хувьд ач холбогдолгүй байв. Нийт гурван сумын оршин суугчдын BPb болон BCd түвшин тамхи татдаг бүлэгт тамхи татдаггүй бүлгээс харьцангуй өндөр байв. Бид Баяндалай сумын оршин суугчдын цусан дахь хар тугалга уурхайн бүсээс өндөр байгаа нь уурхайн бус шалтгаантай холбоотой гэж таамагласан бөгөөд мөн цус болон үсэн дэх мөнгөн усны төвшин өндөр байгааг Баяндалай суманд орших гар алтны уурхайн нөлөө байж болзошгүй хэмээн дүгнэж байна.

Keywords: Хүнд металл, уурхайн бүс, уурхайн бүсийн оршин суугч, Монгол

Analysis of Factors Influencing E-learning

Bat-Ulzii Suvd-Erdene

Department of Fundamental Science, School of Technology in Darkhan-Uul, MUST

Suvd-erdene@stda.edu.mn

Хураангуй: Дэлхий дахиныг хамраад байгаа Ковид-19 цар тахлын нөхцөл байдалтай холбоотойгоор боловсролын салбарт гарч буй өөрчлөлт, үзүүлж буй нөлөөг бид олон талтай авч үзэн, судлах хэрэгцээ шаардлага үүссэн бөгөөд энэ чиглэлээр олон тооны судалгаа шинжилгээний ажил хийгдэж байна. Дэлхийн их сургуулиудын цахим сургалтын талаар хийсэн судалгааг харахад цар тахал дууссаны дараа сургалтын үйл ажиллагаа зөвхөн танхимаар явагдахгүй гэдэг нь тодорхой бөгөөд цахим сургалтын давуу талууд болон боломжуудыг илүү эрэлхийлж, нэвтрүүлж, цар тахлын дараа ч гэсэн сургалтын нэг хэсэг болгон хэрэглэх талаар дурдаж байгаа нь анхаарал татаж энэ судалгааг хийлээ. Энэхүү өгүүлэлд Ковид-19-ийн үеийн Дархан-Уул аймаг дахь Технологийн сургуулийн оюутнуудын цахим сургалтад нөлөөлж буй хүчин зүйлүүд, сургалтын менежментийн зарим асуудлыг их дээд сургуулийн ерөнхий суурь ухааны хичээлүүдийн жишээн дээр хөндөн чанарын болон тоон судалгаа хийж, гаргасан зарим үр дүнг хэлэлцүүлж байна.

Түлхүүр үг: онлайн сургалт, цахим технологи, сургалтын платформ, Moodle ,Teams, тематик шинжилгээ

1. Удиртгал

ДЭМБ-аас 2020 оны 3-р сарын 11-ний өдөр Ковид-19-ийг дэлхийн цар тахал болгон зарласнаар өвчний тархалтыг бууруулахаар дэлхийн улс орнуудын засгийн газрууд боловсролын байгууллагуудыг түр хугацаагаар хаах шийдвэрийг гаргаж бүх шатны боловсролын байгууллагын үйл ажиллагаа цахим хэлбэрт шилжсэн. ЮНЕСКО-ийн мэдээлснээр Ковид-19 цар тахлын улмаас боловсролын байгууллагын сургалтын үйл ажиллагаа анги, танхимд явагдах боломжгүй болж сургуулиа хаасан улсын тоо 2020 оны 3-р сарын 15-нд 53, 4-р сарын 15-нд 190, 5-р сарын 15-ны байдлаар 158 болсон байна. Цар тахлын тархалтын оргил үед дэлхийн нийт суралцагчдын 91.3 хувь нь сургуульд явах боломжгүй, онлайн болон бусад ямар нэгэн хэлбэрээр сургалтаа үргэлжлүүлж, зарим улсад хязгаарлагдмал боломжоос хамаарч сургалт зогсоход хүрсэн [1]. Дэлхий нийтийн хөгжлийн чиг хандлага өнөөгийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан бүх шатны боловсролын үйлчилгээнд орчин үеийн мэдээлэл технологийн дэвшилд суурилсан цахим болон танхимын хосолсон сургалтыг нэвтрүүлэх хэрэгцээ улам бүр нэмэгдсээр байна. Дээрх нөхцөл байдалтай холбоотойгоор цахим сургалт боловсролын бүх түвшний сургалтын салшгүй нэг хэсэг болсноор цахим сургалтын технологи, арга зүй, сургалтын хүртээмж, чанарын асуудал, үнэлгээ, цахим сургалтыг хэрхэн сайжруулах гэх мэт асуудлууд урган гарч гадаадын болон дотоодын судлаачдын анхаарлыг татаж, олон таамаглал, судалгаа, тандалт дүгнэлтүүд хийгдэж байна. Манай улсын боловсролын салбарт өмнө төдий л амжилттай хэрэгжихгүй байсан цахим

сургалтын технологи Ковид-19-ийн нөхцөл байдлаас үүдэн амжилттай нэвтэрч, хэрэгжиж байна. Дэлхийн их сургуулиудын цахим сургалтын талаар хийсэн судалгааг харахад цар тахал дууссаны дараа сургалтын үйл ажиллагаа зөвхөн танхимаар явагдахгүй гэдэг нь тодорхой бөгөөд цахим сургалтын давуу талууд болон боломжуудыг илүү эрэлхийлж, нэвтрүүлж, цар тахлын дараа ч гэсэн сургалтын нэг хэсэг болгон хэрэглэх талаар дурдаж байгаа нь анхаарал татаж энэ судалгааг хийлээ.

2. Онолын судлагдсан байдал

Шведийн их сургуулийн профессор Жози Алборс, Мария Сегара нар цахим сургалтын чанар, хүртээмжид нөлөөлдөг хүчин зүйлүүдийг судалгаагаараа тодорхойлжээ. Шведийн их сургуулийн профессор Жози Алборс, Мария Сегара нар цахим сургалтын чанар, хүртээмжид нөлөөлдөг хүчин зүйлүүдийг судалгаагаараа тодорхойлжээ. Энэ нь багш, сургалтын хөтөлбөр, сургалтын материал, суралцагч гэсэн 4 үндсэн элемент болон бодлого эрх зүй, боловсролын мэдээллийн үйлчилгээ, мэдээлэл харилцаа, технологийн (цаашид МХТ) дэд бүтэц гэсэн туслах 3 элементээс бүрддэг байна [2]. Манай орны хувьд МХТ-ийн дэд бүтцийг харуулсан судалгааг ҮСХ болон МХХТГ-ын 2020 оны тайлангаас авч үзвэл 2020 оны эцэст Монгол орны нийт хүн амын 80% нь эрчим хүчний системд холбогдсон, 100 хүн ам тутмын 11.3% ухаалаг гар утас хэрэглэдэг, 70% интернэт худалдан авах чадвартай, хөдөө орон нутагт амьдардаг хүмүүсийн 26.1% нь суурин интернетэд, 7% нь хөдөлгөөнт интернетэд холбогдсон байна [3]. Кореа их сургуулийн профессор Мин Чан Су “Цахим сургалтыг танхимын сургалтын ач холбогдлоос дутахгүй явуулах ёстой бөгөөд сургалтыг үр дүнтэй явуулахын тулд суралцагчдын идэвх, оролцоог хангах боломжийг бүрдүүлэхэд анхаарал хандуулах хэрэгтэй” [4] гэж тэмдэглэсэн бол доктор Л.Мөнхтуяа алслагдсан бүс нутгийн суралцагчдын МТ-ийн дэд бүтцийг сайжруулах, бодлогоор дэмжих зайлшгүй шаардлага байгааг онцолсноос гадна суралцагчдын цахим сургалтын үеийн сэтгэл зүйг судалснаар суралцагчдын идэвх оролцоог сайжруулах боломжтой гэж дүгнэжээ [5]. Доктор О.Жаргалсайхан оюутнуудын онлайн сургалтад хамрагдахад нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийг судалсан судалгаандаа цахим хичээлд тавигдах стандарт шаардлага, үнэлгээ, арга зүйг тодорхой болгосноор суралцагчдын оролцоо нэмэгдэнэ гэж үзсэн байна. Судлаач Н.Оюут-Эрдэнэ “The study of students online learning experience and their satisfaction with online teaching and learning” өгүүлэлдээ суралцахуйн дизайныг зөв зохион байгуулах нь оюутнуудын сэтгэл ханамжийг дээшлүүлэхэд нөлөөлнө хэмээн дурджээ. Дээд Боловсролын Чанарын Баталгаажуулалтын агентлагийн гүйцэтгэх захирал Дуглас Блэксток “Цахим сургалтын үед бид нэн түрүүнд оюутны бүрэн оролцоог анхаарах шаардлагатай. Оюутан хаанаас орж байгаа, техникийн мэдлэгээс үл хамааран нийт оюутнуудыг хамруулан, шаардлагатай дэмжлэг үзүүлэх нь хамгийн чухал байна” гэсэн бол Пакистан Улсын Фатима Жинна Их Сургуулийн багш Саади Пани “Цахим сургалтын чанарыг хангахад оролцогч талуудын хичээл зүтгэл, оролцоо хамгийн чухал байна. Сургалтын байгууллага, чанарын баталгаажуулалтын байгууллага, оюутан болон түүний гэр бүл, багш ажилчид зэрэг бүх оролцогч талуудын хамтын ажиллагаа нь сургалтын үр дүнд чухал нөлөө үзүүлж байна” гэжээ [6]. Дэлхийн их сургуулиудын цахим сургалтын талаар хийсэн судалгааг харахад цар тахал дууссаны дараа сургалтын үйл ажиллагаа зөвхөн танхимаар явагдахгүй гэдэг нь тодорхой бөгөөд цахим сургалтын давуу талууд болон боломжуудыг илүү эрэлхийлж, нэвтрүүлж, цар тахлын дараа ч гэсэн сургалтын нэг хэсэг болгон хэрэглэх талаар дурдаж байна.

Мөн танхим болон цахим хосолсон (Hybrid Learning, Blended Learning, Flipped Learning) сургалт нь дэлхий дахинд орчин үеийн сургалтын чиг хандлага болон хөгжиж, ялангуяа өндөр хөгжилтэй орны их, дээд сургуулиуд сургалтын эдгээр хэлбэрүүдийг үйл ажиллагаандаа эрчимтэй нэвтрүүлж байна. Ковид-19-ийн үеийн Дархан-Уул аймаг дахь Технологийн сургуулийн оюутнуудын цахим сургалтад нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдэд дүн шинжилгээ хийх. Судалгааны зорилгыг хангах үүднээс дараах зорилтуудыг дэвшүүлэн шийдвэрлэсэн болно. Үүнд:

1. Сургуулийн платформд байршуулсан 70-аас дээш оюутан судалж буй ерөнхий суурь ухааны цахим хичээлд шинжилгээ хийх
2. Суурь ухааны хичээл судалж буй оюутнуудын оролцоонд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлүүдийг тодорхойлох судалгаа авч, тематик шинжилгээ хийх
3. Судалгааны үр дүнд тулгуурлан дүгнэлт гаргаж, санал дэвшүүлэх

3. Судалгааны арга зүй

Цахим хичээлийн хүртээмжид нөлөөлөх хүчин зүйлийг баримт шинжилгээний аргаар, ерөнхий суурь ухааны цахим хичээлд эмпирик аргаар дүн шинжилгээ хийн, цахим сургалтын оролцоонд нөлөөлөх хүчин зүйлийг Google Forms ашиглан асуулгын аргаар тодорхойлж, тематик шинжилгээ хийсэн ба судалгааны зарим үр дүнг математик статистик аргаар SPSS программыг ашиглаж боловсруулалт хийв.

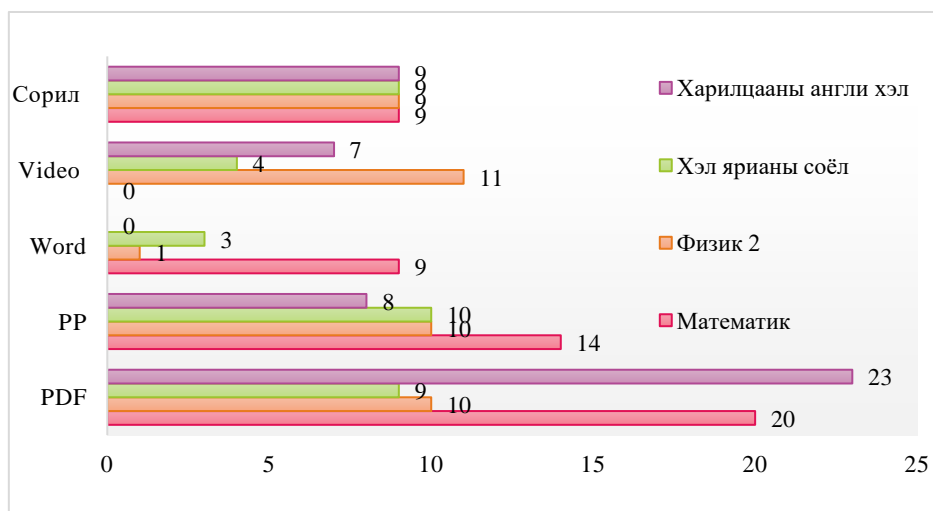
4. Судалгааны үр дүн

Судалгаанд Жози Алборс, Мария Сегара нарын тодорхойлсон цахим сургалтын хүртээмжид нөлөөлдөг 7 хүчин зүйлээс боловсролын мэдээллийн үйлчилгээ, багшийн үйл ажиллагаа, сургалтын материал болон мэдээлэл технологийн дэд бүтэц (суралцагчдын хувьд) зэргийг судалгааны объектоор сонгон авч ДаТС -ийн 70-с дээш оюутан сонгосон ерөнхий суурь ухааны (цаашид ЕСУ гэх) хичээлүүдийн хүртээмжид дүн шинжилгээ хийлээ. Дархан-Уул аймаг дахь Технологийн сургууль нь 2020-2021 оны хаврын улиралд цахим сургалтын үйл ажиллагааг Moodle, Teams гэсэн 2 платформоор явуулж байгаа бөгөөд энэ 2 платформыг хослуулан хэрэглэснээр цахим боловсролын мэдээллийн үйлчилгээний хүртээмж өмнөх жилтэй харьцуулахад нэмэгдсэн. Учир нь багш хичээлийн хуваарьт цаг дээр Teams платформоор сургалтын үйл ажиллагаагаа шууд удирдан /asynchronous хэлбэрээр/ явуулахаас гадна долоо хоног бүр сургалтын материалуудаа Moodle платформд зааварчилгааны хамт /synchronous хэлбэр/ байршуулж цахим сургалтаа явуулж байна. Ингэснээр оюутан Teams платформ дээр хичээлдээ оролцож, Moodle-с хичээлтэй холбогдолтой багшийн бэлтгэсэн лекц, семинарын материалаас гадна, нэмэлт материалыг дэлгэрүүлэн судалж, тухайн сэдэвтэй холбоотой сорилуудыг ажиллан өөрийнхөө мэдлэгийг бататгах боломжтой.

[Хүснэгт 1]. 70-с дээш оюутан сонгосон ЕСУ-ны хичээл

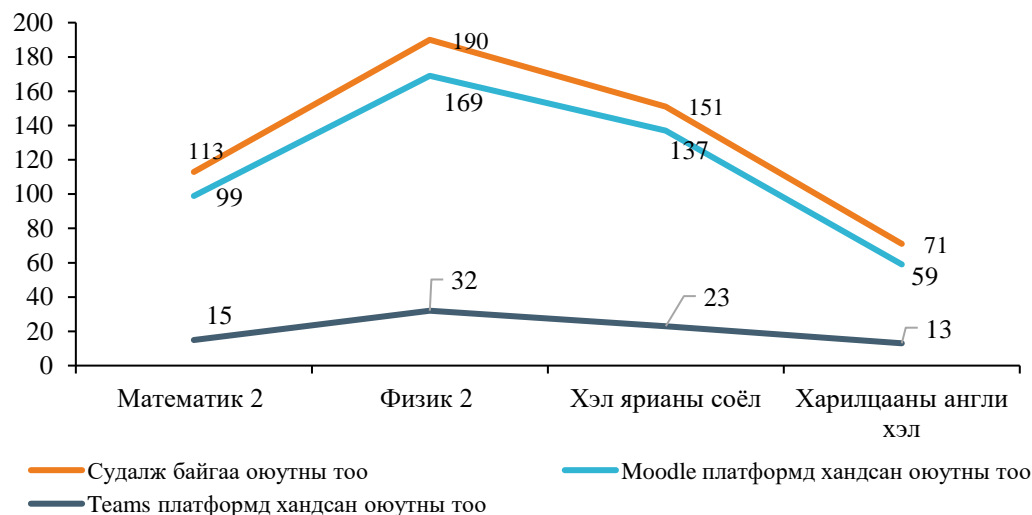
Д/д	Хичээлийн нэр	Оюутны тоо
1	Математик 2	113
2	Физик 2	190
3	Харилцааны англи хэл	71
4	Хэл ярианы соёл	151

Moodle платформд СШУТ -ийн багш нарын заадаг нийт 27 хичээл байгаагаас ЕСУ-ны хичээл болох Математик 2-ийг 113, Физик 2-ийг 190, Харилцааны англи хэлний хичээлийг 71, Хэл ярианы соёл хичээлийг 151 оюутан тус тус энэ хаврын улиралд сонгон судалсан байна.

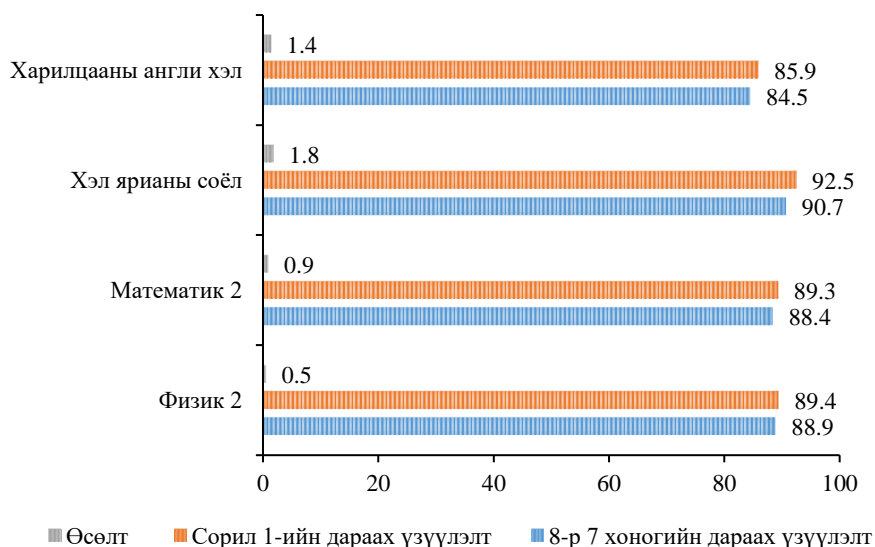
[Зураг 1]. Моодле платформд байршуулсан ЕСУ-ны хичээлийн сургалтын материал

Moodle платформд байршуулсан ЕСУ-ны хичээлийн сургалтын материалууд цахим сургалтын үйл ажиллагааг зохицуулах журамд тусгасны дагуу PP, Word, PDF гэсэн өргөтгөлтэй, багшийн тайлбар оруулсан бичлэгтэй, мөн багшийн өөрийн видео хичээлүүд болон оюутан нэмж судлах материал, бусад нийтэд нээлттэй онлайн хичээлүүд зэрэг шаардлага хангасан сургалтын материалуудыг байршуулсан байна.

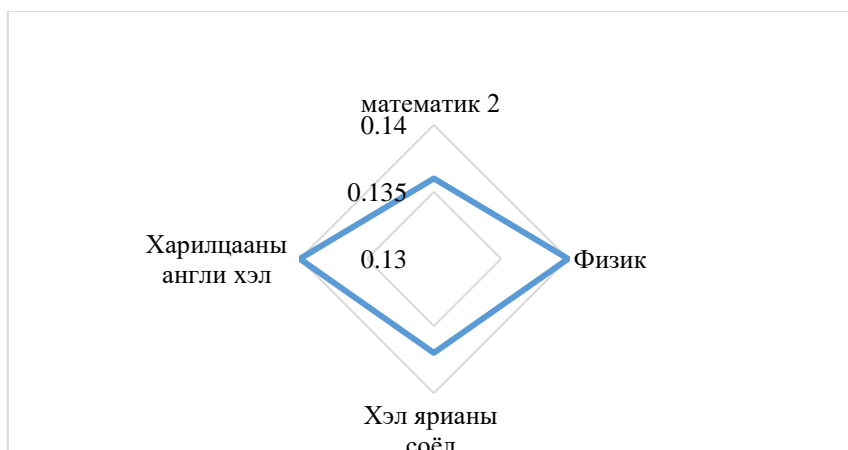
[Зураг 2]. Цахим хичээл судалж буй оюутан ба платформд хандсан оюутны тоон харьцуулалт

Зураг 2-оос харахад, Teams платформд хандсан оюутнуудын тоо Moodle-д хандсан оюутнуудын тооноос харьцангуй бага байгаа нь анхаарал татаж байна.

[Зураг 3]. Цахим хичээл хандаж буй оюутнуудын идэвх

Teams болон Moodle платформд хандсан оюутнуудын 8 долоо хоногийн идэвхийг “Сорил 1” өгсөн 9 дэх 7 хоногийн хичээлд оролцсон байдалтай харьцуулж үзэхэд эрс өөрчлөлт харагдахгүй байгаа нь дүнгийн төлөө биш мэдлэг эзэмших гэж хичээж байгаа оюутнуудын хандлагыг илэрхийлж байна.

[Зураг 4]. Судалгааны статистик боловсруулалтын үр дүн

SPSS программаар боловсруулсан судалгааны үр дүнгээс харахад вариацийн коэффициент нь 32,9; 31.81; 14 тоон үзүүлэлттэй буюу $\leq 33\%$ ба дисперсийн шинжилгээнээс хамгийн их ба бага 2 үзүүлэлтийн хооронд 0,006 зөрүү харагдаж байгаа нь хэвийн тархалттайг илэрхийлж байна. Энэ судалгааны үр дүнгээс шинжилгээ хийсэн 4 төрлийн цахим хичээлийн сургалтыг хэвийн явагдаж байна гэж үзлээ.

ДаТC-д “Хэл ярианы соёл” хичээлийг судалж буй 117 оюутныг сонгон цахим сургалтын үед оюутнуудад тулгарч байгаа бэрхшээлүүд, мөн тэдэнд шаардлагатай дэмжлэг, сургалтын горимын гэнэтийн өөрчлөлтийн үед тохиолдсон бэрхшээлийг даван туулахад ашигласан стратеги гэсэн агуулгын хүрээнд O’Cathain, Thomas нарын онолын дагуу боловсруулсан ба энэ нь хариулагчдад хүссэн бүхнээ өөрсдийн үгээр бичих боломжийг олгодог чанарын судалгаанд өргөнөөр ашигладаг арга, техник юм.

Судалгааны үр дүнг Браун, Кларк (2006) нарын боловсруулсан 6 үе шаттай тематик шинжилгээний аргаар EXCEL программаар боловсруулсан. Судлаач Бруан “Тематик шинжилгээ нь тухайн өгөгдлөөс дараалсан, тодорхой утга санаануудыг ялган тогтоож, тэдгээр санааг шинжлэн, тайлагнах арга” хэмээн тодорхойлсноос гадна тематик боловсруулалтыг нарийн нямбай хийж чадвал асуудлын мөн чанарыг танин мэдэхүйц шинжилгээ болж, судалгааны тодорхой асуултыг хариулж чадна хэмээн үздэг. Тематик шинжилгээ хийхэд хамгийн түрүүнд анхаарах зүйл бол хэсэг тус бүрт байгаа үндсэн утга буюу тема-г танин тогтоох явдал юм хэмээн Хауас (1997) дүгнэсэн бол Фрип болон Грейсон (2004) “Тематик боловсруулалтыг нарийн нямбай хийж чадвал асуудлын мөн чанарыг танин мэдэхүйц шинжилгээ болж, судалгааны тодорхой асуултыг хариулж чадна” гэж үзжээ. Эдгээр судлаачийн үзэж байгаагаар тематик шинжилгээ нь тухайн өгөгдлөөс дараалсан, тодорхой утга санаануудыг ялган тогтоож, тэдгээр санааг шинжлэн, тайлагнах арга юм.

Судлаач Бруан, Кларк нар тематик шинжилгээ хийх зургаан алхмыг тодорхойлж гаргаж ирсэн байдаг. Үүнд:

1. Өгөгдөлтэй танилцах
2. Анхны кодуудыг үүсгэх
3. Тема үүсгэх
4. Темаг хянах, нягтлах
5. Темаг тодорхойлох, нэрлэх
6. Өгөгдөлийн үр дүнг тайлагнах

Судалгааны өгөгдлийг цуглуулж Браун, Кларк нарын боловсруулсан дээрх алхмаар тематик шинжилгээ хийсэн.

Асуулт . Онлайнаар суралцах явцад ямар бэрхшээлтэй тулгарч байна вэ?

Дээрх асуултын өгөгдлийг excel программ дээр боловсруулж 11 дэд тема болгоод эндээс үндсэн 6 темаг үүсгэн кодлож эцэст нь өгөгдөлийн үр дүнг тайлагнав. Оюутнууд цахим сургалтаар үед тухайлбал, лабораторын хичээл, дадлага хийх зэрэг чухал ач холбогдолтой зарим хичээлүүдийг заавал танхимаар судлах шаардлагатай байгааг онцлон дурдсан байлаа. Жишээ нь:

“Миний мэргэжлийн хувьд физикийн хичээл маш чухал хичээл байдаг, учир нь би цахилгааны инженер мэргэжлээр сурч байгаа. Цахим сургалтаар Физикийн хичээлийн лабораторын ажлыг гүйцэтгэх боломж байхгүй учир танхимаар хичээл орохыг маш их хүсэж байна (O16).

Интернэтийн холболт тогтворгүй байдал нь оюутнуудын цахим сургалтанд тулгарч байсан хамгийн том бэрхшээлийн нэг байсан ба энэ нь оюутнуудын хичээлийн оролцоонд шууд нөлөөлөх хүчин зүйл болох нь харагдаж байна. Жишээ нь:

“Интернетийн хурднаас болоод teams-р хичээл орж байхад багшийн яриа гацах, тасалдах, сонсогдохгүй байх үе зөндөө тохиолддог” (O45)

Судалгааны үр дүнг үснэгт 2-т харуулав.

[Хүснэгт 2]. Оюутнуудад цахимаар суралцахад тулгардаг бэрхшээл

Үндсэн тема	Дэд тема	Дүн шинжилгээ
Танхимын хичээл	Хичээлдээ явах шаардлагатай	Оюутнууд лабораторт хийх туршилтын ажлыг гэртээ гүйцэтгэх боломжгүй
МТ-ийн асуудал	Компьютер, ухаалаг гар утасны дутагдал, Интернетэд холбогдож чадахгүй байх	Оюутнуудад цахим хичээл хийх тоног төхөөрөмж байхгүй Оюутнууд онлайн хичээлийн платформд интернетээс болоод орж чаддаггүй
Төвлөрөл	Хүсээгүй орчинд суралцах Цахим эх сурвалжууд бэлэн байх, Биеийн тав тухгүй байдлаа мэдрэх	Оюутнууд цахим хичээл хийх тохиромжгүй орчин бол гэр гэдгийг мэдрсэн. Оюутнууд цахим эх сурвалжууд ямагт бэлэн байдаг нь хичээл э цагтаа хийх хүсэлгүй болгосноос анхаарлаа төвлөрүүлж чаддаггүй Оюутнууд цахилгаан төхөөрөмж ашиглан онлайн хичээл хийж эсэг хугацаа зарцуулсны дараа биеийнхээ тав тухгүй байдлаа олж мэдрдэг.
Харилцан үйлдэл	Бусад оюутантайгаа харилцах харилцаа үгүйлэгдэх, Багштайгаа харилцах харилцаа үгүйлэгдэх	Оюутнуудад найзтай болох, онлайн хичээл дээр үеийнхэнтэйгээ санал солилцох боломжгүй гардаггүй Оюутнууд багшаасаа ойлгоогүй зүйлээ асуух, хариултыг тэр дор нь авахад хэцүү
Цагийн менежмент	Тодорхой бус даалгавар хүлээж авах, Лекцийн хичээлийн видеог нэг дор үзэх	Оюутнууд шалгалтын болон бие даалтын сүүлчийн хугацааг сайн мэдээгүйгээс хугацаандаа хийдэггүй.. Зарим багш нар лекцийн хичээлийн видеог хугацаандаа оруулахгүй дараа нь нөхөж оруулснаас болж хичээлээ нэг дор нөхөж үзэх шаардлага гардаг.
Үнэлгээний арга	Онлайн шалгалтын шударга байдалд эргэлзэх	Онлайн шалгалт нь хуулах боломжийг олгох магадлал маш өндөр учир үнэлгээнд эргэлзэж санаа зовсон.

Асуулгын аргаар авсан судалгаанд зөрчил бэрхшээлийн шинжилгээ хийсэн үр дүнг дараах хүснэгтэд харуулав.

[Хүснэгт 3] Цахим хичээлийн хүртээмжид хийсэн зөрчил, бэрхшээлийн шинжилгээ

Доголдож буй зүйл	Зөрчил бэрхшээл	Шалтгаан	Арилгах арга зам
Оюутнуудын цахим хичээлд оролцох идэвх сул	Интернэтэд холбогдож чадахгүй.	Компьютер, ухаалаг гар утас байхгүй	Бодлого, эрх зүйгээр зохицуулах
Цахим хичээлд зарцуулж байгаа цаг бага	Дата маш их хэмжээгээр хэрэглэгддэг.	Дата худалдаж авах боломж хомс	Бодлого, эрх зүйгээр зохицуулах
Teams платформд хандаж байгаа оюутан маш цөөн	Байнга онлайн орчинд байдаггүй.	Оюутнуудын ихэнх нь хөдөө орон нутагт амьдардаг	Боловсролын мэдээллийн үйлчилгээг сайжруулах
Оюутнуудын цахим хичээлд оролцох идэвх сул	Сонирхолгүй	Зарим хичээлийн сургалтын материал үр өгөөж багатай	Сургалтын хөтөлбөр, заах арга зүйд шинэчлэлт хийх
Цахим сургалтын талаар мэдлэг, ойлголт хомс	Цахим сургалтын орчин, нөхцөл бүрдээгүй	Цахим сургалтад бэлэн байгаагүй	Цахим сургалтын эрх зүйн орчныг бий болгох

4. Дүгнэлт

Судалгааны үр дүнд тулгуурлан дараах дүгнэлтийг хийлээ.

1. Олон улсын түвшинд хийгдэж байгаа туршилт судалгаа болон бидний судалгааны үр дүнгээс цахим сургалтын хүртээмж сургууль, багш нарын үйл ажиллагаанаас төдийгүй бусад хүчин зүйлүүдээс хамаардаг нь харагдаж байна.
2. Цахим сургалтын хүртээмжид хийсэн зөрчил, бэрхшээлийн шинжилгээн дээр үндэслэн мэдээлэл технологийн дэд бүтцийг сайжруулах, боловсролын мэдээллийн үйлчилгээг боловсронгуй болгоход төрийн бодлого эрх зүйн дэмжлэг зайлшгүй шаардлагатай байна гэж үзлээ.
3. Мэдээлэл технологийн дэд бүтцийг хөгжүүлж, интернэтгүй орчинд ч бүх суралцагчид хамрагдах боломжтой цахим сургалт явуулах эрх зүйн орчинг бий болгохоос гадна цахим сургалтанд зориулсан хөтөлбөр боловсруулах зайлшгүй шаардлагатай байна.
4. Оюутнуудын цахим хичээлийн оролцоонд нөлөөлж байгаа өөр нэг хүчин зүйлийн нэг бол багшийн үйл ажиллагаа тул багш нар оюутнуудад хичээлийн зохион байгуулалтын талаар тодорхой зааварчилгаа өгөх, сургалтын дизайнаа оновчтой төлөвлөх шаардлагатай байна.

Эцэст нь дүгнэхэд танхим болон цахим хосолсон (Blended Learning) сургалт нь цар тахлын дараа дэлхий дахины орчин үеийн сургалтын чиг хандлагад тодорхой байр суурь эзлэхийг судлаачид онцлон тэмдэглэж байгаа хэдий ч техник, технологийн тусламжтайгаар илүү сайн боловсролыг олгох, боловсролыг илүү тэгш хүртээмжтэй болгох, суралцагчдын оролцоог хангахдаа суралцагчдын МТ-ийн хүртээмжийн ялгаатай байдлыг арилгах бүтээлч арга замыг олох нь боловсролын үйлчилгээ үзүүлж байгаа хэн бүхний хувьд хамгийн чухал асуудал гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

- [1]. Бадарч. Б, *Боловсролын тухай дахин эрэгцүүлэн бодох нь*. УБ 2017
- [2]. Мөнхтуяа.Л, *XXI зуун ба сургалтын чиг хандлага*, МУБИС-ийн ЭШБ эмхэтгэл 2020
- [3]. ШУТИС, НБТ. *Онлайн сургалтын чиг хандлага, онцлог*. УБ.2020
- [4]. Эрдэнэчимэг.Э, *Боловсрол ба Ковид 19 Төрийн байгуулал судлал сэтгүүл* УБ.2020 №02
- [5]. https://www.1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=yearbook_2020.pdf&ln=Mn
- [6]. Abbas, Z.; Umer, M.; Odeh, M.; McClatchey, R.; Ali, A.; Farooq, A. *A semantic grid-based e-learning framework (SELF)*. In *Proceedings of the CCGrid 2005. IEEE International Symposium on Cluster Computing and the Grid 2005*, CWL, UK, 9–12 May 2005; Volume 1, pp. 11–18.
- [7]. Basak, S.K.; Wotto, M.; Bélanger, P. *A framework on the critical success factors of e-learning implementation in higher education: A review of the literature*. *Int. J. Educ. Pedagog. Sci.* 2016, 10, 2409–2414
- [8]. Graham, C.R.; Woodfield, W.; Harrison, J.B. *A framework for institutional adoption and implementation of blended learning in higher education*. *Internet High. Educ.* 2013, 18, 4–14. [CrossRef]
- [9]. José Albors-Garrigos1, María-del-Val Segarra-Oña1 “*The Impact of E-Learning in University Education*”
- [10]. Mohammed, H.J.; Kasim, M.M.; Shaharane, I.N. *Evaluation of E-learning approaches using AHP-TOPSIS technique*. *J. Telecommun. Electron. Comput. Eng. (JTEC)* 2018, 10, 7–10.
- [11]. Negash S, Vilkas B. *Handbook of distance learning for real-time and asynchronous information technology education*
- [12] Zara M. Sarikhani, R. *The impact of e-learning on university students; academic achievement and creativity*

SSBA-03

A study on Service Quality of Virtual Website

Battumur Gerelmaa, Wonjong Kim, Gantumur Khongorzul

¹Ph.D candidate, Department of Industrial Management, Gyeongsang National University, Korea

²Professor, Department of Industrial Management, Gyeongsang National University,
BERI, Korea

³Professor, Department of Industrial Management, Gyeongsang National University

gerelbat489@gmail.com, wj.kim@gnu.ac.kr, khongorzul@gnu.ac.kr

Abstract- Delivery services are a highly competitive field under e-commerce pressure. This paper used Delone and McLean's information system success model to evaluate the impact of e-service quality and e-trust on the e-reuse intention of web site-based delivery services in Mongolia. The Mongolian postal services have changed their policies, resulting in a change in competition and monopoly. The rapid development of the Mongolian Delivery service sector has introduced a competitive environment to competitive services and provided new ideas for express service to understand the customer. Two hundred and ninety-nine customers with experience were surveyed and data was collected with the help of the SPSS 21.0 and AMOS 20.0 statistical packages. In this study, four components of e-service quality constructs (including accessibility, interactivity, ease of use and responsiveness) of e-delivery service have been found to have influenced e-trust, but usefulness has no significant effect on e-trust. Moreover, accessibility and responsiveness (both elements of e-service quality) have been proven to affect e-satisfaction, although ease of use, usefulness, and interaction do not. E-trust has a strong influence on perceived fulfillment and e-reuse expectations. E-satisfaction and e-reuse intention both have a strong effect on E-WOM.

Key Words- E-service quality, Information Success model, E-Satisfaction, E-Trust, E-Reuse-intention, E-WOM

1. INTRODUCTION

In this internet-driven world, purchasing an online service again equals a returning customer in the physical world, while reusing an online service means it has been used in the past [1]. Almost every country's postal services perform a critical function because economic and political effects are dual. During this fourth industrial revolution, the postal industry is changing every day, especially in developed nations [2]. In recent years, enterprises have been undergoing a fundamental change, and the change has been determined by the acceptance and growth of innovative technologies such as big statistics and artificial intelligence. In developing countries, certain postal economic models have grown to provide greater reach and new opportunities [3]. In recent decades, the postal area has evolved from a public and conventional organization to a mix of community and commercial operators. Community corporations are attempting to change their image, which has been typified by the e-SQ mandate. Postal services sector is through a wave of innovation, with operators utilizing these technologies to develop new services and improve existing ones in response to client demands [4]. Based on changes in the postal market, sector trends, and rapid technical advancements, the postal service is being modernized

and reformatted. For post offices that wish to stay relevant, digital transformation is now a top responsibility. Other obstacles in this business include the emergence of creative commercial rivals as a result of privatization and the modernization of maintenance facilities [5], especially e-customer satisfaction in Mongolia's postal sector. Postal services are generally concerned with the delivery of parcels, letters, papers, and deliveries. The following actions are also part of the postal transit process: collection, input sorting, transportation, output sorting & distribution [6]. The postal industry used of physical communication in the past or transportation process. Postal services face many challenges in the past decade, specifically: Threat from electronic communication, the competition from express and parcel carriers with the use of electronic communication seem to be a major challenge for the postal service's [7]. This study adds to the body of knowledge in the field of e-services by elucidating the links between e-service quality, e-trust, and e-reuse intention. Currently, the Mongolian postal delivery industry is very competitive because of the existing established competitors and mature status of the market. Which is a perception of electronic quality service to attract customers in a highly competitive market? For developing electronic service standards and techniques, managers have to be willing to understand the perceptions and expectations of customers, poor electronic quality service, low mail traffic volume, and poor accessibility. This study aims to provide a new gateway to the postal service in Mongolia on improving its electronic services to retain its market share or get higher profitability. This study develops and evaluates an e-SQ, online trust, and online reuse intention scale.

2. Theoretical Background

2.1 E-Service quality and E-Trust

Parasuraman et al. [8] define service quality as a customer's choice on an entity's general. Improvements in user honesty, as well as improvements in a company's operations, competence, and production, are all possible outcomes of service value [9].

As a result, it's critical to recognize service quality in the e-commerce industry, as well as what customer's value in their online transactions. "The amount to which a web site supports efficient and successful shopping, purchase, and delivery of product and services" is one of the key criteria of e-service quality [10]. E-service quality-technical adequacy, content quality, information quality, efficiency, E-recovery service-responsiveness, compensation, E-satisfaction, E-trust, E-service quality is obviously of similar significance and importance in the commercial and public sectors, according to previous study.

H1: E-Service Quality of the web based site will have a helpful effect on E-Trust.

2.2 E-Service quality and E-Customer satisfaction

E-satisfaction results in purchases and repurchases, assuring e-loyalty to a certain web site [11]. "A consumer's feeling of fulfillment over a buying experience with an e-commerce web site is known as e-satisfaction" [12]. "The overall psychological state emerging when the emotion surrounding disconfirm expectations is paired with a consumer's earlier thoughts about the consumer experience," according to [13].

H2: E-Service Quality of the web based site will have a helpful effect on E-Trust.

2.3 E-Trust and E-Customer Satisfaction

Reuse intention may be described as a consumer's desire to acquire items or services again after they have already purchased them once. Furthermore, the desire to reuse is linked to a person's decision to acquire items and services from the same company on a regular basis while taking into account their existing circumstances [14]. According to Lee & Lin [14] trust has the greatest impact on total service quality and customer satisfaction for online shops.

H3: E-Trust of the web based site will have a helpful effect on E-Customer Satisfaction.

2.4 E-Trust and E-Reuse-intention

Trust is extremely important in internet enterprises. People are wary of disclosing personal information because they have doubts about the information's secrecy and security. As a result, it's critical to earn consumers' confidence by being dependable and dedicated to responding to customer inquiries and concerns [15]. The findings imply that contentment and attitude have a beneficial influence on Promptly's intention to be reused. Furthermore, perceived utility is proven to be a driver of user satisfaction and a favorable attitude toward Promptly, whereas positive confirmation has an impact on contentment [16].

H4: E-Trust of the web based site will have a helpful effect on E-Reuse-intention.

2.5 E-Trust and E-WOM

Researchers have previously argued that online buying is influenced by perceived advantages, ease of use, and word of mouth marketing (E-WOM), as well as trust. Customers are more likely to make purchases via the internet if they believe the items are nice and the process is simple. Online shopping, on the other hand, is more convenient and flexible for customers than buying in stores [17].

Interactions based on E-WOM have an influence on consciousness, perception, behavior, behavior intention, and other characteristics [18].

H5: E-Trust of the web based site will have a helpful effect on E-WOM.

3. RESEARCH MODEL

The initial DeLone & McLean Success Model established a comprehensive framework for assessing the success of information systems. The new, updated model is built on empirical and theoretical contributions from researchers who have tested or debated the creative model. Measures in this study were supplemented and modified based on previous researches. First, for this measurement items for characteristics of e-service quality have been adopted from [19], [20], [21]. And each component has been adapted to prepared the purpose of the study. Second, measures for e-trust, e-satisfaction, e-reuse intention, e-wom have been hired from [22], [23]. All structures are measured on a seven-point Likert. To examine the investigation models and hypotheses established from earlier studies, questionnaire questions that can assess the notion of each variable were first designed and administered to Mongolian customers who had used Mongolian delivery service web based. This poll was performed from July to

September 2021 and used sampling to make the questionnaire easier to complete. The final analysis included 355 copies of the 299 questionnaires gathered throughout the survey period, removing 56 copies with insincere answers.

4. RESULT

4.1 Demographic Analysis

The demographic characteristics of respondents on the various parameters like gender, education, frequency, postal services, and country are represented as follows: characteristics of service quality of consumer satisfaction in the postal service and to confirm the relative for on consumer satisfaction. About the gender of the respondents, two-thirds of the respondents were female (76.92%) and one-third of the respondents were male (23.08%). The fact the women are being served requires that appropriate services be provided to female clients. Table 4 shows that the greater part of respondents matured 30 to 39 years accounted for (38.13%) of the full amount participants.

[Table 1] Respondents

Division	Item	Frequency	Rate(%)
Gender	Male	69	23.08
	Female	230	76.92
Age	20-29	90	30.10
	30-39	114	38.13
	40-49	68	22.74
	50-59	27	9.03
Education	High school	35	11.71
	Technical college (some)	20	6.69
	Bachelor's Degree	186	62.21
	Master's degree and over	58	19.40
Postal services (Which have used)	Newspaper	30	10.07
	EMS	143	47.83
	Mark	12	4.01
	Logistics	13	4.35
	Domestic delivery	101	33.78
Frequency	Every week	35	11.71
	Every month	20	6.69
	Every season	186	62.21
	When needs arise	58	19.40

4.2 Reliability analysis

Reliability analysis examines the relationship between each group of questions. This measurement is consistent with the inside compatibility of acceptable structures when the rate of Cronbach's Alpha is above .70. As be able to be seen from [Table 2], the Cronbach Alpha coefficients are upper than the recommended values (.800-.949).

[Table 2] Reliability analysis

Constructs		Coding	Items	Cronbach's Alpha
Information quality	Usefulness	CU4	3	0.912
		CU2		
CU1				
System quality	Ease of use	EU3	3	0.928
		EU2		
	EU1			
	Accessibility	AC4	3	0.876
		AC2		
		AC1		
Service quality	Responsiveness	RS3	3	0.858
		RS2		
		RS1		
	Interactivity	IT4	3	0.800
		IT2		
		IT1		
E- Customer Trust		ET1	3	0.964
		ET2		
		ET3		
E- Customer Satisfaction		CS1	3	0.869
		CS2		
		CS3		
E-Reuse Intention		RI1	3	0.893
		RI2		
		RI4		
E-WOM		WO1	3	0.949
		WO2		
		WO3		

4.4 Confirmatory Factor Analysis

Confirmatory factor analysis (CFA) was performed between the measured variables to secure validity and reliability among the variables presented in the research model of this study and to perform path analysis. In order to improve the fit index through the confirmatory factor analysis of this study, items with a standardization coefficient value of 0.5 or less were removed.

[Table 3] Confirmatory factor analysis

Construct	Item	Estimate	Std. Estimate	S.E.	C.R.	CR	AVE
Usefulness	CU4	0.934	0.893	0.04	23.438	0.931	0.777
	CU2	0.915	0.831	0.045	20.134		
	CU1	1	0.918	-	-		
Ease of use	EU3	0.837	0.96	0.04	21.084	0.959	0.887
	EU2	0.967	0.929	0.035	27.837		
	EU1	1	0.936	0.035	-		
Accessibility	AC4	1	0.994	-	-	0.895	0.851
	AC2	0.885	0.902	0.058	15.144		
Responsiveness	AC1	0.83	0.867	0.058	14.308	0.863	0.679
	RS3	0.756	0.741	0.051	14.751		
	RS2	0.943	0.849	0.053	17.947		
Interactivity	RS1	1	0.876	-	-	0.816	0.606
	IT4	0.542	0.558	0.054	-		
E-Trust	IT2	0.93	0.851	0.056	25.484	0.964	0.899
	IT1	1	0.884	-	20.109		
	ET1	1	0.946	-	-		
E-Customer satisfaction	ET2	0.987	0.959	0.027	36.399	0.872	0.694
	ET3	0.951	0.94	0.028	33.511		
Reuse	CS3	0.978	0.797	0.062	15.746	0.893	0.736
	CS2	0.975	0.858	0.056	17.335		
	CS1	1	0.843	-	-		
E-WOM	RI1	1	0.866	-	-	0.962	0.863
	RI2	0.989	0.837	0.054	18.074		
	RI4	0.983	0.871	0.051	19.224		
E-WOM	WO1	0.945	0.892	0.035	26.741	0.962	0.863
	WO2	1	0.942	-	-		
	WO3	0.971	0.956	0.029	33.545		

CMIN=349.177, DF=283, P=0.000, CMIN/DF=1.234, RMR= 0.035, GFI=0.924, AGFI=0.898, RMSEA=0.028, CFI=0.991, TLI=0.989, RMSEA=0.053

4.5 Correlation analysis

The correlations among the variables were analyzed. As a result of comparing the correlation of all two variables and square the root value of AVE, the correlation value is lower than the square root value of all AVE. In addition, no pair of measures was found with a correlation that exceeds 0.9, indicating no multicollinearity exists among the construct.

[Table 4] Correlation analysis

	(1).	(2).	(3).	(4).	(5).	(6).	(7).	(8).	(9).
CU	0.777								
EU	0.596	0.887							
AC	0.339	0.366	0.851						
RS	0.367	0.348	0.434	0.679					
IT	0.42	0.416	0.27	0.329	0.606				
ET	0.518	0.56	0.361	0.355	0.417	0.899			
CS	0.298	0.323	0.411	0.497	0.234	0.392	0.694		
RI	0.315	0.320	0.399	0.438	0.308	0.37	0.476	0.736	
WO	0.317	0.338	0.429	0.475	0.266	0.416	0.489	0.529	0.866

4.6 Path analysis

For models with goodness of fit to results are: We can see that CMIN= 464.064 CMIN/df=1.413, which is less than the standard of below $p=0.000$, RMR=.048, GFI=.911, AGFI=.885, greater than is acceptable [24]. CFI=.984, TLI=.980, all of them are exceed 0.9, they meet the standard of above 0.9, indicating good model fit degree; RMSEA=.037, less than 0.08. The hypothesis test results are as follows. Usefulness has no significant effect on e-customer trust of postal service. The H1-1 hypothesis is rejected (Estimate=.093, $p=.308$).

[Table 5] Path analysis

Hypothesis	Estimate	S.E.	C.R.	P	Result
H1-1: Usefulness - E-Trust	0.093	0.091	1.02	0.308	Rejected
H1-2: Ease of use -E-Trust	0.742	0.124	5.974	***	Accepted
H1-3: Accessibility - E-Trust	0.160	0.069	2.308	0.021	Accepted
H1-4: Responsiveness - E-Trust	0.334	0.106	3.149	0.002	Accepted
H1-5: Interactivity - E-Trust	0.384	0.152	2.525	0.012	Accepted
H2-1: Usefulness - E-satisfaction	-0.029	0.061	-0.475	0.635	Rejected
H2-2: Ease of use - E-satisfaction	-0.011	0.08	-0.134	0.893	Rejected
H2-3: Accessibility - E-satisfaction	0.204	0.052	3.944	***	Accepted
H2-4: Responsiveness - E-satisfaction	0.435	0.082	5.282	***	Accepted
H2-5: Interactivity - E-satisfaction	-0.064	0.106	-0.606	0.544	Rejected
H3: E-Trust - E-satisfaction	0.186	0.041	4.501	***	Accepted
H4: E-Trust - E-Reuse intention	0.617	0.05	12.293	***	Accepted
H5: E-satisfaction - E-WOM	0.924	0.114	8.115	***	Accepted
H6: E-Reuse intention - E-WOM	0.487	0.075	6.486	***	Accepted
CMIN=414.064, DF=293, P=0.000, CMIN/DF=1.413, RMR= 0.048, GFI=0.911, AGFI=0.885, CFI=0.984, TLI=0.980, RMSEA=0.037					

Ease of use has significant positive effect on e-trust. The H1-2 hypothesis is accepted (Estimate=.742, $p=.000$). Accessibility has significant positive effect on e-trust. The H1-3 hypothesis is accepted (Estimate=.016, $p=.069$). Responsiveness has significant positive effect on e-trust. The H1-4 hypothesis is accepted (Estimate=.334, $p=.002$). Interactivity has significant positive effect on e-trust. The H1-4 hypothesis is accepted (Estimate=.384, $p=.012$). Usefulness has no significant effect on e-customer satisfaction. The H2-1 hypothesis is rejected (Estimate= -.029, $p=.061$). Ease of use has no significant effect on e-customer satisfaction. The H2-2 hypothesis is rejected. (Estimate=-.011, $p=.893$). Accessibility has significant positive effect on e-customer satisfaction. The H2-3 hypothesis is accepted (Estimate=.204, $p=.000$). Responsiveness has significant positive effect on e-customer satisfaction. The H2-4 hypothesis is accepted (Estimate=.435, $p=.000$). Interactivity has no significant positive effect on e-customer satisfaction. The H2-5 hypothesis is rejected (Estimate=-.064, $p=.544$). E-Trust has significant positive effect on e-customer satisfaction. The H3 hypothesis is accepted (Estimate=.186, $p=.000$). E-Reuse intention has significant positive effect on e-satisfaction.

This study is to identify how delivery service quality affects customer satisfaction and update the basic service quality model, then information to delivery service companies and foreign-invested companies in making strategic decisions. The variable e-service quality, which is made up of indications, accessibility, and responsiveness, has an impact on e-customer satisfaction.

The accessibility dimension promotes high satisfaction to the customers. Accessibility needs to be enhanced by investment in their digital platform to serve and payment for postal services. Responsiveness has a relatively significance on e-customer satisfaction. The Mongol Postal Service must enhance its ability to address current concerns, complaints, and financial issues related to a missing cargo in a timely manner. In this study, four components of e-service quality constructs (including accessibility, interactivity, ease of use and responsiveness) of delivery service have been found to have influenced e-trust, but usefulness has no significant effect on e-trust, e-satisfaction of Mongolian customers. Mongolian postal web site is not provided complete, appropriate, important, and usefully content.

Also, accessibility and responsiveness (both elements of e-service quality) have been found to affect e-satisfaction, while ease of use, usefulness, and interactivity do not. But previous studies usefulness [25], ease of use, interactivity has been found to have influences e-trust and e-satisfaction. Liang and Pei-Ching [25] determined usefulness as an important of e-banking service quality. E-trust significantly affects e-customer satisfaction and e-reuse intentions. E-satisfaction and E-reuse intention each have a significant effect on E-WOM. A short is as follows, based on the findings of the analysis that has been performed: For starters, the Mongol Postal Service has a strong reputation for repair quality.

We need to understand our consumers' wants, which is getting easier as a result of the services we offer. Consumer enjoyment has a relative relevance to consumer sincerity, whereas customer belief has a relative significance to customer loyalty. Customer approval is influenced by the quality of service provided. The greater the service quality, the more satisfied Mongolian postal service consumers.

REFERENCE

- [1] Al-Gasawneh, J et al. Mobile-customer relationship management and its effect on post-purchase behavior: The moderating of perceived ease of use and perceived usefulness. *International Journal of Data and Network Science*, 6.2(2022), 439-448.
- [2] Otsetova, A., & Dudin, E. Postal services in the conditions of fourth industrial revolution. *International Journal of Advanced Research in IT and Engineering*, 7.5(2018), 1-13.
- [3] Chung, H. Adoption and Development the Fourth Industrial Revolution Technology. Feature and Determinants. *Substantiality*, 13.2(2021), 871.
- [4] <https://www.upu.int/en/Publications/2IPD/Postal-Development-Report-2020>
- [5] Crew, M. A., & Kleindorfer, P. R. Liberalization in the postal and delivery sector. In *International Handbook of Network Industries*. Edward Elgar Publishing, (2011).
- [6] Noordin, A., Hasnan, N., & Osman, H. Service innovation of postal and courier services in Malaysia: Will it lead to customer responsiveness. *International Proceedings of Economics Development & Research*, 42(2012), 205-209.
- [7] Lykogiannis, P.A study of customer satisfaction in greek postal services. In *International Conference on Social Sciences and Humanities*. 1.2(2014), 280-290.
- [8] Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L.SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *64.1(1988)*, 12-40.
- [9] Zeithaml, V. A. (2000). Service quality, profitability, and the economic worth of customers: what we know and what we need to learn. *Journal of the academy of marketing science*, 28.1(2000), 67-85.
- [10] Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. and Malhotra, A. ES-QUAL: A multiple-item scale for assessing electronic service quality. *Journal of Service Research*. 7.3(2005), 213-233.
- [11] Doghan, M. and Albarq, A. The effects of hedonic and utilitarian values on e-loyalty: Understanding the mediating role of e-satisfaction. *International Journal of Data and Network Science*, 6.2(2022), 325-334.
- [12] Anderson, R.E. and Srinivasan, S.S. E-satisfaction and e-loyalty: A contingency framework. *Psychology & marketing*. 20.2(2003), 123-138.
- [13] Oliver, R.L., Rust, R.T. and Varki, S. Customer delight: foundations, findings, and managerial insight. *Journal of retailing*, 73.3(1997), 311-336.
- [14] Ladkoom, K. and Thanasopon, B. Factors Influencing Reuse Intention of e-Payment in Thailand: A Case Study of Promptly. In *ICEIS*, 1(2020), 743-750.
- [15] Madu, C.N. and Madu, A. Dimensions of e-quality. *International Journal of Quality & reliability management*, 2002
- [16] Ladkoom, K. and Thanasopon, B. Factors Influencing Reuse Intention of e-Payment in Thailand: A Case Study of Promptly. In *ICEIS*, 1(2020), 743-750.
- [17] Dinev, T. and Hart, P. An extended privacy calculus model for e-commerce transactions. *Information systems research*. 17.1(2006), 61-80.
- [18] Eneizan, B.I.L.A.L., Alsaad & Abdelbaset Alkhalwaldeh, H.N. and Rawash, O. E-wom, trust, usefulness, ease of use, and online shopping via websites: the moderating role of online shopping experience. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 98.13(2020), 2554-2565.
- [19] Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. and Malhotra, A. ES-QUAL: A multiple-item scale for assessing electronic service quality. *Journal of service research*. 7.3(2005), 213-233.
- [20] Park, D.H., Lee, J. and Han, I. The effect of on-line consumer reviews on consumer purchasing intention: The moderating role of involvement. *International journal of electronic commerce*, 11.4(2007), 125-148.
- [21] Aron, R., & Chana, I. Formal QoS policy based grid resource provisioning framework. *Journal of Grid Computing*, 10.2(2012), 249-264.
- [22] Zeithaml, V.A., Berry, L.L. and Parasuraman, A. The behavioral consequences of service quality. *Journal of marketing*, 60.2(1996), 31-46.
- [23] Paulo, M., do Céu Sá, M., & Nabais, A. S. Intervention of the Rehabilitation Nurse in the promotion of functionality in children with impaired mobility. In *World Conference on Qualitative Research*, 1(2019), 223-226
- [24] Baumgartner, H., & Homburg, C. Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International journal of Research in Marketing*, 13.2(1996), 139-161.

NGCH-04

Current status and prospects of plastic and plastic bag waste recycling

Bayarsaikhan Battsetseg, Saruul Sukhbaatar, Tugjjav Oyunchimeg

¹ *Department of Environmental Protection Technology, Mongolian National University, Ulaanbaatar, Mongolia*

^{*} *Department of Ecology Mongolian University Life of Sciences, Ulaanbaatar, Mongolia*
Bayarsaikhantsetseg@gmail.com, saruul.munhdul@gmail.com,
T_oyunchimeg@mul.s.edu.mn

Abstract: The source of waste varies from one country to another, depending on the geography, lifestyle, customs, habits, the standard of living, and development of the country. In addition, waste management and implementation practices are unique, depending on the flow and composition of the waste. Over the past few years, the production of disposable plastic packaging and products has expanded rapidly. This is because of its ease of operation, functionality, and low cost. However, the environmental impact of plastic waste has become one of the pressing environmental challenges worldwide. As of 2021, there are 40 waste recycling plants and more than 160 sorting points operating in Mongolia. This paper: a) the use and regulation of plastic bags and plastic in Mongolia; b) environmental impact; (c) The measures taken by the countries of the world and the future directions are studied. According to the United Nations Environment Program, 8 million tons of plastics have been produced worldwide over the past 65 years, of which 9% were recycled, 12% incinerated, and the remaining 6.3 billion tons have not been recycled. It is estimated that eight million tons of plastic are dumped into the sea every year around the world. In recent years, the conversion of plastics into liquid oils by pyrolysis has become one of the most promising methods and has attracted a lot of attention from researchers.

Key Words: Plastics recycling, Environmental pollution, Public policy

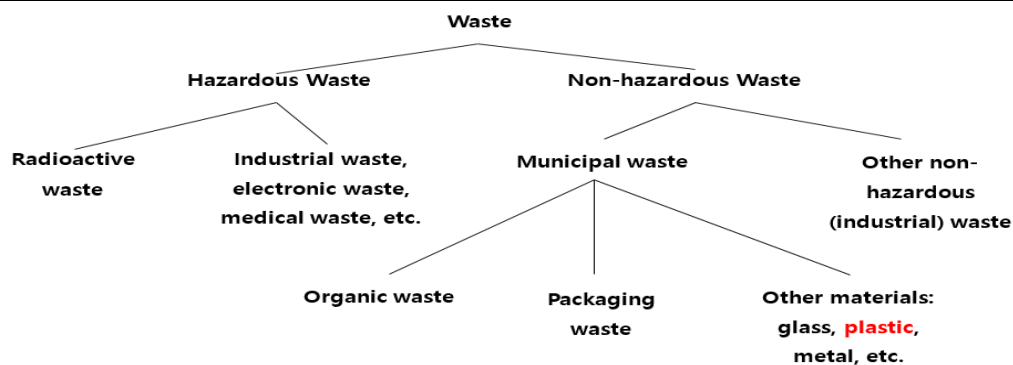
1. Introduction

Waste (or wastes) are unwanted or unusable materials. Waste is any substance that is discarded after primary use or is worthless, defective, and of no use. Whereas in natural ecosystems waste (i.e. oxygen, carbon dioxide, and dead organic matter) is used as food or a reactant, waste materials resulting from human activities are often highly resilient and take a long time to decompose. Waste has been defined in most countries and is generally tied to the concept of disposal. Article 5 of the Basel Convention: "Wastes" are substances or objects which are disposed of or are intended to be disposed of or are required to be disposed of by the provisions of national law"[2*], OECD: Wastes are substances or objects, other than radioactive materials covered by other international agreements, which: i) are disposed of or are being recovered; or ii) are intended to be disposed of or recovered; or iii) are required, by the provisions of national law, to be disposed of or recovered [3*]. Waste Framework Directive of the European Union,

Article 3: "Waste" means any substance or object which the holder discards or intends or is required to discard." [4*], Article 4 of the Mongolian Law on Waste states: "Waste" means items and materials that are no longer used by the owner [5*]. Two main waste categories can be established based on the distinct legislation and policy instruments usually in place: non-hazardous or solid waste; and hazardous waste. (See Figure 1.) The World Bank's "What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050" report estimates that the world generates 2.01 billion tons of waste a year which will increase to 3.40 billion tons by 2050. The Constitution of Mongolia states that citizens of Mongolia have the right to live in a healthy and safe environment and to be protected from environmental pollution and disturbance. Within the framework of this concept, to improve waste management; i) increase the waste recycling rate to 30 percent by 2025 and 40 percent by 2030; ii) the goal of reducing the amount of waste dumped in the environment by 30 percent by 2024 and by 40 percent by 2030 [1*].

Humankind has constantly strived to find materials that are beneficial to humans beyond those available in nature, such as stone, metal, glass, and wood. As a result of such efforts, organic polymer compounds were finally created by synthesizing substances extracted from fossil fuels, etc. They created a "dream material" that is light, hard, does not change easily, and can be easily molded into any desired shape. This new plastic product has all the properties that humankind desires. The first synthetic plastic "Bakelite" was produced in 1907, marking the beginning of the global plastics industry [2]. However, rapid growth in global plastic production was not realized until the 1950s. After World War II, plastics entered industrial production and everyday life. Plastics are an extremely useful material (e.g. lightweight, cheap, durable, tough, resistant, easy to manufacture, etc.), lending their use in a plethora of applications, such as in packaging, automotive, agriculture, construction, and healthcare industries, with undisputable benefits over other materials (e.g. metals, glass) [4]. However, the use of plastics comes with many harmful environmental impacts related to their production and poor methods of waste treatment. The production of plastics has increased exponentially over the last decades, from 1.5 million metric tonnes produced in 1950 to around 360 million metric tonnes in 2018, amounting to more than 8.3 billion metric tonnes of plastics produced worldwide [3].

Recycling of plastic waste started in the early 1990s, and since then, the recycling rate has increased by an average of 0.7% every year, and now the recycling rate is about 20%. In the case of developed countries, a waste management system has been established, but in the case of low- and middle-income countries, there is no waste management system, so the amount of waste that is dumped without permission, incinerated, or dumped into the amount is considerable [3*]. Plastic production in Asia accounts for 50% of the world's production, and China accounts for 29% of the world's plastic production, making it the single country that produces the most plastics in the world [6*]. The amount of plastic waste in Mongolia increased from 185.3 thousand tons in 2018 to 198.7 thousand tons in 2019, an increase of 7.2 percent [1*]. The use of plastic is increasing year by year due to its use in various industries. Therefore, in addition to increasing the number of plastics recycling, it is important to look for environmentally friendly and sustainable methods of recycling. This paper: a) the use and regulation of plastic bags and plastic in Mongolia; b) environmental impact; (c) The measures taken by the countries of the world and the future directions are studied.

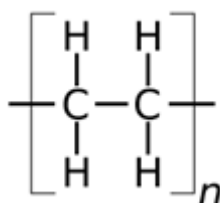

[Figure 1] Fundamental Classification of waste

2. The plastic and plastic bag problem

2.2 What is plastic? Plastic problem!

Many sources estimate it can take 500-1,000 years for plastic to decompose in a landfill. With the rate at which we use plastic bottles these days, the fact that they don't decompose quickly in landfills is an environmental concern. We are producing over 380 million tons of plastic every year, and some reports indicate that up to 50% of that is for single-use purposes. In addition to the environmental effects of plastics, there are three major health effects: 1) Direct toxicity, as in the cases of lead, cadmium, and mercury. 2) Carcinogens, as in the case of diethylhexyl phthalate (DEHP) 3) Endocrine disruption, which can lead to cancers, birth defects, immune system suppression, and developmental problems in children. In addition, the next big problem is the wide range of plastic pollution that affects the marine environment. The four major effects on the marine environment are: 1) Physical effects on marine life: entanglement, ingestion, starvation, 2) Chemical effects: accumulation of persistent organic pollutants, 3) Aggressive nature of polluted rivers, transport of pollutants to remote areas of the ocean, 4) economic impact: damage to fisheries, shipping, and tourism. Therefore, we believe that recycling plastic waste can reduce the amount of waste dumped at landfills, which in turn can save production and energy costs and reduce the negative impact on the environment. For every ton of plastic that is recycled, 7.4 cubic yards of landfill space is saved. The main ingredient in most plastic materials is a derivative from crude oil and natural gas. Polymers that are classified as plastics can be divided into two major categories: thermoplastics and thermosets. Thermoset plastics are synthetic materials that strengthen when heated, but cannot successfully be remolded or reheated after initial heat-forming or molding. Thermoplastics are polymers that can be softened through heating before being processed and then left to cool and harden. Approximately, 80% of plastic wastes are thermoplastics that undergo repeated formation into novel products via heat application. These recyclable thermoplastics include polyolefins such as polyethylene terephthalate (PET), LDPE, HDPE, or PP (Table 2). There are a series of stages needed to recycle plastic. These stages involve collecting, sorting, and reprocessing the plastic ready to be used in new products. Plastic recycling includes both 1) chemical recycling (pyrolysis) and 2) incineration. The varying routes proposed for waste plastics recycling include i) primary and ii) mechanical recycling, i) Primary recycling involves the in-plant waste recycling of scrap materials. ii) Mechanical recycling involves separating plastics from their attendant contaminants and further processing via melting, shredding, or other similar procedures. Plastics' mechanical recycling involves separating various plastic resins by their chemical orientation.

[Figure 2] Polyethylene structure [1**]

[Table 1]. Type of plastic materials

No	Type of plastic materials	Abbreviation
1	Acrylic or Polymethyl Methacrylate	PMMA
2	Polycarbonate	PC
3	Polyethylene - Low-Density Polyethylene - Medium-Density Polyethylene - High-Density Polyethylene - Ultra High Molecular Weight Polyethylene	PE LDPE MD HDPE UHMWPE
4	Polypropylene	PP
5	Polyethylene Terephthalate	PETE or PET
6	Polyvinyl Chloride	PVC
7	Acrylonitrile-Butadiene-Styrene	ABS

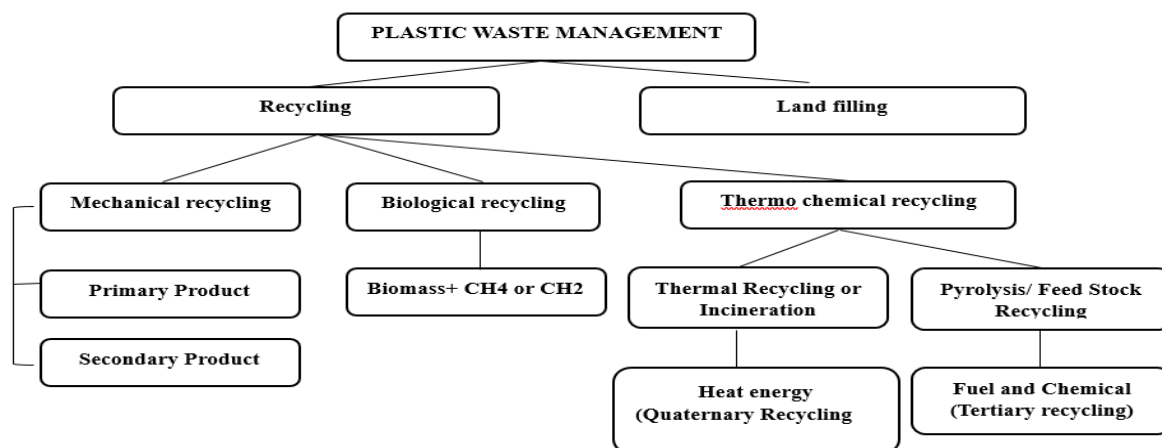
2.2 What is a plastic bag? Plastic bag problem!

Plastic bags are non-woven poly-grade containers for storing, transporting, and packaging a wide range of items and materials. The production of Plastic bags is made from an ever-available polymer known as polyethylene. The polymer starts with ethylene commonly extracted from natural gases. To make a polymer, the gases are treated to form long chains of hydrogen and carbon atoms. Types of plastic bag materials and types of plastic bags are shown in Table 1. Most plastic bags are made from high-density polyethylene-HDPE (#2 plastic), but the thinner-material bags (such as produce bags) are made from low-density polyethylene - LDPE (#4 plastic). The major impact of plastic bags on the environment is that it takes many years for them to decompose.

[Table 2]. Plastic Bag materials and type of plastic bag

No	Plastic Bag Materials	No	Types of Plastic Bag
1	High-Density Polyethylene (HDPE)	1	Flat Plastic Bags
2	Low-Density Polyethylene (LDPE)	2	Markable Plastic Bags
3	Linear Low-Density Polyethylene (LLDPE)	3	Resalable Plastic Bags
4	Medium Density Polyethylene (MDPE)	4	Gusseted Plastic Bags
5	Metallocene (mPE)	5	Anti-Static Plastic Bags
6	Vinyl	6	Postal Approved Plastic Bags
7	Polypropylene	7	Biohazard Plastic Bags
-		8	Cleanroom Plastic Bags
-		9	Wicketed Plastic Bags
-		10	Shrink Plastic Bags
-		11	Vapor Corrosion Inhibitor Bags (VCI)
-		12	Tamper Evident Plastic Bags

It takes approximately 15-1000 years for a plastic bag to decompose in the environment. In addition, toxic substances are released into the soil when plastic bags perish under sunlight and, if plastic bags are burned, they release a toxic substance into the air causing ambient air pollution. We use 5 trillion plastic bags... per year! That's 160,000 a second! Also estimated 300 million plastic bags every year end up in the Atlantic Ocean alone. And fewer than 3 percent are recycled. Most recycling bags are blue, and biodegradable bags are usually green. Other non-recyclable bags are usually dark gray or black. Recycling a ton of plastic bags (about 450,000 bags) saves 11 barrels of oil.

[Figure 3] Fundamental plastics recycling techniques [3**]

3. The plastic and plastic bag policies

3.1 The plastic policies

The solutions to plastic pollution are complex, transboundary, and multilateral. Because of the diversity of plastic resources, the global response needs to be comprehensive and dynamic, requiring coordinated action by multilateral stakeholders at the national, regional, and international levels. Increasing awareness of plastic pollution, which has become ubiquitous in recent years, has guided public opinion and created stronger policy involvement in this area. The OECD's Global Plastic Product Outlook: Economic Incentives, Environmental Impacts, and Policy Choices aim to inform and support these efforts. Briefly describe the global legislation related to the use and recycling of plastics:

- United Kingdom - In 2015, a tax was levied on plastic bags.
- Canada - In May 2021, plastics were declared "toxic" and most disposable plastics were banned by the end of the year.
- Rwanda - In 2009, 10 years after the ban on all plastic bags and packaging, it became the world's first "plastic-free" country. A person caught with a plastic object can be sentenced to up to six months in prison.
- India - In 2017, it announced the complete elimination of disposable plastics by 2022. A total of three phases are planned.
 - The first phase of the ban, which begins on September 30, 2021, will focus on thin plastic bags (the most difficult to recycle).
 - From January 1, 2022, six types of disposable plastics are prohibited, including

plastic headsets, plastic balls, plastic flags, candy sticks, ice cream sticks, and decorative polystyrene (PS).

- In the third or final phase, which will take effect on July 1, 2022, plastic plates, bottles, cutlery, plastic spatulas, candy wrappers, invitations, cigarette packs, and thin plastic advertisements are prohibited.
- Kenya - In August 2017, a person found to have produced, sold, or simply carried a plastic bag in Kenya could face up to four years in prison or a fine of up to \$ 40,000 (£ 31,000).
- Germany - In July 2021, Germany banned the sale of disposable plastic straws, cutlery, cotton buds, and food containers by EU guidelines to reduce plastic waste.
- Norway - Under the recycling law, which came into force in 2014, 97 percent of all plastic containers are recycled.
- France - In 2016, became the first country in the world to ban the production and sale of disposable plastic cups, knives, plates, and food boxes. By law, 50 percent of disposable dishes must be made from bio-sources that can be used as fertilizer at home. This will reach 60 percent by 2025.
- Chile - In 2018, Chile became the first South American country to ban plastic bags other than trash. The first bill was intended to cover only the southern part of Patagonia, but a year later it covered the entire country.
- Sweden - "Instead of banning plastics, we are pursuing a policy of recycling plastics."
- Peru - Since November 2018, 76 nature and cultural protected areas in Peru's Machu Picchu, Manu, and Huascarán, as well as the National Museum, have banned disposable plastic.

As of 2021, there are 40 waste recycling plants and more than 160 sorting points in Mongolia. All kinds of plastic, plastic bags, cans, aluminum alloys, metals, bones, ashes, cardboard, books, newspapers, stationery, animal skins, leather processing plant waste, forest waste market, sawdust, wood Processing plant waste, sawdust from cedar nuts, sewage sludge, thermal power plant ash, and food waste are recycled to produce value-added products and exported to China. The recycling industry is statistically considered to be the production of rubber and plastic products. In July 2021, a large Italian standard plant for the production of Italian plastic waste recycling products was launched in Mongolia. The plant can fully process 20-50 thousand tons of plastic waste per year.

[Table 3]. 10 countries with the most plastic pollution [2**]

№	Counties	Unit
1	China	59,079,741 tons
2	United States	37,825,550 tons
3	Germany	14,476,561 tons
4	Brazil	11,852,055 tons
5	Japan	7,993,489 tons
6	Pakistan	6,412,210 tons
7	Nigeria	5,961,750 tons
8	Russia	5,839,685 tons
9	Turkey	5,596,657 tons
10	Egypt	5,464,471 tons

3.2 The plastic bag policies

In the last few years, plastic bag policies have emerged around the world and have been introduced at many levels of government. The main reason for reducing the use of plastic bags and implementing plastic bag policies is to combat environmental pollution. Between 2010 and 2019, the number of public policies intended to phase out plastic carryout bags tripled. A new report from UN Environment and WRI found that 127 countries (of 192 reviewed) have adopted some form of legislation to regulate plastic bags as of July 2018. As of 2022, such bans have been introduced in 94 countries, with varying degrees of enforcement, and 32 countries instead impose a charge per bag. While the severity of plastic bag bans varies from country to country, only some places have outright banned all non-compostable plastic bags. Many countries exempt sturdier, easier-to-reuse plastic bags from their bans while simultaneously requiring customers to pay a fee for those bags. Other restrictions that can be part of bans are limits on the production or import of plastic bags. Part of the reason plastic pollution continues is that the regulation of plastic bags is extremely uneven worldwide, and many loopholes exist. Very few countries regulate the entire lifecycle of plastic bags—from manufacturing, use, and distribution, to trade and disposal. Countries favor partial bans over full bans. Of these, 89 countries have opted for a partial ban or restriction instead of a complete ban on plastic bags. Virtually no countries restrict plastic bag manufacturing/production. Manufacture volume limits, arguably one of the most effective means of limiting plastics from entering the market, are the least utilized regulatory mechanism. In 2018, the Central Laboratory of the Specialized Inspection Agency of the Capital City of Mongolia took 132 samples and analyzed them in plastic food bags. These include chemical 58, Twenty-seven samples of heavy metals and 72 samples of bacteria showed 10 percent bacteriological analysis and five times the number of microorganisms. The toxicological analysis also showed high levels of formaldehyde in 16 samples. Therefore, there is an urgent need to eliminate plastic bags or increase the recycling rate. Mongolia recycles only 8% of its used plastic and plastic bags. Therefore, the remaining 92 are dumped directly into nature. Therefore, In the case of Mongolia, Government Resolution 189, which prohibits the import of plastic bags and their use in trade and services, came into force on March 1, 2019. The resolution specifies that disposable plastic bags with a thickness of 0.035 mm or less shall be prohibited. For example, it is prohibited to use thin, plastic bags of the above sizes in trade and services, and to sell products and services together. In case of non-compliance or violation of the decree, Article 6.1 of the Law on Violations stipulates a fine of 300 units for individuals and 3,000 units for legal entities or 300 thousand to 3 million MNT. However, two years after the adoption of the decree restricting the use of plastic bags, it is still ineffective. According to a study, 2.4 million tons of waste is generated in Mongolia annually, of which 1.4 million tons are from the capital city, and 500 tons of it are plastic bags.

4. Prospects outlook

Plastic waste is recycled in three types: mechanical recycling, incineration, and chemical recycling. Mechanical recycling is the most widely used option for recycling, in which plastic waste is mechanically ground or combined to be recycled into similar products. However, these recycled products are not widely used in factories due to the deteriorating plasticity of the process. Incineration converts plastic waste into heat and electricity, but the process also releases toxic pollutants such as acid gases and heavy metals. Therefore, chemical recycling, the last option to convert plastics into fuels, is considered to be the most promising process for recycling low-impact plastic waste. Chemical recycling

technologies use heat, chemical reactions, or both, to break down used plastics into raw materials for new plastic, fuel, or other chemicals. The process of converting plastic waste into fuel is pyrolysis. Pyrolysis is one of the processes that convert plastic waste into fuel. The pyrolysis process can realize the conversion of plastic wastes into fuel by anaerobic heating at 350–600 °C. The materials are isolated, which allows them to be reused in an environmentally friendly way. It is estimated that the conversion of plastics into fuel could create more than 39,000 new jobs and \$ 9 billion in economic output [4**]. It can improve the economy as well as create new ways to recycle plastics and protect the environment.

Advantages of using pyrolysis technology to convert plastic to oil:

1. High efficiency:

- Pyrolysis technology is suitable for almost all kinds of waste plastic, no matter it is clean or unwashed and unsorted.

- For a batch waste plastic pyrolysis plant, even no need to do the shredding work.

- All the processes from plastic to fuel oil is carried out inside the waste pyrolysis reactor together with its accessory system, very convenient and man-power saving.

2. High profit: Waste plastic such as PE(polyethylene)、PP(polypropylene)、PS(polystyrene) and ABS, etc. has a higher oil yield above 50%, which means from the above 10ton waste plastic, you can extract at least 10ton*50%=5ton pyrolysis fuel oil. It is a process to convert waste into new energy, so this project is absolutely profitable.

3. High using: The fuel oil from plastic waste is a kind of heavy oil that has a heating value > 10000kcal/L, even higher than some diesel, so you can well take the advantage of its high heating value, and use it for boilers, cement factories, steel mill, and glass factory, etc as the diesel, coal as well as wood substitute.

In addition, The main advantage of a plastic pyrolysis plant is that it is not only environmentally friendly but also can produce renewable energy sources such as plastic pyrolysis oil, carbon black, and combustible gas. In addition, it has the characteristics of high efficiency, low consumption, and high oil yield.

Disadvantages of using pyrolysis technology to convert plastic to oil:

1. Fuel oil from plastic waste has higher sulfur content than normal diesel.

2. Fuel oil from plastic waste is the lower flashpoint. The flashpoint of fuel oil from plastic waste is < 40 degrees, and the flashpoint of normal diesel is about 50 degrees.

In addition to being a promising way to recycle plastic waste to produce liquid fuels, one way that is planned to be addressed under international law is to end plastic pollution. In this context Heads of State, environment ministers, and other representatives from 175 nations endorsed a historic resolution at the UN Environment Assembly in Nairobi in March of 2022 to end plastic pollution, and forge an international legally binding agreement, by the end of 2024.

5. Conclusion

1. Countries around the world are dealing with waste management and reuse at differential levels. It is estimated that 2.01 billion tons of waste will be generated annually in the world and will increase to 3.40 billion tons by 2050, making it a reusable raw material. At various levels, countries around the world deal with garbage management and reuse. Accord

ing to estimates, the world would generate 2.01 billion tons of waste per year by 2050, increasing to 3.40 billion tons by 2050, making waste a recyclable raw material. Mongolia has 40 trash recycling plants and around 160 sorting locations as of 2021. Plastic bags, cans, aluminum alloys, metal, bone, ash, cardboard, books, newspapers, stationery, animal skins, leather processing industry waste, forest waste market, sawdust, wood processing plant waste, cedar sawdust, sewage sludge, thermal power plant ash, and food waste are all recycled to make value-added products, but the waste is not fully utilized.

2. Plastic garbage accounts for a specific amount of waste, and its slow disintegration in nature has a harmful influence on human health and the environment. Mongolia began recycling plastic garbage in the early 1990s, and since then, the recycling rate has increased by an average of 0.7 percent each year, reaching 20 percent currently.
3. Plastic bags are the most common sort of waste because they pollute and destroy the environment. Plastic bag manufacture and trade regulations have been adopted in more than 90 countries throughout the world. Mongolia passed legislation in 2019 prohibiting the import and use of plastic bags for trade and services, with violations being handled under the Law on Violations, however, its execution has been inadequate. The lack of coordination among law enforcement agencies is to blame.

References

- [1] Gowariker, V.R., Viswanathan, N.V. and Sreedhar, J., 1986. Polymer science. New Age International.
- [2] Thompson, R.C., Swan, S.H., Moore, C.J. and Vom Saal, F.S., 2009. Our plastic age. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 364(1526), pp.1973-1976.
- [3] Zaman, A. and Newman, P., 2021. Plastics: are they part of the zero-waste agenda or the toxic-waste agenda?. *Sustainable Earth*, 4(1), pp.1-16.
- [4] Andrady, A.L. and Neal, M.A., 2009. Applications and societal benefits of plastics. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 364(1526), pp.1977-1984.
- [5] Adger, W.N. and Jordan, A., 2009. Sustainability: exploring the processes and outcomes of governance. In *Governing sustainability* (pp. 3-31). Cambridge University Press.
- [6] Ayalon, O., Goldrath, T., Rosenthal, G. and Grossman, M., 2009. Reduction of plastic carrier bag use: An analysis of alternatives in Israel. *Waste Management*, 29(7), pp.2025-2032.
- [7] Carter, N., 2018. *The politics of the environment: Ideas, activism, policy*. Cambridge University Press.
- [8] He, H., 2012. Effects of environmental policy on consumption: lessons from the Chinese plastic bag regulation. *Environment and Development Economics*, 17(4), pp.407-431.
- [9] Houreld, K. and Ndiso, J., 2017. Kenya imposes the world's toughest law against plastic bags. *Reuters*.
- [10] Kasidoni, M., Moustakas, K. and Malamis, D., 2015. The existing situation and challenges regarding the use of plastic carrier bags in Europe. *Waste Management & Research*, 33(5), pp.419-428.
- [11] Knoblauch, D., Mederake, L. and Stein, U., 2018. Developing countries in the lead—what drives the diffusion of plastic bag policies?. *Sustainability*, 10(6), p.1994.
- [12] Larsen, J. and Venkova, S., 2014. Plan B Updates-123: The Downfall of the Plastic Bag: A Global Picture. Retrieved July 26, 2016.
- [13] Neufeld, L., Stassen, F., Sheppard, R. and Gilman, T., 2016. The new plastics economy: rethinking the future of plastics (World Economic Forum, 2016); www3.weforum.org/docs/WEF_The_New_Plastics_Economy.pdf.
- [14] Njeru, J., 2006. The urban political ecology of plastic bag waste problem in Nairobi, Kenya. *Geoforum*, 37(6), pp.1046-1058.
- [15] Poortinga, W., Sautkina, E., Thomas, G.O. and Wolstenholme, E., 2016. The English plastic bag charge: Changes in attitudes and behavior.
- [16] Ritch, E., Brennan, C. and MacLeod, C., 2009. Plastic bag politics: modifying consumer behavior for

sustainable development. *International Journal of Consumer Studies*, 33(2), pp.168-174.

[17] Saidan, M.N., Ansour, L.M. and Saidan, H., 2017. MANAGEMENT OF PLASTIC BAGS WASTE: AN ASSESSMENT OF SCENARIOS IN JORDAN. *Journal of chemical technology & metallurgy*, 52(1).

[18] Simon, N. and Schulte, M.L., 2017. *Stopping global plastic pollution: The case for an international convention*. ARNOLD Group, Großbeeren.

[19] Assembly, U.G. and 2nd Committee, 2016. Sustainable development: report of the United Nations Environment Assembly of the United Nations Environment Programme: report of the 2nd Committee: General Assembly, 71st session.

[20] Nielsen, T.D., Holmberg, K. and Stripple, J., 2019. Need a bag? A review of public policies on plastic carrier bags—Where, how and to what effect?. *Waste management*, 87, pp.428-440.

[21] Idumah, C.I., 2022. Recent advancements in thermolysis of plastic solid wastes to liquid fuel. *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 147(5), pp.3495-3508.

[22] Alam, O., Billah, M. and Yajie, D., 2018. Characteristics of plastic bags and their potential environmental hazards. *Resources, Conservation and Recycling*, 132, pp.121-129.

[23] Al-Salem, S.M., Antelava, A., Constantinou, A., Manos, G. and Dutta, A., 2017. A review on thermal and catalytic pyrolysis of plastic solid waste (PSW). *Journal of environmental management*, 197, pp.177-198.

[24] Al-Salem, S.M., Lettieri, P. and Baeyens, J., 2010. The valorization of plastic solid waste (PSW) by primary to quaternary routes: From re-use to energy and chemicals. *Progress in Energy and Combustion Science*, 36(1), pp.103-129.

[25] Banks, S.W. and Bridgwater, A.V., 2016. Catalytic fast pyrolysis for improved liquid quality. *Handbook of biofuels production*, pp.391-429.

[26] Danias, P. and Lioudakis, S., 2018. Characterization of refuse-derived fuel using thermogravimetric analysis and chemometric techniques. *Journal of Analytical Chemistry*, 73(4), pp.351-357.

[27] Sharuddin, S.D.A., Abnisa, F., Daud, W.M.A.W. and Aroua, M.K., 2017. Energy recovery from pyrolysis of plastic waste: Study on non-recycled plastics (NRP) data as the real measure of plastic waste. *Energy Conversion and Management*, 148, pp.925-934.

[28] Karasik, R., Vegh, T., Diana, Z., Bering, J., Caldas, J., Pickle, A., Rittschof, D. and Virdin, J., 20. Years of government responses to the global plastic pollution problem: The plastics policy inventory. *NI X*, pp.20-05.

[29] da Costa, J.P., Mouneyrac, C., Costa, M., Duarte, A.C. and Rocha-Santos, T., 2020. The role of legislation, regulatory initiatives, and guidelines in the control of plastic pollution. *Frontiers in Environmental Science*, 8, p.104.

[30] Heidbreder, L.M., Bablok, I., Drews, S. and Menzel, C., 2019. Tackling the plastic problem: A review on perceptions, behaviors, and interventions. *Science of the total environment*, 668, pp.1077-1093.

[31] Abril Ortiz, A., Sucozhañay, D., Vanegas, P. and Martínez-Moscoso, A., 2020. A Regional Response to a Global Problem: Single-Use Plastics Regulation in the Countries of the Pacific Alliance. *Sustainability*, 12(19), p.8093.

[32] Macintosh, A., Simpson, A., Neeman, T., and Dickson, K., 2020. Plastic bag bans: lessons from the Australian capital territory. *Resources, Conservation and Recycling*, 154, p.104638.

[1*] Mongolian National Statistical Office, 2021

[2*] Basel Convention on the control of the transboundary movement of hazardous wastes and their disposal, 1989

[3*] Waste Management and the Circular Economy in Selected OECD Countries: Evidence from Environmental Performance Reviews, 2019

[4*] Waste Framework Directive of the European Union, 2008

[5*] Mongolian Law on Waste, 2017

[6*] Plastics – the Facts, 2017

[7*] United Nations Environment Programme, 2022

[1**] Shutterstock (2022), <http://www.shutterstock.com>

[2**] World population (2022), www.worldpopulationreview.com

[3**] Centre for Science and Environment (2020), www.cseindia.org

[4**] Plastic Waste to fuel (2020), www.plugandplaytechcenter.com

HSCS-05

A Study Of Mongolian Wrestling “Bukh” For Heritage Value

Tsogtsaikhan Galsantogtokh

*Department of Sport sociology
Graduate School of Andong National University*

Abstract

Mongolian wrestling “BUKH” is a national sport with a thousand-year history and cultural heritage of Mongolians. The Mongolian national wrestling has been inherited for centuries, should be further developed, passed on to future generations, introduced to the Mongolian people in the world, and is an intangible heritage of national art and sports. Distinctive features of Mongolian national ‘Bukh’ are no weight class, no strict spatial restrictions, the end of a fight is not a judge's decision or a point award but a test to determine whether the winner stays on his feet, and the losers fall. This study aims to identify the value of the past and present heritage of Mongolian wrestling “Bukh,” study the experiences of national sports development in countries around the world, and suggest ways to globalize and develop Mongolian wrestling “Bukh.” As a result, there is a need to develop further the national wrestling sport, which is the culture and heritage of the Mongolian people, and train wrestling professionals and coaches at the international level according to the current national wrestling rules.

Key Words: Mongolian national wrestling, Bukh, Heritage of Mongolians, history of Mongolian wrestling, Heritage value

Study on SME Development opportunities in Mongolia

Narantsetseg Chamintsetseg, Anna Dunay, Mishig Delgermsan

¹Ph.D. Student, School of Economics and Regional Sciences, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, H-2100 Gödöllő, Hungary, ¹

²Professor, School of Economics and Regional Sciences, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences, H-2100 Gödöllő, Hungary,

³Associate Professor, School of Mechanical Engineering and Transportation, Mongolian University of Science and Technology, Ulaanbaatar, Mongolia,

Chamintsetseg@must.edu.mn, Dunay.Anna@uni-mate.hu, Deegii@must.edu.mn

Хураангуй: ЖДҮ-ийг эрчимтэй дэмжиж, бодлогоор хөгжүүлэх нь дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн нэн тэргүүний зорилго болсон хэвээр байна. ЖДҮ-г хөгжүүлэх нь ДНБ-ийг нэмэгдүүлэх, ядуурал, ажилгүйдлийн түвшинг бууруулахын зэрэгцээ эдийн засгийн өсөлтөнд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхэлдэг салбаруудын харилцан хамаарал болон ДНБ-д эзлэх нөлөөллийг тодорхойлсноор шинээр бизнес эрхлэгчдэд аль салбарт бизнесээ эхлүүлэх орон зай байгааг урьдчилан харах, санхүүгийн алдагдал, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх боломжтойг харуулж болно. Судалгаанд Тээврийн агуулахын салбарыг сонгон авч ДНБ-д эзлэх хувийг тодорхойлж, тэдгээрийн хоорондын харилцаа хамаарал, 2022 оны борлуулалтын орлогыг таамаглах загвар гаргаж, мэдрэмжийн шинжилгээ хийсэн. Өгөгдлийн шинжилгээг SPSS болон Datagraphs ашиглан тээврийн салбарын үндсэн үзүүлэлтэнд тулгуурлан дүн шинжилгээ хийсэн. Судалгаанаас харахад ДНБ болон Тээвэр агуулахын салбарын харилцаа хамаарал шууд хамааралтай байгаа бөгөөд цаашид энэ салбарт шинээр бизнес эхлүүлэх, ажиллах хүчин хэрэгтэй байгааг харуулж байна.

Түлхүүр үг: Жижиг дунд үйлдвэрлэл, ДНБ, тээвэр агуулахын салбар, дундаж орлого

1. Удиртгал

Монгол улсын эдийн засагт тээврийн салбар нь багагүй байр суурь эзэлдэг. Учир нь жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчид нэмэгдсэнээр тээвэрлэлийн ачаа өсөж байгаа нь энэ салбарын үндсэн үзүүлэлтүүдэд эерэг нөлөө үзүүлж байна. Ингэснээр жижиг дунд бизнес эрхлэгчид бараа материал болон бэлэн болсон бүтээгдэхүүнийг дотоод болон гадны улс орнуудад импортлох болсон нь тээврийн салбарыг хөгжүүлэх явдал болж байна. Монгол улсын ЖДҮ-ийн салбарт хамгийн их байр эзэлдэг салбар бол уул уурхайн, хөдөө аж ахуйн салбар юм. Үүнийг даган тээврийн салбар эрчимтэй хөгжиж байна. ДНБ 2020 оны дүнгээр 37.4 их наяд төгрөг болж үүний 1.4 их наяд төгрөг буюу 3.8 %ийг тээврийн салбар эзэлж, хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэр, худалдааны салбарын дараа орж байна. Монгол улс 1925 оноос автомашинаар ачаа тээж эхлэн ачаа тээврийн анхны баримт бичгийг бий болгож, тээвэрлэсэн ачааны нэр, хэмжээ, тээврийн зайг бүртгэн тодорхойлох болсон ба 1938 онд анх Улаанбаатар-Налайхын хооронд нарийн төмөр зам, 1939 онд

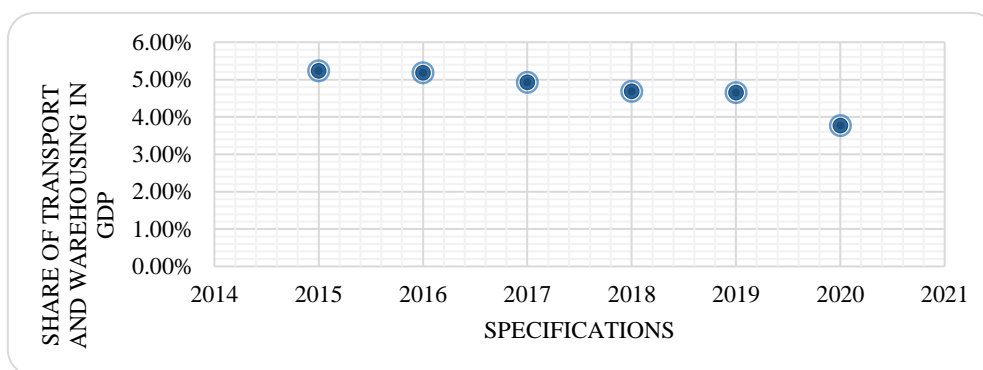
Чойбалсан-Соловьевскийн хооронд өргөн төмөр зам, 1949 онд ЗХУ-ын Наушкаас Улаанбаатар хот хүртэл, 1956 онд Улаанбаатар-Замын-Үүдийн төмөр замыг ашиглалтад оруулснаар манай улсад төмөр замын тээврийн сүлжээ бий болжээ. 1945 оноос Москва-Улаанбаатарын хооронд онгоцоор зорчигч тээвэрлэх болж, аймгуудад эмнэлгийн түргэн тусламж үзүүлэхэд онгоц хэрэглэх болсноор иргэний агаарын тээврийн эх үүсвэр тавигдсан байна.

Тээврийн салбарын ерөнхий үзүүлэлт. Үндэсний статистикийн хорооноос жил бүр ДНБ-д тээврийн салбарын эзлэх хувийг тээврийн албан болон албан бус сектороор тооцдог бол аж ахуйн нэгж, байгууллагын тоо, ажиллагчдын тоо, тээврийн орлого зэрэг үзүүлэлтийг тус хорооны бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй албан секторыг хамруулан гаргадаг байна. Хувийн микро автобус, ачааны автомашин, суудлын автомашинаар зорчигч болон ачаа тээвэрлэдэг иргэдийг албан бус секторт хувиараа тээвэр эрхлэгчдийн тоонд оруулдаг.

Монгол улсад авто зам, төмөр зам, агаар, усан замын үндсэн 4 төрлийн тээврийн салбарт 3905 ААН, байгууллага байдаг бөгөөд тэдгээрийн 41.8% нь тогтмол үйл ажиллагаа явуулдаг. ДНБ-д тээврийн салбарын эзлэх хувь: Үйлдвэрлэлийн аргаар тооцсон дотоодын нийт бүтээгдэхүүн оны үнээр 2020 онд 37.5 их наяд төгрөг болж, 1.4 их наяд төгрөг буюу 3.8 хувь нь тээвэр, агуулахын салбарт ногдож байна. ДНБ-д тээврийн салбарын эзлэх хувь 2007 онд 6.5 хувь байсан бол 2009 онд 8.3 хувьд хүртлээ өсөж, 2010 оноос тасралтгүй буурсаар 2020 онд хамгийн бага буюу 3.8 хувийг эзэлж байна. Тээврийн салбарын 2020 оны нэмэгдэл өртгийн ДНБ-д эзлэх хувийг 2015 онтой харьцуулахад 1.46 пунктээр бага байна.

[Хүснэгт 1]. ДНБ-д тээврийн агуулахын салбарын эзлэх хувь

Үзүүлэлт	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ДНБ, оны үнээр, сая.төг	23,150,385.6	23,942,866.4	27,876,297.2	32,411,224.1	37,280,841.4	37,453,275.3
Өсөлтийн хувь, %	4.2	3.4	16.4	16.3	15.0	1.0
Тээвэр, агуулахын салбар, сая.төг	1,210,594.9	1,239,442.6	1,370,368.1	1,516,685.7	1,732,633.3	1,411,794.3
Өсөлтийн хувь, %	9.1	2.4	10.6	10.7	14.2	-0.185
Тээвэр, агуулахын салбарын ДНБ-д эзлэх хувь	5.23%	5.18%	4.92%	4.68%	4.65%	3.77%

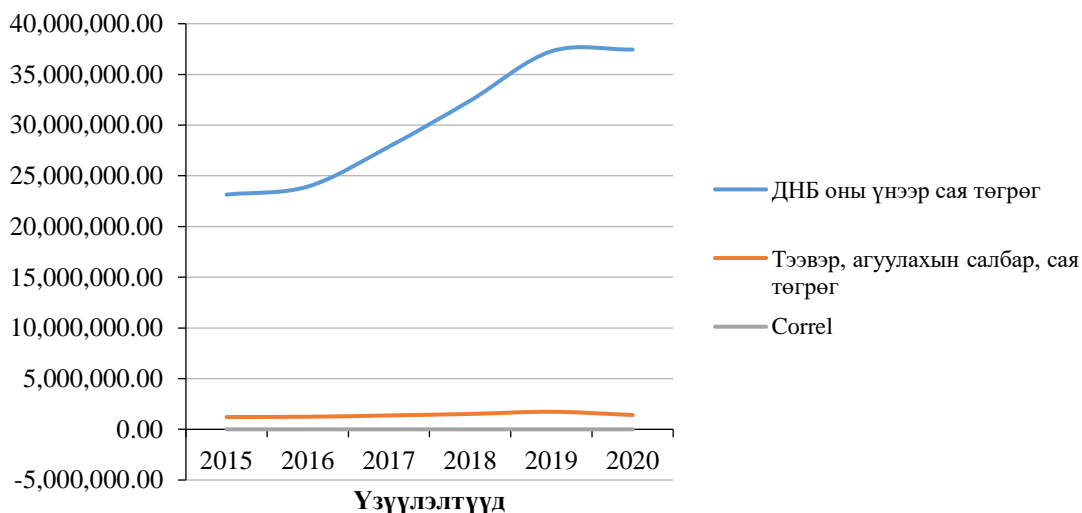

[График 1]. ДНБ-д тээврийн агуулахын салбарын эзлэх хувь

[Хүснэгт 2]. ДНБ болон Тээврийн салбарын дундаж өсөлт

	2015-2020 дундаж	Ковид 2020 тооцоогүй
ДНБ-ны дундаж өсөлт	9.38%	11.06%
Тээвэр, агуулахын салбар дундаж өсөлт	4.75%	9.40%

Улс орны эдийн засгийн гол өсөлт нь ДНБ-ний өсөлтөөс хамаардаг. Тээврийн салбар нь ДНБ-ны бага хувийг эзэлдэг. ДНБ-ны дундаж өсөлт 6 жилийн дунджаар 9.38%, үүнээс тээврийн салбарын дундаж өсөлт нь 4.75 аар өссөн байна.

[График 2]. ДНБ сая төг, Тээвэр, агуулахын салбар сая төг

2020 оны COVID 19 үеийг тооцоололгүйгээр 2015-2019 оноор авч үзэхэд ДНБ-ны дундаж өсөлт 11.06%, тээврийн салбарын дундаж өсөлт нь 9.40% байна. Коэф тооцоход 0.83 гарч байна. Энэ нь хүчтэй шууд хамааралтай байгаа бөгөөд Монгол улсын ДНБ өсөх тутамд тээврийн салбар өсөх хандлагатай байна.

Тээврийн салбарын аж ахуйн нэгжийн тоо. Үндэсний статистикийн хорооны бизнес регистрийн сангийн бүртгэлээр 2020 оны эцсийн байдлаар тээвэр, агуулахын салбарт 4489 аж ахуйн нэгж, байгууллага бүртгэгдсэний 1797 буюу 40 хувь нь тогтмол үйл ажиллагаа явуулж байна. 2019 онд улсын хэмжээнд тогтмол үйл ажиллагаа явуулж байгаа нийт аж ахуйн нэгжийн тоонд тээврийн салбарынх 1.75 хувийг, Улаанбаатар хотод 1.54 хувийг эзэлж байсан бол 2020 оны байдлаар харгалзан 1.90 хувь, 1.72 хувь болж өсчээ. Тээвэр, агуулах салбарын нийт бүртгэлтэй аж ахуйн нэгжийн тооны улсын дүнд эзлэх хувь 2016 оноос хойш тогтмол өсч байгаа хэдий ч өсөлтийн хувь нь 2018 оноос буурч байна.

[Хүснэгт 3]. Аж ахуйн, нэгж байгууллагын тоонд тээврийн салбарын эзлэх хувь

Үзүүлэлт	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Үндэсний статистикийн хорооны бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй						
Улсын дүн	126,568.	141,514.	155,077.	170,178.	187,783.	200,451.
Улаанбаатар	92,373.	104,488.	114,682.	126,447.	141,278.	152,007.
Тээвэр, агуулахын салбарт	2,348.	2,598.	2,932.	3,427.	3,932.	4,489.
Эзлэх хувь, %	1.86%	1.84%	1.89%	2.01%	2.09%	2.24%
Үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгж, байгууллагын тоо						
Улсын дүн	64,309.	72,194.	78,597.	85,761.	94,425.	94,491.
Улаанбаатар	40,388.	46,163.	50,477.	56,423.	63,511.	64,317.
Тээвэр, агуулахын салбарт /улсын дүн/	1,142.	1,326.	1,471.	1,669.	1,652.	1,797.
Улсын дүнд эзлэх хувь, %	1.78%	1.84%	1.87%	1.95%	1.75%	1.90%
Салбарт бүртгэлтэй ААН, байгууллагад эзлэх хувь, %	48.64%	51.04%	50.17%	48.70%	42.01%	40.03%
Өсөлтийн хувь, %	0.1%	16.1%	10.9%	13.5%	-1.0%	-4.7%
Тээвэр, агуулахын салбарт /улаанбаатар/	736.	843.	920.	1,040.	979.	1,105.
Улаанбаатарын дүнд эзлэх хувь, %	1.82%	1.83%	1.82%	1.84%	1.54%	1.72%
Салбарт бүртгэлтэй ААН, байгууллагад эзлэх хувь, %	31.35%	32.45%	31.38%	30.35%	24.90%	24.62%
Өсөлтийн хувь, %	-0.02	14.5%	9.1%	13.0%	-5.9%	-1.14%
Тээвэр, агуулахын салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй ААН, байгууллагын тоо, өмчийн хэлбэрээр						
Бүгд	1,142.	1,326.	1,471.	1,669.	1,652.	1,797.
Төрийн болон орон нутгийн өмчийн	33.	34.	35.	36.	37.	40.
Монгол Улсын иргэний хувийн	1,050.	1,227.	1,368.	1,560.	1,539.	1,680.
Хувийн гадаадтай хамтарсан	26.	28.	28.	24.	18.	18.
Гадаад улсын	33.	37.	40.	49.	58.	59.

[Хүснэгт 4]. Тээвэр агуулахын салбарын арифметик дундаж

Үзүүлэлт	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Дундаж
Тээвэр, агуулахын салбар ААН тоо	2,348.00	2,598.00	2,932.00	3,427.00	3,932.00	4,489.00	
Арифметик өсөлт		10.65%	12.86%	16.88%	14.74%	14.17%	13.86%

Тайлбар: 2015-2020 оны хоорондох Тээвэр агуулахын салбарын ААН тоо хэмжээг жил бүрийн арифметик өсөлтийн хувийг тооцсон. Тооцооллоос харахад жилд дунджаар 13,86%-аар өсөж байна.

Тээвэр, агуулахын салбарт үйл ажиллагаа явуулж буй ААН, байгууллагуудын 93.5 хувь нь Монгол улсын иргэдийн хувийн өмчийн, 2.23 хувь нь төрийн болон орон нутгийн өмчийн, 3.28 хувь нь гадаадын хөрөнгө оруулалттай байна. Тээврийн салбарт ажиллагчдын тоо. 2020 онд 66.5 мянган хүн болж өмнөх оноос 5.4 мянга хүнээр өссөн байна. Тээврийн салбарт 2020 онд 52.6 мянган эрэгтэй, 14 мянган эмэгтэй хүн ажиллаж өмнөх оноос эрэгтэй ажиллагчид 0.5 хувиар буурч эмэгтэй ажиллагчид 69 хувиар өссөн байна.

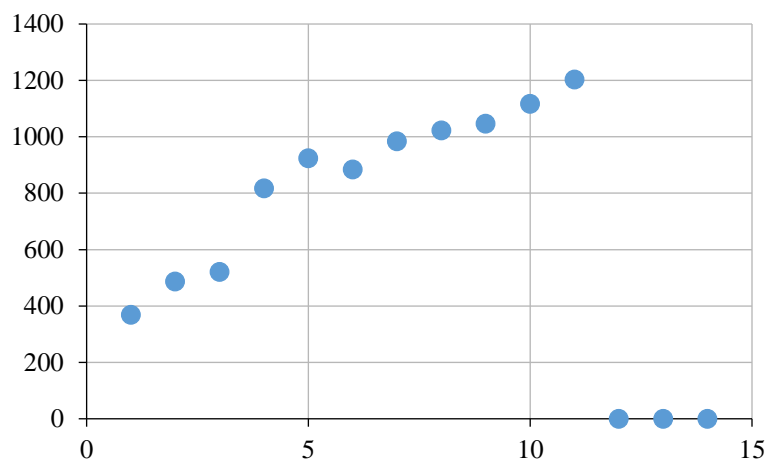
[Хүснэгт 5]. Нийт ажиллагчдын тоонд тээврийн салбарын эзлэх хувь

Үзүүлэлт	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Нийт ажиллагчид, Улсын дүн	1,151,223.	1,147,843.	1,238,333.	1,253,023.	1,146,161.	1,162,912.
Үүнээс: Эрэгтэй	604,677.	603,885.	652,673.	669,643.	606,814.	611,807.
Эмэгтэй	546,546.	543,959.	585,661.	583,380.	539,347.	551,105.
Нийт ажиллагчид, Улаанбаатар	30,473.	465,092.	512,189.	513,054.	470,996.	517,427.
Үүнээс: Эрэгтэй	15,394.	248,412.	269,659.	276,128.	250,101.	278,468.
Эмэгтэй	15,080.	216,679.	242,530.	236,926.	220,895.	238,959.
Тээвэр, агуулахын салбарт /улсын дүн/	72,680.	65,932.	72,702.	73,567.	61,123.	66,500.
Үүнээс: Эрэгтэй	60,743.	53,120.	61,442.	62,296.	52,848.	52,574.
Эмэгтэй	11,936.	12,812.	11,261.	11,270.	8,275.	13,967.
Тээвэр, агуулахын салбарт /Улаанбаатар/	485.	40,215.	41,581.	38,054.	33,363.	41,578.
Үүнээс: Эрэгтэй	385.	30,998.	34,438.	31,968.	28,836.	32,091.
Эмэгтэй	99.	9,217.	7,143.	6,086.	4,527.	9,487.
Улсын дүнд эзлэх хувь	6.31%	5.74%	5.87%	5.87%	5.33%	5.72%
Улаанбаатарын дүнд эзлэх хувь	1.59%	8.65%	8.12%	7.42%	7.08%	8.04%

Тээврийн салбарын ажиллагчдын дундаж цалин. Тээврийн салбарын ажиллагчдын дундаж цалин 2020 онд 1203.4 мянган төгрөг болж, өмнөх оноос 86.4 мянган төгрөг буюу 7.7 хувиар өссөн байна. Тээврийн салбарын 79.0 хувийг эзэлдэг эрэгтэй ажиллагчдын дундаж цалин 2020 онд 1175.4 мянган төгрөг, эмэгтэй ажиллагчдын дундаж цалин 1291.6 мянган төгрөгт хүрч өмнөх оноос эрэгтэй ажиллагчдын цалин 8.4 хувь, эмэгтэй ажиллагчдын цалин 5.9 хувиар өсөж, тээврийн салбарын ажиллагчдын сарын дундаж цалин 2016 оноос эхлэн өсөлттэй байна,

[Хүснэгт 6]. Тээврийн салбарын ажиллагчдын дундаж цалин

Он	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй
2010	369.0	389.1	344.0
2011	487.2	547.5	411.7
2012	521.3	542.5	495.8
2013	817.3	922.5	593.7
2014	924.5	978.9	832.3
2015	885.0	931.4	806.0
2016	984.8	1021.8	913.3
2017	1022.5	1023.4	1020.6
2018	1046.8	1036.3	1074.8
2019	1117.0	1084.2	1220.1
2020	1203.4	1175.4	1291.6
	Arithmetic mean	13.66%	

[График 3]. Тээврийн салбарын ажиллагчдын дундаж цалин

Тээврийн салбарын ажилчдын дундаж цалинг арифметик дунджаар тооцоход 13.66% өссөн байна. Энэ нь хөдөлмөрийн зах зээлд тээврийн салбарын ажилчдын цалин тогтвортой өсөж байгааг харуулж байна.

Ачаа тээвэрлэлт. Манай улс 2020 онд бүх төрлийн тээврээр 60.3 сая тонн ачаа тээвэрлэж, ачаа эргэлт 23861.0 сая тонн километр болов. Тээсэн ачаа өмнөх оноос 12.6 хувиар буурсан бол, 2016 оноос 49.3 хувь, 2010 оноос 2.0 дахин өссөн ба, ачаа эргэлт өмнөх оноос 1.1 хувь, 2016 оноос 43.6 хувь, 2010 оноос 96.8 хувиар өссөн байна. 2020 онд тээсэн ачааны 49.5 хувийг нь төмөр замын тээвэр, 50.5 хувийг нь авто тээвэр, 0.004 хувийг агаарын тээврээр тээж өмнөх оноос төмөр замаар тээсэн ачаа 8.7 пунктээр өсөж, авто тээврээр тээсэн ачаа 8.7 пунктээр буурчээ.

Зорчигч тээвэрлэлт. Бүх төрлийн тээврийн хэрэгслээр 2020 онд давхардсан тоогоор 126.5 сая хүн зорчиж, зорчигч эргэлт 3416.9 сая хүн километр хүрсэн байна. Зорчигчдын тоо 2010 оноос 49.5 хувь, 2016 оноос 52.1 хувь, 2019 оноос 26.9 хувиар буурсан бол зорчигч эргэлт 2010 оноос 5.3 хувь, 2016 оноос 31.5 хувь, 2019 оноос 52.2 хувиар тус тус буурсан байна. Бүх төрлийн тээврээр зорчсон нийт 126.5 сая зорчигчын 98.1 хувь нь авто тээврээр, 1.6 хувь нь төмөр замын тээврээр, 0.4 хувь нь агаарын тээврээр зорчсон байна.

Тээврийн салбарын орлого. Тээврийн салбарын 2020 оны нийт орлого 1498.6 тэрбум төгрөгт болж, өмнөх оноос 504.9 тэрбум төгрөг буюу 25.2 хувиар буурч, 2016 оноос 307.1 тэрбум төгрөг буюу 25.8 хувь, 2010 оноос 905.0 тэрбум төгрөг буюу 2.5 дахин өсжээ. Авто тээврийн салбарын нийт орлого 2020 онд 564.4 тэрбум төгрөг болж, өмнөх оноос 231.7 тэрбум төгрөг буюу 29.1 хувиар буурч, төмөр замын тээврийн салбарын нийт орлого 2020 онд 770.1 тэрбум төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 61.5 тэрбум төгрөг буюу 8.7 хувиар өсжээ. Агаарын тээврийн салбарын нийт орлого 2020 онд 164.1 тэрбум төгрөг болж, өмнөх оноос 334.6 тэрбум төгрөг буюу 67.1 хувиар буурчээ.

ДНБ болон тээвэр агуулахын салбарын харилцаа хамаарал

[Хүснэгт 7]. Тээврийн агуулахын салбарын үндсэн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлт	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Дундаж
Тээсэн ачаа, мянган тонн	32,197.30	40,400.20	53,983.40	67,802.88	68,997.51	60297.7	53,946.50
төмөр замын	19,150.80	19,989.10	22,765.10	25,763.30	28,143.00	29840.1	24,275.23
төмөр замын хувь	59%	49%	42%	38%	41%	49%	47%
Авто	13,043.70	20,406.20	31,212.90	42,033.78	40,848.75	30454.9	29,666.71
Авто хувь	41%	51%	58%	62%	59%	51%	53%
агаарын	2.8	4.9	5.37	5.75	5.76	2.7	4.546667
агаарын хувь	0.009%	0.012%	0.010%	0.008%	0.008%	0.004%	0.009%
Ачаа эргэлт, сая тонн километр	13,844.30	16,619.40	19,167.80	21,969.51	23,601.78	23861	19,843.97
төмөр замын	11,462.60	12,371.00	13,493.30	15,315.30	17,384.10	19167.6	14,865.65
төмөр замын хувь	83%	74%	70%	70%	74%	80%	75%
Авто	2,374.00	4,236.20	5,661.30	6,640.61	6,203.78	4685.3	4,966.87
Авто хувь	17%	25%	30%	30%	26%	20%	25%
агаарын	7.7	12.2	13.2	13.6	13.9	8.1	11.45
агаарын хувь	0.06%	0.07%	0.07%	0.06%	0.06%	0.03%	0.06%
Зорчигчдын тоо, сая хүн	260.3	264.4	216.1	197.01	173.02	126.52	
төмөр замын	2.8	2.7	2.63	2.6	2.95	1.97	
Авто	256.5	260.7	212.2	193	168.44	124.1	
агаарын	1	1	1.25	1.4	1.62	0.45	
Усан замын	0.1	0	0.02	0.01	0.01	0	
Зорчигч эргэлт, сая хүн километр	4,931.60	4,988.50	5,434.69	6,598.08	7,146.18	3416.87	
Төмөр замын	996.7	955.5	973.2	993.7	1,111.50	579.3	
Авто	1,940.50	1,959.90	2,040.90	2,919.90	2,925.09	2178	
агаарын	1,993.50	2,072.40	2,420.20	2,684.20	3,109.40	659.57	
усан замын	0.9	0.7	0.39	0.28	0.19	0	

Тээврийн салбарын 2020 оны нийт орлого 1498.6 тэрбум төгрөгт болж, өмнөх оноос 504.9 тэрбум төгрөг буюу 25.2 хувиар буурч, 2016 оноос 307.1 тэрбум төгрөг буюу 25.8 хувь, 2010 оноос 905.0 тэрбум төгрөг буюу 2.5 дахин өсжээ. Авто тээврийн салбарын нийт орлого 2020 онд 564.4 тэрбум төгрөг болж, өмнөх оноос 231.7 тэрбум төгрөг буюу 29.1 хувиар буурч, төмөр замын тээврийн салбарын нийт орлого 2020 онд 770.1 тэрбум төгрөгт хүрч, өмнөх оноос 61.5 тэрбум төгрөг буюу 8.7 хувиар өсжээ. Агаарын тээврийн салбарын нийт орлого 2020 онд 164.1 тэрбум төгрөг болж, өмнөх оноос 334.6 тэрбум төгрөг буюу 67.1 хувиар буурчээ.

[Хүснэгт 8]. ДНБ болон тээвэр агуулахын салбарын жилийн орлого

Үзүүлэлт	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ДНБ, оны үнээр, сая.төг	23,150,385.60	23,942,866.40	27,876,297.20	32,411,224.10	37,280,841.40	37,453,275.30
Тээвэр, агуулахын салбар, сая.төг	1,210,594.90	1,239,442.60	1,370,368.10	1,516,685.70	1,732,633.30	1,411,794.30

2015-2020 онд Тээврийн салбарын орлогыг автотээврийн олсон орлоготой харьцуулж корреляцийн шинжилгээ хийсэн. Шинжилгээнээс харахад 0.99 төгс шууд хамааралтай байна. 2015-2020 оны МУ-н тээврийн салбарын орлогыг төмөр замын олсон орлоготой харьцуулж корреляцийн шинжилгээ хийхэд 0.79 гарсан.

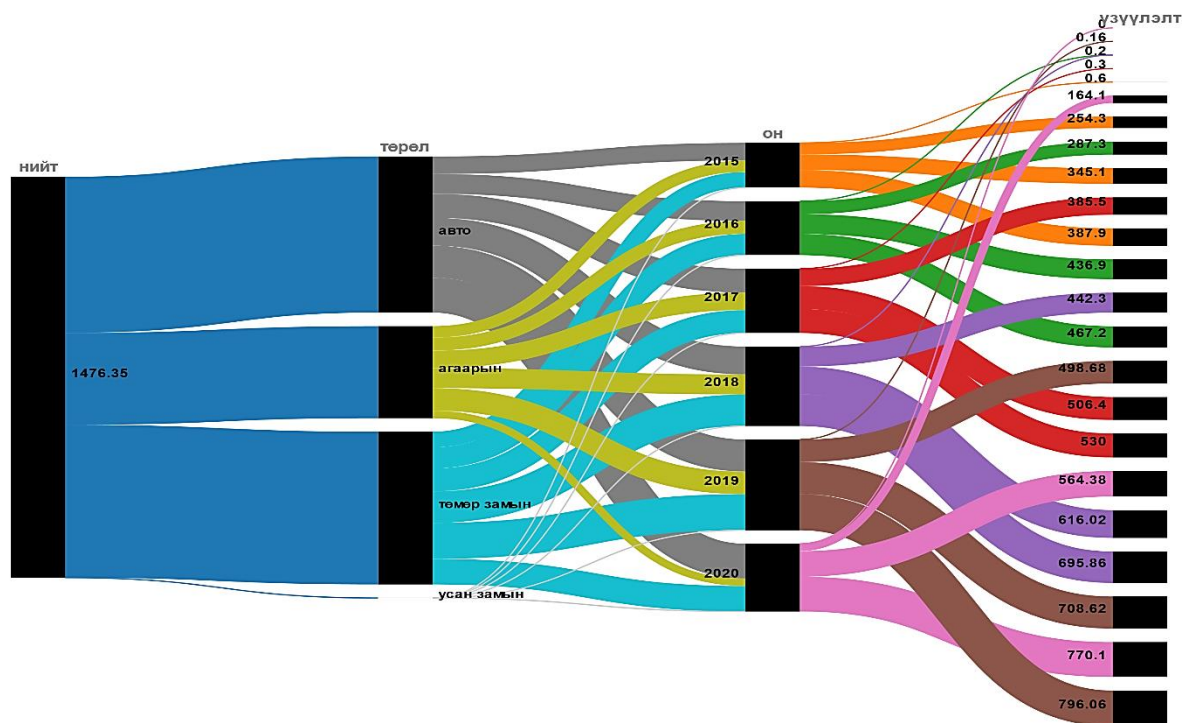
Year	Тээврийн нийт орлого, тэрбум төгрөг	Авто	Correl	Тээврийн нийт орлого, тэрбум төгрөг	Төмөр зам	Correl	Тээврийн нийт орлого, тэрбум төгрөг	Усан зам	Correl
2015	987,900,000,000.00	345,100,000,000.00	0.99	987,900,000,000.00	387,900,000,000.00	0.79	987,900,000,000.00	600,000,000.00	-0.61
2016	1,191,500,000,000.00	467,200,000,000.00		1,191,500,000,000.00	436,900,000,000.00		1,191,500,000,000.00	200,000,000.00	
2017	1,422,200,000,000.00	506,400,000,000.00		1,422,200,000,000.00	530,000,000,000.00		1,422,200,000,000.00	300,000,000.00	
2018	1,754,400,000,000.00	695,860,000,000.00		1,754,400,000,000.00	616,020,000,000.00		1,754,400,000,000.00	200,000,000.00	
2019	2,003,520,000,000.00	796,060,000,000.00		2,003,520,000,000.00	708,620,000,000.00		2,003,520,000,000.00	160,000,000.00	
2020	1,498,580,000,000.00	564,380,000,000.00		1,498,580,000,000.00	770,100,000,000.00		1,498,580,000,000.00	0.00	

Энэ нь хүчтэй хамааралтай байна. 2015-2020 оны МУ-н тээврийн салбарын орлогыг далайн тээврийн, усан замын олсон орлоготой харьцуулж корреляцийн шинжилгээ хийхэд -0.61 гарсан. Ингэснээр автотээвэр болон төмөр замын орлого өсөхөд далайн тээврийн орлого буурч дундаж урвуу хамааралтай байна. Учир нь МУ далайд гарцгүй улс учир тээврийг голчлон автотээвэр болон төмөр замыг ашигладаг.

SUMMARY OUTPUT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0.99532132							
R Square	0.99066453							
Adjusted R Square	0.976661325							
Standard Error	56271203255							
Observations	6							
<i>ANOVA</i>								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	3	6.72E+23	2.24E+23	70.74556	0.013970473			
Residual	2	6.33E+21	3.17E+21					
Total	5	6.78E+23						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95.0%</i>	<i>Upper 95.0%</i>
Intercept	-4,719,152,400.54	2.16E+11	-0.02186	0.984547	-9.34E+11	9.24E+11	-9.30E+11	9.24E+11
Авто	2.115723231	0.239742	8.824992	0.012598	1.084195645	3.147251	1.084196	3.147251
Төмөр зам	0.417863935	0.350037	1.19377	0.354963	-1.088224264	1.923952	-1.08822	1.923952
Усан зам	208.5004455	219.3964	0.950337	0.442245	-735.4861088	1152.487	-735.486	1152.487

МУ ын Тээвэр агуулахын салбарын нийт орлогын хэмжээг хамааран хувьсагчаар авсан. Харин автотээвэр, төмөр зам, усан замын орлогыг тайлбарлан хувьсагчаар авч олон хүчин зүйлсийн регрессийн загвар боловсруулсан. Ингээд Adjusted R Square 0.97 гарч загварын тайлбарлах чадвар өндөр байна. Ач холбогдлын *Significance F* утга нь 0.01397 гарсан. $0,05 >$ бага Ач холбогдол сайн байгааг харуулж болно.

$$\text{Тээврийн орлого} = -4,719,152,400 + 2.11 * \text{Авто} + 0.41 * \text{Төмөр зам} + 208.5 * \text{Усан зам}$$

[График 4]. Тээврийн нийт орлого, тэрбум төгрөг

2. 2022 онд тээвэр агуулахын салбарын орлогыг таамаглах загвар:

Орчин үед улсын төсвийн алдагдлыг хянах, санхүүгийн оновчтой бодлого сонгох, улсын эдийн засгийн янз бүрийн асуудлууд тавигдаж байгаа энэ үед өндөр улс орон бүр төсвийн үйл ажиллагаанд ихээхэн анхаардаг. Эдийн засагч нар 2-5 жилийн дунд хугацааны таамаглалыг үндсэндээ санхүүгийн алдагдал эсвэл орлогын дутагдлыг урьдчилан таамаглах зорилгоор боловсруулдаг. Төсвийн орлогыг урьдчилан таамаглахад регрессийн шинжилгээг ашигладаг. Энэ нь хамааралтай хувьсагчийн динамикийг урьдчилан таамаглахын тулд нэг буюу хэд хэдэн тайлбарлагч хувьсагчийг ("тайлбарлах хувьсагч" гэж нэрлэдэг) ашигладаг бөгөөд энэ тохиолдолд төсвийн орлогын хэмжээ юм. Бизнесийн байгууллага нь орлогын таамаглалыг гаргаснаар өмнөх оны санхүүгийн алдагдал, дараа оны эрсдлийг тооцох боломжтой байдаг. 2022 оны тээвэр агуулахын салбарын орлогыг таамагласнаар ДНБ-д эзлэх байр болон эдийн засгийн бүхий л зүйлийг таамаглах боломжтой.

[Хүснэгт 9]. ДНБ болон тээвэр агуулахын орлогыг таамаглах загвар

SUMMARY OUTPUT								
Regression Statistics								
Multiple R	0.832158892							
R Square	0.692488422							
Adjusted R Square	0.615610528							
Standard Error	119522.7329							
Observations	6							
ANOVA								
	df	SS	MS	F	Significance F			
Regression	1	1.29E+11	1.29E+11	9.007640327	0.039891861			
Residual	4	57142734766	14285683692					
Total	5	1.86E+11						
	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95.0%	Upper 95.0%
Intercept	647024.9642	260031.3376	2.488257647	0.067610406	-74937.77031	1368988	-74937.8	1368987.699
X Variable 1	0.025255316	0.008414868	3.001273118	0.039891861	0.001891898	0.048619	0.001892	0.048618734

Тээвэр агуулах салбарын орлогыг У хамааран хувьсагчаар, ДНБ-ны орлогыг Х тайлбарлан хувьсагчаар сонгон авсан.

Ач холбогдлын коэффициент Significance F 0.03 Статистик 0.05> ач холбогдолтой

ДНБ нь нийт бүтээгдэхүүнээс шууд хамааралтай. Энгийн шугаман регрессийн загварыг тооцоолсон.

$$\text{Тээвэр салбар сая.төг} = 647024 + 0.025 * \text{ДНБ}$$

3. Мэдрэмжийн шинжилгээ

Мэдрэмжийн шинжилгээ нь эрсдлийн үнэлгээ тоон аргуудын бүлэгт багтдаг. Энэ нь тодорхойлсон орлого, үнэ, өөрчлөлтөөс хэмжиж болно. Энэ утга нь их ач холбогдолтой байвал ЖДҮ эрхлэгчид цаашид үйлдвэрлэл явуулах бүрэн болмжтой гэсэн үг юм. Мэдрэмжийн шинжилгээний утга нь 5-аас дээш% -иар өөрчлөгдсөн бол (зарим тохиолдолд 10 хүртэл хувийн хамгийн их хазайлтыг зөвшөөрсөн), эрсдэл өндөр түвшинд байна гэдгийг харуулна. 5%-иас бага өөрчлөлттэй байвал эрсдлийн түвшин бага цаашид үйл ажиллагааг өргөтгөх боломжтой гэж үзэж болно. Салбар бүрийн эдийн засаг тодорхойгүй байдалтай тулгарч магадгүй, ялангуяа ДНБ өөрчлөлт, инфляци, гадаад худалдаа зэрэг гэх мэт. Тиймээс тээвэр агуулахын салбарын өртөг, ашиг тусыг үнэлэх хүрээнд мэдрэмжийн шинжилгээг багтаан эрсдлийн үнэлгээ хийх хэрэгтэй. Ингэснээр тээвэр агуулахын салбар болон ДНБ-ээс хамаарч хэрхэн өөрчлөгдөх, эрсдлийн түвшинг тодорхойлох боломжтой.

[Хүснэгт 10]. ДНБ болон тээвэр агуулахын салбарын жилийн орлого

Үзүүлэлт	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ДНБ, оны үнээр, сая.төг	23,150,385.60	23,942,866.40	27,876,297.20	32,411,224.10	37,280,841.40	37,453,275.30
Тээвэр, агуулахын салбар, сая.төг	1,210,594.90	1,239,442.60	1,370,368.10	1,516,685.70	1,732,633.30	1,411,794.30
ДНБ-ны өөрчлөлт		792,480.80	3,933,430.80	4,534,926.90	4,869,617.30	172,433.90
Тээврийн салбар өөрчлөлт		28,847.70	130,925.50	146,317.60	215,947.60	-320,839.00
Мэдрэмж Тээвэр/ДНБ		0.04	0.03	0.03	0.04	-1.86

$$\text{Мэдрэмж} = \frac{\text{Тээвэр агуулахын салбар}}{\text{ДНБ}} \left(\frac{\text{ДНБ} - \text{ээс хамаарч Тээврийн салбарын орлого өөрчлөгдөх коэффициент}}{\text{ДНБ}} \right)$$

$$\text{Мэдрэмж} = \frac{28,847.70}{792,480.80} = 0.36$$

Дундаж мэдрэмж	-0.36
Дундаж мэдрэмж (2020 Ковид ороогүй)	0.04

Энэхүү аргачлалаар тооцоход тээвэр агуулахын салбарын мэдрэмжийн коэффициент 0.36 байна. Энэ нь 5%-аас бага байгаа тул эрсдлийн түвшин бага цаашид хөгжих бүрэн боломжтойг харуулж байна. Мөн мэдрэмжийн коэффициентийг тодорхойлсоноор тээвэр агуулахын салбарын эзлэх хувийг тодорхойлох бүрэн боломжтой.

ДНБ- Тээвэр агуулахын салбарын эзлэх хувь:

$$\text{Тээврийн салбар} = \text{Мэдрэмж} * \text{ДНБ} = 0,04 * 9,4 = 0,36$$

4. Дүгнэлт

Судалгааны объект болох Тээвэр агуулахын салбарын дундаж орлого 397.470.721 төгрөг бөгөөд жижиг үйлдвэрийн салбарт багтана. Энэ салбарын ДНБ болон Тээврийн салбарын харилцаа хамаарал, тээвэр агуулахын салбарын регрессийн загвар болосруулж, тус салбарын орлогыг таамаглах загварыг тодорхойлж мэдрэмжийн шинжилгээ хийсэн.

Тээврийн салбарын нийт орлогын хэмжээ жилд дунджаар 4.75 хувиар өссөж байна. Хэрэв ковидын нөхцөл байдлаас шалтгаалаагүй бол жилд дунджаар 9.4 хувиар өсөж боломжтой байсан. Монгол банк 2021 онд эдийн засгийн өсөлтийг 4% таамагласан боловч бодит байдал дээр 1.4%, инфляци 12% таамагласан боловч одоогоор 14.6% хүрсэн байна. Энэ нь 2020 оноос хойш COVID 19 нөхцөл байдал Монгол улсын эдийн засагт шууд болон шууд бусаар нөлөөлж байгаатай холбоотой юм. Тээвэр агуулахын салбарын нийт орлогыг хэмжээг хамааран хувьсагчаар авсан.

Харин авто, төмөр зам, усан замын орлогыг тайлбарлан хувьсагчаар авч олон хүчин зүйлсийн регрессийн загвар боловсруулсан. Ингээд Adjusted R Square 0.97 гарсан байна. Энэ нь тайлбарлах чадвар маш өндөр гарсан байна. Ач холбогдлын коэффициент нь 0,013 байна.

ДНБ болон Тээвэр агуулахын салбарын харилцаа хамаарлыг тодорхойлоход 2015-2020 Тээвэр агуулахын салбарын орлогыг Авто тээврээс олсон орлоготой корреляциар бодоход 0.99 төгс шууд хамааралтай байна. Төмөр замын олсон орлого корреляциар бодоход 0.79 шууд хамааралтай байна. Усан замын олсон орлоготой корреляциар бодоход -0.61 урвуу хамааралтай байна. Ингэснээр усан замын орлого өсөхөд автотээвэр, төмөр замын орлого буурна.

ЖДҮ эрхлэгчид орлогын таамаглал гаргаснаар өмнөх оны санхүүгийн алдагдал болон дараа оны эрсдлээс өөрсдийгөө хамгаалах чадвартай. Тиймээс Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж байгаа салбар нэгжүүд таамаглалын загвар хийх хэрэгтэй байдаг. 2022 онд Тээвэр агуулахын салбарын орлогыг таамагласнаар Adjusted R Square 0.61, Significance F нь 0.03 ач холбогдолтой гарсан. Ингэснээр Тээвэр агуулахын салбар нь ДНБ-ээс шууд хамааралтай байна.

Мэдрэмжийн шинжилгээ нь эрсдлийг тооцоолох нэг арга юм. ЖДҮ эрхлэгчид хамгийн чухал зүйл бол санхүүгийн алдагдалгүй, эрсдэл багатай ажиллаж цаашид үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх явдал юм. Ингээд сонгон авсан салбар болох тээвэр агуулахын салбарт мэдрэмжийн шинжилгээ хийсэн. Мэдрэмжийн коэффициентийг тодорхойлсноор тээвэр агуулах салбар болон ДНБ-ний дундаж мэдрэмж 0.36~4 гарсан. Энэ нь статистик үзүүлэлт болох 5%-аас бага байсан тул тээвэр агуулахын салбарын эрсдэл бага цаашид жил ирэх тусам хөгжих бүрэн боломжтойг харуулж байна. Үүнээс харахад ЖДҮ эрхлэгч бүх салбарт мэдрэмжийн шинжилгээ хийхэд ДНБ хамгийн хүчтэй хамааралтай байгаа салбарыг тодорхойлж болно.

Судалгааны үр дүнд ЖДҮ эрхлэгчид жилийн орлогын таамаглаж, мэдрэмжийн шинжилгээ хийснээр санхүүгийн хямралд өртөх, эрсдлээс бүрэн сэргийлэх боломжтой. Мөн шинээр бизнес эрхлэх гэж байгаа хүмүүст аль салбарт илүү өсөн дээшилж, цаашид компаниа өргөжүүлэх боломжийг урьдчилан таамаглахад харах боломжтой. Ингэснээр зөв салбарт хөрөнгө оруулалт хийн ашигтай ажиллах нөхцлийг бүрдүүлж болно.

GSOT-07

Some results of drought tolerance of three wild onion species

Nyam Munkhtuya , Otgonsuren Burenjargal, Zhao Jin Hua

¹ Mongolian University Of Life Sciences
² Inner Mongolian University of Agriculture

nmnkht@gmail.com

Хураангуй

Хээрийн зэрлэг сонгинын төрлийн ургамлууд нь байгаль дээр зэрлэгээр ургах явцдаа хөрс хамгаалах, орчноо ариутгах, ургамлын бүлгэмдлийг тогтворжуулах зэрэг байгаль хамгаалах орчин эрүүл ахуйг сайжруулах үүрэг гүйцэтгэдэг. Өвөр Монголын цөлөрхөг хээрийн бэлчээрт олон зүйлийн сонгинолог ургамал өргөн тархсан байдаг. Тэр дотроос Алтайн сонгино */A. altaicum/*, Нягт сонгино */A. condensatum/*, Мангир сонгино */A. senescens/* гэсэн 3 зүйл сонгиныг сонгон авч ердийн усалгаатай нөхцөлд болон зохиомол гангийн стресс үүсгэж ганд хэрхэн нөлөөлж буйг лабораторийн нөхцөлд судлав. Полиэтилен гликол (PEG-6000) өндөр молекулт нэгдлийн 15%, 30%, 45% болон 60%-н уусмалыг ашиглан зохиомол ган үүсгэж судалгааг явуулсан ба гангийн стрессийн 7, 14, 21, 28 хоног бүрд үрийн соёлолт, пролины агууламж болон Супероксид дисмутаза SOD идэвхжилтийг тус тус тодорхойлсон. Зохиомол гангийн стрессийн нөлөөгөөр пролины агууламж нь нэмэгдэж байсан. Харин супероксид дисмутаза SOD идэвхжилт нь нэмэгдэж Нягт сонгины (*Allium condensatum Turcz*) ганд илүү тэсвэртэй болох нь тогтоогдлоо.

Түлхүүр үг: пролин, супероксид дисмутаза, ган

1. ОРШИЛ

Өвөр Монголын цөлөрхөг хээрийн бэлчээрт олон зүйлийн сонгинолог ургамал өргөн тархсан байдаг [11]. Одоогийн байдлаар Өвөр Монголын нутаг дэвсгэрт 138 орчим зүйлийн сонгинолог ургамал мэдэгдэж байгаагийн 50 нь эндемик шинжтэй бөгөөд дараахь гурван бүсэд төвлөрсөн байна [12]. Үүнд: Шинжаан, Ганьсу, Чинхай хотын баруун хойд бүс, Түвдийн Сычуань, Баруун өмнөд Юнь нань болон Хятадын хойд ба зүүн хойд (Өвөрмонголын зүүн ба өмнөд хэсгийг оруулаад) хэсэг орно [13-14]. Сонгинолог ургамлын ихэнх зүйл нь малын идэх дуртай тэжээлийн ургамал юм [15-16]. Мөн анагаах ухааны өндөр ач холбогдолтой, тэжээллэг чанар сайтай зэрлэг ургамлын шим тэжээлийн нөөцийг бүрдүүлдэг ургамлын нэг юм [17]. Сонгинолог ургамал нь олон төрлийн биологийн идэвхит химийн бодис агуулдаг. Үүнд хүхрийн нэгдэл, азот, фосфороор баялаг, стероидуудын нэгдэл, стероид органик нэгдлүүд, флавоноид, полисахарид гэх мэт.

Абиотек стресс болох хөрсний давсжилт, ган, хэт халалт зэрэг нь ургамал ургах орчин нөхцлийг саатуулдаг. Ургамалд стресс үүсгэдэг хүчин зүйлүүдэд ургамлын зүгээс яаж хариу үйлдэл үзүүлдэг, хэрхэн сөрж тэсвэрлэдэг, цаашид тэсэн амьдардаг физиологийн шалтгааны

талаар судалгаа шинжилгээний ажлууд дэлхийн улс орнуудад эрчимтэй хийгдэж байна (Цэндээхүү, 2009). Ургамлын стресс, физиологийн судалгаа нь ургамлын стресс тэсвэрийн физиологийн стандартыг гаргах, физиологийн нөхцлийг тогтоож ган, хүйтэн, давсанд тэсвэртэй ургамлуудыг шилэн сонгож, нөхөн сэргээлт, цөлжилтийг бууруулах зэрэгт ашиглах боломжийг судлан тогтооход онол, практикийн өндөр ач холбогдолтой юм. Хуурай, хагас хуурай бүс нутгуудад ургамлын өсөлт, хөгжил, бүтээмж болон амьдрах чадварыг хязгаарлагч хүчин зүйл нь ган гачиг юм.

Бидний судалгааны ажил нь Алтайн сонгино *A. altaicum*/, Нягт сонгино *A. condensatum*/, Мангир сонгино *A. senescens*/ гэсэн 3 зүйлийн сонгины үрийн соёололот болон физиологийн процесст ган хэрхэн нөлөөлөхийг судлах зорилготой байв. Дээрх зорилгоо биелүүлэхийн тулд дараах зорилтуудыг дэвшүүлэв. Үүнд: Алтайн сонгино *A. altaicum*/, Нягт сонгино *A. condensatum*/, Мангир сонгино *A. senescens*/ гэсэн 3 зүйлийн сонгины үрийн соёололтыг лабораторийн нөхцөлд полиэтилен гликол (PEG-6000) өндөр молекулт нэгдлийг ашиглан, гангийн стресст оруулан тодорхойлох. Зохиомол гангийн стресст байгаа болон хяналтын ургамлуудын пролин, супероксид дисмутаза (SOD) идэвхжилтийг тодорхойлох, харьцуулах зэрэг болно. Хуурай, гандуу, чийгийн дутагдалтай бүс нутагт ургадаг нутгийн ургамлын стресс тэсвэрийг тодорхойлж байгаа нь уг ажлын шинэлэг тал юм.

2. СУДАЛГААНЫ ХЭРЭГЛЭГДЭХҮҮН, АРГА ЗҮЙ

Үрийн соёололтын арга

Сонгинын үрийг сонгоод 0.1%-н KMnO₄ уусмалаар 5 минутын турш ариутгаад нэрмэл усаар 3-5 удаа зайлсан. Үрийн гангийн тэсвэрийг үнэлэх судалгааг петрийн аяганд ургуулахдаа полиэтилен гликолийн (PEG-6000) 15%, 30%, 45%, 60% болон хяналтын хувилбар (нэрмэл ус) тус бүрт 4 давталтаар, давталт бүрт 30ш үрийг фильтрийн цаасан дээр тараан байрлуулсан. Соёололтын үрийг чийгтэй байлгахын тулд туршилтын эхний өдөр нэрмэл ус болон тухайн концентрацитай уусмалаар ханатал услаж, жигнээд, 20⁰C-н температуртай термостатад тавьсан. Туршилтыг өдөр бүр нэг цагт хэмжилт хийж жигнэж, ууршсан /алдагдсан/ усыг нөхөж нэрмэл ус нэмнэ. Үрийн соёололтын 14 хоногийн дараа бодож гаргав.

Сонгиныг тарьсан туршилтын хувилбар:

Гурван зүйлийн сонгины Алтайн сонгино *A. altaicum*/, Нягт сонгино *A. condensatum*/, Мангир сонгины *A. senescens*/ үрийг угааж, 0.1% KMnO₄ уусмалаар ариутгасны дараа ариутгасан хөрс бүхий хоовон саванд тарив. Сонгиныг 4 долоо хоног ургуулсны дараа хяналтын хувилбар дахь ургамлуудыг нэрмэл усаар, зохиомол гангийн стресст оруулах ургамлуудыг полиэтилен гликолын (PEG-6000) 15%, 30%, 45%, 60%-ийн концентрацитай уусмалаар 28 хоногийн турш усалсан ба туршилтын 7, 14, 21, 28 хоногууд дээр хувилбар тус бүр дэх ургамлын навчнаас дээж авч хлорофилл, пролины агууламжийг тодорхойлов.

Супероксид (SOD) идэвхжилтийг тодорхойлох

Супероксид (SOD) идэвхжилтийг Терзигийн (2006) арга зүйн дагуу тодорхойлов. Гангийн стрессээр үйлчилсэн ургамлаас 0.5гр навч авч хэсэглэн хувааж 4 туршилтын хуруу шил (3 туршилтын хоолой, 1 хяналтын хоолой) авч 1.5мл 0.05mol(L, фосфатын буфер, 0.3мл 130mol(L метионин, 0.3мл 750μmol(L азотын цэнхэр тетразолиум (NBT), 0.3мл 100μmol(L EDTA-Na₂,

0.3ml 20µmol(L рибофлавин, 0.05 мл ферментийн уусмал ба 0.25мл нэрмэл ус нийт 3.0мл урвалын уусмал хийнэ. Эдгээрийг жигд холигдсоны дараа 1 хяналтын хоолойг харанхуй газар байрлуулж, бусад хуруу шилэнд гэрэлтэй орчинд (4000lx) 20 минут урвалд оруулна (Бүх хуруу шил ижил гэрлийн нөхцөлийг хүлээн авах бөгөөд температур өндөр байх үед гэрлийн хугацааг богиносгож, бага температурт уртасгана).

Спектрофотометрийн (СФ) 560 нм долгионы уртад тохируулж супероксидыг хэмжив.

$$(U(g))=(ACK*AE)*Vt((0.5*ACK*m*Vs)$$

ACK-гэрэлтүүлэгчийн хяналтын хоолойн шингээлт;

AE - дээж хоолойн шингээлт;

VT - ферментийн уусмалын нийт хэмжээ (ml);

m - дээжийн жин (g)

Vs - хэмжилтийн үеийн ферментийн

уусмалын эзэлхүүн (ml);

Пролины агууламжийг тодорхойлох

Пролины агууламжийг Bates-н (1973) аргаар тодорхойлов. Туршилтын ургамал бүрээс авсан 0.5г навчны дээж дээр 3%-н сульфосалицилийн хүчил хийж фильтерийн цаасан дээр шүүнэ. Үүний дараа хүчиллэг нингидрин болон мөсөн цууны хүчилд хийж, усан баннд 100°C-т 1 цаг халаана. Урвалжаа мөсөн баннд хөргөөд, дараа нь толуолоор хандалж, спектрофотометр ашиглан 520 нм-ийн долгионы уртад уншигдсан утгыг ашиглан пролины концентрацийг тодорхойлж гаргав.

Статистик анализ

Хлорофилл, супероксид болон пролины ялгааг SPSS 17.0, IL.USA ашиглан Tukey's multiple testээр (ялгааны түвшин $p < 0,05$) бодож гаргасан ба графикыг Sigma plot 12-г ашиглан байгуулав.

3. СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Үрийн соёололт

Судалгаанд сонгосон 3 зүйл ургамлын үрийн лабораторийн соёололтыг 4 давталттайгаар 30ш үрийг фильтерийн цаас дэвссэн петрийн аяганд өрж тавин, тогтмол 20°C температур бүхий термостатад байрлуулан 14 хоног ургуулан соёололтыг тодорхойлов. Судалгааны дүнгээс үзэхэд хяналтын хувилбарт 3 зүйл сонгины 24-28 үр (80-93%), 15%-н полиэтилен глюколын хувилбарт 22-24 үр (73-83%) соёолсон бол 30% болон 45% -н полиэтилен глюколын уусмалаар үйлчилэхэд үрийн соёололтын эрчим нь эрс багассан байна (Хүснэгт 1, График 1). Харин 60%-н полиэтилен глюколын хувилбар дахь Алтайн сонгино *A.altaicum*/ болон Мангир сонгино *A. Senescens*/ сонгинуудын үр огт соёолоогүй бол Нягт сонгино *A.condensatum*/ үрийн соёололт 20%-тай байв (График 1).

Хүснэгт 1.

Зүйлийн нэр	Хяналт буюу нэрмэл ус	Полиэтилен гликолын (PEG6000) өндөр молекулт нэгдэл			
		15%	30%	45%	60%
<i>A. Altaicum</i>	24	22	17	13	0
<i>A.condensatum</i>	28	25	20	17	6
<i>A. senescens</i>	26	24	18	14	0

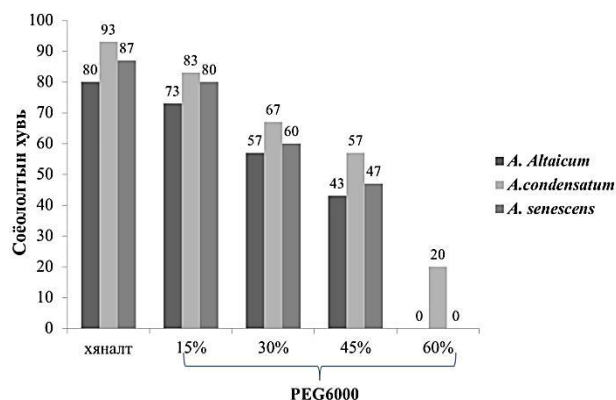

График 1. Үрийн лабораторийн соёлолтын хувь

Пролины агууламж

Судалгаанаас харахад хяналтын хувилбарт пролины агууламж тогтвортой байсан бол зохиомол гангийн стресст оруулахад ургамлын навчинд агуулагдах пролины агууламж ихэсч байна. Полиэтилен гликолын (PEG-6000) өндөр молекул нэгдэл 15%-ийн концентрацитай уусмалаар услахад Алтайн сонгины болон Мангир сонгины хувьд пролины агууламж эхний 7 хоногт бага байж байгаад 14, 21, 28 дахь хоногт өссөн байна. Харин нягт сонгины пролины агууламж 7 дахь хоногт ихэссэн, 14, 21, 28 дахь хоногт аль ч хувилбарт тогтвортой байна.

Дээрх ялгаатай концентрацитай уусмалаар услахад Полиэтилен гликолын (PEG-6000) өндөр молекул нэгдэл 15%-д пролины агууламж нь Алтай сонгины *A.altaicum* нь 14 дахь хоногт ($1.79 \pm 0.06a$), Нягт сонгины *A.condensatum* нь 28 дахь хоногт ($1.67 \pm 0.33a$), Мангир сонгины (*A.senescens*) нь 21 дэх хоногт ($1.84 \pm 0.34a$) бусдаасаа ялгаатай их байсан. Харин полиэтилен гликолын (PEG-6000) өндөр молекул нэгдэл уусмалын 30%-аар усалсан бүх хувилбаруудын хооронд статистикын хувьд ялгаагүй гарсан бол PEG6000-н 45%-н уусмалаар усалсан хувилбаруудад Нягт сонгины *A.condensatum* нь 28 дахь хоногт ($1.76 \pm 0.15a$) болон мангир сонгины (*A. senescens*) нь 7 дахь хоногт ($0.33 \pm 0.09d$) ялгаатай, бусад хоногуудын хувьд ялгаагүй гарсан байна. Нягт сонгины *A.condensatum* пролины агууламж нь 60%-н PEG6000 уусмалаар үйлчилсэн хувилбарт бусад 2 зүйлийн сонгинотой харьцуулахад аль ч хоногуудад тогтвортой их байлаа (Хүснэгт 2; График 2).

Хүснэгт 2. Пролины агууламж тодорхойлсон дүн (ppm)

Ургамлын зүйлүүд	Хоног	Хяналт буюу нэрмэл үс	Полиэтилен гликолын (PEG6000) өндөр молекулт нэгдэл			
			15%	30%	45%	60%
			Алтайн сонгино <i>A. altaicum</i>	7	1.10±0.02a	0.43±0.01b
	14	1.91±0.82a	1.79±0.06a	1.53±0.02a	0.77±0.05bcd	1.60±0.18a
	21	1.18±0.02a	1.27±0.21ab	1.80±0.82a	1.56±0.30ab	1.49±0.13a
	28	1.70±0.13a	1.31±0.45ab	0.85±0.20a	1.03±0.04abcd	0.86±0.20ab
Мангир сонгино <i>A. senescens</i>	7	1.20±0.14a	0.84±0.19ab	0.74±0.08a	0.33±0.09d	0.32±0.06b
	14	1.16±0.07a	1.61±0.19ab	0.92±0.07a	1.03±0.25abcd	0.83±0.11ab
	21	1.73±0.32a	1.84±0.34a	1.24±0.20a	1.34±0.22abc	0.90±0.11ab
	28	1.60±0.29a	0.82±0.02ab	0.82±0.11a	1.40±0.18abc	0.65±0.14ab
Нягт сонгино <i>A. condensatum</i>	7	1.16±0.31a	0.98±0.07ab	1.55±0.15a	1.30±0.13abc	1.40±0.31ab
	14	1.26±0.34a	1.06±0.19ab	1.31±0.38a	1.04±0.19abcd	1.25±0.54ab
	21	1.19±0.20a	1.61±0.33ab	1.45±0.19a	1.26±0.15abc	1.28±0.07ab
	28	1.44±0.30a	1.67±0.33a	1.56±0.02a	1.76±0.15a	1.12±0.05ab

Tukey's multiple test ялгааны түвшин $p < 0.05$

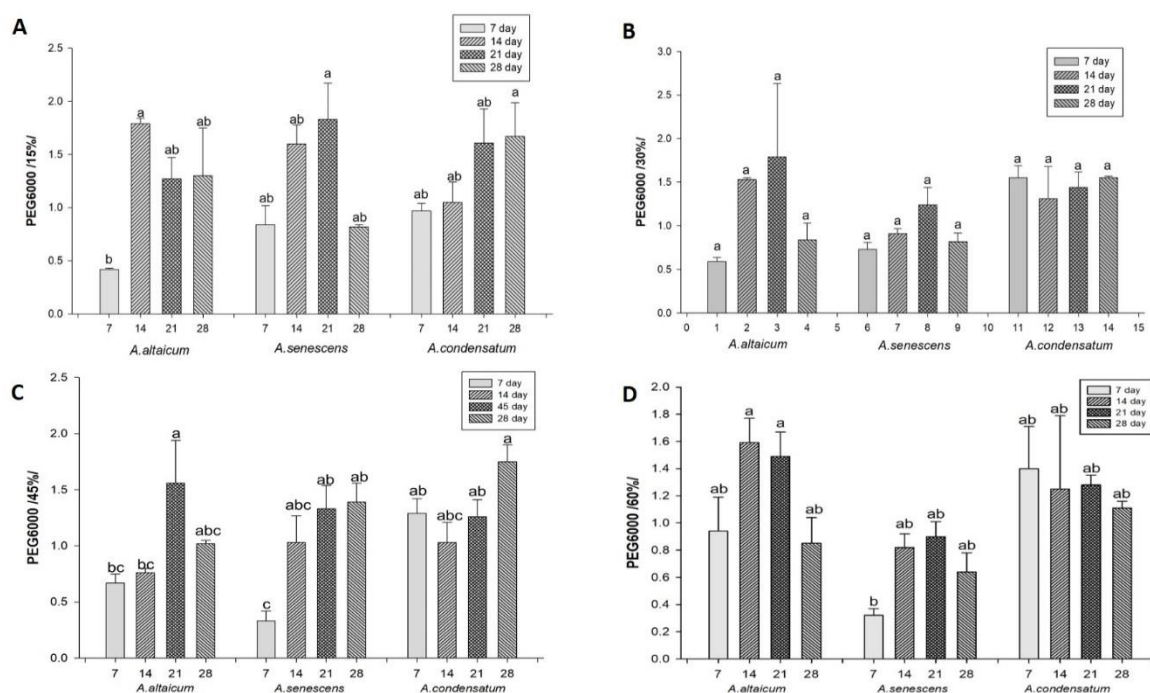

График 2. Пролины агууламж тодорхойлсон дүн (ppm)

Супероксид дисмутаза (SOD) идэвхижилтийг тодорхойлсон дүн

Супероксид дисмутаза бол ургамлыг хамгаалдаг чухал ферментийн нэг юм. Супероксидийн идэвхижилт нь O_2 болон H_2O_2 -ийг арилган мембраны бүтцийг хамгаалдаг.

Сонгон авсан 3 зүйл сонгины 15%, 30%, 45%, 60%-ийн концентрацитай уусмалаар услахад полиэтилен гликолын (PEG-6000) өндөр молекулт нэгдэл 15%, 30%, 45%-д супероксид дисмутаза (SOD) идэвхижилт нь мангир сонгины (*A. senescens*) нь 7 дах хоногт ($2.46 \pm 0.32a$; $2.68 \pm 0.11a$; $2.69 \pm 0.29a$) Алтай сонгино (*A. altaicum*), мангир сонгины (*A. senescens*) хоёр зүйлээс

статистикийн хувьд ялгаатай байсан бол 60%-аар усалсан бүх хувилбаруудын хооронд статистикийн хувьд ялгаагүй байна (Хүснэгт 3; График 3).

Хүснэгт 3. Супероксид дисмутаза (SOD) идэвхжилт тодорхойлсон дүн (г/мин)

Ургамлын зүйлүүд	Хоног	Хяналт буюу нэрмэл ус	Өндөр молекулт нэгдэл буюу полиэтилен глюколын (PEG6000)уусмал			
			15%	30%	45%	60%
Алтайн сонгино <i>A. altaicum</i>	7	0.86±0.38a	1.2±0.39ab	0.46±0.18bc	1.26±0.36abc	1.31±0.18a
	14	1.12±0.51a	1.29±0.43ab	1.11±0.28bc	1.53±0.39abc	1.26±0.29a
	21	1.24±0.37a	1.6±0.76ab	1.47±0.17ab	1.79±0.41ab	0.97±0.40a
	28	2.02±0.29a	1.64±0.45ab	1.58±0.26ab	1.39±0.48abc	1.27±0.54a
Мангир сонгино <i>A. senescens</i>	7	1.64±0.12a	2.46±0.32a	2.68±0.11a	2.69±0.29a	1.36±0.48a
	14	0.89±0.29a	1.78±0.25ab	1.15±0.40bc	1.06±0.31bc	1.29±0.35a
	21	0.89±0.30a	1.01±0.45ab	0.75±0.24bc	0.71±0.26bc	0.47±0.25a
	28	0.43±0.23a	0.64±0.27ab	0.48±0.22bc	0.56±0.11bc	0.44±0.14a
Нягт сонгино <i>A. condensatum</i>	7	1.02±0.76a	0.61±0.23ab	0.14±0.11c	0.23±0.11c	0.32±0.10a
	14	1.14±0.48a	0.96±0.39ab	1.08±0.36bc	0.90±0.31bc	0.74±0.35a
	21	1.06±0.29a	0.57±0.17ab	0.52±0.20bc	0.56±0.07bc	0.52±0.09a
	28	0.55±0.29a	0.23±0.21b	0.48±0.11bc	0.52±0.13bc	0.48±0.17a

Tukey's multiple test ялгааны түвшин $p < 0.05$

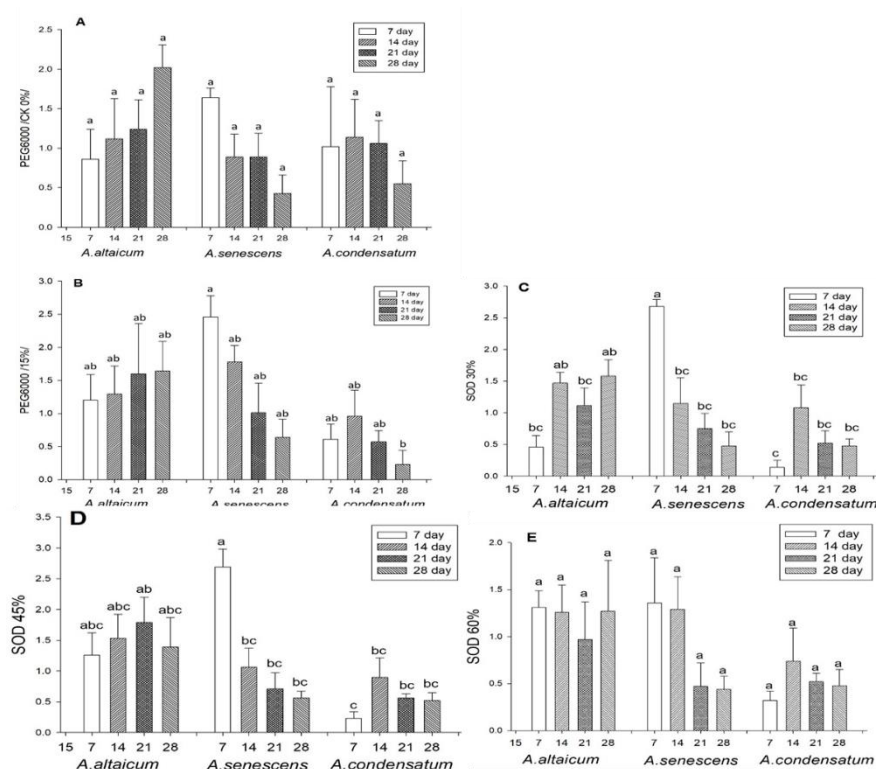

График 3. Супероксид дисмутаза (SOD) идэвхжилт тодорхойлсон дүн (г/мин)

ШҮҮН ХЭЛЭЛЦЭХҮЙ

Д.Түмэнжаргал, Д.Хандсүрэн нар орог тэсэг, бор бударгана, зүүнгарын улаан бударганы үрийн гангын стрессийн соёололтыг лабораторийн нөхцөлд (PEG-6000) өндөр молекулт нэгдлийг ашиглан тодорхойлсон ба тэдний судалгааны үр дүнгээр орог тэсэг, бор бударганы үр гангын стресс тэсвэрлэх чадвар сул, харин зүүнгарын улаан бударганы үрийн гангын стресс тэсвэрлэх чадвар өндөр гэж дүгнэсэн. Бидний судалгаагаар Нягт сонгино *A.condensatum*/ үр ганг тэсвэрлэх чадвараа Алтайн сонгино *A.altaicum*/, мангир *A.senescens*/ сонгиноос илүү байсан.,

Ус чийгийн дутагдал нь ургамлын навчин дахь хлорофиллын агууламжийг багасгадаг [5;6;9;]. Гангтай нөхцөлд ургамлын эсд пролины хуримтлал бий болох нь осмосын түвшинг нэмэгдүүлж усны хомсдолыг тэсвэрлэн өнгөрүүлэхэд эерэгээр нөлөөлнө [4;7;8]. Бидний судалгаагаар мөн сонгины 3 зүйлийн ургамлыг зохиомол гангийн стресст оруулахад хлорофиллын агууламж 27.7-56.9%-аар багасч байсан бол пролины агууламж 58-88%-аар нэмэгдэж байгаа нь дээрх судлаачдын үр дүнтэй тохирч байна.

4. ДҮГНЭЛТ

Энэ судалгаагаар Алтайн сонгино *A.altaicum*/, Нягт сонгино *A.condensatum*/, Мангир сонгины *A.senescens*/ гэсэн 3 зүйлийн сонгины үрийн соёололот болон физиологийн процесст ган хэрхэн нөлөөлж буйг судлан дараах дүгнэлтийг гаргалаа. Үүнд:

1. Сонгины үрийн соёололтыг лабораторийн нөхцөлд нэрмэл ус болон PEG-6000 өндөр молекулт нэгдлийг ашиглан тодорхойлоход Нягт сонгины *A.condensatum*/ үрийн соёололт нь хяналтын хувилбарт Мангир *A.senescens*/ болон Алтайн сонгиноос *A.altaicum*/ 3-13%-иар, полиэтилен гликолын 15%, 30%, 45%, 60%-н уусмал дахь хувилбаруудад 3-10%, 7-10%, 10-14%, 20%-иар тус тус илүү байна.
2. Зохиомол гангийн стресст оруулсан ургамлуудад навчны пролины агууламж нь нэмэгдэж, улмаар ганг тэсвэрлэн үлдэхэд эерэгээр нөлөөлж байна. Нягт сонгины *A.condensatum*/ навч нь PEG-6000 өндөр молекулт нэгдлийн аль ч хувилбарт Мангир *A.senescens*/ болон Алтайн сонгиноос *A.altaicum*/ илүү пролины агууламжтай байгааг тогтоов.
3. Супероксид SOD идэвхижилтийг PEG-6000 өндөр молекулт нэгдэлээр гангийн стрессийг тодорхойлоход Нягт сонгины (*A.condensatum*) туршилтын үргэлжлэх хугацаа ихсэхэд хяналтаас 15% (41.8-84.2), 30% (13.7-94.7), 45% (22.5-94.5), 60% (31.3-87.3)-аар тус тус буурсан нь бусад 2 сонгиноос илүү ургамлыг хамгаалж ганд тэсвэрлэх чадвар өндөр байгааг харуулж байна.

Дээрх үр дүнгүүд Нягт сонгины *A.condensatum*/ нь ганг тэсвэрлэх чадвараараа мангир *A.senescens*/ болон Алтайн сонгиноос *A.altaicum*/ илүү байгааг харуулж байна.

АШИГЛАСАН ХЭВЛЭЛ

1. Ганбаатар С. 2016 Үр судлал. Улаанбаатар хот.
2. Д.Түмэнжаргал, Д.Хандсүрэн. 2018. Тэжээлийн олон наст ургамлын стресс, физиологийн судалгаа.
3. Bates, L. S., R. P. Waldern and L. D. Teare. 1973. Rapid determination of free proline for water stress studied. *Plant Soil* 39:205-206
4. Chaves, M. M., J. S. Pereira, J. Maroco, M. L. Rodrigues, C. P. P. Ricardo, M. L. Osyrio, I. Carvalho, T. Faria and C. Pinheiro. 2002. How plants cope with water stress in the field? Photosynthesis and growth. *Annals of Botany* 89:907-916
5. Dhanda, S. S., G. S. Sethi and R. K. Behl. 2004. Indices of drought tolerance in wheat genotypes at early stages of plant growth. **Journal of Agronomy and Crop Science** 190(1):6-12
6. El-Khallal, S. M. 2002. The influence of some phyto-growth regulators on the activity of antioxidant system in maize plant under water stressed conditions. *Bulletin of the Faculty of Science, Assiut University* 31(2-D):183-197
7. Mohamed, M. A. H., P. J. C. Harris and J. Henderson. 2000. In vitro selection and characterisation of a drought tolerant clone of *Tagetes minuta*. *Plant Science* 159:213-222
8. Rhodes, D., P. E. Verslues and R. E. Sharp. 1998. Role of amino acids in abiotic stress resistance. In: Singh BK (ed) *Plant amino acids: biochemistry and biotechnology*. Marcel Dekker, New York, pp 319-356
9. Shao, H. B., Z. S. Liang, M. A. Shao and B. C. Wang. 2005. Changes of anti-oxidative enzymes and membrane peroxidation for soil water deficits among ten wheat genotypes at seedling stage. *Colloids and Surfaces B: Biointerfaces* 42(1):107-113
10. Tseng, S. H., S. R. Kuo and Y. C. Lee. 1991. Physiological damages of Casuarinas caused by salt spray. *Quarterly Journal of Chinese Forestry* 24(3):27-34
11. 胡长青, 邓颖莲, 樊磊虎. 内蒙古野生葱属植物资源的开发利用与保护[J]. 中国野生植物资源杂志, 2007, (6): 30-31
12. 马全林, 刘世增, 严子柱, 贺访印. 沙葱的抗旱性特征[J]. 草业科学, 2008, 25(06); 56-61.
13. 刘瑛心, 杨喜林, 姚育英. 中国沙漠植物志[M]. 北京: 科学出版社, 1987, 第1卷: 215
14. 严子柱. 沙葱生态生理特性及驯化栽培技术研究[D]. 兰州: 甘肃农业大学, 2007
15. 赵一之. 内蒙古葱属植物的分类 [J]. 内蒙古大学学报(自然科学版), 1993, 24 (01 : 105-113.
16. 天莹, 雍世鹏, 赵一之. 蒙古高原葱属植物生态地理分布规律初步分析[J], 内蒙古大学学报(自然科学版), 1993, 24 (06) : 668-674.
17. 刘丽娟, 刘银燕, 杨晓虹. 葱属植物甾体化合物及黄酮化合物的研究进展[J]. 中国药学杂志. 2000, (06) : 7-11
18. 赵金花, 碱韭成年植株叶对干旱胁迫的生理响应对策, 内蒙古大学学报, 2021,
19. www.google.mn

Influence of Team Teaching on ESP Students' English Proficiency

Lkhundev Amgalan

Department of Applied Linguistics, Mongolian University of Science and Technology
Amgalan.lkhundev@yahoo.com

Abstract: In a rapidly changing society when teaching English for Specific Purposes (ESP) has grown to become one of the most prominent areas of teaching foreign language, ESP teachers face new opportunities and challenges. This paper discusses the practical experience of ESP course team-teaching at MUST in to hope to bridge some gaps between “subject” and “language” often was faced by ESP teachers and curriculum designers. Students majoring in Mechanical engineering were selected as the participants of this study. The data was gathered through a pretest, post-test, and a questionnaire, and the findings were compared through a t-test and the questionnaire survey was analyzed using the Statistical Package for Social Science (SPSS). The findings of the study showed the benefits and challenges of team teaching in ESP and team teaching was so effective in students’ achievements in both reading vocabulary comprehension and vocabulary tests.

Keywords: team teaching, English for specific purposes, ESP approach

1. Introduction

Teaching Science is quite different from teaching other subjects. The Science classroom is different from other classrooms in humanities such as English, History, politics, etc. the quality of teaching Science is mainly depending on the competency of the Science teacher as well as the teaching method used by the teacher to teach the students. ESP is known as using a learner-centered and content/context-based approach, which refers to the teaching and learning of English as a second or foreign language where the goal of the learners is to develop expertise in the English Particular domain. Many researchers support its effects on learning. positive advantages of the team-teaching approach. Team teaching strategy helps the teacher to activate students’ curiosity, about a topic. It also helps in developing critical thinking skills among students. The goal of the team-teaching method is to facilitate learning.

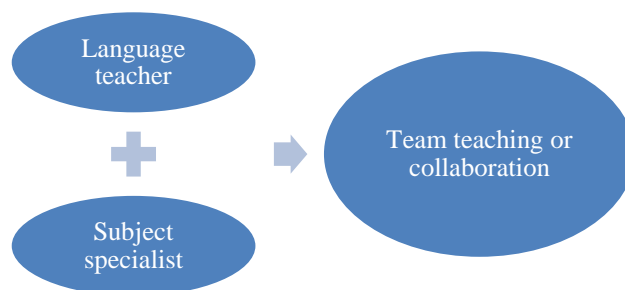
2. Literature review

Dudley-Evans and St John [6] state that ‘the teaching of English for Specific Purposes has generally been seen as a separate activity within English Language Teaching (ELT), and ESP research as an identifiable component of applied linguistics’ (p.1). Naturally, ESP teachers, or in Swales’s [23] term, ESP practitioners, are different from general English teachers in terms of roles to play, tasks to tackle and problems to face. Like most general English teachers, nonetheless, many ESP practitioners receive training in literature, linguistics, or TESOL. Marshall Welch (2000) studied team-teaching in two classrooms with the help of a descriptive analysis of the team-teaching. This study was a new approach to field-based research, to conduct formative and summative evaluation procedures. The result of

qualitative and quantitative analysis assessed students' outcomes and procedures of teaching. According to Johns and Dudley-Evans, 'an overseas student's failure to keep up with his course or with his research is rarely attributable to "knowledge of the subject" or "knowledge of the language" alone: most often, these factors are inextricably intertwined. Robinson regards team teaching more as an umbrella term covering all types of subject-language collaboration, whereas Dudley-Evans and St John consider it as the final stage of such collaboration—subject lecturers and language practitioners teach together in the classroom. In this paper, Robinson's opinion or the less confined view of team teaching will be adopted although there will be places when the term has to be used in a more restricted sense.

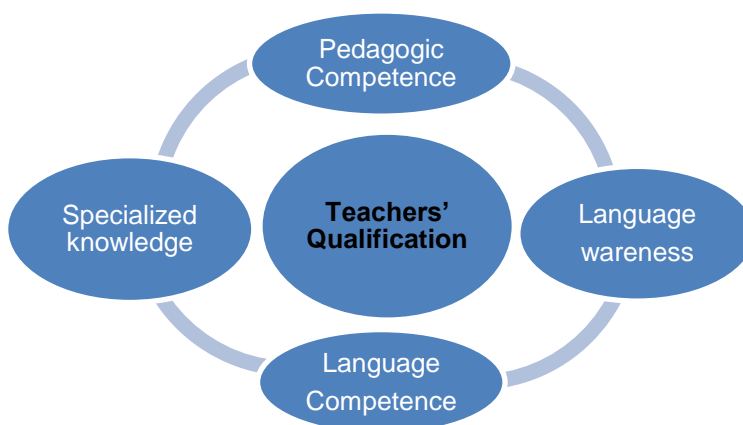
Upon the summary of the points I conclude the following:

1. ESP, as the name suggests, incorporates both subject knowledge and language skills.
2. ESP is language training in the context of the specific subject area.
3. ESP is "knowledge of the subject" + "knowledge of the language"

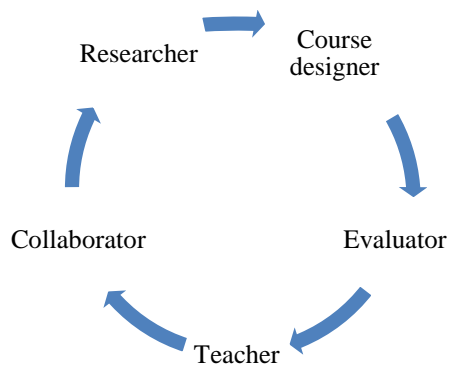
[Diagram 1]. The researchers' view of ESP

According to Thomas there is a better functioning in ESP teachers. The following diagram may illustrate this view: If a teacher lacks one of these competences, he or she won't be able to function appropriately as a teacher. These four competences are believed to be of a vital value for those teachers.

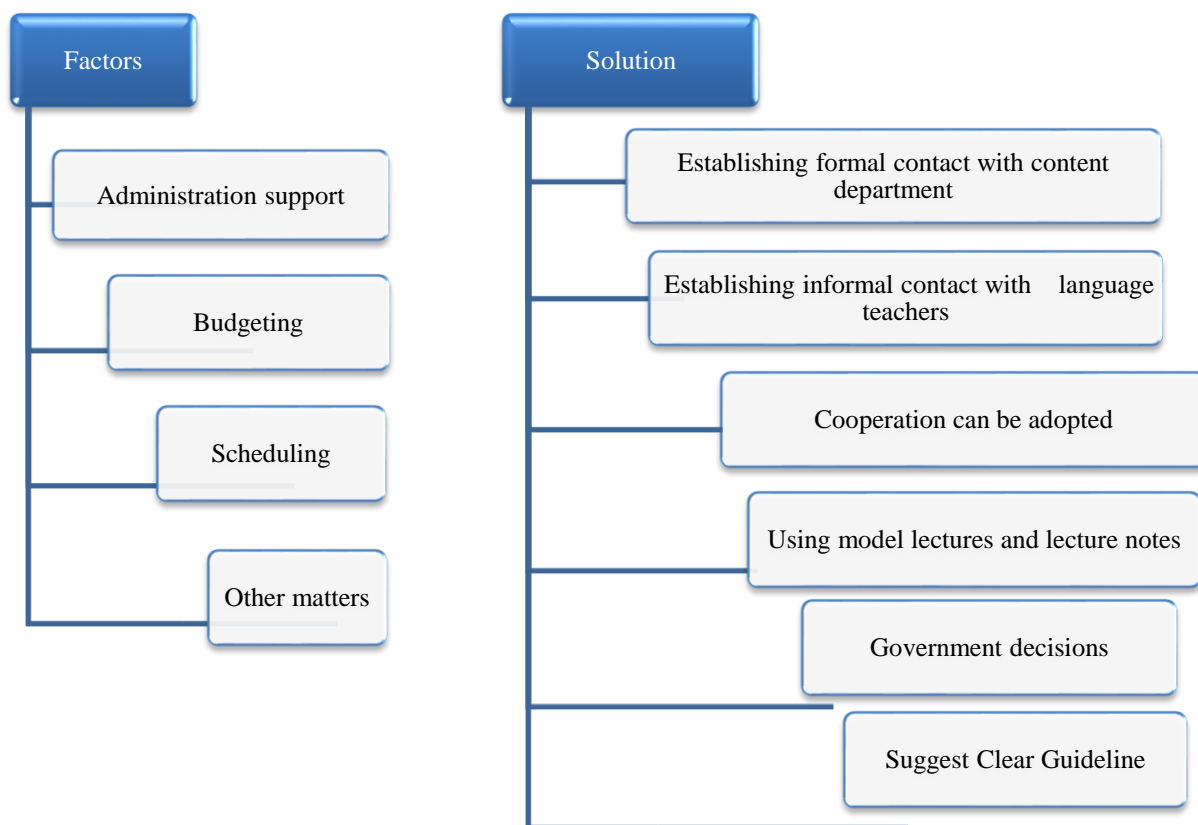
[Diagram 2]. Teachers' Qualification for ESP

The following diagram summarizes the different roles ESP teachers.

[Diagram 3]. Roles of the ESP teachers

Diagram 4 shows the factors influencing team teaching and solutions.

[Diagram 4]. Problems of Team Teaching and Solution

3.Methods

Three sample groups of students majoring in Mechanical engineering in the academic year 2022, participated in the present study as control and experimental. The first experimental group was taught by both native speaker and English teacher, the second experimental group was taught by both subject teacher and English teacher and control group was taught by an English teacher. The instruments utilized in this study are pretest, posttest and questionnaire survey.

Data Analysis and Results

A paired t-test was used to assess how much progress sample subjects had made from the pre-test to the post-test by analyzing scores sampled students had gained in both. The data was collected from the subject's performance on the posttest and pretest . It showed in terms of mean and standard deviation using SPSS program. In the table1, the descriptive statistics for ESP vocabulary knowledge appear. According to the statistics, the experimental group's performance in the post-test was better than the control group, SD was 2.37 for the experimental group, while it was 4.55 for the control group. The findings suggest there was a difference between experimental and control groups after team teaching.

[Table 1]. Descriptive statistics of posttest for the EG1 and CG

Group	Test	N	Mean	SD
Experimental	Posttest	25	50.8	2.37
Control	Posttest	28	47.85	4.55

In order to compare the effectiveness of the team teaching on ESP vocabulary learning we used paired t-test. The table 2 shows that mean difference between the experimental and control groups' score measured at the posttest was significant. ($p=0.014<0.05$). The mean difference between the experimental group ($M=50.8$) and the control group ($M=47.85$) was 2.95. It indicates that students of the experimental group gained more ESP vocabulary than the students of the control group.

[Table 2]. Results of t-test between EG1 and CG

Group	N	Mean	SD	t-value	Df	P
Experimental	25	50.8	2.37	2.56	38	0.014
Control	28	46.85	4.52			

The scores for all the subjects are displayed in Table 3. The results showed a significant improvement for all sampled students in English listening, grammar, and reading. The total score with mean difference

[Table 3]. Paired t-test of the improvement in the test scores for all subjects

Testing scores difference	Group	Mean difference	p-value
Listening (Post -listening-pre-listening)	EG 1	0.56	.075*
Grammar (Post-grammar-pre- grammar)	EG 1	1.062	.007*
Vocabulary (Post-vocabulary-pre-vocabulary)	EG2	-2.78	.000***
Reading (Post-reading-pre-reading)	EG 2	3.500	.000***
Total (Post-total pre-total)		2.342	.002***

[Table 4]. Two sampled t-tests measuring the difference in the improvement of EG and CG test scores

Testing scores difference	Group	T-test (CG~EG)	p-value
Listening (listening 2-listening 1)	EG 1	0.440	.965
Grammar (Grammar 2-Grammar 1)	EG 1	1.510	.136
Vocabulary (Vocabulary 2 -Vocabulary 1)	EG 2	-1.232	.223
Reading (Reading 2-Reading 1)	EG 2	0.552	.583
Total (Post-total pre-total)		0.705	.484

The questionnaires were analyzed using the statistical Package for Social Science (SPSS). There were three question types: Likert scale, multiple-choice and ranking questions. The question for ranking the priority order of the language skills. The language skills were analyzed with descriptive statistics displaying mean and standard deviations.

[Table 5]. Descriptive statistics for priority ranking of the four English language skills by students

Skill	Group	Priority	Mean	SD
Reading	ALL	1	3.1	.918
	EG1	1	2.84	1.037
	EG2	1	3.40	.709
	CG	1	3.22	.862
Speaking	ALL	2	2.64	.934
	EG1	2	2.32	.844
	EG2	2	3.15	.834
	CG	3	2.48	.933
Listening	ALL	4	1.74	1.145
	EG1	4	2.22	1.314
	EG2	4	1.20	.564
	CG	4	2.48	1.118
Writing	ALL	3	2.48	.982
	EG1	2	2.62	1.159
	EG2	3	2.25	.742
	CG	2	2.52	.933

As the result of Table 5 shows all the three classes agreed priority and necessity of reading skill among other skills, in other hands, all students found reading skills important for ESP.

[Table 6]. Comparing other researchers' study to our study

	China	Russia	Japan	Taiwan	Iran	Mongolia
Students' field and number	Computer Science /40/	Management /68/	Civil-Engineering ME , Envir.E	Electrical Engineering / 90/	Medical Engineering /130/	Mechanical / 45/ Computer Science / 25/
Co-teachers	LT+ Subject Lecturer	LT + Subject Lecturer	LT + ST	LT+ Physics Professor	LT+ Specialist LT Specialist	LT- Foreign Spec. LT+ Subject Lec.
Period of experiment	Whole Academic year	Whole semester 3 times a week	4 weeks 4 weeks 4 weeks	LT-2 hours Ph P- a hour Whole ac/ year	Whole academic year 2 hours a week	LT- Foreign Spec. whole sem LT+ Subject Lec. / 6 Weeks/
Model of co-teaching	Team teaching	Team Teaching	Team teaching	Parallel teaching	Team-teaching	Team-teaching
Procedures	A quasi-experiment	Experiment	Experiment	Experiment	Experiment	Experiment
Data analysis	Interview Pre-test Post-test	Interview Pre-test Post-test	Interview Questionnaire	Questionnaire Pre-test Post-test	Interview Pre-test Post-test	Questionnaire Pre-test Post-test
Results	2.56 /Vocabulary/	12.2% /Academic result/	Ranked	1.232 / Vocabulary/	3.635 /Vocabulary/	1.78 /Vocabulary/

4. Conclusion

The lack of specialism in the students' subject fields may be a fear in many ESP newcomers' and practitioners' mind. The results of the study showed that team-teaching in ESP would be beneficial for professional development in many ways. To this end, we concluded as followings.

1. Practical advantages of ESP team teaching appear to both students and teachers.
2. Team teaching has much influence on the learning ESP terminology.
3. Team teaching not only allow language teachers to better cope with their specialist knowledge challenge but also give subject teachers an opportunity to understand of importance language.
4. Team teaching in ESP contributes to the direct and practical use of language in the context of the study field.
5. The ESP course infers that a subject specialist works together with the language teacher to plan and deliver the learning activities.

SSLW-09

Research on current situation and problems of illegal foreign workers in Korea

Focuses on family reunification of ordinary foreign labor force (employment contract)

Tsend Munkhtsatsral

Department of Global Law , Soongsil University

saranzayamunkhtsatsral12@gmail.com

The purpose of the study

First, Mongolian migrant workers have been living away from their families for many years. As a result, there are conflicts between families and children, and children's rights are violated. It is noteworthy that divorce is on the rise, one is starting a new life in Korea, the other is living a different life in Mongolia, and there are conflicts over the reunion of families who have been separated for many years.

Second, due to declining birth rates in South Korea in recent years and a shortage of domestic labor to do the hard work, there is a growing need to hire foreign workers for 3D jobs that Koreans avoid. In such a situation, it was critical that foreign workers were seen as a tool and that little attention was paid to their livelihoods, family issues and children's rights.

Research method

The study used statistical data and electronic data from relevant organizations in Mongolia and Korea, as well as interviews and surveys with Mongolian contractors in Korea.

Questionnaires, one-on-one interviews, online interviews, and focus group interviews were conducted with Mongolians working and returning to Korea and their families to identify the nature of the problem, its causes, challenges, and ways to overcome them.

In terms of the survey sample, a total of 30 children, 50 parents, 80 children, who lived separately from their spouses for a certain period of time and returned to their homeland with their families from Korea, were interviewed by a questionnaire. One-on-one interviews and a focus group of 30 people were conducted.

The study sought to answer two questions.

First, the situation of Mongolians working in Korea under employment contracts, data on their families and children, and the problems facing families are discussed.

Second, the measures taken by Mongolia on the issue of family members of the labor force sent abroad, the Korean society and the government's study of the family policy of foreign workers, how it compares with other countries and complies with the provisions of the Constitution and international conventions.

Reasons and legal status for employing foreign workers in Korea

Today, developed countries are interested in hiring highly educated and skilled foreign workers. Furthermore, in developed countries, there is a need to address the problem of labor shortages, low birth rates, and a shortage of labor in the 3D sector which is mutually matched.

In the 1960s and 1970s, South Korea sent a labor force in the labor markets of developed countries. In the 1980s, South Korea's economy grew rapidly, creating jobs and eliminating the need for labor. Since 1987, labor protection movements have intensified, workers' wages have risen rapidly, and simple industrial work has begun to take off, leading to a shortage of manpower in the difficult 3D industry. In addition, after the 1988 Seoul Olympics, as South Korea's reputation grew, so did the interest of developing countries in sending workers to the country. Favorable external and internal conditions in the 1980s led to South Korea turning from a labor exporter to a labor importer.

The Republic of Korea's foreign labor recruitment system has gone through a number of specific stages in its policy and operations.

In the late 1980s, a 1991 "Overseas Company Intern" policy was introduced to address labor shortages. As part of the policy, since November 1991, foreign "industrial interns" have begun to enter the country through domestic companies with foreign subsidiaries that invest abroad and supply technology and equipment.

The Law on "Interns of Foreign-Invested Companies" did not address the problem of SMEs with high labor shortages, as it covered companies with more than medium-sized enterprises. The number of foreign workers recruited since 1991 was 68,000, according to an unofficial census in 1992.

The government decided to improve the internship policy pursued until November 1993 and increase the number of interns in the industry. As a result, the number of industries authorized to employ foreign workers has increased from 10 to 21, and internships have been extended.

In May 1994, a large number of interns arrived in South Korea. During the implementation of the internship policy, there were some difficulties in its regulation. For example, the rights of foreign workers who have the status of interns under the law but actually act as workers are being seriously violated. As a result, the Korean government has made efforts to address this issue, and as a result, interns have been covered by industrial accident insurance and health and social insurance. It also provides legal protections for interns, such as forced labor, overtime work, wages below the minimum wage, the use of force, and mandatory cash payments.

With each passing year, the aging population of Korea is growing, and personal income is growing, and more attention is being paid to development and education, creating long-term demand in the labor market with 3D jobs. In order to improve the policy and regulation of foreign labor, the National Assembly of the Republic of Korea adopted the Law on Contractual Labor on August 16, 2003, which came into force on August 17, 2004. The law abolished the previous rules for interns who had been recruited by NGOs, created a new system of contract workers, and centralized all issues with the Ministry of Labor. The entire Korean Labor Law applies to foreign workers. As for the term of foreign workers, foreign workers have an employment contract for one year, and for 3 years they can work in small and medium enterprises, coastal fishing, animal husbandry and agriculture with less than 300 employees. A foreign worker who has worked in Korea for 3 years must return to his or her home country, and the right to return to work after 1 year can now be extended for another 1 year and 10 months. has become possible.

Relevant statistics

Quantitative survey and location of Mongolian children 2015-2020 / updated on March 16, 2022. According to the National Statistics Office of Korea, as of 2020, a total of 37,064 Mongolians have long-term visas in Korea, including 18,089 men and 18,975 women. There are 3,678 children, of which 1,795 are women and 1,883 are men. Because Korea does not encourage foreigners to live with their families, there are almost no clear statistics on their families.

Reasons and legal status of Mongolia sending labor force abroad

It is said that Mongolia was the first country to send labor workers to the Republic of Korea in 1993. Since 1998, our interns have been officially accepted and the first 500 workers have arrived. The Law on Sending Labor Force Abroad, which came into force on June 1, 2001, regulates the employment of Mongolian citizens abroad and the protection of their interests in Mongolia. The right was granted to the state central administrative body in charge of labor matters.

“Regulations on sending labor force abroad and importing labor force specialists” approved by Government Resolution No. 49 of 1994 and “Citizens of Mongolia” approved by Government Order No. 201 of 1995 approved by the Minister of Population Policy and Labor Procedure for issuing permits to provide mediation services for employment abroad”. On April 12, 2001, the State Great Conference (Parliament) of Mongolia discussed and approved the Law on Sending Labor Force Abroad and Receiving Labor Force and Specialists from Abroad. formed. Many years have passed since it came into force on June 1, 2001, and the law was amended in 2006, 2008, 2011 (twice), and in 2012, 2013, and 2015.

In addition, the Constitution of Mongolia, the Labor Law, the Law on the Legal Status of Foreign Citizens, and the Law on Social Insurance regulate the employment of Mongolian citizens abroad and the protection of their rights and interests.

There are some people who do not support sending labor force from Mongolia abroad. In my opinion, sending labor to Korea will increase the household income and living standards of Mongolians, increase foreign exchange inflows and outflows from foreign countries to Mongolia, and have a positive impact on the national economy. People who have acquired skills abroad have a positive impact on running a business and developing small and medium enterprises. It is possible to save a certain amount of money for interns and people working under an employment contract. As a result, they will be able to use the skills they have acquired to find employment and start a business in the future, which will have a positive impact on the family's financial situation in the long run. There will be positive effects such as improving the education and skills of citizens, increasing the number of professional and skilled human resources, learning from the cultures and customs of other countries, and introducing them to Mongolia.

Globalization and immigration are also affecting Mongolia. The number of Mongolians traveling abroad is increasing dramatically. According to unofficial data, about 100.0 Mongolians live and work abroad. Among these people, there are many cases of family migration.

The purpose of going abroad is to study one's own development and progress, to study technical experience, and most importantly, for the good of the family.

The majority of Mongolians coming to work in Korea aim to improve their family economy and livelihoods, in other words, to provide for their families and children, to provide them with economic

opportunities for education, and to own their own real estate. came out. However, living and working away from home for many years in Korea has a negative impact on the stability of the family and the upbringing of children. The government needs to pursue a clear policy in this regard.

Problems for the family related to working abroad for many years

1. Violation of children's rights

Children's rights are being violated because their parents have been away from their families for many years. Related studies include:

The environment in which children grow up affects many things in the future, such as who they are, their self-confidence, and their relationships with others. There are many negative consequences, such as communication problems

Therefore, the issue of family relations with children should be considered not only in the context of parent-child conflict, but also in the context of growing up environment, experience, years of separation from parents, and so on. There is a need for scientific and theoretical knowledge and experience to advise and help them reunite.

Living far away from parents and children not only separates the relationship between them but also separates it from open and frank communication. Of the children surveyed, 2 out of 3 said they cannot communicate openly with their parents, while 1 in 2 parents said that they cannot communicate openly with their children.

2. Family instability

When foreign workers who have been away from their families for many years are reunited, there are many issues, such as quarrels and mistrust. Divorce is on the rise, and children's rights are being violated. Projects and programs need to be implemented to adapt to this.

A summary of the global policy on the families of foreign workers and the family policies of foreigners in some countries

The term "migrant worker's family" is defined in the United Nations International Convention for the Protection of the Rights of All Migrants and Their Families as "the family of a migrant worker who migrates to a foreign country for work."

The Universal Declaration of Human Rights states that "adult males and females have the right to form a family, regardless of race, ethnicity or religion, and the family must be under the protection of a fundamental group of society and society." The rights of foreign workers and their families are equally important, and the country in which they live and work has the same rights and responsibilities as citizens of that country. In developed countries, such as Japan, Germany, and the United States, foreign labor policies are as follows:

Japan: There is a closed policy on foreign workers and regular restrictions on the number of unregistered immigrants. In their case, Japan's foreign policy is based on a policy of focusing on people of its own blood type.

Germany: Until the 1950s, many foreigners were employed, and Germany was one of the first

countries in Europe to hire foreign workers. Until 1974, immigration was restricted, but political immigration and the reunification of families of former settlers were granted, and citizenship was granted to their children in order to integrate and reunite immigrants. Germany emphasizes humane principles, not just in terms of recruiting labor, but also in order to ensure a safe life for foreign workers and their families, economically and politically.

America: As an immigrant country, the United States grants citizenship to children born to them, even if their parents are not legally registered. Families of migrant workers are not covered by social security systems such as TANF, Medicaid, and Food stamps, but the state provides assistance to women and children affected by domestic violence with social security and free food for their children.

Korea: It used to supply labor to countries in the Middle East and Germany, but now it receives labor from Central Asia and East Asia. Labor is coming in from 16 countries in Central Asia, including Mongolia and China, as well as East Asian countries such as Vietnam, Bangladesh and Nepal. The Korean constitution does not provide for the fundamental rights of foreigners. However, Article 6.2 of Chapter 6 of the Constitution states that "Foreign citizens shall have the rights and positions set forth in international law and treaties".

In the case of Korea, the policy is to prevent foreign workers from immigrating to Korea as a temporary source of labor. Therefore, the term "foreign worker" is used more often than the term "migrant worker". This can be seen in the fact that they have a closed position on the employment of foreign workers in their employment contracts with their families.

The reasons for not accepting the families of foreign workers in Korea can be summarized as follows. These include:

First, foreign workers are wary of bringing their families to Korea or starting a family, which can create vulnerabilities and increase the number of vulnerable groups in Korean society.

Second, Korea is proud of its One ethnicity and has a very closed view of interbreeding with any foreign nation. In this sense, foreigners are less open about immigrating or settling in Korea.

Third, foreign workers, especially those working in the 3D sector, have been treated only as a supply of labor, with a focus on employment-related issues and not on their family issues.

Because the foreign workforce is a non-technical person with a livelihood, family problems often follow. While it is important for foreign workers to respect their human and family rights, the Korean government has maintained a closed policy on the families of foreign workers. However, it is commendable that a positive policy has been pursued in the last 1-2 years. For example, Mongolians living in Korea are getting married and their children are still born, and if a child born in Korea is not granted citizenship, it will be granted under certain conditions. The family is now issued an F2 visa. E9, or for foreign workers in the employment contract, was not able to invite or bring their families, but in the last year, the rules have been changed to allow family members to come and travel on a travel visa if certain conditions are met. In addition, with the introduction of the E7-4 visa, a visa for the skilled foreign labor force system, foreign workers who have obtained the visa have been able to bring their families with them on F3 visas to live together, but their families are unable to work.

The disadvantage is that foreign workers in employment contracts, which account for the majority of

Korean labor and make a valuable contribution to the economy, do not have a clear policy on their families. Following to the employment agreement, girls and young people aged 19-39 from 16 countries, who are of reproductive age, come for 3-4 years and 8 months, and all their youth contribute to the development of the Korean economy and industry. Most of them have recently moved to Korea after starting a family and having children.

Although working conditions are difficult, compared to other visa holders and illegal foreign citizens, they are more resilient in the workplace and have the greatest patience to avoid becoming illegal. They have been living away from their family for many years and they are suffering emotionally and physiologically. Being away from children has a negative impact on children's growth and development. Given these circumstances, it is important for a country to build a humane society to ensure that the employment contract provides for the right of the family of foreign workers to live and work together. In the case of Korea, not all migrant workers have joined the Convention on the Rights of the Child, but the International Convention on the Rights of the Child.

Therefore, the paper is focused on the family problems of Mongolians living and working in Korea and the possibility of living with their families.

Currently, the number of Mongolians living in Korea has reached more than 40.0 unofficially.

However, the number of families and children is unknown. According to unofficial figures, the number of Mongolian children living in Korea in 2020 will be about 3,678. In Korea's domestic policy, family issues are taken very seriously.

Conclusion and solution

Suggestions for Mongolia:

Mongolia is a labor-sending country, taking into account the total population and working age population and family situation, and pursuing a policy to protect the family rights of young people of reproductive age sent abroad in accordance with national specifics. "Family support" should be included in the law.

Amend the draft Law on External Labor Migration to ensure the stability of the family in accordance with the Constitution of Mongolia, the Employment Policy of the International Labor Organization to which Mongolia is a party, the Basic Conventions on Non-Discrimination in Employment and other laws.

When sending labor force abroad, family issues:

1. Compliance with basic human rights principles
2. Compliance with the Constitution of Mongolia and the International Labor Organization's Framework Convention on Non-Discrimination in Employment.

The Law on External Labor Migration of Mongolia and the Law on Sending Labor Force Abroad, Recruitment of Labor Force and Specialists should pay more attention to supporting family stability of migrant workers abroad and living conditions for children in a healthy, comfortable and favorable environment.

Suggestions for measures to be taken in the Republic of Korea:

In Korea, where birth rates have declined in recent years and there is a shortage of domestic labor to do the hard work, and it is common that the 3D works (Dirty, Difficult, Dangerous) are done by illegal foreign citizens which is why the Korean government needs to pursue a more fundamental policy, not just in the interests of one party, but also in the interests of the individual and family of migrant workers, given the increasing number of illegal immigrants and the growing number of migrant workers around the world.

Whether the policy on the families of foreign workers is in line with the conventions, recommendations and concepts of the UN system organizations, and the ILO, whether it is in line with the Law on Gender Equality, equal rights and opportunities for men and women, Consideration should be given to ensure equality.

Thus, we propose to ensure the families of foreign workers in the employment contract have the opportunity to work and live together while living in Korea, to create a legal environment, to ensure family stability, and to respect the rights of the child.

A study on the execution of monetary obligations in foreign currency “Theoretical basis and practical application of article §218.1 of the Civil Law”

Gereltuya Battugs

Kookmin University-Master of Law

gerryebm@gmail.com

In Mongolia, when it comes to foreign currency obligation, we face many types of problem such as when should the foreign currency rate be effective and what foreign currency obligation rule should be adopted. Any type of contractual obligation that is expressed in terms of a foreign currency can hugely affect not only debtor and creditor but the economy of the country, especially when Mongolia's domestic currency 'tugrug' depreciates against the dollar most of the time. In order to improve its regulation, studying the conflict of law, understanding its country's economic scale and relation of domestic laws are essential. Also preserving stability of national currency is the essence of the jurisprudence of obligations payable in foreign currencies. As known, contract is the evidence of parties' promise to each other, which is also called as an agreement. But as we all know, contract doesn't always go as written or spoken and as a result, creditor and debtor come to conflict. That is when the regulation of foreign currency obligation would be needed. Regarding the domestic laws, in this case of foreign currency obligation, Mongolian court applies Civil Law, Law on Civil procedure and Conduction settlement in national currency. Mongolian court would award a judgment only in national currency 'tugrug' calculated at the rate of exchange prevailing on the day of the suit which is based on the article §63.2. of Law on Civil procedure that states "Foreign currency rate shall be calculated at then official exchange rate announced by the Mongolbank and the value of a property by the amount proven.". But deciding the effective day of foreign currency rate by procedural law is unacceptable and we should rule it by substantive law such as Civil Law. According to foreign countries' regulation and conflict of law, there are three different foreign currency conversion date alternatives which are "Breach Day" rule, "Judgment Day" rule and "Payment Day" rule. But according to article §218.1. of Civil Law which states "If currency rate appreciates or depreciates before the time of making the payment, the payment shall be made at currency rate existed when the obligation was created.", Mongolia does not accept any of these international approaches. As a result, when obligation that is expressed in terms of a foreign currency is sued on, some of the Mongolian courts converts the foreign currency into national currency on time of the suit following the procedural law and some of the courts converts it on the day of obligation was created which is ruled by the Civil Law. Basically, it can be decided differently depending on the court and judge. This type of practice of law is opposed to general principle of justice and fairness.

Keywords: Breach day rule, Judgement day rule, Payment day rule, monetary obligation, currency rate

1. Удиртгал

Сэдэв сонгосон үндэслэл

Монгол улс зах зээлийн нийгэмд шилжсэнээс хойш гадаадын байгууллага, аж ахуй нэгж, иргэдтэй худалдаа наймаа, хөрөнгө оруулалт, ажил үйлчилгээний чиглэлээр харьцах нь харьцангуй нэмэгдсэн бөгөөд түүнийгээ дагаад төлбөр тооцоог ч мөн үндэсний мөнгөн тэмдэгт-төгрөгөөр бус гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр хийх тохиолдол харьцангуй их болсон. Зөвхөн гадаадын иргэн, хуулийн этгээдээр хязгаарлагдахгүйгээр Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй банк, банк бус санхүүгийн байгууллага, иргэд, аж ахуйн нэгжүүд ч мөн аливаа мөнгөн төлбөрийн үүргийн харилцаанд оролцохдоо гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөр тооцоог гүйцэтгэхээр тохирох нь түгээмэл болжээ.

Улмаар гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөр тооцоо хийхэд эдийн засаг болон хууль, эрх зүйн талаас хамгийн их асуудал үүсгэж буй зүйл нь Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1-д заасан “Төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө мөнгөний ханш өссөн, буурсан бол үүрэг үүсэх үеийн ханшаар тооцож төлбөрийг төлнө” гэх зохицуулалт юм. Учир нь манай улсын хувьд төгрөгийн гадаад валюттай харьцах ханш нь хэт тогтмол бус, байнгын хөдөлгөөнд байгаагийн улмаас мөнгөн төлбөрийн үүргийг гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэхэд мөнгөний ханшийг хэрхэн тооцохоос шалтгаалж талуудын аль нэг талд нь хэт ашигтай, эсхүл хэт хохиролтой нөхцөл байдал үүсгэж байна. Иймээс мөнгөн төлбөрийн үүргийг гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэх харилцаанд оролцогчдын дунд, мөн энэ төрлийн хэрэг маргааныг шийдвэрлэж буй шүүхийн практикт Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1 дэх заалтыг ялгаатай байдлаар тайлбарлаж буй хууль хэрэглээг халж, талуудын хооронд үүссэн маргааныг шүүхийн практикт зөв зохистой, шударга байдлыг ханган шийдвэрлэх боломжит гаргалгааг олох үүднээс тус сэдвийг сонгон судлах болсон бөгөөд тус заалт нь онолын хувьд хэрхэн, хэзээ хэрэглэгдэх ёстой, мөн практикт нэгдсэн нэг ойлголтоор хэрэглэгдэхэд ямар асуудал тулгамдаж байгаа, түүнийг шийдвэрлэх ямар гаргалгаа байгааг олохыг зорилоо.

Судалгааны ажлын арга зүй

Тус сэдвийг судлахдаа хууль зүйн оновчтой гаргалгааг гаргаж ирэх үүднээс гадаадын улс орнуудын туршлага буюу харьцуулалтын арга, шүүхийн практикт хэрхэн ялгаатай байдлаар хэрэглэгдэж байгааг харуулах үүднээс түүврийн арга, сонгон авсан шүүхийн шийдвэр болон онол, зарчмын тайлбар, гадаад улсуудын харьцуулалт зэргийг үнэлэн дүгнэлт гаргах үүднээс индукцийн арга зэргийг ашиглав. Судалгааны түвшингийн хүрээнд онол практик хоёрыг хамтад нь судалсан тул тус судалгаа нь эмпирик болон онолын гэсэн хоёр түвшинд давхар хамрагдана.

2. Ерөнхий ойлголт

Төлбөр гүйцэтгэх “мөнгөний ханш”-ийн нэгдсэн ойлголт

“Иргэний хууль. 218 дугаар зүйл. Төлбөр гүйцэтгэх мөнгөний ханш

218.1. Төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө мөнгөний ханш өссөн, буурсан бол үүрэг үүсэх үеийн ханшаар тооцож төлбөрийг төлнө.”

Үүргийг гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэх харилцаанд тухайн гадаадын мөнгөн тэмдэгтийг төгрөг рүү хөрвүүлэх хугацааг “үүрэг үүсэх үе”-ийн ханшаар тооцох нь зөв эсэхийг тогтоохын тулд юун түрүүнд Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн “мөнгөний ханш” гэх ойлголтыг нэг мөр ойлгох ёстой. Учир нь аливаа эрх зүйн хэм хэмжээний тулгамдаж буй асуудлыг гаргаж ирэхийн тулд юун түрүүнд тус хэм хэмжээ нь юуны талаарх зохицуулалт болохыг тодорхойлох шаардлагатай болдог.

Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйл нь “Төлбөр гүйцэтгэх мөнгөний ханш” гэсэн гарчигтай билээ. Тэгвэл энд заасан мөнгөний ханш гэх ойлголтыг үндэсний мөнгөн тэмдэгт болох төгрөгийн аливаа гадаадын мөнгөн тэмдэгттэй харьцах ханш бус харин зөвхөн төгрөгийн өөрийнх нь эдийн засгийн чадвар гэж тайлбарлаж буй практик түгээмэл байна. Практикт тус зохицуулалтыг гадаадын мөнгөн төлбөрийн үүргийн харилцааны зохицуулалт биш гэж тайлбарлаж байгаа хуульчдын үзэл нь “мөнгөний ханш гэдэг нь төгрөг гадаад валютын ханштай харьцах харьцаа бус харин улс орны эдийн засгийн нөхцөл байдлаас шалтгаалаад мөнгөний реформ¹ хийхийг хэлнэ” хэмээн тайлбарлагдаж байна. Ийнхүү “мөнгөний ханш” гэх ойлголт нь практикт олон янзаар хэрэглэгдэж байгаа тул үүний нэг мөр ойлголтыг олох үүднээс хууль тайлбарлах аргуудын хүрээнд судалбал дараахтай адил байна.

1. “Хэл зүйн арга”²-р тайлбарлавал “мөнгө” гэдэг нь “худалдах, худалдаалахад өртгийн хэмжүүр болж төлбөрийн үүрэг гүйцэтгэх төмөрлөг цаасан тэмдэгт”³ мөн “аливаа өр, өглөгийн төлбөр гүйцэтгэхэд хэрэглэдэг хууль ёсны валют”⁴ бөгөөд харин “ханш” гэдэг нь “үнийн өсөлт, бууралт, тогтолтын хэлбэлзэл, тогтоосон үнэ”⁵-ийг заадаг байна. Нэгтгэн ойлговол аливаа арилжаанд түүний төлбөрийн үүргийг гүйцэтгэх боломжтой мөнгөний өсөлт, бууралт, хэлбэлзэл буюу өөрчлөлтийг ойлгох нь байна. Энд гол нь мөнгө гэдэг нь зөвхөн үндэсний мөнгөн тэмдэгтийг ойлгоно гэж тайлбарлаагүй, харин аливаа харилцаанд төлбөр тооцооны үүргийг гүйцэтгэхэд хэрэглэдэг мөнгө гэж өргөн утгаар нь тайлбарласан тул гадаадын мөнгөн тэмдэгт ч мөн орох боломжтой байна.
2. Монгол улсын Иргэний хуулийн тайлбар⁶ нь хэдийгээр шинжлэх ухааны тайлбар боловч хуульч, эрх зүйч нарын хувьд хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг эх сурвалжийн нэг мөн тул тэнд хэрхэн тусгасан байгааг харвал “мөнгө гэдэг нь эдийн засгийн үүргээрээ арилжаа солилцооны хэрэгсэл, үнэ цэнийн хэмжүүр, төлбөр тооцооны хэрэгсэл ч болдог”, мөн 218 дугаар зүйлийг тайлбарлахдаа “Гарчигт хэрэглэсэн мөнгөний ханш гэдэг ойлголт нь хэд

¹ (Аливаа улсын Засгийн газраас урьд нь тогтоосон үнийн масштабыг өөрчлөхийг мөнгөний реформ гэнэ.) “Мөнгө, банкны үйл ажиллагаа ба мөнгө-зээлийн бодлого” Тэргүүн дэвтэр, Колин Д.Кэмпбелл, Розмарк Дж.Кэмпбелл, Эдвин Дж.Долан нар, УБ хот, 1999 он, 33 дахь тал

² (Grammatical interpretation: Хууль тайлбарлах үндсэн аргын нэг бөгөөд хуулийн эх бичвэрийн үгийн агуулгыг чухалчилдаг.) Т.Мэндсайхан, “Хувийн эрх зүй дэх хууль тайлбарлах онцлог”, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2015 он №4, 33-53 дахь тал.

³ Монгол хэлний их тайлбар толь”, ШУА

⁴ “Мөнгөний зах зээл, банкны нэр томъёоны лавлах толь”, Э.Сандагдорж, УБ хот, 2000 он, 374 дэх тал

⁵ Монгол хэлний их тайлбар толь”, ШУА

⁶ “Монгол улсын иргэний хуулийн тайлбар (Шинжлэх ухааны тайлбар)” (Хоёр дахь удаагийн хэвлэлт), УБ хот, 2015 он, 413 дахь тал

хэдэн улсын мөнгөний хоорондын солилцох харьцааг хэлнэ, өөрөөр хэлбэл хэдэн төгрөг нь 1 ам.доллартай тэнцэх вэ гэсэн харьцаа юм”⁷ гэсэн байна.

3. УИХ-аас баталсан Төрөөс мөнгөний бодлогын талаар 2014 онд баримтлах үндсэн чиглэлд валютын ханштай холбоотой 2 заалт орсон бөгөөд түүний хэрэгжилтийг хангах үүднээс Монгол Банкнаас өөрсдийн байнгын зорилго болох төгрөгийн тогтвортой байдлыг хангах талаар зарим нэг арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсэн боловч тодорхой, бодитой үр дүнд хүрч чадаагүйтэй холбогдуулж МҮХАҮТ-ын дэргэдэх Монголын Олон Улсын ба Үндэсний Арбитрын Арбитрч- хуульчид-с Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтын талаарх тайлбарыг Иргэний хуулийн үзэл баримтлал, хуулийн бусад зүйл заалтад уялдуулан тайлбарлан олон нийт, бизнесийнхэнд хүргэсэн байдаг.⁸ Тус тайлбар⁹-т “**“Мөнгөний ханш” гэдэг ойлголт нь хэд хэдэн улсын мөнгөний хоорондын солилцох харьцааг хэлнэ. Өөрөөр хэлбэл хэдэн төгрөг нь 1 ам.доллартай болон бусад гадаад валюттай тэнцэх вэ гэсэн харьцаа юм. Төгрөгийн ам.доллар болон бусад гадаад валюттай харьцах ханш хэлбэлзэж байдаг зах зээлийн орчин нөхцөлд үүрэг гүйцэтгэгч нь үүргийн гүйцэтгэлийг хангахдаа гэрээ байгуулсан өдрийн ханшаар уу эсхүл үүрэг гүйцэтгэх өдрийн ханшаар тооцох уу гэсэн асуудлыг зохицуулсан зохицуулалт нь Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1 дэх энэ заалт юм”** гэж тайлбарласан байна.

Дээр дурдагдсан шинжлэх ухааны тайлбаруудаас дүгнэн үзвэл Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1-т заасан “мөнгөний ханш” гэх ойлголт нь мөнгөний өөрийн эдийн засгийн чадварыг заахаас гадна төгрөгийн гадаад валюттай харьцах ханшийг хэлж буй ойлголт¹⁰ мөн байна гэх дүгнэлтэд хүргэж байна.

3. Тулгамдаж буй асуудал болон шийдэл.

Үүрэг гүйцэтгэгч болон үүрэг гүйцэтгүүлэгчид тулгамдаж буй асуудал

Манай улсын хувьд төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө мөнгөний ханш өөрчлөгдсөн бол “үүрэг үүсэх үе”-ийн ханшаар тооцно гэж Иргэний хуульд заасан байдаг. Тэгвэл Иргэний хуулийн 187 дугаар зүйлийн 187.1-д үүрэг үүсэх үеийг “*Үүрэг нь энэ хуулийн 8 дугаар зүйлд заасан үндэслэлээр үүснэ*” гэж заагаад 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д нь “*хуульд заасан буюу заагаагүй боловч агуулгын хувьд хуульд үл хариллах хэлцэл;*” гэж тодорхойлж өгсөн байна. Үүнээс харвал Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1-д заасан “үүрэг үүсэх үе”-ийн ханшаар тооцох нь гэрээ

⁷ Мөн тэнд, 414 дэх тал

⁸ Мөн тус байгууллагаас мөнгөний ханш гэрээний талуудаас үл шалтгаалж огцом өөрчлөгдсөнтэй холбогдож хүнд нөхцөл байдалд орсон тохиолдолд тодорхой шаардлагыг хангасан эсэхийг шалган үзэж хүнд нөхцөл байдлын гэрчилгээ олгодог бөгөөд энэ талаар судалгааг Хавсралт 2-с үзнэ үү.

⁹ “ИРГЭНИЙ ХУУЛИЙН 218 ДУГААР ЗҮЙЛИЙН 218.1 БУЮУ ГЭРЭЭНИЙ ҮҮРГИЙГ ГЭРЭЭ БАЙГУУЛСАН ҮЕИЙН ХАНШААР ТООЦОЖ ТӨЛӨХ ХУУЛЬ ЗҮЙН ҮНДЭСЛЭЛИЙН ТАЛААР”, МҮХАҮТ, УБ хот, 2014 он

¹⁰ Мөн энэ талаар Иргэний эрх зүйн хорооны “Иргэний эрх зүй” подкастын “Төлбөр гүйцэтгэх мөнгөний ханш буюу Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн хэрэглээний асуудал” сэдэв бүхий подкастаас илүү дэлгэрэнгүй сонсох боломжтой. Подкастын зочноор 1994 болон 2002 оны Иргэний хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн ажлын хэсэгт ажиллаж байсан, Монгол улсын ҮХЦ-ийн гишүүн асан, Отгонтэнгэр Их сургуулийн профессор багш Д.Наранчимэг оролцсон.

байгуулагдсан үе гэж ойлгогдож байна. Гол тулгамдаж буй зүйл нь жишээлбэл, худалдах, худалдан авах гэрээний хувьд худалдсан эд хөрөнгийн үр шим, эрсдэл худалдан авагчид шилжих үеийг тодорхойлдогтой адил мөнгөний ханшийн эрсдэл буюу валютын эрсдэл хэзээнээс эхэлж үүрэг гүйцэтгэгчид эсхүл үүрэг гүйцэтгүүлэгчид шилжих вэ гэдгийг тодорхойлох асуудал юм.

Тэгвэл энэхүү эргэлзээтэй хуулийн заалтыг Иргэний хуулийн тайлбарт “*Үүрэг гүйцэтгэх мөнгөний ханшийг гэрээ байгуулсан өдрийн ханшаар уу, эсхүл төлөх өдрийн ханшаар тооцох уу гэдгийг нарийн тогтоож өгөх шаардлагатай*”¹¹ гэсэн тодорхойгүй байдлаар тусгасан байна. Харин энэ талаар Монголын Үндэсний Худалдаа Аж Үйлдвэрийн танхимаас гаргасан Уриалга¹² болон Мэдэгдэл¹³-д мөнгөний ханшийг “*үүрэг үүсэх үе*”-ийн ханшаар тооцохыг уриалсан байдаг. Шалтгаан нь Иргэний хуулийн 187 дугаар зүйлийн 187.1 болон 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д заасны дагуу үүргийн харилцаа нь иргэний эрх зүйн харилцаа үүсэх үндэслэл буюу гэрээ байгуулагдсанаар үүснэ гэж тайлбарласан байна. Харин Б.Буянхишиг “*Үүргийн эрх зүй ерөнхий анги*” бүтээлд хуульд “*үүрэг үүсэх үе*”-ийн ханшаар гэж томъёолсон нь шударга ёсны зарчимд халдсан зохицуулалт гэж шүүмжилсэн байна.

Судлаач оюутны хувьд төлбөр тооцоог гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэх үүргийн харилцаанд мөнгөний ханш өөрчлөгдсөн бол түүнийг “*үүрэг үүсэх үе*”-ийн ханшаар тооцох нь буруу, учир нь ингэснээр шударга бус байдлыг бий болгохоос гадна талууд төлбөр тооцоог анхнаасаа гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэхээр тохирсон зорилгыг алдагдуулж байгаа, мөн Иргэний хуулийн 218.1-д заасан зохицуулалт нь “*төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнөх харилцааг зохицуулсан*”¹⁴ байгаа тул нэгэнт төлбөр төлөх хугацаа өнгөрсөн үүргийн харилцаанд хамаарахгүй, иймд Иргэний хуулийн тус заалтыг төлбөр гүйцэтгэх хугацаа өнгөрсөн тохиолдолд ч мөн хэрэглэх боломжтой байдлаар хуульчлах, мөн гадаадын мөнгөн тэмдэгтийг төгрөг рүү шилжүүлэх үеийг үүрэг зөрчигдсөн үе (үүрэг гүйцэтгэх үе)-ийн ханшаар тооцох ёстой гэсэн хандлагыг дэмжиж судалгааны ажлыг хийсэн болно. “*Үүрэг зөрчигдсөн үе*”-ийн ханшаар тооцох хандлагыг дэмжиж буй үндэслэл нь талууд гэрээ байгуулагдаж үүрэг үүссэн үеэс үүргийг гүйцэтгэх үе хүргэлх хугацааны л мөнгөний ханшийн аливаа өөрчлөлтийг урьдаас таамаглан, түүний улмаас учирч болох эрсдэлийг тооцоолсон байдаг тул түүнээс хойших хугацаанд бий болсон мөнгөний ханшийн эрсдэлийг хүлээх ёсгүй гэж үзэж байгаад оршино. Харин үүрэг гүйцэтгэх үе өнгөрсөн байхад үүргээ гүйцэтгэхгүй байгаа, үүргийн гүйцэтгэлийг хожимдуулсан

¹¹ “Монгол улсын Иргэний хуулийн тайлбар (Шинжлэх ухааны тайлбар)” (Хоёр дахь удаагийн хэвлэлт), УБ хот, 2015 он, 414 дэх тал

¹² Уриалга-Валютын ханшийн өсөлт, Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим, <https://www.mongolchamber.mn/mn/newsDetail/22>

¹³ “ИРГЭНИЙ ХУУЛИЙН 218 ДУГААР ЗҮЙЛИЙН 218.1 БУЮУ ГЭРЭЭНИЙ ҮҮРГИЙГ ГЭРЭЭ БАЙГУУЛСАН ҮЕИЙН ХАНШААР ТООЦОЖ ТӨЛӨХ ХУУЛЬ ЗҮЙН ҮНДЭСЛЭЛИЙН ТАЛААР”, МҮХАҮТ, 2014.03.28

¹⁴ Иргэний хуулийн 218.1 –д “Төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө ...” гэж гипотез заалтыг тусгасан нь тус зохицуулалт нь аливаа үүргийн зөрчилгүй, маргаангүй харилцааг зохицуулсан гэх дүгнэлтэд хүргэж байна. Өөрөөр хэлбэл, талууд төлбөрийг гэрээнд тусгасны дагуу төлж байх үед мөнгөний ханшид өөрчлөлт гарвал Иргэний хуулийн 218.1-ийн дагуу үүрэг үүсэх үеийн ханшаар тооцох юм. Харин шүүхээр шийдвэрлэгдэж буй хэрэг нь маргаантай харилцааны улмаас бий болсон байдаг тул шүүхээр хэлэлцэгдэх шатанд тус зохицуулалт нь хэрэглэгдэхгүй юм.

үүрэг гүйцэтгэгчийн буруутай үйлдлийн улмаас хохирсон үүрэг гүйцэтгүүлэгч нь хохирлоо Иргэний хуулийн 222 дугаар зүйлийн 222.5, 222.7-д заасны дагуу шаардах эрхтэй.

Монгол банкнаас гаргасан төгрөгийн гадаад валюттай харьцах ханшны судалгаанаас харвал төгрөгийн ханш өсөхөөсөө илүү буурах нь харьцангуй их байдаг байна.¹⁵ Тэгвэл үүргийн харилцаа үүссэнээс хойш мөнгөний ханш өөрчлөгдсөн тохиолдолд мөнгөний ханшийг “үүрэг үүсэх үеийн” болон “үүрэг гүйцэтгэх үеийн” ханшаар тооцох тохиолдлуудад үүрэг гүйцэтгэгч болон үүрэг гүйцэтгүүлэгч нарт ямар асуудал тулгарч байгааг тодрууля.

1-г. Үүрэг гүйцэтгүүлэгчид тулгамдаж буй асуудал нь түүний зүгээс нэгэнт гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөрийг гүйцэтгэхээр тохирсон явдал нь цаанаа мөнгөний ханш өссөн ч, буурсан ч байсан тэр эрсдэлийг нь өөрөө хүлээнэ гэдгээ ухамсарласан байдаг тул төгрөгийн гадаадын мөнгөн тэмдэгттэй харьцах ханш суларсан тохиолдолд “үүрэг үүсэх үеийн” ханшаар тооцох нь шударга ёсонд үл нийцэх буюу үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн эрх ашгийг хэт дордуулсан үр дагаврыг үүсгэнэ. Нөгөө талаараа, үүрэг гүйцэтгэгч үүргээ хугацаанд нь биелүүлээгүйн үр дүнд ашиг олсон буюу шагнуулсан хэрэг болно.

2-г. Харин үүрэг гүйцэтгэгчийн өнцгөөс харвал үүргийг бодитоор гүйцэтгэх үед төгрөгийн гадаадын мөнгөн тэмдэгттэй харьцах ханш буурсан бөгөөд “үүрэг гүйцэтгэх үеийн” ханшаар тооцвол урт хугацаатай гэрээний хувьд өөрөөс нь үл шалтгаалж бий болсон мөнгөний ханшны уналтаас үүдэж их хохирол учрах болно. Харин өөр өнцгөөс, үүрэг үүсэх үе буюу гэрээ байгуулагдсан үеийнхээр тооцвол үүрэг гүйцэтгүүлэгчид хохиролтой болох бөгөөд гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр үүргийг гүйцэтгэхээр тохиролцсоны шаардлага нь юунд байсан гэх эргэлзээг дагуулна.

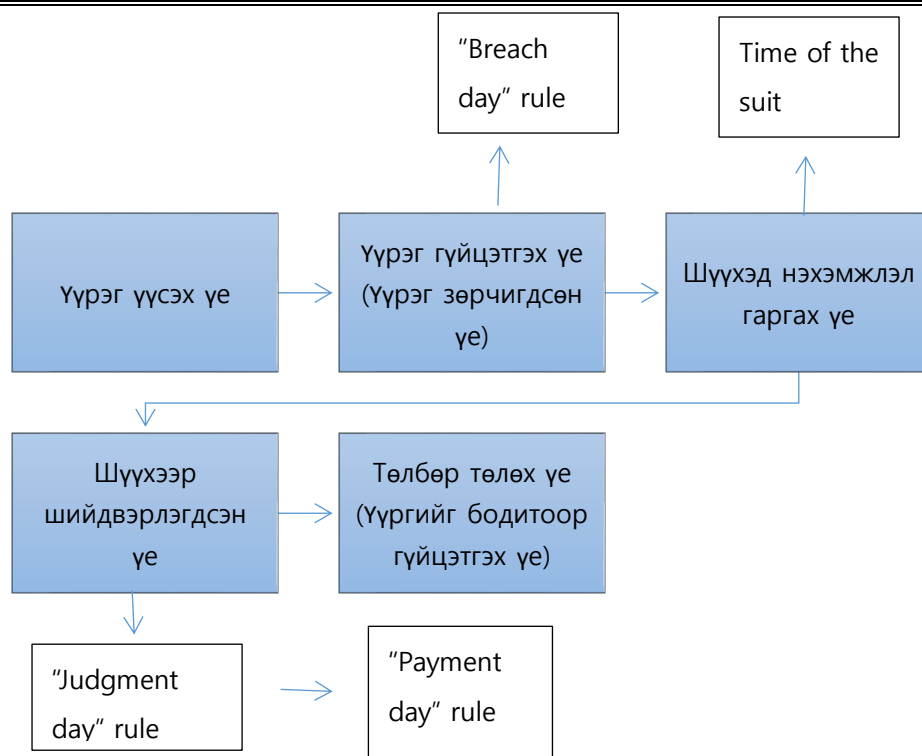
Дараах 2 схемд зөрчигдөөгүй үүргийн харилцаа болон зөрчигдсэн үүргийн харилцааг ялган харууллаа.

(Мөнгөн төлбөрийн үүргийг гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэх харилцаа аль нэг талын үүргийн зөрчилгүйгээр дуусах процесс)

Энд төлбөр төлөх хугацаа хараахан болоогүй байх тул энэ хооронд мөнгөний ханшинд өөрчлөлт орвол Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтын дагуу “үүрэг үүсэх үе”-ийн ханшаар тооцох боломжтой байна. Харин талууд анхнаасаа “үүрэг гүйцэтгэх үе”-ийн ханшаар тооцно гэж тохирсон тохиолдолд үйлчлэхгүй.

¹⁵ Жишээ болгон хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг гадаадын мөнгөн тэмдэгт болох ам.долларын судалгааг оруулсан болно. Энэ талаар судалгааны ажлын Хавсралт 1-с харах боломжтой.

Зураг 1. Мөнгөн төлбөрийн үүргийг гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэх харилцаанд үүргийн зөрчил бий болж, шүүхээр шийдвэрлэгдэх процесс

Энэхүү дүрслэлээс харвал төлбөр гүйцэтгэх хугацаа нэгэнт болж өнгөрсөн, талууд үүргийн зөрчил гаргасан байгаа учраас Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтыг хэрэглэх боломжгүй байна. Учир нь Иргэний хуулийн 218.1 –д “Төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө ...” гэх гипотез заалтыг тусгасан нь тус зохицуулалт нь аливаа үүргийн зөрчилгүй, маргаангүй харилцааг зохицуулсан гэх дүгнэлтэд хүргэж байна. Өөрөөр хэлбэл, талууд төлбөрийг гэрээнд тусгасны дагуу төлж байх үед мөнгөний ханшид өөрчлөлт гарвал Иргэний хуулийн 218.1-ийн дагуу үүрэг үүсэх үеийн ханшаар тооцох юм. Харин шүүхээр шийдвэрлэгдэж буй хэрэг нь маргаантай харилцааны улмаас бий болсон байдаг тул шүүхээр хэлэлцэгдэх шатанд тус зохицуулалт нь хэрэглэгдэхгүй юм.

Шүүхийн шийдвэрт хийсэн судалгаа

Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтыг ялгаатай байдлаар тайлбарлан хэрэглэсэн шүүхийн шийдвэрүүдээс товчоор дурдвал:

1. “Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1-т ...Төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө мөнгөний ханш өссөн, буурсан бол үүрэг үүсэх үеийн ханшаар тооцож төлбөрийг төлнө... гэж заасан ба хариуцагч уг хуулийн зохицуулалтыг үндэслэн маргаж байх боловч дээрх зохицуулалт нь мөнгөн тэмдэгтийн төрөл өөрчлөгдөх, хуучин төгрөгийг шинэ төгрөгөөр солих, эсхүл төгрөгийг бүр өөр мөнгөн тэмдэгтээр буюу гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр

- солихыг ойлгох юм.”¹⁶ буюу мөнгөний ханшийг зөвхөн мөнгөний реформ гэх маягаар тайлбарласан шийдвэр байна.
2. “Иргэний хуулийн 217 дугаар зүйлийн 217.1-д “Мөнгөн төлбөрийн үүргийг Монгол Улсын мөнгөн тэмдэгт төгрөгөөр гүйцэтгэнэ” гэж зааснаар Төлбөр тооцоог үндэсний мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1-д “Бараа, ажил, үйлчилгээний үнийг Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт зөвхөн үндэсний мөнгөн тэмдэгтээр илэрхийлж, түүгээр төлбөр тооцоог гүйцэтгэх ба энэ хуулийн 4.4-т зааснаас бусад тохиолдолд Монголбанкны албан ёсны зөвшөөрөлгүйгээр гадаад валют, тооцооны нэгжээр үнэ тогтоох, төлбөр тооцоо гүйцэтгэх, зарлан сурталчлахыг хориглоно” гэж заасны дагуу талууд энэ төрлийн гэрээний төлбөр тооцоог ам.доллараар гүйцэтгэх эрх байхгүй.”¹⁷ буюу үндэсний мөнгөн тэмдэгт болох төгрөгийн үнэ цэнийг алдагдуулахгүйн тулд Монгол улсын нутаг дэвсгэрт тусгай зөвшөөрөлтэй байгууллагаас бусад аж ахуйн нэгж, байгууллагыг гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөр тооцоог хийхийг хориглосон шүүхийн шийдвэр мөн байна. Энэ шийдвэр нь Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтын зөв хэрэглээг тайлбарлахаас урьдаж маргааны талуудын байгуулсан гэрээ нь анхнаасаа хууль зөрчсөн эсэх талаар дүгнэсэн нь хэргийг үндэс суурьтай судалсан зөв шийдвэр болсон гэж судлаач оюутны хувьд дүгнэж байна.
3. “Шүүх Г.А-д холбогдох нэхэмжлэлийг хангахдаа ам.долларын монгол төгрөгтэй харьцах харьцааг нэхэмжлэл гаргах үеийн Монгол банкнаас зарласан ханшаар тооцоолоогүй нь Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1-д заасан зохицуулалтын агуулгыг зөрчжээ. Төлбөрийг үүрэг үүсэх үеийн үнэлгээгээр гүйцэтгэх зарчмыг Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлд зохицуулсан байх тул ам.долларын ханшийг Ц.А- шүүхэд нэхэмжлэл гаргах 2016-12-13-ны өдрөөр тооцон Г.А-гаас 30,000 ам.доллар буюу 73,789,800 төгрөг гаргуулах өөрчлөлтийг шийдвэр, магадлалд оруулна.”¹⁸, “Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1 дэх хэсэгт заасан үүрэг үүсэх үеийн ханш буюу нэхэмжлэл гаргах үеийн ханш ...”¹⁹ гэх мэтчлэн Иргэний хуулийн 218.1-д заасан үүрэг үүсэх үеийг шүүхэд нэхэмжлэл гаргах өдөр гэж тайлбарласан шүүхийн шийдвэр ч мөн байна. Ингэж шийдвэрлэсэн шүүх нь анхан шатны шүүх бус давж заалдах болон Улсын дээд шүүх байгаа нь энэ төрлийн маргааныг шүүхийн практикт шүүхэд нэхэмжлэл гаргасан өдрийн ханшаар тооцдог гэх дүгнэлтэд хүргэж байна. Гэвч шүүх үндэслэлээ тайлбарлахдаа Иргэний хуулийн 218.1-г үндэслэж байгаа нь сонирхол татаж байна. Учир нь шүүхэд нэхэмжлэл гаргах үеийн ханшаар тооцох заалт нь Иргэний хууль бус Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн заалт бөгөөд энэ нь улсын тэмдэгтийн хураамжийг тодорхойлохтой шууд холбогдолтой заалт билээ.

Судлаач оюутны зүгээс Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1 дэх заалт нь “төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнөх харилцаа”-г зохицуулсан тул шүүхээр шийдвэрлэгдэж буй маргаантай хэргийн хувьд хэрэглэгдэх боломжгүй заалт бөгөөд гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр

¹⁶ Хан-Уул дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, 2020.11.09, Дугаар183/ШШ2020/03037

¹⁷ Баянзүрх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр, 2021.03.01, Дугаар101/ШШ2021/00634

¹⁸ Улсын дээд шүүхийн шүүх хуралдааны тогтоол, 2021.02.25, Дугаар001/ХТ2021/00147

¹⁹ Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн магадлал, 2021.07.28, Дугаар210/МА2021/01175

төлбөрийг гүйцэтгэхээр тохирсон үед түүнийг хөрвүүлэх үеийг тооцдог үндсэн гурван хандлагын нэг болох “Breach day” rule буюу “Үүрэг зөрчигдсөн үе”-ийн ханшаар тооцох хандлагыг дэмжин судалгааны ажлыг бичиж байгаа билээ. Харин дор дурдсан шүүхийн шийдвэр нь судлаач оюутны дүгнэлттэй хамгийн дөхөм байдлаар шийдвэрлэгдсэн байх тул дүн шинжилгээ хийж орууллаа.

Хүснэгт 1. Иргэний хуулийн 218.1 нь гэрээ дуусгавар болохоос өмнөх үед хэрэглэгдэх зохицуулалт тул гэрээ дууссан өдрийн ханшаар тооцсон шүүхийн шийдвэр²⁰

Хэргийн зохигчид	
Нэхэмжлэгч	“МГ” ХХК --- санхүүгийн түрээсийн гэрээний үүрэг гүйцэтгүүлэгч
Хариуцагч	“МД” ХХК --- санхүүгийн түрээсийн гэрээний үүрэг гүйцэтгэгч

Хэргийн агуулга: Нэхэмжлэгч компани нь хариуцагч компанид 4 ширхэг Хово маркийн өөрөө буулгагч автомашиныг 6 сарын хугацаатай, сарын 2 хувийн хүүтэй, 162,000 ам.доллараар түрээслэхээр тохиролцон 2014 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдөр Санхүүгийн түрээсийн гэрээг бичгээр байгуулсан байна. Гэтэл хариуцагч тал нь гэрээнд заасан төлөх хугацаагаа зөрчсөн бөгөөд нэхэмжлэгч компанийн зүгээс удаа дараа шаардлага илгээсээр байхад үүргээ биелүүлээгүй байна. Иймд нэхэмжлэгч компани нь санхүүгийн түрээсийн гэрээний үлдэгдэл төлбөрт ногдох ам.долларыг гэрээний дагуу төлбөрийг төлж дуусгах ёстой байсан сүүлийн өдрийн ханшаар тооцож нэхэмжилсэн байна. Харин хариуцагч тал нь гэрээний үүргийн дагуу өмнө төлсөн төлбөрийг үүрэг үүсэх үеийн ханшаар тооцож үндсэн төлбөрөөс хасуулна хэмээн маргадаг.

Шийдвэрлэсэн байдал: Иргэний хуулийн 312 дугаар зүйлийн 312.1-д заасныг баримтлан хариуцагчаас санхүүгийн түрээсийн гэрээний үлдэгдлийг гаргуулахдаа нэхэмжлэгчийн гаргасан шаардлагын дагуу гэрээ дуусгавар болсон өдрийн ханшаар тооцож шийдвэрлэсэн байна.

Шинжлэн судлах ёстой асуудал:

- Шүүх валютын ханшийг гэрээ дуусгавар болсон өдрийн ханшаар тооцсон үндэслэл

Шинжлэн судлахад: Талууд гэрээний хугацааг 2015 оны 7 сарын 1-ний өдрийг хүртэл хугацаагаар төлж барагдуулахаар сунгасан болох нь хэрэгт авагдсан нотлох баримтаар тогтоогддог. Шүүх Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтыг төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнөх үеийн зохицуулалт гээд гэрээний 7.1-д “түрээсийн төлбөрийг америк доллараар тооцож төлнө. Хэрэв түрээслэгч уул төлбөрийг монгол төгрөгөөр гүйцэтгэх хүсэлтэй бол тухайн өдрийн Монгол банкны албан ёсны валютын ханшаар тооцох”-оор тохиролцсон байх тул нэхэмжлэгч нь хариуцагчийн мөнгөн төлбөрийн үүргийг гэрээний хугацаа дууссан өдөр буюу 2015 оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрийн Монгол банкны төгрөгийн ам.доллартай харьцах ханшаар хөрвүүлэн тооцсоныг буруутгах

²⁰ Баянгол дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүх, 2015.11.26, Дугаар 102/ШШ2015/07509 (Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс 2015 онд гаргасан “Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийх аргачлал”-ыг ашигласан болно.)

боломжгүй байна гэж тайлбарласан байдаг.

Эндээс шүүх Иргэний хуулийн 218.1-г гэрээний хугацаа нь дуусгавар болоогүй тохиолдолд л хамаарна гэж үзэн гэрээний хугацаа дуусгавар болсон үеийн ханшаар тооцсон нь харагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл хариуцагч нь валютын ханшийн эрсдэлийг хэлэлцэн тохиролцсоны дагуу гэрээ дуусгавар болох үе хүртэл л хариуцах тул тэр үеэс хойш бий болсон ханшийн эрсдэлийг хариуцахгүй гэсэн үг юм. Гэвч энд хариуцагчийн үүргээ биелүүлээгүй буруутай үйлдлийн улмаас учирсан ханшийн эрсдэлийг ямар ч буруугүй үүрэг гүйцэтгүүлэгч хүлээх болж байгаа тул нэхэмжлэгчийн зөрчигдсөн эрх бүрэн хангагдахгүй байна. Энэ тохиолдолд Иргэний хуулийн 222 дугаар зүйлийн 222.7-д заасны дагуу үүрэг гүйцэтгүүлэгч нь өөрт учирсан хохирлоо үүрэг гүйцэтгэгчээс шаардах эрхтэй. Гэвч ийм практик шүүхийн шатанд хараахан төлөвшөөгүй байна. Харин судалгааны ажлын “гадаад улс орны харьцуулалт” хэсэгт дурдсан гадаад улс орнуудын хувьд үүрэг гүйцэтгэгчийн хугацаа хожимдуулсан үйлдлийн улмаас олох ёстой байсан ашгийг хүртэж чадаагүй үүрэг гүйцэтгүүлэгч нь түүнийгээ хохирол шаардах журмаар хангуулж болно гэж зохицуулсан байдаг.

Явцын дүгнэлт: Дээрхээс дүгнэхэд Иргэний хуулийн 218.1-г хэрэглэж буй шүүхийн практик нь өөр хоорондоо хэт ялгаатай байна. Улсын дээд шүүхийн зарим тогтоолын хувьд тус зохицуулалтыг төгрөгийн гадаад валюттай харьцах ханшид хамааралгүй, харин зөвхөн өөрийнх нь худалдан авах эдийн засгийн чадварын өөрчлөлтөд хамааралтай гэх боловч энэ нь буцаад өөрсдийнх нь гаргасан Иргэний хуулийн тайлбарт дурдсан “218 дугаар зүйлийн гарчигт хэрэглэсэн мөнгөний ханш гэдэг ойлголт нь хэд хэдэн улсын мөнгөний хоорондын солилцох харьцааг хэлнэ, өөрөөр хэлбэл хэдэн төгрөг нь 1 ам.доллартай тэнцэх вэ гэсэн харьцаа юм.”²¹ гэх тайлбарыг үгүйсгэж байна. Мөн зарим тогтоолдоо “Иргэний хуулийн 218.1-д заасан үүрэг үүсэх үе нь шүүхэд нэхэмжлэл гаргах үе” гэх маягаар тайлбарласан нь хууль хэрэглээний хэт зөрүүтэй байдлыг харуулж байна. Давж заалдах шатны шүүхийн хувьд ихэнх тохиолдолд Иргэний хуулийн 218.1-г “нэхэмжлэл гаргах үеийн ханш нь үүрэг үүсэх үеийн ханш юм” гэх байдлаар магадлалдаа тусгаж байгаа боловч, УДШ-тэй адил “төгрөгийн гадаад мөнгөн тэмдэгттэй харьцах ханшид хамааралгүй” гэж тайлбарлах нь ч бас чамгүй олон байна. Харин анхан шатны шүүхүүдийн хувьд энэ төрлийн хэрэг маргааныг өөр хоорондоо хэтэрхий ялгаатай, ялгамжтай байдлаар шийдвэрлэж байгаа нь Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтыг нэг мөр зөв ойлгож хэрэглэхэд том саад бэрхшээл үүсгэж байна.

Төлбөр гүйцэтгэх мөнгөний ханшийг тооцоолох хандлагууд

Гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөр тооцоог гүйцэтгэх нь манай нийгэмд түгээмэл үзэгдэл болсон бөгөөд практикт нэгэнт байсаар ирсэн зүйл билээ. Гэвч энэ төрлийн харилцаанд оролцогчид зайлшгүй тулгамддаг асуудал болох гадаадын мөнгөн тэмдэгтийг төгрөг рүү хөрвүүлэх үеийг хэрхэн тооцох асуудал нь одоог хүртэл шийдлээ олоогүй байна. Энэ талаар шүүхийн практик болон хуульч, өмгөөлөгч нарын дунд олон янзын гаргалгаа, мөн үзэл бодлууд байдаг боловч тэдгээрээс аль нь ч олонхын саналаар хүлээн зөвшөөрөгдөж чадахгүй байна.

²¹ “Монгол улсын Иргэний хуулийн тайлбар” (Шинжлэх ухааны тайлбар) 2 дахь хэвлэл, УБ хот, 2015 он, 414 дэх тал

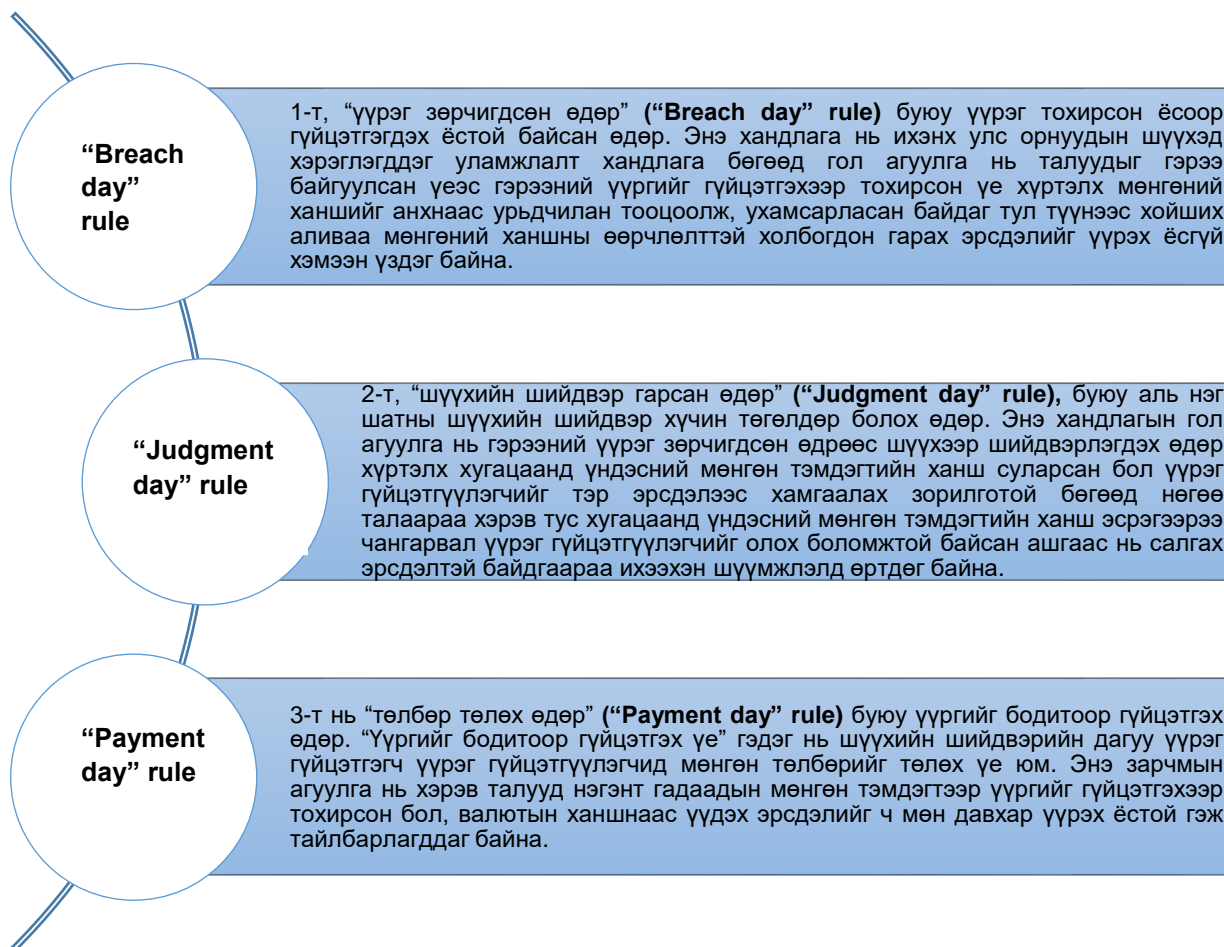
Иймээс юун түүнд төлбөр тооцоог аливаа гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэхээр тохирсон үед түүний ханшийг тооцдог хандлагуудыг судлах шаардлагатай.

Мөнгөн төлбөрийн үүргийн харилцаанд тодорхой мөнгөн төлбөр төлөх үүрэг хүлээсэн үүрэг гүйцэтгэгч нь үүрэг гүйцэтгүүлэгчид хандан нэрлэсэн үнийн дүнтэй тэнцэх төлбөрийн хэрэгслийг хүчин төгөлдөр мөнгөн тэмдэгтээр хийж гүйцэтгэх үүрэгтэй²² байдаг. Иргэний хуулийн 217 дугаар зүйлд заасны дагуу Монгол улсын нутаг дэвсгэр дээр үндэсний мөнгөн тэмдэгт-төгрөгөөр төлбөрийг төлөх бол, тодорхой тохиолдолд буюу хуулиар зөвшөөрсөн бол гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөрийг төлж болдог. Тус тохиолдолд мөнгөний ханшийг хэрхэн тооцохыг Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1-д заасан байдаг. Гэвч тус зохицуулалтад заасан “үүрэг үүсэх үе”-ийн ханш нь талуудын тэгш эрхийн зарчим болон шударга ёсны зарчмыг зөрчсөн, мөн гэрээний үндсэн шинжид харшилсан /жишээлбэл, зээлийн гэрээний үндсэн шинж нь үүрэг гүйцэтгэгчийн зүгээс үүрэг гүйцэтгүүлэгчид ижил төрөл, хэмжээний зүйлийг буцаан олгох байдаг/ гэдэг утгаар шүүмжлэгдэж, шүүхийн практикт харилцан адилгүй байдлаар хэрэглэгдэж байна.

Шүүхээс энэ төрлийн хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ үүргийн гүйцэтгэлийг гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр хангуулах шийдвэр гаргадаггүй, заавал үндэсний мөнгөн тэмдэгт-төгрөгөөр үнэлж гаргадаг тул гадаадын мөнгөн тэмдэгтийг төгрөг рүү шилжүүлэх үеийг хэрхэн тооцох вэ гэдэг нь тулгамдсан асуудал болоод байна. Зарим улс орнуудын хувьд шүүхийн шийдвэр нь гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр үнэлэгдэж гардаг тул энэ төрлийн хэрэг маргааныг шийдвэрлэхэд асуудал тулгардаггүй байна.²³ Энэ тохиолдолд хугацааны талаар нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн буюу гадаадын улс орнуудад хэрэглэгддэг дараах гурван төрлийн хандлага байдаг байна.

²² “Үүргийн эрх зүй ерөнхий анги”, Б.Буянхишиг, УБ хот, 2013 он, 93 дахь тал

²³ Жишээлбэл АНУ-ын ихэнх мужийн шүүхэд энэ төрлийн хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн нэхэмжилж буй мөнгөн тэмдэгтээр гаргахыг хуулиараа зөвшөөрдөг байна.

4. Гадаад улс орны харьцуулалт-БНСУ

Тус улсын хувьд одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Иргэний хууль нь 1958 онд батлагдсан бөгөөд бүтцийн хувьд ерөнхий үндэслэл, өмчийн эрх зүй, үүргийн эрх зүй, гэр бүлийн эрх зүй болон өв гэсэн 5-н хэсгээс бүрддэг байна. Үүргийн эрх зүй, тэр дотроо мөнгөн төлбөрийн үүрэг нь хуулийнхаа 376-378 дугаар зүйлүүдэд дараах байдлаар тусгагдсан байна.

378 дугаар зүйл. Гадаад валютын төлбөрийн үүрэг

Мөнгөн төлбөрийн үүргийн гүйцэтгэлийг гадаад валютаар хийхээр тохирсон бол үүрэг гүйцэтгэгч нь төлбөрийг төлөх үед төлбөр төлөх газарт үйлчилж буй валютын ханшид үндэслэж воноор төлбөрөө төлж болно.²⁴

Дээрх хуулийн зохицуулалтаас харвал тус улсын хувьд мөнгөн төлбөрийг гадаад валютаар

²⁴ 민법 제 376 조-378 조

<http://lawnb.com/Info/ContentView?sid=L000874D31E15657>

хийхийг зөвшөөрсөн бөгөөд харин гадаад валютыг вон руу хөрвүүлэх үеийг 378 дугаар зүйлд зааснаар төлбөр төлөх үе буюу үүргийг бодитоор гүйцэтгэх үеийн ханшаар тооцдог байна.

БНСУ-ын эрх зүйн эх сурвалжид шүүхийн жишиг шийдвэр буюу Панре (판례) гэж байдаг бөгөөд гадаадын мөнгөн төлбөрийн үүргийн харилцааг Дээд шүүхийн бүх шүүгчдийн хуралдаанаас гаргасан жишиг тогтоол²⁵ болох 1991 оны 3 сарын 12-ны өдрийн Дугаар 90.2147 тогтоолоор илүү тодорхой зааж өгсөн байна. Тус тогтоол нь дараах 3-н гол агуулгыг жишиг болгож хэрэглэх байдлаар тогтоосон байна. Үүнд:

- 1- т. Иргэний хуулийн 378 дугаар зүйлтэй төстэй харилцааг зохицуулсан мөнгөн төлбөрийн үүргийн зохицуулалт болох Иргэний хуулийн 376 болон 377 дугаар зүйлийн 377.2 дахь заалтад “үүрэг гүйцэтгэх үед” (변제기에) гэж заасан байхад 378 дугаар зүйлд гадаад валютыг вон руу хөрвүүлэх үеийг “төлбөрийг төлөх үед” (지급할 때) гэж өөрөөр заасан байгаагаас харвал хууль тогтоогчийн санаа нь талуудын эрх тэгш байдлыг хангах үүднээс үүрэг гүйцэтгэх үе бус харин төлбөрийг төлөх үе буюу үүргийн гүйцэтгэлийг бодитоор хэрэгжүүлэх үед валютын хөрвүүлгийг хийнэ гэж тайлбарлагдахаар байна.
- 2- т. Үүрэг гүйцэтгэгч нь гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр шаардсан нэхэмжлэлийн хувьд түүнийг гэрээндээ үгчлэн тохиролцоноос бусад тохиолдолд БНСУ-ын мөнгөн тэмдэгт-вон руу хөрвүүлэн гүйцэтгэж болно.²⁶ Түүнтэй адил үүрэг гүйцэтгүүлэгч ч мөн адил гэрээнд үгчлэн тохиролцоноос бусад тохиолдолд БНСУ-ын мөнгөн тэмдэгт-воноор үүргийн гүйцэтгэлийг шаардах (орлуулах эрх буюу 채권자의 대응급부청구권) эрхтэй.
- 3- т. Нэгэнт “төлбөр төлөх үе”-ийн ханш буюу ирээдүйд тодорхойлогдох ханшийг урьдчилан таамаглах боломжгүй тул “төлбөр төлөх үе” гэдгийг бүх шатны шүүхээр хэлэлцэгдэн шийдвэрлэгдэж дууссан, эсхүл хүчин төгөлдөр болсон аль нэг шатны шүүхийн шийдвэр гарах хугацаатай хамгийн ойр үе (사실심 변론종결 당시)-ийн валютын ханшинд үндэслэж тооцно гэж заасан байна.

Харин Дээд шүүхийн шүүгчдийн цөөнхийн санал нь “Анхан шатны шүүхэд нэхэмжлэл гаргах үеийг үүрэг гүйцэтгэх үе гэж тооцож, эцсийн байдлаар шийдэгдсэн шүүхийн шийдвэр гарах хугацаа бус харин анх нэхэмжлэл гаргасан өдрийн ханшаар тооцох нь зөв”²⁷ гэж үзсэн байна. Гэвч практикт валютыг хөрвүүлэх үеийг шүүгчдийн олонхын санал болох эцсийн байдлаар шийдэгдсэн шүүхийн шийдвэр гарах үетэй хамгийн ойрын хугацааны валютын ханшаар тооцдог байна.

Гадаад валютаар бус воноор мөнгөн төлбөрийн үүрэг гүйцэтгэхэд ч мөн үүрэг гүйцэтгүүлэгч нь үүрэг гүйцэтгэгчээс үүргийн гүйцэтгэлийг бодитоор авах хүртэлх вонын ханшийн өөрчлөлтийг ойлгосон, тооцоолсон байдаг тул гадаадын валютын харилцааны хувьд ч мөн адил

²⁵ 대법원 1991.03.12. 선고 90 다 2147 전원합의체판결.

²⁶ БНСУ-д үүнийг үүрэг гүйцэтгэгчийн орлуулах эрх (채무자의 급부대응권) гэж нэрлэдэг байна.

²⁷ 대법원 1991.03.12. 선고 90 다 2147 전원합의체판결

вонын ханшийг хөрвүүлэх үеийг бодитоор үүрэг гүйцэтгэгдэх үе гэж харах нь зохистой²⁸ гэж үздэг байна.

Үүнтэй уялдуулаад бодит тохиолдлыг шүүх хэрхэн шийдвэрлэснийг товчоор өгүүлбэл: “А” нь өөрийн эзэмшлийн задгай тэнгист загасчлах зориулалт бүхий завийг “Б” даатгалын компанид даатгуулсан бөгөөд даатгалын нөхөн төлбөрийг 385000 америк доллараар тооцож даатгалын гэрээг байгуулсан байна. Гэвч тус завь нь шүрэн арлыг мөргөж, ашиглах боломжгүй болсон тул “Б” компани нь 1995 оны 3 сарын 26-ны өдөр даатгалын нөхөн төлбөрийг төлөх үүрэг үүсэв. “Б” компани нь тус хугацаанд даатгалын нөхөн төлбөрийг төлөөгүй тул “А” нь 385000 америк долларыг вон руу хөрвүүлж, үүрэг зөрчигдсөн үе буюу 1995 оны 3 сарын 26-ны өдрийн ханш болох 1 америк долларыг 864.89 воноор тооцож, нийт 332.982.650 воныг нэхэмжилсэн байна. Харин энэ хэргийг шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон үед 1 америк доллар нь 695.90 вон болж буурсан байна.

Шүүх тус хэргийг Улсын Дээд шүүхийн 1991 оны 3 сарын 12-ны өдрийн бүх шүүгчдийн хуралдаанаас гаргасан жишиг тогтоолд “гадаад валютыг воноор хөрвүүлж нэхэмжилсэн хэргийн үнийн дүнг тухайн хэргийг шийдвэрлэсэн шүүхийн эцсийн шийдвэр гарах хугацаатай хамгийн ойр үеийн валютын ханшаар тооцно” гэж заасны дагуу шүүхэд үүргийг гүйцэтгэх ёстой байсан хугацаа бус харин шүүхээр шийдвэрлэж дууссан үеийн валютын ханш болох 695.90 воноор тооцож олгохоор шийдвэрлэсэн²⁹ байна. Гэвч ийм тохиолдолд үүргийн гүйцэтгэлийг хожимдуулсан буруутай үйлдэл гаргасан боловч жишиг тогтоолын дагуу харьцангуй бага мөнгө төлөх болсон нь шударга ёсонд үл нийцнэ гэж үздэг байна. Иймд Иргэний хуулийн 397 дугаар зүйлийн 397.1-д заасны дагуу үүрэг гүйцэтгүүлэгч нь үүрэг гүйцэтгэгчээс үүргийн гүйцэтгэлийг удааснаас үүдсэн хохирлыг барагдуулахыг шаардах боломжтой байдаг байна. Энэхүү шаардах эрхийг үүргийн гүйцэтгэлийг хожимдуулсан хариуцлага (지연배상책임) гэдэг байна.

Бусад улс орон

ХБНГУ нь гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөр тооцоог хийх эрх зүйн зохицуулалтынхаа хувьд гол анхаарлаа хандуулдаг зүйл нь тухайн улсад гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр төлбөр тооцоо хийхийг зөвшөөрсөн эсэх, зөвшөөрсөн бол үүрэг гүйцэтгүүлэгч нь үүрэг гүйцэтгэгчид тавих шаардлагаа евро бус гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гаргаж болох эсэх, ямар тохиолдолд үүрэг гүйцэтгэгч нь гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гаргасан шаардлагыг дотоодын мөнгөн тэмдэгтээр хөрвүүлж төлөх боломжтой эсэх гэсэн асуудлууд байдаг нь анзаарагдлаа. Харин валютыг хөрвүүлэх хугацааг үүрэг үүсэх үе бус үүргийг бодитоор гүйцэтгэх үе буюу “төлбөр төлөх үе”-ийн ханшаар тооцдог нь нэгэнт тодорхой байна.

БНСУ-ын хувьд “төлбөр төлөх үе” буюу үүргийн гүйцэтгэлийг бодитоор хэрэгжүүлэх хандлагыг дагадаг боловч ирээдүйд төлбөр төлөх үеийг нэгэнт тодорхойлж чадахгүй тул шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдсэн үеийн ханшаар тооцдог байна. Харин “нэхэмжлэл гаргах үе”-ийн ханшаар тооцох нь зүйтэй гэсэн цөөнхийн санал байдаг бөгөөд энэ нь манай улсын шүүхийн

²⁸ 민일영, “외화재권의 환산”, 인권과 정의 (1991.10), 94 면 이하.

²⁹ 민법강의 제 20 판, 김준호, 2014 년, 1010 면.

практикт хэрэгжиж буй зохицуулалттай адил байна.

АНУ-ын хувьд муж улс болгон өөр өөрийн гэсэн бие даасан хууль тогтоомжтой байдгаас үүдэж өөр өөр байдаг байна. Уламжлалт хандлага болох “үүрэг зөрчигдсөн үе”-ийн ханшаар тооцох хандлага давамгайл байдлаар хэрэглэгдэж байгаа боловч сүүлийн үед “төлбөр төлөх үе”-ийн ханшаар тооцох хандлагыг тус улсын судлаачдын зүгээс дэмжих болсон байна.

Харин ОХУ-ын хувьд үүрэг гүйцэтгэх үеийн ханшаар тооцож хөрвүүлдэг байна.

Ийнхүү судлан үзсэний эцэст манай улсын эрх зүйн хөрсөнд суух боломжтой хандлага нь “үүрэг зөрчигдсөн үе”-ийн ханшаар тооцох хандлага байна. Учир нь гадаад улсын эрх зүйн шийдлийг хүлээн авахын тулд хоёр үндсэн асуудал тавигддаг бөгөөд нэгдүгээрт, эрх зүйн хэм хэмжээ нь “экспортолж” буй улсдаа хэрэгжих боломжтой, шударга ёсыг хангасан гэдэг нь нотлогдсон уу, хоёрдугаарт, хүлээн авах гэж байгаа улсын нөхцөл, эрх зүйн тогтолцоонд үйлчлэх боломжтой эсэхийг судлах ёстой³⁰ байдаг.

Судлан үзсэн дөрвөн улс орны хувьд төлбөр тооцоог гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэх харилцаанд мөнгөний ханшийг шилжүүлэн тооцохдоо өөр өөр байдлаар зохицуулсан байна. Гэвч эдгээрээс өөрийн улс орны эрх зүйд тохирсон, шударга ёсыг хангасан хандлага нь “үүрэг зөрчигдсөн үе”-ийн ханшаар тооцох хандлага гэх дүгнэлтэд хүрлээ. Учир нь манай улсын шүүхээс гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр үнэлэгдэх шийдвэр гаргадаггүй тул талуудын хооронд маргаан үүсгэхгүйн тулд нэгэнт анхнаасаа тохирсон тэрхүү үүрэг гүйцэтгэгдэх ёстой байсан үеийн ханшаар тооцож, харин түүнээс хойш мөнгөний ханшид өөрчлөлт орж, үүрэг гүйцэтгүүлэгч тал хохирсон бол үүргийн зөрчил гаргасан тал болох үүрэг гүйцэтгэгч нь тэрхүү хохирлыг арилгах үүрэгтэй байхаар хууль хэрэглээг бий болгох шаардлагатай байна.

5. Дүгнэлт болон Санал

Эдийн засаг хурдацтай хөгжиж буй өнөө үед үүргийн харилцаанд оролцогчид төлбөр тооцоогоо үндэсний мөнгөн тэмдэгт-төгрөгөөр бус харин гадаадын мөнгөн тэмдэгт, тэр тусмаа ам.доллараар гүйцэтгэх сонирхол ихтэй болжээ. Гэвч энэ төрлийн харилцааг зохицуулсан хэм хэмжээ болох Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1 дэх заалтыг хэрхэн зөв хэрэглэх нь тулгамдсан асуудал хэвээр байна.

Судалгааны ажлын хүрээнд 2 том асуудалд хариулт олохыг зорьсон билээ. **1-г.** Иргэний хуулийн 218.1 дэх зохицуулалтын мөнгөний ханш гэх ойлголт нь төгрөгийн гадаадын мөнгөн тэмдэгттэй харьцах ханш мөн эсэх асуудал юм. Энэ талаар судалгааны ажлын ерөнхий ойлголт бүлэгт судалсан бөгөөд үр дүнд нь Иргэний хуулийн 218 дугаар зүйлийн 218.1-д заасан мөнгөний ханш нь зөвхөн төгрөгийн өөрийн эдийн засгийн чадвар буюу төрөөс мөнгөний масштаб-д өөрчлөлт оруулснаар бий болох ханшийн зөрүү бус төгрөгийн гадаадын мөнгөн тэмдэгттэй харьцах ханшид гарах өөрчлөлттэй холбоотой харилцааг ч мөн зохицуулсан заалт гэх дүгнэлтэд хүрэв.

2-г. Дараагийн гол асуудал нь Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалт нь хэрхэн, ямар тохиолдолд

³⁰ “Харьцуулсан эрх зүй судлал” Хоёр дахь хэвлэл, Б.Амарсанаа, УБ хот, 2014 он, 29 дэх тал

хэрэглэгдэх ёстой вэ гэх асуудал юм. Өмнө нь дурдсанчлан Иргэний хуулийн 218.1-д “Төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө...” гэх гипотез³¹ хэсгийг тусгасан нь тус зохицуулалт нь төлбөр төлөх хугацаа болоогүй, үүргийн зөрчил бий болоогүй харилцааг зохицуулсан гэх дүгнэлтэд хүргэж байна. Судалгаанд тусгагдсан дөрвөн улс орны валютын ханшийг зохицуулсан заалтад “төлбөр төлөх хугацаа болохоос өмнө...” гэсэн гипотез хэсэг байгаагүй буюу тус заалтыг шүүхээр шийдвэрлэж буй маргаантай харилцаанд ч мөн хэрэглэх боломжтой байдлаар хуульчилсан байснаас харахад манай улсын хувьд энэ төрлийн хэрэг маргааныг нэг мөр зөв шийдвэрлэхэд тус гипотез хэсгийг хасах шаардлага байгаа нь ажиглагдав.

Төлбөр тооцоог гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэхэд түүнийг үндэсний мөнгөн тэмдэгт рүү хөрвүүлэх үеийг тооцдог үндсэн гурван хандлага байдаг бөгөөд манай улс энэ гурван хандлагын алийг нь ч хэрэгжүүлдэггүй байна. Энэ нь ИХШХШТХ-ийн 63.2-т заасан нэхэмжлэлийн үнийг тодорхойлох процессийн заалт нь материаллаг эрх зүйн заалтыг орлож буй байдлаас үүдэлтэй юм. Өөрөөр хэлбэл Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалтыг төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнөх харилцаанд хэрэглэх тул, энэ тохиолдолд шүүхээр шийдвэрлэгдэж буй, төлбөр гүйцэтгэх хугацаа нь нэгэнт өнгөрсөн үед ямар хэм хэмжээг дагаж мөрдөх талаар тодорхойгүй байдал үүсэж, үүнийг нь зохицуулсан материаллаг эрх зүйн заалт байхгүйн улмаас ИХШХШТХ-ийн 63.2-т заасан процессийн заалт “нэхэмжлэл гаргах үе”-ийн ханшаар тооцно гэж орлож байна.

Ийнхүү Иргэний хуулийн 218.1-д мөнгөний ханш өөрчлөгдсөн бол төлбөрийг “үүрэг үүсэх үе”-ийн ханшаар тооцож төлнө гэх заалтыг шүүхийн практик, онолын гаргалгаа, гадаадын улс орнууд дахь зохицуулалт, эдийн засгийн шинжлэх ухаан зэрэг тал талаас нь шинжлэн судалсны үр дүнд судлаач оюутны зүгээс гадаадын мөнгөн төлбөрийн үүргийн харилцаанд “үүрэг зөрчигдсөн үе” (“Breach day” rule)-ийн ханшаар тооцох хандлагыг хэрэглэж, харин үүрэг зөрчигдсөн үеэс шүүхэд нэхэмжлэл гаргах үе хүртэлх хугацаанд мөнгөний ханшийн өөрчлөлтөөс болж хохирол учирвал түүнийг нь ХБНГУ болон БНСУ-ын зохицуулалттай адилаар үүрэг гүйцэтгэгчээр барагдуулдаг хууль хэрэглээг төлөвшүүлэх нь зүйтэй гэх дүгнэлтэд хүрлээ.

Мөн шүүх энэ төрлийн хэрэг маргааныг шийдвэрлэхдээ Иргэний хуулийн 218.1-р зүйлийн хэрэглээнээс урьтаж маргааны гол зүйл болох гэрээ өөрөө анхнаасаа хууль зөрчсөн эсэх буюу маргааны талууд Монгол улсын нутаг дэвсгэрт Монгол улсын үндэсний мөнгөн тэмдэгт болох төгрөгөөр төлбөр тооцоог хийж гүйцэтгэх хуулийг зөрчсөн эсэх талаар давхар хянах нь төгрөгний үнэ цэнийг алдагдуулахаас сэргийлэхэд нэмэртэйгээс гадна цаашлаад энэ маягийн хууль зөрчсөн гэрээг анхнаасаа байгуулахгүй байх нийгмийн практик үүсгэхэд дэмтэй гэж дүгнэж байна.

Санал

1. Иргэний хуулийн 218.1 дэх заалт нь төгрөгийн гадаадын мөнгөн тэмдэгтэй харьцах ханшийн талаарх зохицуулалт мөн тул төлбөр тооцоог гадаадын мөнгөн тэмдэгтээр гүйцэтгэхдээ энэ зохицуулалтыг хэрэглэж байх.

³¹ (Аливаа эрх зүйн хэм хэмжээний үндэслэл, тухайн заалтын урьдчилсан нөхцөл, боломжийн хэр хэмжээг тодорхойлсон хэсэг юм. Энд цаг хугацаа, субъект, орчин, газар, нас, хүйс болон бусад нөхцөлийг тусгасан хэм хэмжээнүүд хамаарна.) “Эрх зүйн онол” Д.Баярсайхан, УБ хот, 2010 он, 145 дахь тал

2. Гэвч энэ заалт нь “төлбөр төлөх хугацаа болохоос өмнө харилцаа”-нд хамаарах байдлаар хуульчлагдсан байх тул тус заалтаас “төлбөр гүйцэтгэх хугацаа болохоос өмнө” гэх хэсгийг хасах.
3. Иргэний хуулийн 218.1-д заасан “үүрэг үүсэх үе”-ийг “үүрэг гүйцэтгэх үе” гэж өөрчлөх. Ингэж өөрчлөх шаардлага нь хэрэв “үүрэг зөрчигдсөн үе” гэж хуульчилбал үүргийн зөрчил бий болоогүй гэрээний хувьд хэрэглэх боломжгүй болохтой холбоотой юм. Харин гэрээний үүрэг зөрчигдсөн тохиолдолд хуульд заасан “үүрэг гүйцэтгэх үе” нь “үүрэг зөрчигдсөн үе” болох учир энд зөрчигдсөн болон зөрчигдөөгүй гэрээний харилцааг хамтад нь хамруулах үүднээс “үүрэг гүйцэтгэх үе” гэж хуульчлах шаардлагатай.
4. Үүрэг зөрчигдсөн үеэс шүүхэд нэхэмжлэл гаргах үе хүртэлх хугацаанд валютын ханшийн эрсдэлийн улмаас учирсан хохирлыг үүрэг зөрчсөн талаас арилгуулах хууль хэрэглээг төлөвшүүлэх.

Ашигласан эх сурвалж

1. Хууль тогтоомж:

- БНМАУ-ын Иргэний хууль (1926 он)
- БНМАУ-ын Иргэний хууль (1952 он)
- БНМАУ-ын Иргэний хууль (1963 он)
- БНМАУ-ын Иргэний хууль (1994 он)
- Иргэний хууль (2002 он)
- “Гадаад валют болон түүгээр илэрхийлсэн төлбөрийн баримтаар хууль бус гүйлгээ хийсэн хүмүүст хариуцлага хүлээлгэх тухай” АИХТ-ийн зарлиг, 1986.02.13, №46
- “Валютын үнэт зүйлээр БНМАУ-ын нутаг дэвсгэрт хэлцэл хийх журмын тухай” АИХТ-ийн зарлиг, 1986.02.13, №47
- Валютын зохицуулалтын тухай хууль (1999 он)
- БНСУ-ын Иргэний хууль
- Япон улсын Иргэний хууль
- БНСУ-ын УДШ-ийн тогтоол (1991.03.12)
- New York Judiciary Law
- Foreign relations law of the United States
- Uniform Commercial Law

2. Ном сурах бичиг:

- “Монгол улсын Иргэний хуулийн тайлбар (Гэрээний эрх зүй) I”, 2007 он
- “Монгол улсын Иргэний хуулийн тайлбар (Шинжлэх ухааны тайлбар) 2 дахь хэвлэл”, 2015 он
- Б.Амарсанаа “Харьцуулсан эрх зүй судлал” 2 дахь хэвлэл, 2014 он
- Р.Амаржаргал, Д.Батжаргал, Ж.Батхуяг, “Эдийн засгийн ухаан”, 2000 он
- Д.Баярсайхан “Эрх зүйн онол”, 2010 он
- Б.Буянхишиг “Иргэний эрх зүйн тусгай анги”, 2015 он
- Б.Буянхишиг “Үүргийн эрх зүй ерөнхий анги II”, 2013 он
- Б.Буянхишиг “Хувийн эрх зүй: онол-арга зүй, эрх зүйн анализ, харьцуулсан судлал”, 2017 он
- Б.Буянхишиг (орчуулга), “ХБНГУ-ын Иргэний хууль (Кодификацийн бүрэн эх)” орчуулгыг нэгтгэсэн анхны хувилбар, 2017 он

- Х.Кельзен “Хэм хэмжээний тухай ерөнхий онол”, 2013 он
- АНУ-ын эрх зүйн тогтолцооны товчоон
- С.Нарангэрэл “Монголын ба дэлхийн эрх зүйн тогтолцоо”, 2001 он
- Колин Д.Кэмпбелл, Розмарк Дж.Кэмпбелл, Эдвин Дж.Долан “Мөнгө, банкны үйл ажиллагаа ба мөнгө-зээлийн бодлого” Тэргүүн дэвтэр, 1999 он
- А.К.Романов “Их Британийн эрх зүй болон эрх зүйн тогтолцоо”, 2016 он
- Э.Сандагдорж “Мөнгөний зах зээл, банкны нэр томъёоны лавлах толь”, 2000 он
- Robert C.Effros “The Legal Nature of Obligations Payable in Foreign Currencies”, Summer 1986
- J.Freeman “Hidden Innovation in New York’s Foreign Currency Law”, 1989
- Niall Lenihan “The legal implication of the European monetary union under U.S. and New York Law”
- Palandt “Bürgerliches Gesetzbuch” 68. Auflage, Munich, 2009
- O.Werner, W.Erman, Bürgerliches Gesetzbuch, 10. auf. Band I, Münster, Achendorf-Rechtsverl., Köln o.schmidt, 2000
- 김준호 “민법상의 이론, 사례, 판례” 제 20 판, 2014 년
- 민일영 “외화채권의 환산”, 1991 년

3. Судалгааны ажил, ЭША, илтгэл:

- Б.Буянхишиг “Хувийн эрх зүй дэх тулгамдсан асуудлууд ба хэрэглээний аргачлалыг талавшүүлэх асуудал”, Эрх зүй сэтгүүл, 2013 он, №3, (25)
- А.Өлзийсайхан “Урт хугацаатай гэрээний гадаад валютын мөнгөн төлбөрийн харилцаанд үүрэг гүйцэтгэгчийн эрх, ашгийг хамгаалах асуудал”, Иргэний эрх-тулгамдсан асуудал, шинэчлэл I, 2017 он
- Д.Мөнхзаяа “Валютын ханшийг эрсдэлийг удирдах арга зүй” магистрын зэрэг горилсон дипломын ажил, МУИС-ЭЗС, 2013 он
- Ц.Бямбацогт, Б.Цэнгүүнжав “Валютын ханшийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөө”, Монгол Банк-Судалгааны ажил, Товхимол 11, 2016 он
- Э.Мөнхтуул “Валютын ханшны зээлийн эрсдэлд үзүүлэх нөлөөг үнэлэх нь”, Магистрын зэрэг горилсон дипломын ажил, МУИС-БС, 2015 он
- Diana MacPherson, “Foreign currency debt obligations: stating the debt and enforcement issues”, 1995
- 오수원, “외화채권자의 급부대용청구권과 외화판결의 강제집행”, 2011 년

4. Интернет эх сурвалж

- Legalinfo.mn
- Shuukh.mn
- Academynext.lawnb.com
- Germanlawarchive.iuscomp.org

Higher education marketing: A study on the Impact of International Digital Educational platform on study choice

Dariimaa Ganbat

National Kaohsiung University of Science and Technology, Kaohsiung city, Taiwan ROC,
dariimaa325@gmail.com

Abstract: Digital educational platform is replacing traditional educational methods more and more each days. Every day thousands of people look for schools to study abroad from Internet search. They often make the decision based Internet searching sources. Although there are many such International digital educational platforms of study abroad in the world. This is issue, do these Educational platforms influence their decision-making? I am studying how this International digital educational platforms influences people to get the information they want and make decisions and studied access to reputable educational platforms. It has become clear that educational platform has an impact to a certain extent on their decision making. Currently, the Educational platform market has been a huge increase in the number of International digital platforms that specialize in study abroad type of service. Therefore, one of the tools of higher education marketing can be a digital educational platform. Schools and educational institutions can take advantage of this opportunity to work more effectively on sales and training methods. Building a complex educational platform for internationally oriented, to help students around the world make their dream of studying abroad come true, no matter what their financial opportunities and to provide effective and meaningful information.

Keywords: Educational platform, higher education marketing, marketing, International platform, study abroad

Leadership skills in middle school students

Davaadorj Bumgerel, Jagdag Davaa

Department of Education and Psychology, National University of Mongolia

bumgerel@gmail.com j.davaa@num.edu.mn

Хураангуй: Уламжлалт ойлголтоор сурагчдын манлайллыг ахлах ангиас эхлэн авч үздэг бол энэхүү судалгаа нь сурагчдын манлайллыг ерөнхий боловсролын сургуулийн дунд ангиас сурагчдын манлайллын төлөвшилтийн ач холбогдлыг судлах үүднээс дунд ангийн сурагчдын манлайллын чадварыг судалж, 6,7,8,9-р ангийн сурагчдын хувьд манлайллын ур чадвар хэр төвшинд байгаа ерөнхий дүр зургийг тодруулж, дүгнэлт хийн сургуулийн багш, удирдлага, боловсрол судлаачид мөн эцэг эхчүүд олон нийтэд танилцуулах гэсэн зорилготой юм. Бие хүний хөгжил, төлөвшилд 12-15 нас буюу дунд сургуулийн үеийг бие хүн өөрийгөө бий болгох үе гэж судлаачид тодорхойлдог. Энэ үедээ хүүхэд хэвийн хөгжилтэй бол өөртөө итгэн, бие дааж үеийнхэн дундаа тэргүүлэх үүрэгтэй оролцох, шаардлагатай үед захирагдах, харилцах чадварт нь сайжирна гэж үздэг. Олон улсад хийгдсэн сурагчдын манлайллыг судалж үзсэн судалгаанаас харахад сурагчдын манлайллын ур чадварыг хөгжүүлж байх үед тэдний шалгалтын оноо өсч, зан чанарын доголдол багасаж, хичээл таслалт буурч үүгээр ч барахгүй хичээлээс завсардалтын үзүүлэлт сайжирч байсан гэсэн дүгнэлт гарчээ. Манай судалгаанд хамрагдсан нэг сургуулийн 6,7,8,9-р ангийн нийт 168 сурагчдын хувьд анги дээшлэх тусам сурагчдын манлайлалд өөрийгөө үнэлэх үнэлгээ нь буурч байгаа нь анги бүрийн нийт онооны дунджаас ажиглагдав. Харин оноонд харгалзах манлайллын чадварын төвшингээр 6-р ангийн сурагчдын дундаж төвшин нь 7,8,9 р ангийн сурагчдын дундаж төвшингээс 1 төвшин илүү буюу манлайллын чадварын 5-р төвшинд байгаа бол 7,8,9-р ангийн сурагчдын хувьд дундаж оноонд харгалзах манлайллын төвшин нь 4 байгааг судалж тодорхойлов.

Түлхүүр үг: Сурагчдын манлайлал, дунд ангийн сурагч, манлайллын чадвар, бие хүний төлөвшил

1. Удиртгал

Судалгааны үндэслэл. Хүн болгон, хүүхэд бүр манлайлагч болж болох уу. Манлайллыг зөв зүйлийн төлөө бусдад нөлөөлөх чадвар гэсэн тодорхойлолтоор авч үзвэл хүн бүр бусдад нөлөөлөх чадвараа таньж мэдсэнээр, чадвараа дээшлүүлэх боломжтой. Боловсролыг нийгмийн тогтолцоо болохын хувьд хүүхдийг сургуульд сурч боловсрох үеэс нь гэр бүл, хамт олныхоо өмнө хариуцлагатай ханддаг, бусдыгаа үлгэрлэдэг манлайлагч болгон хөгжүүлэхэд анхаарах нь боловсрол судлалын нэг чухал асуудал гэж үзэж сурагч хүүхдүүдийн манлайллын чадвар, төлөвшилтийн талаар судлахаар болов.

Манай улсын боловсролын бодлого тогтолцоогоо сургуулийн сурагчдыг тэр дотроо дунд сургуулийн сурагчдын нас сэтгэхүйн онцлогийг нь харгалзан үзэж хөгжүүлэх талаар цөс хөтөлбөр

т тодорхой заасан байдаг. Эдгээр хөгжлийн дотор манлайллын чадвартай холбоотой ур чадваруудад суралцахыг чухалд тооцон бодлого хөтөлбөртөө тусгасан байгаа нь сурагчдын хөгжил, төлөвшлийн асуудлыг энэ сэдвээр илүү шинэлэг талаас нь судалгаа хийх боломжтой дараагийн нэг үндэслэл болж байна.

Мөн манай улсын цөм сургалтын хөтөлбөрийн хувьд сурагчдыг хичээл бүр дээр нь тогтмол үнэлж, дүн тавьж байгаа хирнээ манлайллын гэх энэхүү бие хүний хөгжилд онцгой ач холбогдолтой чадварын хөгжил, төлөвшилд нь анхаарч үнэлэлт дүгнэлт хийгдэхгүй байгаа нь энэ судалгааг хийх дээрх үндэслэлийг бүр ч гүн гүнзгий утга учиртай болгож байгаа юм.

Цар тахлын үеийн дараах үе рүү шилжиж байгаа энэ үеийн мөн илүү дижитал эрин үеийн гэж нэрлээд байгаа сурагчдаа сургуулийн удирдлага, багш нар шинэлэг арга барилаар мэдлэг, чадвар, дадалд нь чиглүүлэх сорилттой тулгараад байгаа билээ. Ийм сорилтын үед энэ цаг үеийн багш нарт сурагчдаа чиглүүлэхдээ үе тэнгийнхнээр нь нэг нэгнээ хөгжүүлэх аргыг ашиглахдаа энэ судалгаанаас гарсан санал санаачилгаар арга барилаа баяжуулж болохыг судалгаандаа харгалзан үзэж байгаа. Эдгээрээс гадна манлайллын чадвар хөгжсөн өөр сурагч бүр өөрийгөө танин мэдэх, бусадтай хамтран суралцаж аж төрөх үйл явцад ямар ач тустай болохыг судалж үзэх нэн шаардлагатай гэж үзэж байна. Учир нь манлайлагч сурагчид гэж тооцогддог хүүхдүүдийг ямар чадварууд нь манлайлагч болгож байгааг олж илрүүлж чадах юм бол тэр чадварууд нь манлайлагч гэж тооцогдохгүй байгаа сурагч хүүхдүүдийн хувьд хэр хөгжиж байгааг эсвэл юунаас болоод төдийлөн хөгжихгүй байгааг нь хэмжих хэрэгтэй гэдгийг бидэнд хэлж өгч болох юм. Энэ бол хүүхэд бүрийг манлайлагч, удирдагч байхыг албадах биш харин манлайллын чадварууд дээр сурагч бүрийг үнэлж үзэн, тэр чадварууд дунд сургуулийн сурагчдад яаж хөгжиж төлөвших учиртайг орхи гдуулахгүй байх асуудал дээр багш, сургуулийн удирдлагууд, эцэг эхчүүдийг анхаарлыг та тах явдал нь энэ судалгаагаар нэн тэргүүнд шийдэгдэх асуудал болох учиртай гэж үзэн судалж байна.

Учир нь манлайллын чадварыг хөгжүүлж, төлөвшүүлэхэд анхаарал хандуулснаараа тэр чадварууд нь магадгүй сурагчдын сурлагын дүн, хичээлийн ирц, идэвхи мөн бусад зөөлөн чадваруудын хөгжилд нь хэр эерэг сайнаар нөлөөлж болохыг илрүүлэх нь бусад судлаачидтай хамтран цаашид манлайллын судалгааг улам утга учиртай зөвхөн сурлагын дүн, эрдмийн амжилт ололтоос илүүгээр сурагч төвтэй судалгаа болж хөгжих учиртайг зориуд тэмдэглэн энэхүү судалгааны үр дүнг толилуулж байна.

Судалгааны ач холбогдол. Дунд ангийн сурагчдын манлайллын чадварыг судлахын ач холбогдол нь сургуулийн сурагчдын дунд бие хүний төлөвшилтөд манлайллын чадвар ямар хэмжээнд байгааг судалж гаргахад оршиж байгаа юм.

Сэдвийн судлагдсан байдал: Дунд сургуулийн үеэс эхлэн сурагчдад манлайлах чадварыг хэрхэн төлөвшүүлж, хөгжүүлэх талаар дотоод, гадаадад бага ч гэсэн судлагдсаар байна. Манай улсад манлайллын судалгааг улс төр, бизнесийн байгууллагын удирдлага, менежментийн ухааны салбартай холбож судлах нь түгээмэл байна. Тийм ч утгаараа “манлайлал бол хүмүүсийн хамтын үйл ажиллагаанаас эх сурвалжтай ойлголт билээ” [10].

Судалгааныхаа хүрээнд илүү ойртуулаад манай улсын ЕБС-н сургуулиудын хувьд авч үзвэ

л сурагч манлайлал нь ихэвчлэн сургуулийн удирдлагын зүгээс зохион байгуулж ахлах ангиас эхлэн сурагчдын зөвлөл, холбоогоор сурагчдыг өөрсдийнх нь дундаас сонгогдсон гишүүдээр идэвхжүүлэх үйл ажиллагаа явуулахад чиглэсэн төсөл, хөтөлбөрүүд дээр суурилж судлагддаг байж болохыг судалгааны түлхүүр үгсээр сэдвийг сонирхон судлах тутам гарч ирсэн эх сурвалж, мэдээллүүдээс ойлгож авав. Гэвч тодорхой дүгнэлт хийхэд бэрхшээлтэй байгаа нь ямар нэгэн байдлаар зориуд, зорилготойгоор хийгдсэн судалгаа маш хомс байгаатай холбож тайлбарлагдана. Сурагчдын Өөрөө Удирдах Зөвлөл (СӨУБ), болон Монголын Сурагчдын Холбооны (МСХ) сэдэвтэй холбогдох баримт мэдээллүүд нь баттай эсэх нь эргэлзээтэй. Учир нь тодорхой хариуцсан эзэнгүй, цааш асууж тодруулах боломжгүй мэдээллүүд дээр судалгаа дүгнэлт хийхэд тохиромжгүй болгож байна. Судлаачийн хувьд энэ талын баримт, материалын судалгаа хийсэн туршлагагүйн улмаас зарим СӨУБ, МСХ болон Лидер сурагч зэрэг хэд хэдэн холбоодуудтой утсаар холбогдож ярилцсан боловч судалгаандаа хэрэгтэй зүйл олж авч чадаагүй.

Монгол Улсын Багшийн Их Сургуулийн магистр Буянт-Ухаа нь онд өөрийн боловсрол судлалын магистрын судалгааг “Бага ангийн сурагчдын хошуучлах чадварыг судалсан нь” (Буянт-Ухаа, 2013) гэсэн сэдэвтэйгээр сурагчдын манлайллын асуудалтай шууд холбогдох хошуучлалыг бага насны хүүхдийн сэтгэлгээний онцлогтой холбон судалсан манлайлал хошуучлалын судалгаа бөгөөд судалгааг сургууль дээр явуулахдаа 1 бага ангийн сурагчдын хошуучлалын чадварыг судлахдаа сурагчдаар өөрийн үнэлгээ, бусад хамт олны үнэлгээ, багшийн үнэлгээ болон эцэг эхийн үнэлгээг хамтад нь хийж судалж тухайн ангийн хувьд хэв хэн урлаг, спорт бие бялдар, сурлага зэрэг дээр хошуучлагчид болохыг тодруулахыг тулд судалгаа хийж үр дүнг толилуулсан.

Хэдийгээр хангалттай хэмжээнд олон судалгаа хийгдэхгүй байна гэж судлаачид хэлж байгаа ч бусад орнуудад тэр дундаа Америк, Хятад улсууд боловсролын байгууллагуудаараа дамжуулан сурагчдын манлайллын хөгжил дээр анхаардаг болохыг тухайн орны багш, судлаач нарын хийсэн судалгаа болон сурагчдын манлайллын чадварын хөгжилд зориулсан олон төрлийн сургалт, хөтөлбөрүүд нь харуулж байна. Судалгаануудад хэрэглэсэн онол, асуулга, анкет, тэдгээрийн үр дүнг хэрхэн боловсруулж, боловсруулсан үр дүнг хэрхэн сурагчдын хөгжилд хэрэглэдэг болохыг онцлох хэдэн судалгааны бүтээлээс товчлон толилуулъя. Судалгаануудтай танилцах тусам судалгааг хийх болсон шалтгаан, үндэслэл ба нөгөө талаар хэрэгцээ нь ч мөн их сонирхол татахуйц юм. Тухайлбал Дэй ба Антонас (2012), Шер ба Сафрит (2001) нарын судалгаагаар “сурагчдын манлайлах чадварыг хөгжүүлж байгаа үед тэдний шалгалтын оноо өсж, зан чанарын доголдол багасж, хичээл таслалт буурч үүгээр ч барахгүй сургууль завардалтын үзүүлэлт сайжирч, завсардалт багасж байдгийг судалж тодорхойлсон байна[3].

“Сургуулийн удирдлага, багш болон сурагчдын харж буйгаар дунд сургуулийн 6-8-р ангийн сурагчдад манлайлах ур чадварыг хөгжүүлэхийн ач холбогдол” -г судалжээ. Судалгаанд оролцогч 3 бүлэг манлайллын хөгжил хэрхэн явагдаж байгаа талаар өөрсдийн ойлголтоо хуваалцсан. Тэд манлайллын хөгжүүлэлтийг хэрхэн заадаг, өсвөр насныханы ойлголтоор манлайллын шинж чанарууд гэж юу вэ, манлайллыг хөгжүүлэхэд ямар саад бэрхшээл тулгардаг вэ, Нью-Йоркийн Бруклин дахь дунд сургуульд манлайллын хөгжлийг сайжруулахын тулд юу хийж болох талаар өөрсдийн санал бодлоо хуваалцжээ. фокус бүлгийн болон ганцаарчилсан ярилцлагуудын арга

болон давхар үнэлгээний аргаар өсвөр насныхны манлайллын хөгжил нь юугаар, хаана, яаж, яагаад хийгддэгийг тодорхойлох зорилгоор мэдээлэл өгөгдлөө цуглуулж оролцогч 3 бүлэг болох манлайллын хөгжил хэрхэн явагдаж байгаа талаар өөрсдийн ойлголтоо хуваалцсан. Тэд манлайллын хөгжүүлэлтийг хэрхэн заадаг, өсвөр насныханд ойлголтоор манлайллын шинж чанарууд гэж юу вэ, манлайллыг хөгжүүлэхэд ямар саад бэрхшээл тулгардаг вэ, Нью-Йоркийн Бруклин дахь энэ 1 дунд сургуулийн манлайллын хөгжлийг сайжруулахын тулд юу хийж болох талаар өөрсдийн ойлголтоо хуваалцжээ. Судалгааны үр дүнгээс харахад сурагчдын манлайллын ур чадварыг заахад тулгарч буй нэг бэрхшээлийг онцолсон болно. Тэр нь манлайлах чадварыг хөгжүүлэх нь нэгэнт сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт ороогүй тул багш нар сурагчдынхаа манлайлах чадварыг хөгжүүлэхийн тулд тэдэнд заах боломжтой мөчүүдийг ашиглаж байдаг гэсэн ярилцлагын аргаар цугларсан судалгааны дүгнэлт юм. Тухайн дунд сургуулийн удирдлага болон багш нар аль болох олон сурагчийг сургуулийн орчин нөхцөлд тэдний манлайллын чадварыг хөгжүүлэх үүрэг даалгавар хуваарилахад анхаарч байсан байна. Мөн судалгааны үр дүн сурагчид нь багш нар бол тэдний амьдралд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг гэдэгт гүнээ итгэдэг бөгөөд сурагчид өөрсдийн манлайлах чадварыг хөгжүүлэхэд, академик сурлагын өсөлт хөгжилтөд болон амьдралын хэв маягаа харуулахад багш нартаа ихээхэн найддаг болохыг харуулсан байна. Сурагчид нийгмийн оролцооны болон сурлагын амжилтад хүрэхийг бүх сурагчид хүсэж эрмэлздэг болох нь сурагчдаас авсан ярилцлагын үр дүнд тодорхой болгожээ. Сурагчдын сурлагын амжилт нь сурагчийн өөртөө итгэх төвшинтэй хамт нэмэгдэж байдаг ба өөрийгөө үнэлэх үнэлэмжийг дээшлүүлснээр илүү өсөхөд нь сэдэлжүүлж байдаг байна. Сургуулийн удирдлагууд болон багш нартай хийсэн фокус бүлгийн хийсэн ярилцлагын үр дүнгээс харахад оролцогч бүх талууд сурагчдынхаа манлайлах чадварыг хөгжүүлэх хүсэлтэй байдаг хэдий ч сургуулийн удирдлагуудад олгогдсон хязгаарлалт нь манлайллын хөгжлийг ангийн зааварчилгаанд олон дахин нэвтрүүлэх боломжийг нь хязгаарладаг байна. Манлайлах ур чадварыг хөгжүүлэхэд анги доторх болон гаднах орчинд манлайллын үүрэг даалгаврыг авч хөгжих хүсэлтэй олон сурагчдыг хамрах хангалттай даалгавар бий болохгүй эсвэл олдохгүй байгааг харуулж байсан байна. Ийм байгаагийн нэг үндсэн асуудал нь сургуулиуд, ялангуяа дунд сургуулийн багш нарын хувьд тэдний юу заах ёстойг заасан улсын нийтлэг цөм стандартыг (CCSS) хангахад гол анхаарлаа хандуулснаар манлайлах чадварыг хөгжүүлэх, заахад саад болдог болох нь судалгааны үр дүнгээр тодорхойлогджээ.

Мөн сургуулийн удирдлага, багш нар нь манлайллын талаар ямар үзэл баримтлалтай байгаа нь сурагчдын манлайллын хөгжилд чухал нөлөөтэй байгааг сургуулийн багш, захирал, сурагчид болон сурагчдын эцэг эх дунд явуулсан манлайллын ярилцлагын үр дүнгээр харуулсан байна. Гадаад дотоодод манлайллын хөтөлбөртэй сургуулиуд байдаг бөгөөд сурагчдын дунд манлайллын төрөл бүрийн судалгаа явуулж, судалгаа явуулж сурагчдаа хөгжүүлэхийг чухал болгож байгаа бол бусад сургуулиуд энэ тал дээр анхаарахгүй байгаагаас болж манлайллын чадвар хөгжихгүй эсвэл бүр буруу тал руу чиглүүлэгдэх сөрөг үр дагавартай гэдгийг боловсролын салбарт хүүхдийн хөгжил, төлөвшилтийг судалдаг судлаачдаас хэлж байгаа юм.

Судалгааны асуудал: ЕБС-ийн сурагчдын манлайллын ур чадвар, шинж чанарыг үнэлж үзэх, сургуулийн багш, удирдлага болон эцэг эхчүүдэд танилцуулах гэсэн зорилго маань энэ чиглэлийн судалгааны баримт нотолгоо манайд байхгүйгээс үүдэлтэй юм. ЕБС-ийн сургуульд бие хүн

хөгжих хамгийн таатай боломжит орчин яах аргагүй мөн. Гэтэл ахлах сургуулиа төгсөөд их сургуульд элсэн суралцаж байгаа оюутнаас эхлээд эцэг эх болсон залуучуудад ч үүрэг хариуцлагатай байдал, өрх гэрээ хамт олноо эерэгээр манлайлах тал дээр их дулимаг байгаа. Манлайллын асуудалд илүү ул суурьтай хандах үүднээс бие хүний хөгжлийн эрт үеэс эхлэн энэ чадвар хэр зэрэг боловсорч, хэрхэн хөгжиж төлөвшдөгийг боловсрол судлалын нэг асуудал болгон судлах нь зөв зүйтэй гэж үзэн дараах зорилго, зорилт, таамаглалыг дэвшүүлж байна.

Судалгааны зорилго: ЕБС-ийн дунд ангийн сурагчдын манлайлах чадварыг судлан дүн шинжилгээ хийх.

Судалгааны ажлын зорилт:

- Манлайлалын талаар судлах
- Дунд ангийн сурагчдын манлайлалын чадварын талаар эрдэмтдийн үзлийг судлах
- Дунд ангийн сурагчдын манлайлах чадварыг тодруулах
- Гадны зарим улсын ижил төстэй судалгаатай харьцуулсан дүгнэлт хийх

Судалгааны хамрах хүрээ: Энэхүү судалгааны хамрах хүрээгээр манай төрийн өмчит улсын нийт ЕБС-н сургуулийн дундаас Сэлэнгэ аймгийн нэг ЕБС-г сонгон авч тухайн сургуулийн 6,7,8,9-р анги тус бүрээс нэг ангид хамт суралцдаг сурагчдаас бүрдсэн нийт 168 сурагчийг асуулга судалгаанд хамруулсан.

Судалгааны арга зүй: Судалгааны ажлыгаа ажлын арга зүйг боловсруулахдаа судалгааныхаа гол зорилгод чиглүүлэн сурагчдаас авах асуулгыг монгол хэлээр орчуулж хэрэглэсэн. Онолын талын судалгаатай танилцаж манлайллын мөн чанар, зорилго чиглэлийг уламжлалт талаас болон орчин үеийн аль аль хандлагыг хослуулсан илүү бүтээлч аргыг эрэлхийлж онол, арга зүйн үндэслэлээ гаргаж авсан. Энэ судалгаандаа сурагчдаас авсан асуулгын үр дүнгээ голлон ашиглаж түүнийгээ манлайллын талаарх мөн чанарыг судалсан судалгаа ба манлайллын онолын судалгаатай уялдуулан үр дүнг тайлбарлах оролдлогыг хийсэн.

2. Онолын судлагдсан байдал

2.1 Манлайлал, манлайлах чадвар

Манлайлал гэсэн нэр томъёо хэдийгээр сүүлийн XX зуунаас хэрэглэгдэж эхэлсэн гэдгийг менежментийн сурах бичгүүдэд дурдаж байгаа боловч түүний утга агуулга, бусдыгаа манлайлах хэрэгцээ шаардлага нь анх хүмүүсийн бүлэг үүссэн цагаас эхлэн бий болсон байх боломжтой. Манлайлах гэдэг үг нь дагуулах, удирдах, чиглүүлэх гэсэн утгатай дүйнэ. Тиймдээ ч манлайллыг бүлэг хүмүүсийн хамтын ажиллагаанаас үүдэлтэй ойлголт гэж судлаачид тодорхойлдог. Хүмүүсийн дундах манлайлагчийг дагах дагагчид гэж байдаг. Англиар Leadership гэсэн үгийг Америкчууд академик хүрээнд тодорхойлохдоо “Манлайлал гэдэг нь байгууллага юмуу бүлгийн хүн бүрийн өмнө тавигдсан зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэх хүсэл, тэмүүллийг төрүүлэх урлаг, бусдад нөлөөлөх, удирдан чиглүүлэх бодит ур чадвар юм” “Simon, Western [1]” гэсэн байна. Эдгээрээс харахад манлайлал бол хамтын бүлэг юмуу байгууллага дахь манлайлагч бие хүнээс хараад мэдэгдэхүйц, хэмжиж болохуйц бодит ур чадварууд гэж тодорхойлж болохоор байгаа юм.

Манлайллыг онолын үүднээс тайлбарлах явдал ХХ зууны үеэс өрнөдийн улс төр судлал, сэтгэл судлал, удирдахуйн шинжлэх ухаанд бий болсон тэр үеэс эхлэн манлайлах чадварын тал дээр хоёр үндсэн үзэл бодол уралдаж, хөгжиж ирсэн бөгөөд аль аль талаас нь судлаачид олон судалгааг хийж байна. Энэ хоёр үзэл бол манлайлах чадвар бол анхнаасаа хүнд төрмөл байдаг авьяас бөгөөд манлайлалд сургагдана гэж найдалтгүй гэж үзэж байхад нөгөө талд хүнийг орчны нөлөөгөөр манлайлах чадварт суралцуулж, төлөвшүүлж болно гэдгийг батлах судалгаануудыг хийж байна. Гэхдээ сүүлийн үед энэ хоёр үзлийн алийг нь ч няцаалгүйгээр манлайлалын чадвар хүн бүрт харилцан адилгүй байгаа гэдэг тал дээр судалгаа хийх илүү эерэг бүтээлч хандлага нь хөгжиж байна.

Манлайлал бол хүмүүсийн хамтын үйл ажиллагаанаас эх сурвалжтай ойлголт гэдгийг дээр дурдсан. Тэгвэл аливаа бүлэг удирдагчгүй байна гэж үгүй. Бүлгийн үйл ажиллагаанд манлайлагч нь албан ёсны ба албан бус байдлаар тодорч гардгийг дараах хүснэгтэд харууллаа.

[Хүснэгт 1] Албан ба албан бус бүлгийн манлайллын үйл ажиллагааны хэв маяг

Манлайлах үйл ажиллагаа	
Албан ёсны бүлгийн манлайлал	Албан бус бүлгийн манлайлал
Гадны хүчний нөлөөгөөр буюу эрх мэдэл бүхий удирдлагын зүгээс нөлөөлөх зохион байгуулалтын нөлөөн дор үүсч, тодорхой албан тушаалд томилогдон, удирдлагад ажиллаж буй бусад хүмүүсийг манлайлахыг албан ёсны манлайлал гэнэ.	Гадны үйлчлэлгүйгээр, эрхэлсэн албан ажилгүй боловч бүлгийн хүмүүсийн үйл ажиллагааг удирдан чиглүүлэхдээ хувийн чанар, ажлын арга барилаараа бусдаасаа ялгаран бусдад нөлөөлөхийг албан бус манлайлал гэнэ.

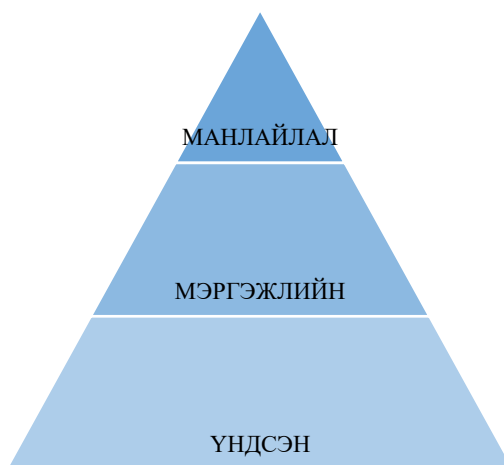
Үүний дээр албан ёсны манлайлагчтай албан бүлэг байх тохиолдолд албан бус бүлэг бий болдог байна. Бүлгийн үйл ажиллагааг удирдах хэн нэгэн зайлшгүй шаардагдах бөгөөд түүний үйл ажиллагааны чухал тал болох манлайлал нь бусдыг үлгэрлэж, нөлөөлөн бусдыгаа олон талаар хошуучилснаар манлайлагч болж тодрон гардаг үйл явц юм. Бүлэг дэх хүмүүсээс албан бус манлайлагч тодрох нь аяндаа урсгалаараа явагдах мэт боловч удирдлагын зүгээс нөлөөлж болно гэж удирдлагын онолчид үздэг байна. Монголчуудын манлайллын талаарх үзлийн хувьд манлайлагч байхын тулд хүн эхлээд өөрийгөө хөгжүүлж, өөрийгөө өмнөө байгаа зорилго чиглэлийн дагуу удирдаж сурсанаар бусдыгаа хошуучлах цаашилбал нийтэд тус нэмэртэй болж нийгэм, төр засагт ч оролцож улс орноо манлайлах учиртай гэж үздэг болохыг “Биеэ засаад гэрээ зас, Гэрээ засаад төрөө зас” гэсэн энэ үгийн утгаас харж, ойлгож болохоор байна. Манлайлал нь сэтгэл зүйтэй нягт холбоотой ойлголт болохыг дараах манлайллын сэтгэл зүйн нийтлэг онол, хандлагуудаар тайлбарлажээ.

- Зан үйлийн онол: Хүнд ямар нэг цочрол үзүүлбэл, тэр нь хариу үйлдлийг бий болгоно гэж үздэг онол. Манлайлагчийн зан үйл, төрх байдал нь бусдыг манлайлах, тэдэнд нөлөөлөхөд онцгой үүрэгтэй хэмээн энэ онол тайлбарладаг.
- Сэтгэцийн онол: Хүүхэд насны сэтгэцийн хөгжил манлайлагчийн байр сууринд нөлөөлдөг гэж үздэг онол. Хүн бага насны мэдрэмжээр бүх зүйлд ханддаг. Тухайлбал шийдвэр гаргах, хүмүүстэй харилцах, тэдэнд хандах гэх мэт. Сэтгэл судлаач З. Фрейд гэр бүлд эцэг хүн заавал хэрэгтэй байдаг шиг, олон нийт өөрсдийгөө удирдах манлайлагчийг эрж хайж байдаг гэж

үзжээ.

- Төрөлтийн эрэмбийн онол: Хүн айлын хэд дэх хүүхэд болж төрсөнөөс шалтгаалан тэдний манлайлах чадвар харилцан адилгүй байна. Зарим судлаачид ихэвчлэн айлын ууган хүүхэд сайн манлайлагч болдог гэж үзэх нь ч бий. Аливаа нийгэм, соёлын хүчин зүйлс манлайлагч төлөвшихөд нөлөөлнө гэж энэ онол тайлбарладаг.
- Хүмүүнлэгийн онол: Хүн үндсэн хэрэгцээгээ хангах замаар бүх саад бэрхшээлийг даван туулж хэрэгцээний хамгийн дээд шатлалд өөрийгөө нээн илэрхийлдэг. Энэ нь манлайлагчийн нэр хүндтэй байж, бусдаар хүндлүүлэх урьтал нөхцөл болно гэж энэ онолыг баримтлагчид үздэг.
- Манлайллын нийлмэл онол: Манлайлагчийн дүр төрх, хувийн чанар, гарал угсаа, хошуучлагчид тодорч буй арга, манлайлагчийн хүрээлэл, тодорхой нөхцөл дэх манлайлагч болон дэмжигчдийн харилцаа, хамтын ажиллагааны үр дүнгээр манлайлал тодорхойлогдоно гэж энэ онол үзнэ.

Манлайллын чадварыг ерөнхийд нь бусдад нөлөөлөх, нэгдмэл зорилгын дагуу нэгдсэн хүмүүсийг удирдах, чиглүүлэх чадвар гэж тодорхойлж болохыг манлайллын мөн чанар болон онолын зарим хандлагаас тодорхойлж болохоор байна. Манлайлах ур чадвар нь тухайн хувь хүний төрөлхийн зан чанар, шинж чанарууд дээр нь үндэслээд өөртөө олж авсан бусад хэрэгтэй чадваруудаар дамжуулан улам бүр хөгжиж эцэст нь өөрийнхөө жишээгээр бусдад нөлөөлж өөрөөсөө бусад хүмүүсийг хошуучлан тэдэнд эерэг нөлөө үзүүлж байж сая манлайлагч боллоо гэж тооцогддог. Энэхүү онцлог үе шаттай, тодорхой төвшинтэй, олон талт чадваруудаас бий болдог онцлогтой байдлаас нь харвал манлайллын чадвар, манлайллын үйл ажиллагааг манлайлах урлаг гэж нэрлэх болсон нь учир утгатай юм. Манлайлалын чадварыг үндсэн 3 хэсэгт хувааж үзсэнийг дараах зургаар харуулав.

[Зураг 1] Манлайллын чадварын үндсэн 3 хэсэг

Манлайллын үндсэн чадварт манлайлагчийн хувь хүний төрөлх онцлог чадваруудыг хамруулна. Манлайлагчийн хувь хүний төрөлх чадварт хувийн зан төлөв, зан чанар, араншин (темперамент) гээд биологийн болон сэтгэл зүйн төрөлх онцлог давуу талууд орно. Мөн манлайллын хамгийн нийтлэг чанарууд гэж тодорхойлогддог тодорхойлолтуудаас дурдвал.

- Физиологийн шинж чанарууд: Тааламжтай дүр төрх (нүүр царай, өндөр, бие галбир, жин),

дуу хоолой, эрүүл мэнд, өндөр үр ашигтай, эрч хүч, төлөөлөх байдал

- Сэтгэл зүйн шинж чанар: Хувь хүний төрөл: экстраверт, интроверт. Темперамент: флегматик, сангвиник, холерик. Хүч чадал, хүсэл эрмэлзэл, түрэмгий байдал, давуу байдал, тайван байдал, бие даасан байдал, эр зориг, бүтээлч байдал, бүтээх чадвар, өөрийгөө батлах, тэсвэр тэвчээр, эр зориг
- Оюун ухааны шинж чанар: Өндөр төвшний оюун ухаан: ухаан, логик, ой санамж, зөн совин, нэвтэрхий толь бичиг шиг мэдлэгтэй, алсын хараа, ойлголт, өвөрмөц байдал, хурдан сэтгэх, боловсрол, болгоомжтой, үзэл баримтлалтай, хошин шогийн мэдрэмж.
- Ажил хэрэгч болон хувийн шинж чанар: Бизнесийн \ажил хэрэгч\чанарууд: зохион байгуулалт, сахилга бат, найдвартай байдал, дипломат ажиллагаа, хэмнэлттэй байдал, уян хатан байдал, тууштай байдал, санаачилга, бие даасан байдал, хариуцлага, эрсдэлтэй байдал.
- Хувийн чанарууд: нинжин сэтгэл, эелдэг байдал, оролцоотой байх, үнэнч шударга байдал, эмх цэгцтэй байх, сонор сэрэмж, итгэл үнэмшил, үнэ цэнэ, анхаарал халамж, нийтэч, дасан зохицох чадвар.

Эдгээр хувь хүний онцлог чанарууд манлайлагч болоход нөлөөлдөг гэж үздэг байна.

Манлайлагчийн удирдах чадварыг нь мэргэжлийн чадвар гэж авч үзнэ. Жишээлбэл үүнд манлайлагчийн ажиллаж буй салбар, хүрэн дэх мэргэжлийн мэдлэг, чадварууд ч орох бөгөөд тэдгээр нь бүрдэж байж манлайлах боломжтой болох юм. Яг манлайллын чадварыг яаж мэдэх вэ гэдэг нь манлайлагч хүн бусдад хэрхэн нөлөөлж байгаагаар тодорхойлогдоно. Учир нь дагалдагчгүйгээр манлайлагч гэж байхгүй. Мөн манлайлагч нь бусдын хойно байдаг биш бусдыг хошуучлан тэргүүнд нь явдаг. Бусдад яаж нөлөөлж байгааг мэдэх манлайллын ур чадваруудад:

- Нийтэч
- Ёс зүйтэй
- Шударга
- Нийтийн төлөө
- Нийгмийн хариуцлагатай
- Тууштай
- Үнэнч
- Манлайлалд тэмүүлэх гэх мэт

Эдгээр чадварууд нь манлайлагчийг жинхэнэ манлайлах чадвартай гэдгийг илтгэх илүү үндэслэлтэй манлайллын чадварууд гэж үзэж болно. Удирдагч, манлайлагч хүний зан чанар нь түүний зан чанарын онцлог шинж чанартай байдаг гэж үздэг.

Жишээлбэл:

- уян хатан байдал,
- сэтгэлгээний бүтээмж;
- аналитик сэтгэлгээний үйл ажиллагаанд дуртай байх;
- сэтгэл хөдлөлийн тэнцвэр;
- стресс тэсвэртэй байдал; стрессээ даван туулах чадвар

- өөртөө итгэх итгэл;
- нийтэч байдал;
- аж ахуйн нэгж;
- бие даасан байдал;
- манлайлалд тэмүүлэх гэх мэт.

Эдгээр шинж чанараас аль нь дунд ангийн сурагчдад төлөвших учиртай талаар дараагийн дэд бүлэгт судалгааныхаа судлах зүйлтэй холбон авч үзэх болно.

2.2 Дунд ангийн сурагчдын манлайлал

Сурагч манлайллын хувьд тэдний манлайллын чадварыг хэрхэн авч үзэх нь одоогийн байдлаар судалгааны үе шатан дээрээ явж олон талын судалгаа хийгдэж байна. Монгол улсын ЕБС-н боловсролын тогтолцооны дагуу дунд ангийн сурагч гэдэг нь ерөнхийдөө 11-16 насны хүүхдийг багтааж ойлгож болно.

Бие хүн болж төлөвших байдлаас харвал 7-11 нас нь өөрийгөө эрж хайх үе, 12-15 нас нь өөрийгөө бий болгох үе, 16-18 нас нь өөрийгөө илэрхийлэх үе гэж боловсрол, сурган хүмүүжүүлэх ухааны судлаачид тодорхойлдог. Энэ дундаас 12-15 нас буюу дунд сургуулийн насанд илүү ойр үеийг бие хүн өөрийгөө бий болгох үе гэж судлаачид тодорхойлж байдгийг илүү дэлгэрүүлэн авч үзье. Оросын судлаач Э. Эриксон энэ үедээ хүүхэд хэвийн хөгжилтэй бол өөртөө итгэн, биеэ дааж ирээдүйн талаар төлөвлөх, өөрийгөө сорих, ямар мэргэжилтэй болох талаар бодох, үеийнхэн дундаа тэргүүлэх үүрэгтэй гүйцэтгэх, шаардлагатай үед захирагдах, сурах, харилцах чадвар нь харьцангуй сайжирна, харин хөгжил саатсан бол ажил хөдөлмөр хийх идэвхигүй, аль нэгэн дүр үүргийг биелүүлэх чадвар сул, ертөнцийг үзэх үзэл, ёс суртахууны хандлага нь ойлгомжгүй нэгэн байдаг гэж тодорхойлжээ. Дунд ангийн сурагчдад манлайлагч хүний чадваруудаас дараах тодорхойлолтуудтай нийцсэн ур чадвар, шинж чанарууд төлөвшиж байх учиртай гэдгийг ихэнхи багш нарын давхацсан хариултуудаас тодорхойлсныг дурдвал:

1. Хариуцлагатай зан чанар;
2. Бусдад хүндэтгэлтэй ханддаг;
3. Өөртөө итгэлтэй;
4. Үгээ хэлдэг сайн харилцагч;
5. Зохион байгуулалттай. Хүмүүсийг эсвэл нөхцөл байдлыг зохион байгуулалтанд оруулдаг;
6. Багаар хамтран ажилладаг
7. Группын оролцоонд үйл ажиллагааг удирдан чиглүүлэгч байр суурьтай.

Сурагчдын манлайлах чадварыг яаж хэмжих талаар судалж судлаачдын хэмжилтийн хэрэгслүүдийг харьцуулсан хамтын судалгаатай танилцахад сургалт, судалгаанд хэрэглэгдэж байгаа цөөнгүй асуулгууд байна. Сурагчдын манлайллыг хэмжих хэрэгслүүдийг ерөнхийд нь 2 ангилж үздэг. Эхний нь багшаас сурагчаа үнэлдэг хэмжилтүүд, дараагийн нь сурагч өөрийгөө үнэлдэг хэмжилтийн хэрэгслүүд. Эндээс сүүлийнх нь буюу сурагчид өөрсдийнхөө манлайллыг үнэлдэг хэмжилтийн хэрэгслүүд нь багш сурагчдаа үнэлдэг үнэлгээнээсээ илүү түгээмэл

хэрэглэгддэг байна. Энэ дотроо сурагчид өөрийнхөө манлайллын чадварыг үнэлдэг Рөзийн Манлайллын Хэмжилтийн Хэрэгсэл (RRSL) хэмжилтийн хэрэгсэл нь хэд хэдэн эрдэмтэд судалгаандаа ашигласан асуулга юм. RRSL-нь 1986 оноос эхлээд эрдэм шинжилгээний ажил болон сургалтын хөтөлбөр хөгжүүлэлтийн зорилгоор хэрэглэгджээ.

3. Дизайн аргачлал

3.1 Судалгаанд оролцогчид

Асуулга судалгаанд Сэлэнгэ аймгийн Сайхан сумын төрийн өмчийн ЕБС-н сургуулийн 6,7,8,9 -р ангид суралцдаг нийт 168 сурагчид оролцсон ба асуулга судалгаанд хамруулахдаа анги тус бүрээр нь ялгаж тодорхойлохоор асуулгыг онлайн хэлбэрт шилжүүлж google form дээр бэлдэж тус сургуулийн нийгмийн ажилтан руу илгээсэн. Судалгаанд оролцогч хүүхдүүдээр сурагчдын манлайллын чадварыг өөрсдөөр нь 1-5 хооронд оноогоор үнэлүүлдэг RRSL хэмжилтийн асуулгыг хэрхэн ашиглах зааврын тусламжтайгаар ангийн багш болон сургуулийн нийгмийн ажилтны идэвхи оролцоотойгоор судлаачийн өөрийн цахим хаягаасаа дамжуулан илгээсэн “сурагчдаас авах асуулга” нэртэй google form дээр бөглүүлсэн.

3.2 Судалгааны асуулга

Рөзийн Манлайллын Хэмжилтийн Хэрэгсэл (RRSL) судалгааны асуулга авахдаа сонгож хэрэглэсэн. Өөрийн хийж байгаа судалгааны зорилго, зорилт, таамаглалд илүү тохиромжтой байгаа байдлаас хараад дунд ангийн сурагчдын манлайллын чадварт нь тодорхой шатлал тогтоох боломж олгодог талыг нь харгалзаж сурагчдын манлайллын чадвар дээр ерөнхий дүгнэлт, тайлбар хийх бүрэн боломжтой гэж үзээд сонгож авсан. Асуулга нь манлайлалд өөрийгөө үнэлэх нийт 26 асуулттай. Сурагчийн өөрийгөө үнэлсэн онооны нийлбэрээр харгалзах 9 ранканд хамааруулж нийт оноо нь 40 буюу ранк нь 4-с дээш бол манлайллын чадвар хөгжсөн гэж үзнэ. Тооцсон онооны нийлбэр 40-с доош байгаа сурагчдын хувьд манлайллын чадвар хөгжсөн гэж үзнэ.

3.3 Судалгааны асуулгын хэмжилтийн найдвартай байдал.

Судалгааны зорилго, зорилт, шийдвэрлэх гэсэн асуудал мөн судлаачийн таамаглалаа шалгахад тохирч байгаа эсэхийг шалгахын тулд Америкийн төрийн өмчийн сургуулийн 1,000 гаруй сурагчид дээр энэ асуулгыг ашиглан судалгаа хийх (Karnes & Bean, 1996) явцад RRSL хэмжилтийн найдвартай байдлыг шалгаж үзэхдээ өөр 2 хэмжилтийн багажтай корреляцыг шалгасан шинжилгээгээр маш өндөр корреляцтай гарсан ба багшаас сурагчийг үнэлэх хэмжилт болох “Авьяаслаг сурагчдын зан үйл, шинж чанар” (SRBCSS) -д ногдох манлайллын чадварыг үнэлдэг хэсгийн хэмжилттэй дундаж эерэг корреляцтай хамааралтай болохыг судалж тогтоон нийтэлсэн байна (Karnes & Bean). RRSL нь Америкт, Хятадад гээд өөр өөр орны сурагчид дээр судалгаа хийхэд ашиглагдаж байсан. Үүний нэг нь 2000 онд судлаач Chan Хятадын дунд сургуулийн авьяас чадвартай гэсэн 163 сурагчдаас судалгаа авахдаа RRSL -г ашигласан судалгаа.

4. Үр дүн, тоон үзүүлэлт

4.1 Асуулга судалгааны үр дүн

Сурагчдын өөрт өгсөн хариултанд 1-3 оноо өгч, онооны нийлбэрийг харгалзах хувь болон манлайллын чадварын төвшинд шилжүүлдэг. Нийлбэр онооны харгалзах түвшин нь 1-9 хооронд сурагчийн манлайллын төвшинг тодорхойлж гаргадаг. Судалгаанд оролцсон сурагчдын анги, нас, хүйсийг нийт тоо болон эзлэх хувиар нь энгийн статистик дүнг гаргасан.

[Хүснэгт 2]. Ангийн сурагчдын тоо [Хүснэгт 3]. Сурагчдын нас [Хүснэгт 4]. Сурагчдын хүй

Анги	N	%
6	50	29.8%
7	35	20.8%
8	44	26.2%
9	39	23.2%
	168	

Нас	N	%	Хүйс	N	%
11	19	11.3%	эм	95	56.5%
12	48	28.6%	эр	73	43.5%
13	39	23.2%		168	
14	46	27.4%			
15	16	9.5%			
	168				

Насны эзлэх хувиар 11 настай хүүхэд нийт сурагчдын 11.3 % буюу 19 сурагчид, 12 настай сурагчдын эзлэх хувь 28.6 % буюу 48 сурагчид, 13 настай сурагчдын эзлэх хувь 23.2 % буюу 39 сурагчид, 14 настай сурагчдын эзлэх хувь нь 27.4 % буюу 46 сурагчид, 15 настай сурагчдын эзлэх хувь 9.5 хувь % буюу 16 сурагчид байсан бөгөөд асуулгад оролцсон 6-9 насны сурагчдын дундаж 16 настай сурагч байхгүй байсан байна. Хүйсийн үзүүлэлтээс харвал нийт асуулгад хариулсан сурагчдын 56,5 % болох 95 сурагч нь эмэгтэй сурагч, үлдсэн 43,5 % буюу 73 эрэгтэй сурагчид оролцсон байна. 26 зүйлтэй асуулгын сурагчдын хариулсан хариултад боловсруулалт хийхдээ эхлээд RRSI-ийн 26 асуулт бүрт өгсөн сурагчдын хариултыг SPSS Statistics 28.00 программаар 1-3 оноо болгон кодолж боловсруулалт хийсэн. Оноог боловсруулах аргын дагуу үргэлж-1 гэсэн хариулт бүрийн оноо =3, Ихэвчлэн-2 гэсэн хариулт бүрийн оноо =2, заримдаа-3 гэсэн хариулт бүрийн оноо =1 гэсэн оноогоор үнэлсэн ба хааяа-4, үгүй-5 гэсэн хариултыг оноонд тооцоогүй. Үүний дараа нийлбэр оноогоор нь 1-9 түвшинд харгалзах оноогоор сурагчдын манлайллын төвшинг тооцож гаргасан. Үүний дараа хийсэн тодорхойлогч статистикийн үр дүнд нийт 168 сурагчдын онооны хамгийн бага утга 5, хамгийн их утга 48, дундаж оноо, стандарт хазайлт 12.007 байгаа бол оноонд харгалзах төвшингээр хамгийн бага утга манлайллын 1-р төвшин, хамгийн их утга манлайллын 8-р төвшин, дундаж нь 4-р түвшинд, төвшингийн стандарт хазайлт нь 1.74867 байгааг гаргасан.

[Хүснэгт 5]. Нийт сурагчдын оноо ба түүнд харгалзах манлайллын төвшин

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Variance
Тооцсон оноо	168	5	68	44.85	12.007	144.175
Оноонд харгалзах төвшин	168	1.00	8.00	4.4107	1.74867	3.058
Valid N (listwise)	168					

Хариултаудын онооны нийлбэр дүнгийн боловсруулалтаас онооны давтамжийг тодруулж харахад хамгийн өндөр оноо нь 68, 66, 65 оноо ба 8р төвшингийн шатлалд багтаж байна. Хамгийн бага 5 оноотой ганц оролцогч байгааг мэдэх боломжтой байна. Мөн нийлбэр онооны давтамжаас харахад хамгийн олон давталттай оноо нь 51 оноо буюу нийт сурагчид дотор ийм оноотой 12 сурагч байгаа юм. Тодорхойлогч статистикийн үр дүнд нийт 168 сурагчдын онооны хамгийн бага утга 5, хамгийн их утга 48, дундаж оноо, стандарт хайзалт 12.007 байгаа бол оноонд харгалзах төвшингээр хамгийн бага утга манлайллын 1-р түвшин, хамгийн их утга манлайллын 8-р төвшин, дундаж нь 4-р төвшинд байна.

[Хүснэгт 6] Онооны давтамж

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 5	1	.6	.6	.6
18	1	.6	.6	1.2
19	1	.6	.6	1.8
20	1	.6	.6	2.4
21	2	1.2	1.2	3.6
22	1	.6	.6	4.2
23	1	.6	.6	4.8
24	2	1.2	1.2	6.0
25	4	2.4	2.4	8.3
26	3	1.8	1.8	10.1
27	3	1.8	1.8	11.9
28	4	2.4	2.4	14.3
30	1	.6	.6	14.9
31	3	1.8	1.8	16.7
32	2	1.2	1.2	17.9
34	1	.6	.6	18.5
35	3	1.8	1.8	20.2
36	3	1.8	1.8	22.0
37	4	2.4	2.4	24.4
38	7	4.2	4.2	28.6
39	5	3.0	3.0	31.5
40	4	2.4	2.4	33.9
41	7	4.2	4.2	38.1
42	1	.6	.6	38.7
43	4	2.4	2.4	41.1
44	1	.6	.6	41.7
45	6	3.6	3.6	45.2
46	3	1.8	1.8	47.0
47	7	4.2	4.2	51.2
48	3	1.8	1.8	53.0
49	7	4.2	4.2	57.1
50	9	5.4	5.4	62.5
51	12	7.1	7.1	69.6
52	7	4.2	4.2	73.8
53	2	1.2	1.2	75.0
54	8	4.8	4.8	79.8
55	6	3.6	3.6	83.3
56	2	1.2	1.2	84.5
57	2	1.2	1.2	85.7
58	4	2.4	2.4	88.1
59	4	2.4	2.4	90.5
60	2	1.2	1.2	91.7
61	3	1.8	1.8	93.5
62	3	1.8	1.8	95.2
63	2	1.2	1.2	96.4
64	2	1.2	1.2	97.6
65	2	1.2	1.2	98.8
66	1	.6	.6	99.4
68	1	.6	.6	100.0
Total	168	100.0	100.0	

Нийт сурагчдын оноо болон харгалзах түвшинд анги тус бүрээр нь ямар байгааг харьцуулж гаргасан үр дүнгээс харахад 6-р ангийн нийт 50 сурагчдын хувьд нийлбэр онооны дундаж нь 47.52 байхад 7-р ангийн нийт 35 сурагчийн нийлбэр онооны дундаж нь 40.86, 8-р ангийн нийт 44 сурагчийн нийлбэр онооны дундаж нь 44.36, 9-р ангийн нийт 39 сурагчийн нийлбэр онооны дундаж нь 45.44 байна. 6,7,8,9 -р ангийн нийт 168 сурагчдын нийлбэр онооны дундаж нь 44,85 буюу харгалзах манлайлалын төвшин нь 4-т байна.

[Хүснэгт 7] Манлайлалын чадварын оноо анги бүрийн хувьд

		Сурагчдын манлайлалын чадварын оноо анги бүрийн хувьд																												
Анги		A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10	A11	A12	A13	A14	A15	A16	A17	A18	A19	A20	A21	A22	A23	A24	A25	A26			
6	Mean	2.02	2.18	1.72	1.74	1.72	1.72	1.48	1.74	1.96	1.98	0.86	1.62	1.52	2.16	1.94	1.70	1.94	1.72	1.90	2.32	1.84	2.44	2.14	1.64	2.10	47.62	4.7800		
	N	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50	50		
	Std. Deviation	1.169	0.919	1.161	1.139	1.199	0.965	1.051	0.995	1.139	0.989	1.000	1.010	1.141	1.165	0.934	0.913	1.111	0.956	1.051	1.035	0.935	1.057	0.733	0.948	1.064	0.995	11.181	1.77615	
	% of Total Sum	29.4%	32.1%	29.7%	29.6%	37.5%	26.8%	31.7%	32.0%	32.0%	31.3%	30.5%	34.7%	32.7%	35.8%	32.1%	29.6%	31.7%	34.9%	32.2%	33.9%	33.2%	32.3%	30.5%	30.2%	32.2%	30.3%	31.6%	32.3%	
7	Mean	2.03	1.74	1.43	1.77	0.77	1.94	1.29	1.09	1.37	1.94	1.71	0.69	1.43	1.06	2.09	1.74	1.66	1.26	1.31	1.43	1.86	1.57	2.26	2.09	1.46	1.89	40.86	3.8571	
	N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35		
	Std. Deviation	1.124	1.010	1.092	0.973	0.877	1.083	1.202	1.067	1.215	1.056	0.957	0.796	1.170	1.110	1.147	1.120	1.083	1.067	0.993	0.948	1.061	1.092	1.094	1.095	1.010	1.157	14.528	1.91193	
	% of Total Sum	20.7%	17.9%	17.2%	21.1%	13.5%	20.9%	16.6%	16.5%	17.6%	21.7%	18.5%	19.4%	20.2%	17.5%	21.7%	18.6%	21.6%	15.8%	17.2%	17.9%	18.6%	19.3%	19.8%	20.6%	20.0%	19.0%	19.0%	18.2%	
8	Mean	2.05	2.11	2.02	1.73	1.16	1.86	1.41	1.30	1.55	1.77	1.91	0.80	1.34	1.23	1.75	2.00	1.55	1.70	1.70	1.68	2.09	1.66	2.39	2.09	1.48	2.05	44.36	4.4091	
	N	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44		
	Std. Deviation	0.963	0.920	1.000	1.107	1.010	1.133	1.085	0.978	1.088	1.118	1.056	0.984	0.904	1.077	1.008	1.037	1.012	1.044	1.002	0.930	1.029	0.960	1.010	0.920	0.910	0.976	1.011	11.578	1.70250
	% of Total Sum	26.2%	27.4%	30.7%	25.9%	25.5%	25.2%	22.9%	24.7%	25.0%	24.9%	25.8%	28.2%	23.8%	25.5%	22.9%	26.8%	25.4%	27.0%	28.1%	26.4%	25.6%	26.3%	26.0%	26.0%	25.5%	25.9%	25.9%	26.2%	
9	Mean	2.08	1.97	1.67	1.77	1.21	2.26	2.00	1.59	1.77	1.77	2.10	0.56	1.49	1.15	2.00	2.10	1.46	1.59	1.54	1.56	1.95	1.67	2.41	2.10	1.46	2.21	45.44	4.4359	
	N	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39	39		
	Std. Deviation	1.109	1.038	0.955	1.038	0.923	0.850	0.918	1.163	1.063	1.038	0.940	0.680	1.144	0.904	0.946	0.680	0.913	0.993	1.072	0.940	0.944	0.955	0.910	0.968	0.996	0.894	10.318	1.53546	
	% of Total Sum	23.6%	22.6%	22.4%	23.5%	23.5%	27.1%	28.8%	26.8%	25.4%	22.0%	25.2%	17.7%	23.4%	21.2%	23.2%	25.0%	21.3%	22.3%	22.5%	21.8%	21.8%	22.8%	23.2%	22.4%	24.8%	23.5%	23.3%		
Total Mean		2.04	2.02	1.73	1.75	1.19	1.93	1.61	1.38	1.62	1.86	1.93	0.74	1.48	1.26	2.00	1.95	1.60	1.65	1.59	1.67	2.08	1.70	2.38	2.11	1.52	2.07	44.85	4.4107	
	N	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168	168		
	Std. Deviation	1.085	0.972	1.071	1.065	1.049	1.022	1.088	1.054	1.126	1.044	0.974	0.870	1.126	1.062	1.015	0.940	1.040	1.021	1.017	1.001	0.979	1.025	0.901	0.967	1.009	1.010	12.007	1.74867	
	% of Total Sum	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%		

4. Дүгнэлт, хэлэлцүүлэг

Дунд сургуулийн сурагчийн манлайлалын ур чадварыг судалж, ерөнхий дүгнэлт хийх гэсэн зорилготой энэхүү судалгааны үр дүнд энэхүү судалгаанд оролцогч 6,7,8,9 -р ангийн сурагчдын манлайллын онооны ерөнхий үзүүлэлтээр сурагчдын хувьд манлайлалд өөрийгөө үнэлж буй үнэлгээний нийт оноо нь анги дээшлэх тусам буурч байгаа нь ажиглагдав. Тухайлбал судалгаанд хамрагдсан нэг сургуулийн 6,7,8,9 -р ангийн нийт 168 сурагчдын оноонд харгалзах манлайллын чадварын төвшингээр 6-р ангийн сурагчдын дундаж төвшин нь 7,8,9 р ангийн сурагчдын дундаж түвшингээс 1 төвшин илүү буюу манлайллын чадварын 5-р төвшинд байгаа бол 7,8,9 -р ангийн сурагчдын хувьд дундаж оноонд харгалзах манлайллын төвшин нь 4-р төвшинд байгааг судалгаанаас үр дүнгээс гаргасан. Нийт судалгаанд оролцогч 168 сурагчдын манлайллын оноо нь 44.85 буюу харгалзах манлайллын түвшин нь 4 байна. Бусад өөр орны судалгаанд хамрагдсан сурагчдын дундаж онооноос бага зэрэг доогуур үзүүлэлт гарсан. Жишээлбэл Америкийн 1057 сурагчдын хамруулсан судалгаанд оролцогчдын нийт онооны дундаж нь 49 буюу манлайлалын

5-р төвшингэй байсан. Манай судалгаанд оролцогч нийт 168 сурагчдын дундах онооны давтамжийн хувьд хамгийн их давталт нь 12 сурагч 51 оноог, 8 сурагч 54 оноог авч бусал оноон дээр 7 ба түүнээс доош сурагчид оноо бүрт харилцан адилгүй давтагдсан оноог авсан байгааг судалгаанаас гаргаж ирэв.

Манлайллын чадварыг тодорхойлоход суурь болж өгөх ойлголт нь манлайлал нь бүлгийн хүмүүс хоорондын харилцаанд бий болдог нөлөөллийн нэгэн хэлбэр гэдгийг харгалзах явдал болох нь онолын судалгаанаас тодорхой харагдаж байна. Сурагч манлайллын хувьд уг асуудлыг бие хүний төлөвшилтийн шинж чанаруудтай холбон дүгнэлт гаргахад сурагчдад хамт олны сэтгэхүй, хамт олноо тэргүүлэх, хошуучлах сэтгэхүй хөгжиж байдаг энэ үед манлайллын ур чадварын төлөвшилтөд нь онцгой анхаарч, хамт олны нөлөөллийг сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаанд харгалзан үзэх шаардлагатай байгааг сурагчдын авсан дундаж оноо анги дээшлэх тусам буурч байгаатай холбон дүгнэж байна. Мөн дээрх ерөнхий ойлголт, тодорхойлолтыг судалгааны нэг шат гэж үзээд цаашид судлахдаа бие хүний төлөвшилтийн шинж чанаруудаас илрэх манлайллын чадварууд буюу өөрийгөө үнэлэх, хамт олондоо нөлөөлөх, бусдыг манлайлах гэсэн манлайллын чадваруудыг ЕБС-ийн сургуулийн орчинд улам тодорхой болгон бусад салгаж үзэж болохгүй уялдаа холбоо болох хичээлийн хөтөлбөр, багшийн манлайллыг үзэх үзэл, хандлага, сурлагын идэвх, сурлагын амжилт зэрэгтэй холбон цаашид илүү нарийн судалвал зохино.

5. Ашигласан материал

- [1] Esther, T. H. (2015). The Importance of Developing Leadership Skills in Grades 6-8 Middle School Students From the Perspective of Administrators, Teachers, and Students, *Fisher Digital Publisher*, St. John Fisher College, Rochester, New York., .
- [2] Anne, C. and Shane, L. (2018). Student Leadership in the middle years: A matter of concern, *Improving Schools*, vol.21(2) 187-200.
- [3] Elizabeth, S., and Frances, A.K. (2004). Instruments for Measuring Leadership in Children and Youth. *Gifted Child Today*, vol.27.no1. 42-47.
- [4] roetsnotes.com, (1997). https://www.roetsnotes.com/leadership/leadership_model.html
- [5] Буянт-Ухаа. (2013). Бага ангийн сурагчдын хошуучлах чадварыг судалсан нь, Монгол Улсын Багшийн Их Сургууль, Улаанбаатар хот
- [6] Ж.Даваа ба Ц.Содов ба Г.Сүхбат. (2014). Боловсрол судлалын үндэс. Улаанбаатар хот, Соёмбо принтинг.
- [7] Ж.Даваа. (2021). Төлөвшил Хүмүүжил Хөгжил. Улаанбаатар хот, Соёмбо принтинг.
- [8] Г.Жаргал. (2016). Манлайлалд алхам алхмаар суралцах нь. Улаанбаатар хот, Арилдал ХХК
- [9] Стефен Р.Кови ба Шонн, К. ба Муриел, С ба Давид, К.Х. (2015). Бяцхан Манлайлагч. I хэвлэл, Улаанбаатар хот.
- [10] Х.Пүрэвдагва. (1994). Менежер ур чадвар. Улаанбаатар хот.

SSEC-14

Analysis of factors influencing fertility in OECD 5 countries and Central Asian countries

Amarjargal Gandolgor

Department of Economics, WongWang University

gando0516@gmail.com

Abstract: Comparing the births of Central Asian countries and the five OECD countries, the five Central Asian countries (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan) have the highest birth rates, with an average fertility rate of 3.03 per mother per year. The five OECD countries (Switzerland, Germany, France, Korea, and Japan) have an average fertility rate of 1.49 per mother per year. The purpose of this study is to quantify the factors influencing the fertility rates of 5 Central Asian countries and 5 OECD countries using the panel data econometric model. The study included data from five Central Asian countries (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan) between 1990 and 2020, and five OECD countries (Switzerland, Germany, France, Korea, and Japan) from 1990-to 2020. Factors influencing the increase in fertility per mother were identified in both groups. Based on the numerical data of the Central Asian countries and the five OECD countries, the empirical analysis through stata16 is conducted in Model1, Model 1-1 in Central Asia, and Model 2, and Model 2-1 in each of the five OECD countries. Studies in developing Central Asian countries include model 1 and model 1-1 In Model 1, infant mortality, per capita GDP, population, and women's unemployment (+) were found to have an impact on fertility per mother, while education was shown to have no effect on fertility per mother. Model 1-1 shows that GDP per capita and women's education have a (-) effect on infant mortality. The OECD study of the five developed countries is based on Model 2 and Model 2-1 In Model 2, infant mortality under 5 years of age per capita, gross domestic product per capita, and female unemployment rate (-) were affected. However, the overall population level has been shown to have a (+) effect. Model 2-1 has similar results in Central Asia, with studies showing that per capita GDP and women's education have a (-) effect on infant mortality.

Keywords: Central Asian countries, 5 OECD countries, fertility rate, infant mortality, panel analysis, fixed effect

1. Удиртгал

Ази тивд өнөөдөр 1.4.4 тэрбум хүн буюу дэлхийн хүн амын 60% орчим нь амьдарч байна. Сүүлийн жилүүдэд Азийн улс орнууд дэлхийн эдийн засгийн 40%, харин бий болж буй ДНБ-ийн өсөлтийн 2/3-ыг дангаараа бүтээдэг болсон. Тиймээс судалгааны ажлаа Төв Азийн таван орон болох (Казахстан, Киргиз, Тажикистан, Туркменистан, Узбекистан) хийсэн ба үүнээс үзэхэд эдийн засаг болон жилд нэг эхэд ногдох төрөлт болон нялхсийн эндэгдэл нь олон улсын анхаарлын төвд байсаар байна. Төв Ази нь бусад орныг бодвол нэг эхэд ногдох төрөлтийн

тоогоороо бусад орныг бодвол илүү давуу юм. Энэ нь дундаж байдлаар 1990-2020 оныг хүртэл жилд нэг эхэд 3,04 гарсан бол бусад орнуудтай харьцуулахад төрөлтөөрөө давуу байвч нялхсын эндэгдэл өндөртэй байна. Нялхсын эндэгдэл нь 1990-2020 оны байдлаар дунджаар 48.2-той гарсан нь маш их тоог харуулж байгаа билээ. Тэгвэл зөвхөн Төв Азийн орнуудын төрөлтийг судлахаас гадна ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) орнуудад хийсэн судалгаа нь 1990-2020 оны хооронд нэг эхэд ногдох төрөлт нь дунджаар 1,49 байгаа бол нялхсын эндэгдэл нь жилд 5,31тэй гарсан нь Төв Азитай харьцуулахад маш их зөрүүтэй байгаа нь илэрхий юм.

Тиймээс судалгааны ажлаа дараах зорилго дэвшүүлсэн болно.

- Төв Азийн орнуудын нэг эхэд ногдох төрөлтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлс
- Төв Азийн орнуудын нялхсын эндэгдэлд дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн ажил эрхлэлтийн нөлөөллийг олж илрүүлэх
- ЭЗХАХБ-ын 5 улсын нэг эхэд ногдох төрөлтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлс
- ЭЗХАХБ-ын 5 улсын нялхсын эндэгдэлд дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн ажил эрхлэлтийн нөлөөллийг олж илрүүлэх гэсэн зорилго дэвшүүлэн судалгаагаа явуулсан болно.

Үүнээс үүдэн бидний явуулсан судалгааны ажил маань хөгжиж буй орнуудын төрөлтөд болон нялхсын эндэгдэлд нөлөөлж буй хүчин зүйлүүд болон хөгжингүй орнуудын төрөлтөд ба нялхсын эндэгдэлийг харьцуулан үзэж илүү зөв талыг баримтлан аль болох нялхсын эндэгдэлгүй хөгжиж буй орон болох магадлал болон түүнийг нэмэгдүүлэх гарц гаргалгааг нээж илрүүлэх, мөн түүнчлэн хөгжингүй орнуудыг хувьд сүүлийн жилүүдэд тулгамдаад байгаа асуудал нь нэг эхэд ногдох жилийн төрөлт нь жил ирэх тусам буурсаар байна. Тэгвэл Төв Азийн орнуудын төрөлтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлсээс суралцах зүйл байгаа эсэхийг олон илрүүлэхийг зорьсон [1]. Teguh, Dartanto уг судалгаандаа 2003-2008 оны хооронд явуулсан бөгөөд самбар мэдээллийн эконометрик загварыг ашиглан Зүүн өмнөд болон Өмнөд Азийн төрөлтийн түвшинд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тоон байдлаар судалсан. Судалгаагаар нялхсын эндэгдлийн түвшин энэ бүс нутагт төрөлтийн өндөр түвшинд нөлөөлж буй чухал хүчин зүйл болохыг тогтоожээ. Нялхсын эндэгдлийн уян хатан чанар өндөр байгаа нь эцэг эхчүүд хүүхдээ алдах эрсдэлээ олон хүүхэд төрүүлэх замаар нөхдөг гэсэн үг юм. Гайхалтай нь хүүхдийн эрэлт (төрөлтийн түвшин) нь ердийн барааны эрэлтийг дагадаг бөгөөд нэг оронтой орлого нэг оронтой тоогоор нэмэгдвэл төрөлтийн түвшин нэг эмэгтэйд ногдох төрөлт 0.334-өөр нэмэгдэх болно гэсэн үр дүн гарсан.

Eun-Hee Choi, Taek-Hee Cho³² нар нь 2005-2014 оны хооронд Солонгос улсын хэмжээнд хот, аймаг тус бүрээр төрөлтийн нийт түвшинд нөлөөлж буй хүчин зүйлүүд буюу хот бүрээр хүүхэд харах үйлчилгээний газруудын тоо, жирэмсний болон амаржсаны тэтгэмж, эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, нийт эмэгтэйчүүдийн ажлын цагийг хэсэг болгон авч үзсэний үр дүнд дараах байдлаар дүн шинжилгээ хийсэн [2]. Энэхүү судалгаагаар хүүхэд асрах болон гэртээ суух чөлөөний тэтгэмж нь нь төрөлтийн түвшинд эерэгээр нөлөөлсөн нь батлагдсан бол хүүхэд асрах газрын тоо болон эмэгтэйчүүдийн нийт ажлын цагууд нь төрөлтөд сөргөөр нөлөөлдөг гэсэн үр дүн гарсан. Иймээс орон нутгийн засаг захиргаанаас төрөлтийн нийт түвшинд нөлөөлж

буй хувьсах хэмжигдэхүүнүүдийн ялгаатай байдал, хүүхэд харах үйлчилгээний газруудын тоо, хүүхэд асрах чөлөөний тэтгэмжийн төвшинд байгааг нотолсоноороо ач холбогдолтой юм[3].

Stella Babalola³³ нь Нигери улсад эхийн эндэгдэлийн талаар судалгаа хийсэн ба шинжилгээнд хамрагдсан өгөгдлийг 2010/2011, 2014 онд Нигерийн зургаан хотын нөхөн үржихүйн насны ижил бүлгийн эмэгтэйчүүдээс цуглуулсан мэдээлэл бүхий уртааш загвараас аван явуулсан. Энэхүү судалгаагаар өдөр бүр 160 эмэгтэй жирэмслэлт болон төрөлтөөс болж нас барж байгаа нь батлагдсан [4]. Шинжилгээ нь нийгэм-хүн ам зүйн болон өрхийн хувьсагч, санааны шинж чанар, жирэмслэхээс хамгаалах бэлдмэлийн хэрэглээг анхан шатны түвшинд хянасан. Үр дүн: Дахин хүүхэдтэй болохыг хүссэн эмэгтэйчүүдийн гуравны хоёр орчим нь хүүхэд төрүүлээгүй, жирэмсэн болоогүй байна. Төрөх хүсэл эрмэлзэлд хүрэх хамгийн хүчтэй таамаглагчид нь тэгш байдал, нас, шашин шүтлэг, оршин суугаа газар, гэр бүлийн хэмжээний талаархи эхнэр, нөхөр хоёрын харилцаа, өөр жирэмслэлтийн ноцтой байдал, гэр бүлийн хэмжээний талаар эхнэр, нөхөр хоёрын тохиролцоо зэрэг ордог нь судалгаагаар тогтоогдсон.

Thomas Spoorenberg³⁴ нь төрөлт, нас баралтын нас, хүйсийн хэв маягийг ашиглан дууриамал популяцийг анх 15 жилийн хугацаанд тооцоолсон. Нас баралт нь урвуу эсэн мэнд үлдэх төрөлтийг тооцоолох чанарт нөлөөлөх өөр нэг хүчин зүйл юм. Сонгосон нас баралтын түвшин хэт бага байвал хүн амд хэт цөөхөн төрөлт нэмэгдэж, улмаар өмнөх төрөлтийн түвшинг дутуу үнэлэхэд нөлөөлдөг нь судалгаагаар батлагдсан. Мөн түүнчлэн Coale-Demeny загварын амьдралын хүснэгтийг ашигласан. Өгөгдсөн гэр бүлийн амьдралын загвар хүснэгтүүд нь судалж буй улсын нас баралтын насны хэв маягтай тохирохгүй байж болох ч нас баралтын түвшин, насны хэв маягийг буруу сонгосноос урвуу эсэн мэнд үлдэх төрөлтийн тооцоололд бага зэрэг нөлөөлнө гэсэн үр дүн гарсан болно.

Тус судалгааг 1990-2020 оны хооронд Төв азийн орон болох 5 улс (Казахстан, Киргиз, Тажикистан, Туркменистан, Узбекистан) болон 1990-2020 оны тоон өгөгдлийг цуглуулан ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) улсуудыг оролцуулан 2 бүлэг болгон нэг эхэд ногдох төрөлтийн өсөлтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлс болон нялхсын эндэгдэлд нөлөөлж буй нөлөөллийг илрүүлсэн. Төв Азийн орнууд болон ЭЗХАХБ-ын 5 улсийн тоон өгөгдөл дээр тулгуурлан стата16-аар дамжуулан эмпирик шинжилгээг загвар1, загвар1-1 нь Төв Азийн орнуудад хийсэн судалгаа ба загвар2, загвар2-1 тус бүр нь ЭЗХАХБ-ын 5 улсуудад явуулсан судалгааны ажил болно.

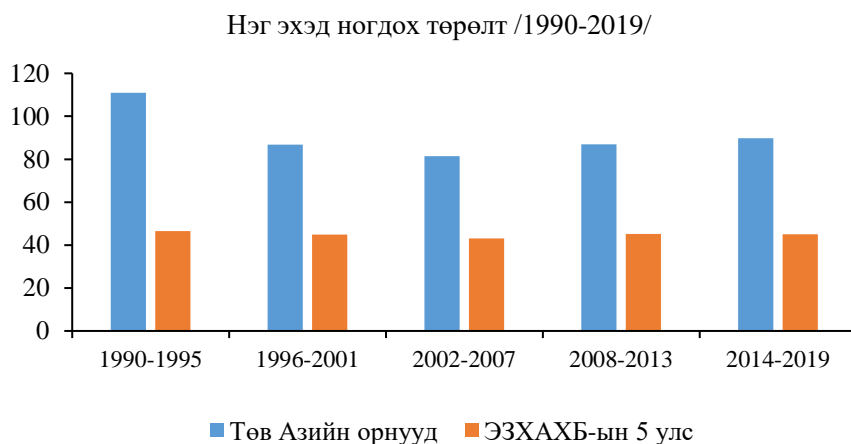
2. Онолын судлагдсан байдал

Төв азийн орон болох 5 улс (Казахстан, Киргиз, Тажикистан, Туркменистан, Узбекистан) болон ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) улсуудын хооронд соёл заншил болон эдийн засгийн байдал, шашин шүтлэг гэх мэт маш олон өөр талуудтай улсууд юм.

Stella Babalola^{1*}, Olamide Oyenubi¹, Pene S. Speizer², Lisa Cobb¹, Akinsewa Akiode³ and Mojisola Odeku (2017 BMC Public Health,) Factors affecting the achievement of fertility intentions in urban Nigeria: analysis of longitudinal data: 17:942 DOI 10.1186/s12889-017-4934-z

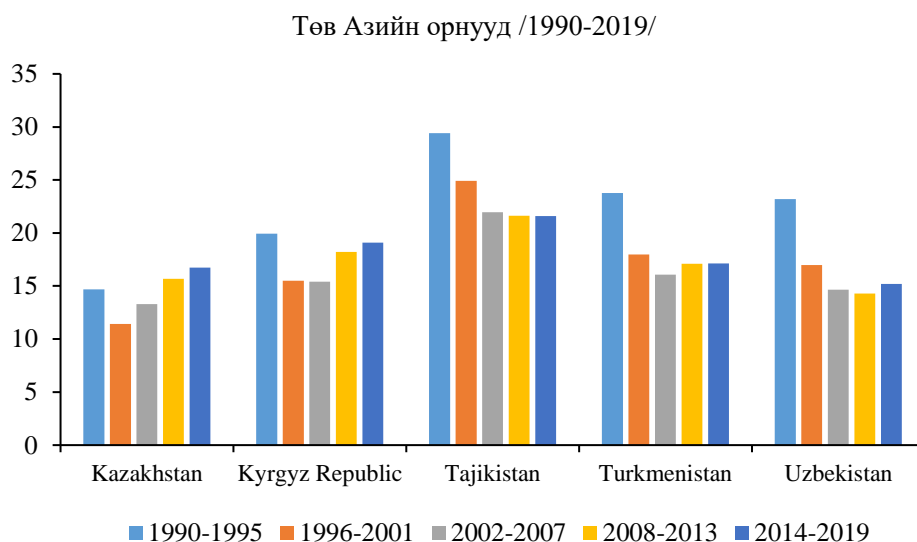
Thomas Spoorenberg(2014) Research Material Reverse survival method of fertility estimation: An evaluation, DEMOGRAPHIC RESEARCH VOLUME 31, ARTICLE 9, PAGES 217–246

Төв Азийн орнууд болон ЭЗХАХБ-ын 5 улсыг хооронд харьцуулан үзвэл дараах байдалтай байна.

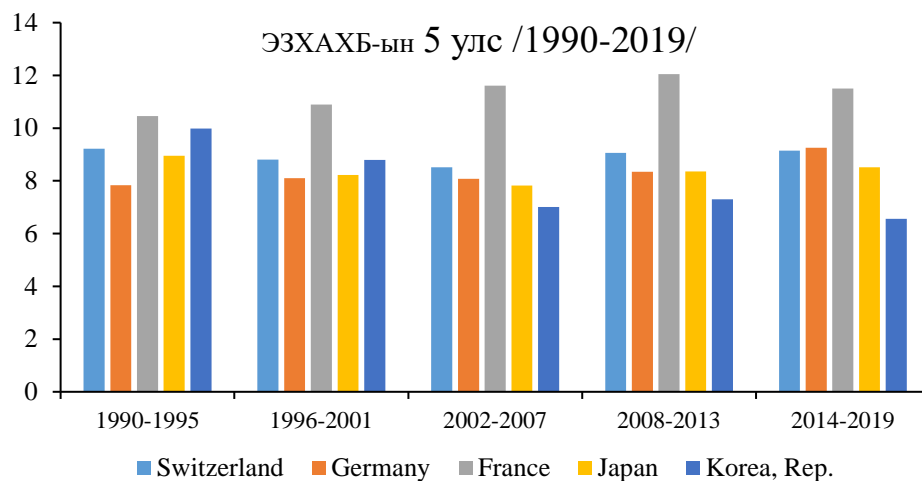
[Зураг 1]. Төв Азийн орон болон ЭЗХАХБ-ын 5 улсын төрөлтийн харьцуулалт

1-р зургаас харахад Төв Азийн хувьд 1990-1995 оны хооронд төрөлт нь өндөр хэмжээнд байсан бол түүнээс хойш 1996 оноос тогтвортой өссөлттэй байгаа нь харагдаж байна. ЭЗХАХБ-ын 5 улсын хувьд нэг эхэд ногдох төрөлт нь тогтвортой нэгэн хэвийн өсөлтөөр нэмэгдэж байгаа нь зурагаас харах боломжтой юм. Мөн түүнчлэн Төв Азийн орнуудын хувьд төрөлт нь хөгжингүй 5 улстай харьцуулахад төрөлт нь 1 дахин их байгааг харах боломжтой юм. Тиймээс хөгжиж буй орон болон хөгжингүй улсын хувьд төрөлтөд ямар хүчин зүйлүүд нөлөөлж байгааг харах өнцгөөс судалж байгаа болно. Мөн төрөлт нь буурах явдал нь хүн амын хөгшрөлтийн гол хүчин зүйл байсан бөгөөд төрөлтийн таамагласан түвшин ирээдүйн хүн амын насны бүтэц, тэр дундаа хүн амын хөгшрөлтийн хурдацад чухал нөлөө үзүүлдэг.

[Зураг 2]. Төв Азийн төрөлт /1990-2019/

Зураг-2 харвал Төв Азийн орнууд нь ерөнхийдөө төрөлтийн өсөлт ижил түвшинд өсөлттэй байгаа нь харагдаж байна. Энэ нь хөгжиж буй орны хувьд үзвэл хүн амаа нэмэх байдлаар нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг нэмэгдүүлэн ажиллах хүч болон татвар төлөх авах байдлаар эдийн засгаа улам өргөжүүлэх боломжтой нь харагдаж байна.

[Зураг 3]. ЭЗХАХБ-ын 5 улсийн төрөлт /1990-2019/

Зураг3-с харахад хөгжингүй орны хувьд төрөлт бага настай хүмүүс илүү нийгмийн хүн амыг эзэлж байдаг. Тухайн улс орнуудын хувьд төрөөс хүүхэд төрүүлэхийг дэмжих хөтөлбөр гэх мэт үйл ажиллагаа явуулж байдаг боловч хөгжингүй орнууд нь өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт өндөр мөн түүнчлэн нэг эхэд ногдох төрөлтөөрөө хөгжингүй орнууд нь хөгжиж буй орнуудыг бодвол 1-2 дахин бага байсаар байна. Bongaarts and Sinding, 2011 онд Олон улс орны төрөлт нь олон хүний эдийн засаг, нийгэм, үзэл санааны нөхцөл байдал өөрчлөгдөж байгаа бөгөөд энэ нь эргээд тэдний хэтийн төлөвт чухал нөлөө үзүүлдэг. Хөгжиж буй орнуудад хүн амын асуудал, түүний улс төрийн үр дагавар олон арван жил харьцангуй үл тоомсорлосны дараа дэлхийн бодлогын хөтөлбөрт эргэн ирж байна[5].

Coale and Hoover, 2015 Хүн амын өөрчлөлтийн эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөө сүүлийн үед олны анхаарлыг татаж байна. Ma, 2017 Өсөн нэмэгдэж буй улс орнууд дотоодын төрөлтийн түвшинд илүү их санаа зовдог болсон хамгийн хүнд асуудал нь хүүхэд төрүүлэх хүсэлгүй, хэт бага төрөлтийн түвшин гэсэн хүн ам зүйн хямрал юм. Shen and Cai Улс төрчид болон бодлого боловсруулагчид хэт бага төрөлтийг шинэ хямрал гэж үзэх хандлагатай болж, түүнээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд төрөлтийг өдөөх бодлогыг хэрэгжүүлэхийг оролдох болсон. Сүүлийн жилүүдэд төрөлтийн хэт бага түвшинтэй тулгарсан Япон, Солонгос, Орос болон бусад улс орнууд гэр бүлийг олон хүүхэдтэй болгоход чиглэсэн урамшууллын бодлогыг хэрэгжүүлж, хүүхдийн тэтгэмжийн хөтөлбөр, хүүхдийн тооноос хамааран гэр бүлд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зэргээр дэмжих бодлого хэрэгжүүлж байгаа [9]. Morgan, 2003 онд ихэнх улс орнууд ойрын 20 жилд төрөлтийн түвшин доогуур түвшинд хүрнэ гэж хэлсэн боловч энэ нь хямрал хараахан болоогүй байгаа бөгөөд энэ асуудал хөгжингүй орнуудад илэрхий болсон. Тэрээр төрөлт багатай нэмэгдэж байгаа нь дэлхийн хүн амын өсөлт удаашралд хүргэдэг боловч

гол санаа зовоосон зүйл нь хүн амын хөгшрөлтийн өсөлтийг хурдасгаж, улс орны хэмжээнд хүн амын тоог бууруулж байгааг олж мэдсэн. Lee and Mason нар нь Европ, Зүүн Азийн улсуудыг судлан, шинжилгээгээрээ төрөлтийн түвшин бага байгаа нь насны бүтцэд чухал нөлөө үзүүлэхийн зэрэгцээ хүн амын өсөлт буурахад хүргэдэг гэсэн үр дүн гарсан.

1900-1999 оны хооронд 100 жилийн хугацаанд тасралтгүй мэдээлэл авах боломжтой улс орнуудын түүврийг сонгосон. Үр дүнд төрөлт, нас баралт, орлогын хоорондох урт хугацааны хамаарлыг самбарын коинтеграцлалын техник ашиглан судалж, нас баралтын бууралт нь төрөлтийг бууруулж, нэг хүнд ногдох орлого өндөр байвал төрөлт буурахад хүргэдэг болохыг баталсан [12]. Төрөлт нь эндоген ба экзоген шинж чанартай байдаг тул орлого, үржил шимийн харилцан үйлчлэл нь демо-эдийн засгийн хөгжлийн сайн сайхан мөчлөгийг бий болгодог гэж тэд дүгнэжээ.

Hondroyannis, 2004 онд хөндлөн огтлолын өгөгдлийг ашиглан Грекийн төрөлтийг тодорхойлох гол хүчин зүйлсийг судлах эмпирик загварыг боловсруулсан байдаг ба үр дүн нь гэр бүлийн орлого нь хүүхэд төрүүлэх шийдвэрт сөргөөр нөлөөлж байгаа нь өрхүүд хүүхдийн тоог нэмэгдүүлэхээс илүүтэй хүүхдэдээ чанартай үйлчилгээ үзүүлэхийг илүүд үздэг болохыг харуулж байгаа нь батлагдсан [13]. Түүнчлэн эмэгтэйчүүдийн боловсролын түвшин, хөдөлмөрийн зах зээлд ажилласан цагийн тоо, нийгмийн байдал зэрэг нь тухайн өрхийн төрөлтийг сонгоход урвуу нөлөө үзүүлдэг болохыг судалгааны дүн харуулсан. Тиймээс Грек улсын хувьд цөөн хүүхэдтэй чанартай үйлчилгээг илүүд үздэгийг судалгаагаар илрүүлсэн. Эмэгтэйчүүдийн төрөлт болон нялхсын эндэгдэл нь улс орнуудын хувьд судалгаа өргөн хүрээтэй байдаг ч хөгжиж буй орнууд болон хөгжингүй орнуудтай харьцуулсан судалгаа дутмаг байдаг. Тиймээс энэ удаагийн судалгаа ЭЗХАХБ-ын 5-улс болон Төв Азийн орнуудын төрөлтөд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг олж илрүүлэн хөгжиж буй орон болон хөгжингүй орнуудын ялгааг судалсан болно.

3. Судалгааны арга зүй

Энэхүү судалгаа нь 1990-2020 оны хооронд хөгжиж буй Төв Азийн орон болох 5 улс (Казахстан, Киргиз, Тажикистан, Туркменистан, Узбекистан) болон хөгжингүй орон болох ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) улсуудыг оролцуулан тоон өгөгдөлийг цуглуулан 2 бүлэг болгон нэг эхэд ногдох төрөлтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг илрүүлсэн. Төв Азийн орнууд болон ЭЗХАХБ-ын 5 улсийн тоон өгөгдөл дээр тулгуурлан стата 16-аар дамжуулан эмпирик шинжилгээг загвар1, загвар1-1 нь Төв Азийн орнуудад хийсэн судалгаа ба загвар2, загвар2-1 тус бүр нь ЭЗХАХБ-ын 5 улсуудад явуулсан судалгааны ажил болно. Загвар1 дээрх хүснэгтэд үзүүлснээр дараах байдалтай байна. Нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөлөх хувьсагчуудын шинжилгээны загвар:

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 M_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \beta_3 \ln GDP_{it} + \beta_4 \ln POP_{it} + \beta_5 M. UnEmploy_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Дээрх тэгшитгэлд (Загвар 1) i нь хөгжиж буй Төв Азийн орнуудыг ($i = 1, 2, 3, \dots, 5$), t нь жилийг ($t = 1990, 1991, 1992, \dots, 2020$) илэрхийлнэ. μ_i нь хувь хүний нөлөө, ε_{it} нь алдааны нэр томъёо юм.

1. Загвар 1, хамааралтай хувьсагч ба бие даасан хувьсагч

[Хүснэгт 1]. Загвар 1дэх хувьсагчид

Хамааралтай хувьсагч	Бие даасан хувьсагч
Төрөлтийн түвшин, нийт (эмэгтэйд ногдох төрөлт) Төрөлтийн нийт коэффициент гэдэг нь эмэгтэй хүн төрөх насаа дуустал амьдарч, тухайн жилийн төрөлтийн насны онцлогт тохируулан хүүхэд төрүүлсэн тохиолдолд төрөх хүүхдийн тоог илэрхийлнэ. Энэ нэг эмэгтэйд ногдох эхийн төрөлтийг илэрхийлнэ.	1. Нас баралтын түвшин, 5 хүртэлх насны (1000 амьд төрөлтөд) Тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийн түвшин гэдэг нь тухайн жилийн насны онцлогт тохирсон эндэгдлийн түвшинг харгалзан үзвэл нярай хүүхэд таван нас хүрэхээс өмнө эндэх магадлалыг 1000 хүүхдэд ногдох магадлал юм.
	2. Боловсрол, Сургуулийн элсэлт, дунд, эмэгтэй (нийт%) Дунд боловсрол нь анхан шатнаас эхэлсэн суурь боловсролыг бүрэн хангадаг бөгөөд илүү мэргэшсэн багш нарыг ашиглан илүү хичээл эсвэл ур чадварт чиглэсэн сургалт явуулах замаар насан туршийн боловсрол, хүний хөгжлийн үндэс суурийг тавих зорилготой.
	3. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн Нэг хүнд ногдох ДНБ нь жилийн дундах хүн амд хуваагдсан дотоодын нийт бүтээгдэхүүн юм. Өгөгдөл 2015 оны тогтмол ам.доллар байна.
	4. Нийт хүн ам Нийт хүн ам нь хүн амын де-факто тодорхойлолт дээр үндэслэсэн бөгөөд энэ нь хууль ёсны байдал, иргэний харьяаллаас үл хамааран бүх оршин суугчдыг тооцдог.
	5. Эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдлийн хувь Ажилгүйдэл гэдэг нь ажилгүй ч ажиллах боломжтой, ажил хайж байгаа ажиллах хүчний эзлэх хувийг хэлнэ.

Загвар 1-ийг шалгахын тулд эмпирик шинжилгээний үр дүнд санамсаргүй нөлөөлөл ба тогтмол эффектийн аль нь Хаусманы тестэд тохирохыг батлах боломжтой болсон ба тогтмол нөлөөлөлийн загвар нь илүү тохиромжтой болох нь шинжилгээний хувьд батлагдсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид төрөлтийн түвшинд хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв.

Загвар 1.1 дээрх хүснэгтэд үзүүлснээр дараах байдалтай байна.

Нялхсын нас баралтын түвшинд нөлөөлөх хувьсагчуудын шинжилгээны загвар:

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (1.1)$$

Дээрх тэгшитгэлд (Загвар 1.1) i нь хөгжиж буй Төв Азийн орнуудыг ($i = 1, 2, 3, \dots, 5$), t нь жилийг ($t = 1990, 1991, 1992, \dots, 2020$) илэрхийлнэ. μ_i нь хувь хүний нөлөө, ε_{it} нь алдааны нэр томъёо юм.

2. Загвар 1, хамааралтай хувьсагч ба бие даасан хувьсагч

[Хүснэгт 2]. Загвар 1.1 дэх хувьсагчид

Хамааралтай хувьсагч	Бие даасан хувьсагч
Нас баралтын түвшин, 5 хүртэлх насны (1000 амьд төрөлтөд) Тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийн түвшин гэдэг нь тухайн жилийн насны онцлогт тохирсон эндэгдлийн түвшинг харгалзан үзвэл нярай хүүхэд таван нас хүрэхээс өмнө эндэх магадлалыг 1000 хүүхдэд ногдох магадлал юм.	1. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн Нэг хүнд ногдох ДНБ нь жилийн дундах хүн амд хуваагдсан дотоодын нийт бүтээгдэхүүн юм. Өгөгдөл 2015 оны тогтмол ам.доллар байна. 2. Боловсрол, сургуулийн элсэлт, дунд, эмэгтэй (нийт%) Дунд боловсрол нь анхан шатнаас эхэлсэн суурь боловсролыг бүрэн хангадаг бөгөөд илүү мэргэшсэн багш нарыг ашиглан илүү хичээл эсвэл ур чадварт чиглэсэн сургалт явуулах замаар насан туршийн боловсрол, хүний хөгжлийн үндэс суурийг тавих зорилготой.

Загвар 1.1-ийг шалгахын тулд эмпирик шинжилгээний үр дүнд санамсаргүй нөлөөлөл ба тогтмол эффектийн аль нь Хаусманы тестэд тохирохыг батлах боломжтой болсон ба тогтмол нөлөөллийн загвар нь илүү тохиромжтой болох нь шинжилгээний хувьд батлагдсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид нялхсын эндэгдэлд хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв. Загвар 2 дээрх хүснэгтэд үзүүлснээр дараах байдалтай байна. Нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөлөх хувьсагчуудын шинжилгээны загвар:

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 M_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \beta_3 \ln GDP_{it} + \beta_4 \ln POP_{it} + \beta_5 M. UnEmploy_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Дээрх тэгшитгэлд (Загвар 1) i нь хөгжингүй орон ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) болох орнуудыг ($i = 1, 2, 3, \dots, 5$), t нь жилийг ($t = 1990, 1991, 1992, \dots, 2020$) илэрхийлнэ. μ_i нь хувь хүний нөлөө, ε_{it} нь алдааны нэр томъёо юм.

Загвар 2, хамааралтай хувьсагч ба бие даасан хувьсагч

[Хүснэгт 3]. Загвар 2 дэх хувьсагчид

Хамааралтай хувьсагч	Бие даасан хувьсагч
Төрөлтийн түвшин, нийт (эмэгтэйд ногдох төрөлт) Төрөлтийн нийт коэффициент гэдэг нь эмэгтэй хүн төрөх насаа дуустал амьдарч, тухайн жилийн төрөлтийн насны онцлогт тохируулан хүүхэд төрүүлсэн тохиолдолд төрөх хүүхдийн тоог илэрхийлнэ. Энэ нэг эмэгтэйд ногдох эхийн төрөлтийг илэрхийлнэ.	1. Нас баралтын түвшин, 5 хүртэлх насны (1000 амьд төрөлтөд) Тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийн түвшин гэдэг нь тухайн жилийн насны онцлогт тохирсон эндэгдлийн түвшинг харгалзан үзвэл нярай хүүхэд таван нас хүрэхээс өмнө эндэх магадлалыг 1000 хүүхдэд ногдох магадлал юм. 2. Боловсрол, Сургуулийн элсэлт, дунд, эмэгтэй (нийт%) Дунд боловсрол нь анхан шатнаас эхэлсэн суурь боловсролыг бүрэн хангадаг бөгөөд илүү мэргэшсэн багш нарыг

	ашиглан илүү хичээл эсвэл ур чадварт чиглэсэн сургалт явуулах замаар насан туршийн боловсрол, хүний хөгжлийн үндэс суурийг тавих зорилготой.
	3. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн Нэг хүнд ногдох ДНБ нь жилийн дундах хүн амд хуваагдсан дотоодын нийт бүтээгдэхүүн юм. Өгөгдөл 2015 оны тогтмол ам.доллар байна.
	4. Нийт хүн ам Нийт хүн ам нь хүн амын де-факто тодорхойлолт дээр үндэслэсэн бөгөөд энэ нь хууль ёсны байдал, иргэний харьяаллаас үл хамааран бүх оршин суугчдыг тооцдог.
	5. Эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдлийн хувь Ажилгүйдэл гэдэг нь ажилгүй ч ажиллах боломжтой, ажил хайж байгаа ажиллах хүчний эзлэх хувийг хэлнэ.

Загвар 2-ийг шалгахын тулд эмпирик шинжилгээний үр дүнд санамсаргүй нөлөөлөл ба тогтмол эффектийн аль нь Хаусманы тестэд тохирохыг батлах боломжтой болсон ба тогтмол нөлөөлөлийн загвар нь илүү тохиромжтой болох нь шинжилгээний хувьд батлагдсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид төрөлтийн түвшинд хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв.

Загвар 2.1 дээрх хүснэгтэд үзүүлснээр дараах байдалтай байна. Нялхсын нас баралтын түвшинд нөлөөлөх хувьсагчуудын шинжилгээны загвар:

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (2.1)$$

Дээрх тэгшитгэлд (Загвар 1) i нь хөгжингүй орон ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) болох орнуудыг ($i = 1, 2, 3, \dots, 5$), t нь жилийг ($t = 1990, 1991, 1992, \dots, 2020$) илэрхийлнэ. μ_i нь хувь хүний нөлөө, ε_{it} нь алдааны нэр томъёо юм.

3. Загвар 2.1 хамааралтай хувьсагч ба бие даасан хувьсагч

[Хүснэгт 4]. Загвар 2.1 дэх хувьсагчид

Хамааралтай хувьсагч	Бие даасан хувьсагч
Нас баралтын түвшин, 5 хүртэлх насны (1000 амьд төрөлтөд) Тав хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдлийн түвшин гэдэг нь тухайн жилийн насны онцлогт тохирсон эндэгдлийн түвшинг харгалзан үзвэл нярай хүүхэд таван нас хүрэхээс өмнө эндэх магадлалыг 1000 хүүхдэд ногдох магадлал юм.	1. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн Нэг хүнд ногдох ДНБ нь жилийн дундах хүн амд хуваагдсан дотоодын нийт бүтээгдэхүүн юм. Өгөгдөл 2015 оны тогтмол ам.доллар байна. 2. Боловсрол, сургуулийн элсэлт, дунд, эмэгтэй (нийт%) Дунд боловсрол нь анхан шатнаас эхэлсэн суурь боловсролыг бүрэн хангадаг бөгөөд илүү мэргэшсэн багш нарыг ашиглан илүү хичээл эсвэл ур чадварт чиглэсэн сургалт явуулах замаар насан туршийн боловсрол, хүний хөгжлийн үндэс суурийг тавих зорилготой.

Загвар 2.1-ийг шалгахын тулд эмпирик шинжилгээний үр дүнд санамсаргүй нөлөөлөл ба тогтмол эффектийн аль нь Хаусманы тестэд тохирохыг батлах боломжтой болсон ба тогтмол нөлөөлөлийн загвар нь илүү тохиромжтой болох нь шинжилгээний хувьд батлагдсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид нялхсын эндэгдэлд хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв.

4. Шинжилгээний үр дүн

Хугацааны цувааны өгөгдөл болон хөндлөн огтлолын өгөгдөл нь самбар өгөгдөл хосолсон тул тухайн загварт тухайн улс орны нөлөөлөл эсвэл цаг хугацааны нөлөөлөл байгаа бол Энгийн хамгийн бага квадрат регрессийн ерөнхий болон тооцоолох хурд нь маш хурдан бөгөөд олон сайн шинж чанартай байдаг. Хэрэв тодорхой нөхцөл хангагдсан бол энэ нь ихэвчлэн хатуу чанд байхгүйгээр загварыг хурдан туршихад ашиглагддаг. Энэ нь маш энгийн арга тул бид энгийн бага квадрат регрессийг авч үзээд дараа нь тогтмол эффектийн загвар, санамсаргүй нөлөөллийн загвар гэх мэт шинжилгээний аргуудаар судалгааг явуулах болно. Панел өгөгдлийн шинжилгээ нь хөндлөн огтлолын өгөгдөлд харагдах хувьсагчдын хоорондын статик хамаарлыг динамикаар харж, загвар дахь объектуудын хооронд үл үзэгдэх нэг төрлийн бус байдлыг харгалзан үзэх давуу талтай. Өөрөөр хэлбэл, цаг хугацааны цувааны шинжилгээнд цаг хугацааны явцад өөрчлөгддөггүй нэг төрлийн шинж чанаруудыг регрессийн загвараас хасаж болох ч үүнийг самбар өгөгдлийн шинжилгээнд тусгаж, улмаар хэвийх байдлыг арилгана. Түүнчлэн, хоёр тайлбарлагч хувьсагчийн хооронд хүчтэй хамаарал байгаа ч энэ нь хөндлөн огтлолын болон хугацааны цувааны өгөгдлөөс илүү хувьсах мэдээлэл, хувьсах чадварыг өгдөг. Самбарын өгөгдлийн шинжилгээний арга техникт тогтмол нөлөөллийн загвар ба санамсаргүй нөлөөллийн загвар орно.

Нэгдүгээрт, тогтмол нөлөөлөлийн загвар (FE): Олон давхаргат загварт бие даасан хувьсагч ба хамааралтай хувьсагчийн хоорондын хамаарлын параметрийн тооцоог "тогтмол нөлөө" гэж нэрлэдэг. Тиймээс тогтмол нөлөөлөл нь регрессийн коэффициенттэй ижил ойлголт юм. Хөгжиж буй Төв Азийн орнууд болон хөгжингүй орнууд болох ЭЗХАХБ-ын 5 улс нь ажиглагдаагүй нэг төрлийн бус байдлыг тухайн улс орны онцлог шинж чанаруудтай загварт тайлбарлагч хувьсагчтай уялдуулж болно. Ажиглаагүй нэг төрлийн бус байдлыг шийдвэрлэх боломжит хувилбаруудын нэг бол ажиглагдаагүй нөлөөллийг хянахын тулд тогтмол нөлөөллийг (FE) ашиглах явдал юм. Иймд регрессийн тэгшитгэлийн арга нь тухайн орны өвөрмөц нөлөөг тогтмол боловч жигд бус гэж үздэг тул тогтмол нөлөөллийн (FE) загвар болж хувирдаг. Улс орнуудын хооронд ажиглагдаагүй нэг төрлийн бус байдал нь регрессийн функцэд зөвхөн параметрийн өөрчлөлтийг бий болгодог бөгөөд нэг буюу хэд хэдэн тайлбарлагч хувьсагчтай хамааралтай гэж үзвэл тогтмол нөлөөллийн (FE) загвар нь хамгийн тохиромжтой (Wooldridge, 2002). Жеффри М.Вүүлдридж 2002, Хөндлөн огтлол ба самбарын өгөгдлийн эконометрик шинжилгээ

Хоёрдугаарт, Санамсаргүй нөлөөллийн загвар (RE): Кластерын өгөгдлийн бүлэгт хамаарах дисперс ба хугацааны цувааны өгөгдлийн хувь хүнээс хамаарах дисперсийг "санамсаргүй нөлөө" гэж нэрлэдэг. Энд байгаа эффект нь хувьсагч ба хувьсагчийн хоорондын хамаарлыг илэрхийлдэг. Санамсаргүй нөлөө (RE) загвар нь регрессийн шинжилгээний арга юм. Санамсаргүй нөлөөллийн загварын хувьд тухайн улс орны онцлогт тохирсон жигд бус нөлөө, цаг хугацааны нөлөө байхгүй

гэж үздэг. Санамсаргүй нөлөөллийн загварын хувьд улс орон бүрийн алдааны нэр томъёог улс орон даяар санамсаргүй байдлаар тарааж, ажиглагдаагүй нөлөөлөл нь өөр хоорондоо хамааралгүй гэж үзвэл ажиглагдаагүй нэг төрлийн бус байдлыг ерөнхий хамгийн бага квадратын тооцоо (GLS) процессоор удирдаж болно. Хаусманы тестийн нарийвчлал нь самбар мэдээллийн шинжилгээний чухал асуудал юм. Тодорхой өгөгдөлтэй ажиллахдаа туршилтын шинж чанарыг тооцоолох журмыг санал болгож, хэрэгжүүлэх юм. Иймээс энэхүү судалгаанд загвар 1,1-1, загвар 2, 2-2 хувьсагчдын хооронд тогтмол нөлөө болон санамсаргүй нөлөөг ялгах зорилгоор Хаусманы тестийг явуулсан.

Загвар 1: Төв Азийн орнууд

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 M_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \beta_3 \ln GDP_{it} + \beta_4 \ln POP_{it} + \beta_5 M.UnEmploy_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

Загвар 1-ийг туршихын тулд эмпирик шинжилгээгээр санамсаргүй нөлөөлөл болон тогтмол нөлөөний аль нь Хаусманы тестэд аль нь тохирохыг баталж тогтмол нөлөөллийн загвар илүү тохиромжтой болохыг харуулсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд хэрхэн нөлөөлсөнийг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв.

Энгийн хамгийн бага квадратын регресс:

1. Судалгаагаар нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд боловсрол, нийт хүн ам болон эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл (-) нөлөөтэй гарсан. Эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь 10%-р өсөхөд нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшин нь 0.21%-иар буурах хандлагатай мөн нийт хүн ам 10%-иар өссөн тохиолдолд 3.81%-иар ба ажилгүй байгаа эмэгтэйчүүд нь 10%-иар өсвөл нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшин 0.45%-иар тус тус буурах нь харагдаж байна.
2. Нөгөө талаас нялхсын эндэгдэл болон нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нь нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөлгүй болох нь батлагдсан.

Тогтмол нөлөө:

1. Нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд нялхсын эндэгдэл, нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн, нийт хүн ам болон эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь тус бүр (+) нөлөөтэй гарсан. Нялхсын эндэгдэл нь 10%-иар өссөн тохиолдолд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нь 0.33%-иар өсөх нь харагдаж байна. Тэгвэл нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн 10%-иар өсөхөд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 17.82%-иар өсөлттэй гарч байгаа ба нийт хүн ам, эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь тус бүр 10%-иар өсвөл нэг эхэд ногдох төрөлтийн өсөлт нь 17.59% болон 0.272%-иар тус тус нэмэгдэнэ.
2. Нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь нөлөөлөхгүй болохыг баталсан.

Санамсаргүй нөлөө:

1. Нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд эмэгтэйчүүдийн боловсрол, нийт хүн ам болон эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь (-) гарсан. Энэ нь эмэгтэйчүүдийн боловсрол 10%-иар өссөн тохиолдолд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 0.21%-иар буурах ба нийт хүн ам нь 10%-иар өсвөл мөн адил төрөлтийн түвшин нь 3.81%-иар буурах нь судалгаагаар батлагдсан. Үүний дараагаар эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл 10%-иар өссөн тохиолдолд нэг

эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нь 0.43%-иар буурах нь харагдаж байна.

- Эсрэгээрээ нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нь нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөлөлгүй болох нь батлагдсан.

[Хүснэгт 5]. Нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөлөх хувьсагчдын үр дүн /Төв Азийн орнууд/

	(1)	(2)	(3)
VARIABLES	OLS	Fixed Effects	Random Effects
M	0.00125 (0.00360)	0.0335*** (0.00609)	0.00125 (0.00360)
Education	-0.0210** (0.00877)	0.00248 (0.00687)	-0.0210** (0.00877)
lnGDP	-0.000720 (0.106)	1.782*** (0.291)	-0.000720 (0.106)
lnPOP	-0.381*** (0.0929)	1.759** (0.673)	-0.381*** (0.0929)
W.UnEmploy	-0.0453*** (0.0166)	0.0272** (0.0126)	-0.0453*** (0.0166)
Constant	11.30*** (1.534)	-40.67*** (11.66)	11.30*** (1.534)
Observations	76	76	76
R-squared	0.457	0.599	0.426
Number of countries		5	5
Country FE		YES	

Standard errors in parentheses, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Загвар 1-1: Төв Азийн орнууд

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

Загвар 1-ийг туршихын тулд эмпирик шинжилгээгээр санамсаргүй нөлөөлөл болон тогтмол нөлөөний аль нь Хаусманы тестэд аль нь тохирохыг баталж тогтмол нөлөөллийн загвар илүү тохиромжтой болохыг харуулсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид нялхсын эндэгдэлд хэрхэн нөлөөлсөнийг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв.

- Энгийн хамгийн бага квадратын регресс:

Судалгаагаар нялхсын эндэгдэлд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь (-) нөлөөтэй болох нь харагдаж байна. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нь 10%-иар өссөн тохиолдолд нялхсын эндэгдэл 55.2%-иар буурах ба эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь 10%-иар өссөн нь нялхсын эндэгдэл мөн адил 5.37%-иар буурах хандлагатай байна.

- Тогтмол нөлөө:

Нялхсын эндэгдэлд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нь (-) нөлөөтэй гарсан бол эсрэгээрээ эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь (+) үр дүн гарсан. Энэ нь нэг хүнд ногдох ДНБ нь 10%-

иар өссөн тохиолдолд нялхсын эндэгдэл нь 46.68%-иар буурах нь судалгаагаар батлагдсан. Тэгвэл эмэгтэйчүүдийн боловсрол нэмэгдэхэд нялхсын эндэгдэл 7.48%-иар нэмэгдэх төлөвтэй байна.

3. Санамсаргүй нөлөө

Судалгаагаар нялхсын эндэгдэлд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь (-) нөлөөтэй болох нь харагдаж байна. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нь 10%-иар өссөн тохиолдолд нялхсын эндэгдэл 55.2%-иар буурах ба эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь 10%-иар өссөн нь нялхсын эндэгдэл мөн адил 5.37%-иар буурах хандлагатай байна.

[Хүснэгт 6]. Нялхсын эндэгдэлд нөлөөлөх хувьсагчдын үр дүн /Төв Азийн орнууд/

	(1)	(2)	(3)
VARIABLES	OLS	Fixed Effects	Random Effects
lnGDP	-5.520**	-46.68***	-5.520**
	(2.226)	(3.326)	(2.226)
Education	-0.537***	0.748***	-0.537***
	(0.196)	(0.172)	(0.196)
Constant	121.6***	312.5***	121.6***
	(10.83)	(17.81)	(10.83)
Observations	76	76	76
R-squared	0.491	0.788	0.684
Number of countries		5	5
Country FE		YES	

Standard errors in parentheses *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Загвар2: ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон)

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 M_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \beta_3 \ln GDP_{it} + \beta_4 \ln POP_{it} + \beta_5 M.UnEmploy_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

Загвар 2-ийг туршихын тулд эмпирик шинжилгээгээр санамсаргүй нөлөөлөл болон тогтмол нөлөөний аль нь Хаусманы тестэд аль нь тохирохыг баталж тогтмол нөлөөллийн загвар илүү тохиромжтой болохыг харуулсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид нялхсын эндэгдэлд хэрхэн нөлөөлсөнийг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв.

Энгийн хамгийн бага квадратын регресс:

1. Судалгаагаар нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд нялхсын эндэгдэл, эмэгтэйчүүдийн боловсрол болон нэг хүнд ногдох ДНБ нь тус бүр (+) нөлөөтэй гарсан. Нялхсын эндэгдэл 10%-иар өсөхөд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 0.63%-иар өсөх нь харагдаж байна. Үүний дараагаар эмэгтэйчүүдийн боловсрол 10%-иар нэмэгдвэл төрөлтийн түвшин 0.33%-иар нэмэгдэнэ. Сүүлд нэг хүнд ногдох ДНБ 10%-иар өсвөл нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 2.45%-иар өсөх нь судалгаагаар батлагдсан.
2. Харин эсрэгээрээ нийт хүн ам болон эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөгүй болох нь батлагдсан.

Тогтмол нөлөө:

1. Нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд нялхсын эндэгдэл, нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь тус бүр (-) нөлөөтэй гарсан. Харин нийт хүн ам нь нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд (+) үр дүн гарсан. Нялхсын эндэгдэл нь 10%-иар өссөн тохиолдолд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нь 0.47%-иар буурах хандлагатай нь харагдаж байна. Тэгвэл нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн 10%-иар өсөхөд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 10.63%-иар бууралттай гарч байгаа ба эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь 10%-иар өсвөл нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нь 0.37%-иар буурах хандлагатай байгаа нь судалгаагаар харагдаж байна.
2. Нийт хүн ам нь 10%-иар өсөж байхад нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 10.63%-иар нэмэгдэж байгааг харж болно.
3. Харин эсрэгээрээ нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь нөлөөлөхгүй болохыг баталсан.

Санамсаргүй нөлөө:

1. Судалгаагаар нэг эмэгтэйд ногдох төрөлтийн түвшинд нялхсын эндэгдэл, эмэгтэйчүүдийн боловсрол болон нэг хүнд ногдох ДНБ нь тус бүр (+) нөлөөтэй гарсан. Нялхсын эндэгдэл 10%-иар өсөхөд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 0.63%-иар өсөх нь харагдаж байна. Үүний дараагаар эмэгтэйчүүдийн боловсрол 10%-иар нэмэгдвэл төрөлтийн түвшин 0.33%-иар нэмэгдэнэ. Сүүлд нэг хүнд ногдох ДНБ 10%-иар өсвөл нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин 2.45%-иар өсөх нь судалгаагаар батлагдсан.
2. Харин эсрэгээрээ нийт хүн ам болон эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөгүй болох нь батлагдсан.

[Хүснэгт 7]. Нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөлөх хувьсагчдын үр дүн /ЭЗХАХБ-ын 5 улс/

	(1)	(2)	(3)
VARIABLES	OLS	Fixed Effects	Random Effects
M	0.0632*** (0.0133)	-0.0471*** (0.0146)	0.0632*** (0.0133)
Education	0.0331*** (0.00658)	-0.000251 (0.00351)	0.0331*** (0.00658)
lnGDP	0.245*** (0.0787)	-1.063*** (0.152)	0.245*** (0.0787)
lnPOP	0.0271 (0.0371)	1.038*** (0.246)	0.0271 (0.0371)
W.UnEmploy	-0.00209 (0.00832)	-0.0371*** (0.00495)	-0.00209 (0.00832)
Constant	-5.169*** (1.576)	-5.031 (4.490)	-5.169*** (1.576)
Observations	127	127	127
R-squared	0.405	0.607	0.917
Number of countries l		5	5
Country FE		YES	

Standard errors in parentheses *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

$$\ln Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln GDP_{it} + \beta_2 Edu_{it} + \mu_i + \varepsilon_{it}$$

Загвар 2-1ийг туршихын тулд эмпирик шинжилгээгээр санамсаргүй нөлөөлөл болон тогтмол нөлөөний аль нь Хаусманы тестэд аль нь тохирохыг баталж тогтмол нөлөөллийн загвар илүү тохиромжтой болохыг харуулсан. Дараа нь бие даасан хувьсагчид нялхсын эндэгдэлд хэрхэн нөлөөлсөнийг тодорхойлохын тулд энгийн хамгийн бага квадрат регресс, тогтмол нөлөөлөл, санамсаргүй нөлөөллийг шинжилэв.

1. Энгийн хамгийн бага квадратын регресс:

Судалгаагаар нялхсын эндэгдэлд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь (-) нөлөөтэй болох нь харагдаж байна. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нь 10%-иар өссөн тохиолдолд нялхсын эндэгдэл 21.65%-иар буурах ба эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь 10%-иар өссөн нь нялхсын эндэгдэл мөн адил 1.43%-иар буурах хандлагатай байна.

2. Тогтмол нөлөө:

Нялхсын эндэгдэлд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь (-) нөлөөтэй гарсан. Энэ нь нэг хүнд ногдох ДНБ нь 10%-иар өссөн тохиолдолд нялхсын эндэгдэл нь 84.99%-иар буурах нь судалгаагаар батлагдсан. Тэгвэл эмэгтэйчүүдийн боловсрол 10%-иар нэмэгдэхэд нялхсын эндэгдэл 0.42%-иар буурах төлөвтэй байна.

3. Санамсаргүй нөлөө

Судалгаагаар нялхсын эндэгдэлд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь (-) нөлөөтэй болох нь харагдаж байна. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нь 10%-иар өссөн тохиолдолд нялхсын эндэгдэл 80.3%-иар буурах ба эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь 10%-иар өссөн нь нялхсын эндэгдэл мөн адил 0.53%-иар буурах хандлагатай байна.

[Хүснэгт 8]. Нялхсын эндэгдэлд нөлөөлөх хувьсагчдын үр дүн /ЭЗХАХБ-ын 5 улс/

	(1)	(2)	(3)
VARIABLES	OLS	Fixed Effects	Random Effects
lnGDP	-2.165*** (0.263)	-8.499*** (0.229)	-8.029*** (0.274)
Education	-0.143*** (0.0269)	-0.0417*** (0.0159)	-0.0536*** (0.0193)
Constant	41.54*** (4.099)	97.86*** (2.622)	93.92*** (3.217)
Observations	127	127	127
R-squared	0.409	0.925	0.924
Number of countries		5	5
Country FE		YES	

Standard errors in parentheses *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

5. Дүгнэлт

Дээр өгүүлсэн судалгааны үр дүнгүүдийг нэгтгэн үзвэл хөгжиж буй орон болон хөгжингүй орны хувьд нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшинд нөлөөлөх хүчин зүйлс болон нялхсын эндэгдэлд нөлөөлөх хүчин зүйл нь өөр өөр үр дүнтэй байгаа нь судалгаагаар харагдаж байна.

Загвар1: Тус судалгааг Төв Азийн орнуудад явуулсан ба тооцооллын үр дүнд нялхсын эндэгдэл нь төрөлтийн түвшин нэмэгдэхэд нөлөөлж буй чухал хүчин зүйл болж байна. Энэ үр дүн нь өрхийн зан үйл нь эрсдэлд тэсвэртэй болохыг харуулж байна. Нялхсын эндэгдэл байна гэдэг нь улс орны хувьд хүүхэд томрохоосоо өмнө эндэх эрсдэл өндөр байна гэсэн үг. Үүнээс харахад Төв Азийн улс орны эцэг эхчүүд нь илүү олон хүүхэд төрүүлэх замаар эрсдэлээ бууруулж болох нь харагдаж байна. Тухайн улс орны хувьд олон хүүхэдтэй болох нь эрүүл хүүхэд өсгөх боломжийг нэмэгдүүлдэг болох нь харагдаж байна. Мөн түүнчлэн нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн өссөнөөр нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нь нэмэгдэнэ гэсэн үр дүнд хүрсэн. Өрх бүр эдийн засгийн байдал нь тодорхой хэмжээгээр дээшилж амьдрах боломж нь өссөнөөр төрөлтөд эерэгээр нөлөөлдөг нь батлагдсан. Тиймээс ч улс орон бүр эдийн засгаа улам бүр сайжруулах мөн түүнчлэн нэг хүнд очиж буй мөнгөн орлого нь нэмэгдсэнээрээ эрсдэлээ урьдчилан тооцоолж түүний эсрэг арга хэмжээнүүдийг авч болох боломжтой болж байгаа гэсэн үг юм. Үүний дараагаар хүн ам нь нэмэгдэхийн хирээр нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нэмэгдэж байгааг судалгаанаас харж болох юм. Энэ нь эрсдэлийг бууруулахаас гадна улс орондоо хөрөнгө оруулалт хийж байгаагын тодорхой жишээ юм. Хүн ам нэмэгдсэнээр зөвхөн нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нэмэгдэхээс гадна эдийн засаг өсөн нэмэгдэж, ажиллах хүч ч мөн даган өсөж түүн дээр ажиллах хүч нь нэмэгдэж хүн ам ихсэх нь улсдаа татвар төлөх хүн нэмэгдэж байна гэсэн үг юм. Төв Азийн хувьд хүн амаа өсгөх бодлого баримталж эхчүүдэд илүү хүртээмжтэй өгөөжтэй бодлого боловсруулан явуулсанаар ирээдүйн хүн ам нь эрүүлээр өсөх боломжтойг харж байна. Сүүлийн нөлөөлж буй хувьсагч нь эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл юм. Эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нэмэгдсэнээр нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин нь мөн даган нэмэгддэг байна. Гэртээ байгаа ээж болон эмэгтэйчүүд нь гэртээ суух хугацаанд/ажилгүй/ хүүхэд төрүүлэх магадлал илүүтэйгээр нэмэгддэг нь судалгаагаар батлагдсан. Төрөлтийн түвшингөө нэмэгдүүлэхийг зорвж байгаа хөгжиж буй орнуудын хувьд эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэлд илүү анхаарал хандуулан ажилгүй сууж буй ээжүүдэд цалинтай хүүхэд хардаг хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг эсвэл улсаас тухайн ээжүүдэд хүүхдээ харангаа гэрээр цалин авах боломжыг нээн илрүүлж аль болох бага цагт тодорхой хэмжээний цалин авдаг гарч гаргалгааг нээж өгөх нь хэдий гэртээ сууж ажилгүй байхад хүүхэд төрүүлэх нь нэмэгддэг боловч илүү эрүүлээр гэртээ хүүхэд төрүүлэн илүү эрсдэлийг хааж өгөх боломж байгаа юм.

Загвар1-1: Нялхсын эндэгдэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг судалсан бөгөөд тухайн судалгааг Төв Азийн 5 оронд явуулсан ба нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нэмэгдсэнээр нялхсын эндэгдэл нь маш өргөн хүрээнд буурдаг болох нь судалгаагаар гарсан. Мөн боловсрол нь нэмэгдэхэд нялхсын эндэгдэл нь мөн адил өсөж байгаа үр дн харагдаж байна. Үүнээс харахад эдийн засгийн өсөлт болон нэг гэрт орж ирэх мөнгөн дүн нэмэгдсэнээр шууд утгаараа тухайн гэрийн хүүхэд өсгөх боломж нэмэгдэж байгаа юм. Мөнгөн дүн нэмэгдсэнээр хүүхдийн хоол

тэжээлийн дутагдал, эмчийн тоо бага, эх баригч хараа хяналтгүй төрөх, эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах боломжгүй гэх мэт эрсдэлүүдээс хол байх боломжтой болж байгаа юм. Харин эмэгтэйчүүдийн боловсрол нэмэгдсэнээр нялхсын эндэгдэл нэмэгдэх нь хөгжиж буй Төв Азийн орнуудын хувьд эмэгтэй хүн нь боловсрол нь нэмэгдэж өөрийн хувийн байр суурийг олох замаар завгүй болон гэр бүлдээ цаг зарцуулах нь багасах хандлагатай байдаг ба үүнээс болж зөвхөн нялхсын эндэгдэл нэмэгдэж байгаа гэж харах нь дутмаг юм. Нөгөө талаас харвал боловсролтой эмэгтэй хүнд тухайн улс орнууд нь илүү боломжит ажил хийх нөхцөлийг бүрдүүлж өгөх мөн түүнчлэн хүүхэд гаргасан ч тухайн байгуулга улсаас ойлгож илүү анхаарал хандуулвал тухайн эх болон нялхас нь эндэх эрсдэл буурч болох юм. Мөн түүнчлэн эмэгтэйчүүдийн боловсролыг дэмжиж байгаа ч магадгүй хөгжиж буй орны хувьд бэлгийн боловсролыг орхигдуулж байж болох ба төрөлт болон төрөхийн эндэгдэлийн ерөнхий ойлголтийг тухайн дунд сургуулиудад оруулж өгвөл илүү зөв үр дүн гарч болох юм.

Загвар2: Тус судалгаа хөгжингүй орон болох ЭЗХАХБ-ын 5 улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) хийсэн ба нялхсын эндэгдэл нь өсөхөд дагаад нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин буурдаг нь судалгаагаар харагдаж байна. Энэ нь хөгжингүй орнуудын хувьд чанартай төрөлт болон эрүүл хүүхэд тээх тухайн цаг хугацаанд гэр бүл өрх нь зөв хөрөнгө оруулалт хийхийг эрмэлздэг байна. Тиймээс нялхсын эндэгдэл нэмэгдэх нь эсрэгээрээ тухайн эх тэр жилдээ төрөхөө хойшлуулах, төлөвлөлтийг ухраах гэх мэт арга хэмжээ авдаг байна. Нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн өсвөл мөн адил нэг эхэд ногдох төрөлтийн түвшин буурдаг болохыг нотолсон. Хөгжингүй орнуудын хувьд эдийн засаг нь улам өсөхөд тухайн өрх нь төрөлтөд цаг болон хөрөнгө зарцуулах нь багасдаг. Тиймээс хөгжингүй орнуудад тулгамдаж буй асуудалын нэг болох төрөлт багасаж наслалт уртсаж хөгшин нийгэм болж байгаа билээ. Тухайн улс орон нь хэдийн эдийн засгаа өндөр байлгах нэмэгдүүлэх бодлого байнга явуулж байгаа ч мөн үүнтэй адил эмэгтэйчүүдийн төрөлтөд зөв бодлого баримтлан цаашлаад эмэгтэйчүүдийг дэмжих хөтөлбөр хэдий хүүхэд гаргасан ч улсаас төсөв оруулан тухайн ээжид эдийн засгийн дарамтыг багасгаж илүү тухтай тайвнаар хүүхэд төрүүлэн өсгөх боломжыг гарган өгсөнөөр хөгжингүй орнууд нь эргээд залуу нийгэмтэй, хүн амтай болох боломжтой юм. Үүний адилаар уг судалгаагаар хөгжингүй 5 орны хувьд хүн ам нэмэгдэх нь нэг эхэд ногдох төрөлттэй шууд хамааралтай байна. Хүн ам нэмэгдэхийн хирээр төрөлт ч мөн даган нэмэгддэг. Сүүлийн хувьсагч нь эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл юм. Эмэгтэйчүүдийн ажилгүйдэл нь нэмэгдсэнээр төрөлтийн түвшинд сөргөөр нөлөөлдөг болох нь үр дүгээс харж болно. Хөгжингүй орнуудын хувьд ажил эрхлэхгүй байна гэдэг нь нэг ёсний эдийн засгийн хүнд байдалд орж байгаатай адил бөгөөд ийм тохиолдолд тухайн эмэгтэй хүн хүүхэд төрүүлэх зориг болон хөрөнгө оруулалт мөн өсгөх зардал гэх мэтээс хамааран хүүхэд төрүүлэхээс татгалздаг байна. Мөн түүнчлэн хөгжингүй орнуудын хувьд хүүхэд төрүүлэх нь зардал ихтэй маш өндөр хэмжээний даатгал үйлчилгээ шаарддаг тул уг улс орнууд нь төрөлтөө нэмэгдүүлэх бодолтой бол энэ зүйлүүд дээр зөв арга хэмжээ авах нь зөв юм. Төрөлтийн өсөлтийг дэмжсэнээр зарлага гарч байгаа боловч хэтдээ нийгэмдээ залуу шинэ үе бүтээх болон улс орноо авч явах шинэ залуусыг төрүүлж байгаа том хөрөнгө оруулалт гэж харж болно.

Загвар2-1: нялхсын эндэгдэлд хөгжингүй орон болох 5 улсыг судлан авч үзэхэд нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон боловсрол нь (-) нөлөөтэй гарсан. Эдийн засгийн өсөлт болон нэг гэрт орж ирж буй мөнгөн дүн нь өссөнөөрөө аюулгүй амьдрах баталгаа нэмэгдэн

мөн түүнчлэн аз жаргалтай байх илүү боломжит нөхцөл урган гарснаараа нялхсын эндэгдэлийн аюул маш том хэмжээгээр буурдаг нь харагдаж байна. Илүү эрт эрсдэлийг олон илрүүлэх мөн түүнчлэн аюулын эсрэг зогсох мөнгөн дүн байгаа тохиолдолд аль ч улс оронд адил үр дүнтэй байж болох юм. Эмэгтэйчүүдийн боловсрол нь хөгжингүй орнуудын хувьд маш их анхаарлын төвд байдаг байр суурь юм. Эмэгтэй хүмүүс нь мэдлэг боловсролтой болсоноор энгийн хэмжээний эрдлийг бодон тунгаах түүний талар мэдээ мэдлэг авах арга замыг илүү хялбар олох боломжтой юм. Тиймээс эмэгтэй хүний боловсрол нэмэгдсэнээр нялхсын эндэгдэл нь буурдаг нь батлагдсан. Тиймээс хөгжингүй орнуудын хувьд эмэгтэйчүүдийн боловсрол болон эрүүл мэндийн боловсрол илүү их анхаарах нь эрсдэлийн эсрэг зогсох нэг алхам болж өгөх юм. Сүүлийн байдлаар судалгааны үр дүнг харвал хөгжиж буй Төв Азийн орнуудын хувьд эдийн засгийг өргөжүүлэх, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх мөн түүнчлэн аюулгүй эрүүл нийгэмтэй болсоноор төрөлтийн түвшин ямагт нэмэгдэж нийгэм нь эрүүл шинэ хүнээр нийгэмээ бүтээж болох нь харагдаж байна.

Хөгжингүй 5улс болох (Швейцарь, Герман, Франц, Солонгос, Япон) улсуудын хувьд нийгэм нь илүү эмзэг харагдаж байгаа бөгөөд нялхсын эндэгдэл нь нийгэмдээ хэдийгээр хөгжиж буй орнуудтай харьцуулахад хэд дахин бага байгаач эндэгдэл байгаа цагт тухайн эмэгтэй нь төрөх болон хүүхэд тээх асуудал дээр илүү эмзэг ханддаг нь харагдаж байна. Тиймээс илүү ихээр нялхсын эндэгдэлийг бууруулах болж өгвөл байхгүй болгох тал дээр илүү анхаарах нь зөв юм. Хөгжингүй орнуудын хувьд эдийн засгийн өсөлт нь төрөлтийн эсрэг харагдаж байгаа нь тухайн нийгэм нь мөнгийг илүүд үздэг болох нь магадгүй харагдаж байна. Мэдээж нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн нэмэгдсэнээр тухайн өрх болон бие эмэгтэй хүн нь байр сууриа алдах эрсдэлээс өөрийгөө хамгаалан хүүхэд төрүүлэхийг илүүд үздэггүй байна. Хөгжингүй орнуудын хувьд үүний эсрэг зөв бодлого баримтлан ажиллах нь нийгмээ залуужуулах болон шинэ залуу үеэр улсаа залах том боломжтой юм. Одоогоор хөгжиж буй орнууд нь багахан хэмжээний залуу үе байгаа хэдий ч цаг хугацаа явах тусам улсын аюулгүй байдалд нөлөөлөх том асуудал болж өргөжих хандлагатай байна. Тиймээс цаг алдалгүй эрт арга хэмжээ авах нь зөв юм.

Ашигласан материал

- [1] Teguh and Dartanto,(2009) Department of Economics, University of Indonesia, Institute for Economic and Social, Research (LPEM FEUI), MPRA Paper No. 41412
- [2] Eun-Hee Choi, Taek-Hee Cho,(2015) Factors Influencing on Total Fertility Rate using Panel Analysis, Journal of the Korean Contents Association Vol.16 No. 8
- [3] Stella Babalola1*, Olamide Oyenubi1, Ilene S. Speizer2, Lisa Cobb1, Akinsewa Akiode3 and Mojisola Odeku (2017 BMC Public Health,) Factors affecting the achievement of fertility intentions in urban Nigeria: analysis of longitudinal data: 17:942 DOI 10.1186/s12889-017-4934-z
- [4] Thomas Spoorenberg(2014) Research Material Reverse survival method of fertility estimation: An evaluation, DEMOGRAPHIC RESEARCH VOLUME 31, ARTICLE 9, PAGES 217–246
- [5] Bongaarts and Sinding(2011) "Population policy in transition in the developing world", *Science* Vol.333, No.6042, 574-576.
- [6] Coale A.J., Hoover. E.M(2015) *Population growth and economic development*, Princeton University Press.
- [7] Jun Ma(2017) "Guest Editor's Introduction: Selected Papers from the 2017 Chinese Economists Society, North America Annual Conference", *Emerging Markets Finance and Trade*, vol. 55, issue 9, 1907-1908
- [8] Shen K., Wang F., Cai Y., 2012, "Enlightenment of international population policy turns to China",

International Economic Review, No.1, 112-122.

- [9] Peng W. B.(2018) “*Comparative Study of Population Policy in Jiangsu and Zhejiang*” Beijing:China Social Science Press.
- [10] Morgan, S. P.(2003) “Is low fertility a twenty-first-century demographic crisis?” *Demography*, 40, 589–604.
- [11] Lee, R., Mason(2010) “Fertility, Human Capital, and Economic Growth over the Demographic Transition” *Eur J Population* 26, 159–182.
- [12] Herzer, D., Vollmer, S., and Strulik, H(2010) “The long-run determinants of fertility”: One century of demographic change 1900-1999, Discussion Paper, University of Hannover.
- [13] Hondroyiannis, G. (2004) “Modeling household fertility decision in Greece” *The Social Science Journal* 41. 477 – 483.

A Study on the Drinking Problems of Mongolian international students in Korea

Enkhtaivan Tsolmon

Enkhtaivan Tsolmon¹, Chung-Ang University

tsomo7000@gmail.com

지도교수: 정슬기

Abstract: Please The purpose of this study was to examine factors influencing drinking problems for Mongolian students in Korea, focusing on social learning theory and provide a empirical data for a alcohol prevention programs for Mongolian international students who are exposed to Korean drinking culture. **Method:** Main variables included psychological factors(perceived discrimination, depression, anxiety) social and environmental factors(alcohol near, alcohol advertising). Study sample included 185 Mongolian students living in Korea. A questionnaire was used to collect data. **Result:** Perceived discrimination and anxiety were significant factors related to drinking problem. In other words, it was found that the higher the perceived discrimination and the higher the anxiety, the more the drinking problem increased. **Conclusions:** perceived discrimination and anxiety are predictive factors that can reduce drinking problems og Mongolian international students. Based on these result implications of this study and further direction of future studies were discussed.

Keywords: AUDIT, perceived disrimination, depression, anxiety, alcohol (near, advertising)

1. 서론

몽골의 인구는 총 380 만 명에 불과한 인구가 비교적 적은 적은 나라이지만 2011 년부터 2021 년까지의 한국으로 유학을 오는 몽골 학생 수는 꾸준히 증가하는 추세이며, 2021 년 기준으로 6 천 명을 넘었다[2]. 이는 한국에 체류하는 외국인 유학생을 국적별로 비교해 봤을 때 4 위를 기록하고 있다. 몽골 학생들이 한국을 선호하는 이유는 한류 영향과 문화적 인접도, 또는 경제적 발전에 대한 높은 관심 때문인 것으로 나타났다[30][14][21]. 그러나 유학생을 적극적으로 유치하는 것도 중요하지만 이러한 한국에 대한 높은 관심과 사랑, 우호적인 감정이 훼손되지 않도록 유학하는 동안 차별이나 없이 유학을 마칠 수 있도록 하는 데 관심을 가질 필요가 있다. 얼마 전에 몽골분만 아니라 한국 사람도 마음 아픈 뉴스가 터졌다.

여중생 네 명이 몽골국적인 중학교 1 학년 여학생을 6 시간이나 방에 가두고 마구 때렸다는 제보가 들어왔습니다. 가해자들은 강제로 술을 먹이고 이런 일을 저지른 다음 영상까지 찍었는데요. 이 영상이 SNS 에 유포가 되면서, 피해 학생은 정신적인 충격으로 학교에도 나가지 못하고 있다[71]. 이러한 사례는 대학생뿐만 아니라 청소년의 음주와 음주량으로 인한 문제행동이 증가하고 있음을 의미하며, 이와 같은 현상은 우리 사회에서 간과할 수 없는 중요한 이슈임을 보여준다. 적절한 음주는 대인관계를 원활하게 하여 긴장을 완화시키는데 도움이 될 수 있지만

과도하게 먹거나 조절되지 못하는 음주는 신체적, 정신적인 문제를 비롯해 사회경제적 문제까지 야기한다. 특히 사회적 또는 법적으로 음주가 허용되는 현재 시기에 대학생의 음주로 인한 피해는 다양해지고 음주로 인한 파급효과가 음주자에게만 한정되는 것이 아니라 대학 전체, 나아가 지역사회에까지 영향을 미친다는 것이다[68]. 대학생의 음주문제 영향요인에 관한 선행연구를 살펴보면 개인요인, 가족요인, 환경요인 측면에서[51][40], 음주동기, 자아탄력성, 학교 생활적응 요인 측면에서[55] [39], 음주실태와 주거형태, 용돈 정도[26], 심리사회적 영향요인에 관한 연구[32][45] 등이 있다.

한국에서 체류하는 몽골인을 대상으로 한 문제음주에 관한 선행연구를 살펴보면 [24]는 재한몽골 노동자들을 대상으로 사회적 고립감과 문제음주가 결혼불안정성에 미치는 영향 관계에 대한 연구를 수행하였고, [57]은 재한 몽골 근로자의 범죄 발생에 미치는 영향에 관한 연구에서 범죄적 요인으로는 음주문제와 친교관계를 선정하여 연구를 수행하였다. [1]은 한국내 몽골 유학생들의 자살생각에 영향을 미치는 요인에 관한 연구를 실시한 연구는 다소 이루어졌다. 특히나 재한몽골 유학생을 대상으로 이러한 문제점의 첫 발생 요인이 무엇인지, 즉 음주문제에 영향을 미치는 요인에 관한 선행연구가 아주 미흡한 실정이다.

이상을 종합해 보면 몽골인 유학생이 갖고 있는 특성들을 고려하고 몽골인 유학생의 음주 영향요인을 정확하게 파악하는 것이 필요하다. 따라서 본 연구는 몽골인 유학생의 음주실태를 파악하고 음주문제에 영향을 미치는 심리적 요인, 사회환경적 요인에 대해 연구하고자 한다.

2. 선행연구고찰

2.1 지각된 차별감 관련 선행 연구

[53]은 한국에 거주하는 외국인에 대한 일반인들의 관심이 세계화에 걸맞지 않고, 배타적 태도를 보이며, 특히 인종과 관련된 문제에서는 극단적이고 이중적인 양상을 보인다고 지적했다. [37]은 남아시아 유학생 211 명을 대상으로 지각된 차별감이 삶의 질에 미치는 영향을 확인하였다. 연구결과, 지각된 차별감과 삶의 질은 부적 관계를 가지는 것으로 나타났으며, 남아시아 유학생의 차별감은 우울을 높이는 선행요인으로 작용하는 것으로 확인되었다. 또한 [19]은 중국인 유학생 400 명을 대상으로 지각된 차별감과 우울, 음주습관 간의 관련성을 확인하였다. 연구결과, 지각된 차별감은 우울을 높이고, 음주습관에 부정적 영향을 미치는 것으로 나타났다. 또한 [69]은 무슬림 미국인 대학생의 141 명을 대상으로 무슬림 미국인 대학생의 지각된 차별감과 우울 및 불안을 확인하였다. 연구 결과, 지각된 차별감은 우울, 불안에 영향을 미치는 것으로 나타났다. 이처럼 지각된 차별감은 우울감과 같은 정신건강의 위협과 더불어 심리적인 불안정으로 인한 알코올이나 약물에 의존하는 행동적 변화를 일으킬 수 있다[76] 한편 미국에서 한 연구결과에 따르면 미국의 이민자들의 경우 체류시간이 지남에 따라 음주 빈도가 길어지고[67], 알코올과 중독성 마약 빈도가 증가하는 것으로 보고되었다[65] 이상의 선행연구 결과들을 토대로 보면 지각된 차별감은 중독관련 행동과 관련이 있음을 추론해 볼 수 있다.

2.2 우울에 관한 연구

유학생 우울에 관한 선행연구에 의하면 외국인 유학생들이 해당 대학 내 상담센터를 방문하는 가장 큰 원인 중 하나는 유학생들이 경험하는 우울 때문인 것으로 확인되었다[44]. 유학생들은 익숙지 않은 상황을 반복적으로 접하게 되며, 적응의 과정에서 언어적 어려움으로 인하여 의사소통의 문제, 학업의 어려움, 재정적 어려움, 인종이나 민족적 차별을 겪게 된다. 이러한 문화적응 스트레스는 우울이나 불안, 신체화 등([25][49]으로 이어지기도 하는 동시에 대학 생활적응에 부정적인 영향을 미친다는 연구결과가 흔히 존재한다[51]. [17]은 여자대학생 1267 명을 대상으로 우울증상과 문제음주 간의 관계를 밝히고자 실증연구를 수행하였다. 연구결과, 우울증상과 문제음주는 통계적으로 유의한 영향관계 있는 것으로 확인되었으며, 이들 요인의 관계는 행복에 따라서 조절되는 것으로 확인되었다. 이러한 연구결과는 문제음주 여대생을 위한 긍정심리학 기반 프로그램이 우울 증상 완화에 유용할 수 있음을 시사해 주고 있다. [35]의 연구결과에 따르면 청소년들은 평소에 스트레스를 많이 느끼거나 우울감을 경험할수록 음주경험이 높은 것으로 확인되었다. [63]은 우울증의 중증도가 알코올 의존의 유병률 또는 알코올 의존 의심 및 음주 위험 수준의 높거나 매우 높은 수준과 유의하게 관련되어 있음을 확인하였다.

2.3 유학생 불안 선행연구

불안에 관한 선행연구에 의하면 우울과 불안은 정신건강을 나타내는 지표 중 가장 주목을 받고 있는 것으로 감기와 같이 수많은 사람이 자주 경험하는 정서적 문제이며, 근래 이르러 한국사회의 사회적 관심사로 떠오르는 자살 문제의 주요 원인이 되고 있다[48]. [7]은 중국, 베트남 유학생 257 명을 대상으로 유학생 차별 경험과 정신건강 간의 관계를 밝히고자 실증연구를 수행하였다. 연구결과 중국 유학생이 베트남 유학생보다 차별을 크게 경험하는 것으로 나타나며, 베트남 유학생이 중국인 유학생보다 문화적응스트레스가 더 높은 것으로 드러났다. 또한 중국과 베트남 유학생 모두 우울과 불안 수준이 비교적 높은 것으로 나타났다. [28]은 대학생의 특성불안과 스트레스 반응, 알코올의 긴장완화 기대가 문제음주에 어떠한 영향을 미치는지를 확인하고자 실증연구를 수행하였다. 실증분석결과, 스트레스 반응과 알코올의 긴장완화 기대 수준이 높을수록 문제음주 수준이 높아지는 것으로 나타났으나, 대학생의 특성 불안 수준은 문제음주와 상관이 없는 것으로 확인되었다. [61]은 중국인 대학생 1892 명을 대상으로 대학생의 우울 불안 스트레스의 성별 차이를 확인하였다. 연구결과 평균적으로 남녀 대학생 모두 처음 3 년 동안 가벼운 불안을 겪었고 불안 수준은 음주습관, 학업에 성취도에 관련 있는 것으로 나타났다. 이상의 선행 연구결과들을 근거로 미루어 볼 때 새로운 생활의 적응과정에서 느끼는 문화적 차이로 인해 자신의 문화가 비하되고 미움받는다고 느끼는 감정들이 유학생들의 정신건강 및 우울, 불안과 밀접한 관련이 있는 것을 보여준다.

2.4 음주에 접근성

인간의 행동은 개인의 선택임과 동시에 사회로부터 영향을 받는 사회적 산물로 음주문제의 해결에 대한 접근은 개인과 환경 모두에 대해 이루어져야 한다[79]. 인간의 음주행위는 사회적으로 형성되고[61], 개인 스스로가 가지고 있는 능력과 인식에 따라 이루어지는 동시에, 제도와 사회환경에 의해 영향을 받는다[64]. 국내 연구자들은 환경적 요인을 음주문제의 원인으로 제시하고 있다[3][42][47]. 음주는 개인의 특성뿐만 아니라 개인의 소득, 알코올의 가격, 주류판매 날짜와 시간도 음주량 같은 경제와 사회구조의 영향을 받기도 한다[36].

[41]은 229 개 시군구를 대상으로 고위험 음주율에 영향을 미치는 지역의 사회환경요인을 검증하였다. 연구결과 스트레스 인지율, 일반음식점과 유흥주점 등 주류판매점이 고위험 음주율에 영향을 미치는 것으로 나타났고, 특히 일반음식점과 유흥주점은 주류판매점의 목적과 형태에 따라 문제음주에 미치는 영향이 차별성을 갖는 것으로 나타났다. [34]는 청소년들이 주로 주류를 구매하는 곳은 편의점이라면서 주류판매 제한 등 음주 접근성 제한을 위한 규제와 정책이 중요하다고 주장하여 이를 위해 지역사회 편의점 접근성이 청소년의 음주에 미치는 영향을 조사하였다. 연구결과, 학교가 편의점이 많은 지역사회에 속한 학생들의 경우 음주할 가능성이 더 높아지는 것으로 확인되었다. [43]는 사회-환경적 접근을 적용하여 주류판매점과 음주관련 교통범죄와의 관계를 조사하였다. 연구결과, 주류판매점의 분포 같은 음주와 음주를 장려하는 사회적 환경은 지역사회에서 알코올 문제를 유발하는 요인으로 나타났다. 즉, 결과는 구내 주류판매점이 지역의 알코올 관련 교통 범죄를 예측하는 요인으로 확인되었다.

2.5 주류광고노출 선행연구

주류광고 노출에 관한 기존 선행연구 결과들에 의하면 주류광고에 많이 노출된 청소년일수록 음주효과에 대해 긍정적인 신념을 갖게 되고, 실제로도 과음을 할 가능성이 높다고 밝혀지고 있다[58]. 또한 미디어에 등장하는 음주장면을 접촉한 경험이 많을수록 음주빈도가 높아지고, 음주량도 많아진다[77] 등 미디어를 통한 주류광고나 음주 장면들을 많이 접하게 될수록 음주빈도와 음주량이 증가하는 것으로 나타나고 있다. [11]은 중·고등학생 979 명을 대상으로 청소년의 주류광고 노출 채널과 정도에 따른 음주양상과의 관련성을 알아보았다. 연구결과, 주류광고 노출 정도는 향후 음주의향과 관련성이 없었지만, 현재 음주와는 유의한 관련성이 있는 것으로 나타났다. [15]은 성인 1,057 명을 대상으로 주류광고 노출이 음주문제 미치는 영향을 확인하였다. 연구결과 주류광고 노출은 성인의 음주기대에 영향 긍정적인 영향을 미치는 것으로 나타났다. 즉, 주류광고에 대한 노출이 증가할수록 긍정적 음주기대와 음주의 사회적 가치를 증가시켜 음주 수준이 증가한다는 것이다. 또한 [16]은 성인 2000 명을 대상으로, 주류광고, 주류 판촉마케팅 노출 경험이 음주폐해에 미치는 영향을 알아보고, 음주동기, 음주수준을 확인하였다. 연구결과 주류광고와 주류 판촉마케팅 노출 경험은 음주폐해에 직접적으로 영향을 끼치며, 경험이 많을수록 음주폐해도 큰 것으로 나타났다. 이상의 선행연구 결과에 비추어 봤을 때 주류광고는

청소년뿐만 아니라 성인의 경우도 그들의 긍정적인 음주기대와 음주에 대한 사회적 가치를 증가시키고 음주문제에 영향을 미치는 요인임을 확인할 수 있었다

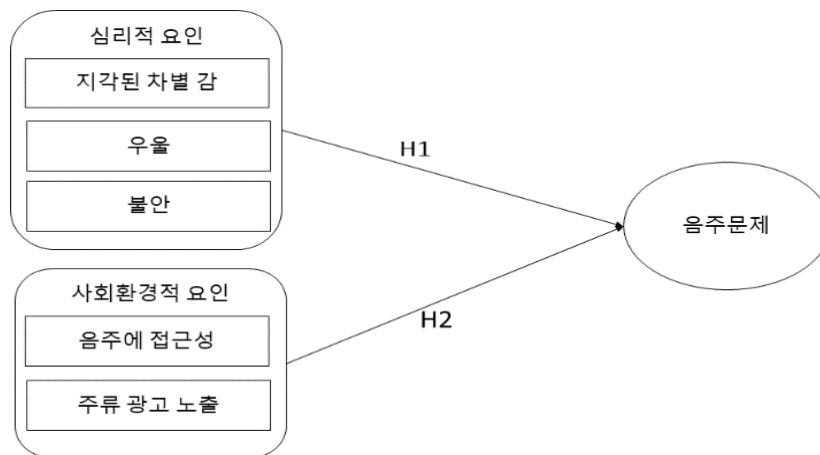
3. 연구방법

3.1 연구모형

본연구는 음주문제와 관련된 이론적 검토를 수행하여 아래와 같은 연구 모형을 수립하였다. 먼저 재한 몽골 유학생들의 음주실태를 파악한 후 음주문제 영향을 미치는 선행요인으로 사회학습이론을 적용하여 심리적 요인인 지각된 차별감과 우울, 불안 등을 선정하고, 사회환경적 요인인 주류 광고 노출, 음주에 대한 접근성을 선정하여 이러한 요인들이 재한 몽골 유학생들의 음주문제에 미치는 영향관계를 밝히고자 한다. 본 연구모형의 구체적 내용은 [그림 3- 1]과 같다.

3.2 연구대상

국내에 거주하며 어학원이나 대학교, 또는 대학원에 다니고 있는 몽골 유학생이었다. 선행연구와 지도교수의 자문을 통해 설문 내용을 구성한 뒤 2022 년 1 월부터 두 달간 조사를 실시하였고 코로나 19 팬데믹 상황으로 인해 온라인 설문을 활용했다. 설문지는 구글폼을 이용하여 제작하고 시행하였다. 총 193 명의 몽골 유학생으로부터 설문 응답을 받았고 연구에 적합하지 않은 설문지를 제외한 총 185 명을 연구대상에 포함하였다.

[그림 3-1] 연구모형

3.3 측정도구

3.3.1 음주문제

본 연구에서는 몽골유학생의 음주 문제를 측정하기 위하여 1989 년 세계보건기구(World Health Organization)가 개발한 AUDIT(Alcohol Use Disorder Identification Test) 척도를 사용하였다. 본 척도는 알코올 의존에 관한 3 문항, 해로운 음주에 관한 3 문항, 위험한 음주에 대한 4 문항 총 10 문항으로 구성되어 있다. AUDIT 는 각 문항에 응답한 0 점부터 4 점까지의 값을 집계하여 1 번부터 10 번까지 점수가 측정되며, 전체 AUDIT 점수가 8 이상인 개인 보다 전문적인 진단 및 평가가 필요한 것으로 분류된다. [5]의 연구에서 측정도구의 Cronbach's α 값이 .78 이고 [59]의 연구에서 측정도구의 Cronbach's α 값이 .93 이었다. 본 연구에서의 내적 신뢰도는 Cronbach's α 값은 .86 으로 나타났다.

3.3.2 지각된 차별감

본 연구에서는중 몽골인 유학생이 지각한 차별감을 측정하기 위해 Williams 등 (1997, 1999)이 개발한 일상적인 지각된 차별감 척도(The Major and Everyday Discrimination Questions; MEDQ)를 몽골어로 번역하여 사용하였다. 이 척도는 매일 인지하는 차별감 빈도를 확인하는 것을 통해 민족과 인종적인 배경에 따라 불공평하게 대우를 인지하는 경험을 측정하고자 하는 것이다[80][71] 이는 총 9 문항으로 구성된 척도이며, 4 점 Likert 척도(1 점=전혀 그렇지 않다, 4 점=자주 그렇다)로 되어있으며 점수가 높을수록 지각한 차별감 경험이 높은 것을 의미한다. 문항의 예로는 '한국에서 나는 다른 사람들보다 무례한 취급을 당한 적이 있다', 와 '다른 사람들보다 존중받지 못한다는 느낌이다' 등이 있다. [66]등의 연구에서 신뢰도는 .87 이며, 중국인 대상으로 실시한 [13]의 연구에서 .83 이었고, 연구에서 측정도구의 Cronbach's α 값이 .85 으로 나타났다. 본 연구에서 내적일치도(Cronbach's α)는 .86 으로 나타났다.

3.3.3 우울

몽골유학생의 우울을 진단하기 위한 도구로는 PHQ-9(Patient Health Questionnaire-9)를 활용하였다. PHQ-9 는 간단하게 우울증을 선별하고, 우울증의 심각도를 평가하기 위한 목적으로 만들어진 자기 보고형 검사이다[72]. DSM-IV 의 주요우울장애의 진단기준에 해당하는 9 가지 항목으로 구성되어 있으며, 최근 2 주 동안 얼마나 이러한 문제를 자주 겪었는지를 알아보는 검사이다. 반응은 '전혀 없음', '며칠 동안', '1 주일 이상', '거의 매일'의 4 점 척도로 평가되며, 점수의 범위는 0~27 점으로, 5 점 이상이면 경미한 우울, 10 점 이상이면 경도의 우울, 15 점 이상이면 중등도의 우울, 20 점 이상은 고도의 우울로 평가하고 있다[23]. 본 연구에 사용된 한국어판 질문지는 [27]이 한국어판 우울증 선별도구의 표준화 연구에서 번역한 것을 사용하였다. [20]의 연구에서 측정도구의 Cronbach's α 값은 .886 이었다. 본 연구의 신뢰도(Cronbach's α)는 .90 으로 나타났다.

3.3.4 불안

GAD-7 은 범불안장애를 선별 및 진단하기 위해 개발된 도구로서, 불안 또는 걱정과 관련된 7 가지 문항에 대해 그 정도를 0 점(전혀 없었다)에서 3 점(거의 매일 괴로웠다)까지 4 점 likert 척도로 체크하도록 한 자가보고형 측정도구이다[67] 지난 2 주 동안 응답자가 느낀 불안 정도에 대한 답변으로 구성되었으며 각 질문에 0 점부터 3 점까지로 합산하여 총점을 구한다. 총점은 최소 0 점부터 최고 21 점으로 총점이 5 점 이상이면 경미한 불안, 10 점 이상이면 중도 불안, 15 점 이상은 매우 심한 중증도 불안으로 구분되었다[50]. 이 척도의 내적 신뢰도는 .890 으로 보고되었으며 [8][10], [20]의 연구에서 신뢰도(Cronbach's α)는 .881 이었다. 본 연구의 신뢰도(Cronbach's α)는 .91 으로 나타났다.

3.3.5 음주에 접근

음주에 대한 접근성을 평가하기 위해 사용한 척도는 총 6 문항으로 구성되었으며, 4 점 Likert 척도(1 점=전혀 그렇지 않다, 4 점=매우 그렇다)로 되어있으며 높은 점수가 접근성이 높은 것을 의미한다. 문항의 예로는 '술 파는 곳을 쉽게 찾을 수 있다', 와 '술 가격이 저렴한 편이다' 등이 있다. 본 연구에서 이 문항들의 내적일치도(Cronbach's α)는 .70 이었다

3.3.6 주류광고 노출

주류광고에 대한 노출은 노출빈도와 수용성, 맥주 이름에 대한 기억, 세 가지로 측정하였다. 먼저 주류광고에 대한 노출빈도(Frequency of Exposure to Alcohol Commercials)는 "평소에 TV 를 볼 때 술 광고를 얼마나 자주 봅니까?"(4 점 척도), "지난 한 달 동안 TV 를 볼 때 술 광고를 얼마나 자주 보았습니까?"(4 점 척도)의 2 문항으로 구성하였는데, 이는 [66]의 연구와 [70]에서 신뢰도를 검증받은 문항들이다. 이 연구에서 이 문항들의 내적일치도(Cronbach's α)는 .81 이었다.

주류광고 수용성(Media Receptivity)은 Pierce 등(1998)이 개발하고, [78]의 연구를 통해 검증된 척도를 활용하였다. 이 척도는 "지난 한 달간 TV 에서 본 주류광고의 주류상품은 무엇인가?", "가장 기억에 남는 TV 주류광고 상품은 무엇인가?"를 질문하는 2 문항으로 구성되어 있다. [78]의 연구는 이 문항들에 대한 응답을 이분변수(주류광고 이름을 작성하면 1, 알코올 이름이 아닌 다른 것을 쓰거나 비워두면 0 으로 코딩)로 처리하여 사용했고, 이 연구에서도 구조모형 검증을 위해 동일한 방식으로 사용하였다. 주류광고 수용성 척도의 내적일치도(Cronbach's α)는 .76 이었다.

3.4 자료 분석 방법

연구대상자의 인구사회학적 특성 및 주요변수의 평균과 표준 편차를 파악하기 위하여 빈도분석 및 기술통계 분석을 실시하였고, 대상자의 특성에 따른 주요 변수들의 차이를 살펴보기 위해 t-test, ANOVA(Sheffe)로, 주요 변수와 음주문제 간의 상관관계를 확인하기 위해 Pearson Correlation Coefficient 로 구하였으며, 음주문제에 영향을 미치는 요인을 검증하기 위해 다중회귀분석을 실시함과 동시에 다중공선성 문제를 검토하기 위해 VIF 와 Tolerance 값을 확인하였다.

4. 연구결과

4.1 인구사회학적 특성

본 연구대상자의 인구사회학적 특성을 살펴보면 <표 4-1>과 같다. 성별은 남자 30.3%(56 명) 여자는 69.7%(129 명)로, 연령대는 평균 연령의 경우 30.2 세이었고, 20 대 46.5%(88 명) 가장 높게 나타났다. 혼인상태는 기혼 54.6%(101 명), 종교는 종교 있음이 50.3%(93 명)로 가장 높게 나타났다. 유학 형태는 석사 57.8%(107 명)로 가장 많았으며 전공은 사회과학 31.9%(59 명)로 가장 높은 비율을 차지하였다. 거주기간은 5 년 이상인 유학생이 34.6%(64 명)로, TOPIK 한국어능력 점수는 중급 수준인 4 급 31.4%(58 명)로 가장 많았다. 주거형태는 가족 혹은 친척집 50.8%(94 명)로 많았으며 아르바이트 경우는 하고 있다 76.8%(142 명)로 과반수를 넘는 비중을 차지하였다. 경제적 상황은 중간이다 68.6%(127 명)로 가장 많은 분포를 보였다.

[표 4-1] 인구사회학적 특성(N=185)

구분	빈도	비율(%)	구분	빈도	비율(%)		
성별	남자	56	30.3	1 년 이하	10	5.4	
	여자	129	69.7	1.1-2 년	11	5.9	
연령대	M=30.2 세			거주기간	2.1-3 년	29	15.7
					3.1-4 년	30	16.2
혼인상태	20 대	88	47.6	4.1-5 년	41	22.2	
	30 대	82	44.3	5 년 이상	64	34.6	
	40 대 이상	15	8.1	없음	18	9.7	
혼인상태	미혼	84	45.4	한국어능력	3 급	24	13
	기혼	101	54.6		4 급	58	31.4
종교	있음	93	50.3		5 급	44	23.8
	없음	92	49.7	6 급	41	22.2	
유학형태	어학연수	9	4.9	주거형태	기숙사	7	3.8
	교환학생	2	1.1		혼자(자취/하숙)	41	22.2
	학사	31	16.8		동료와 함께	36	19.5
	석사	107	57.8	가족 혹은 친척집	94	50.8	
	박사	33	17.8	기타	7	3.8	
				아르바이트	하고 있다	142	76.8
					안하고 있다.	43	23.2

	석사, 박사 통합	3	1.6		매우 어렵다	2	1.1
전공	인문	41	22.2		약간 어렵다	43	23.2
	사회과학	59	31.9	경제적 상황	중간이다	127	68.6
	자연 및 공학	33	17.8		풍족한 편이다	9	4.9
	에체능	7	3.8				
	기타	45	24.3		매우 풍족하다	4	2.2

4.2 주요 변수들에 대한 기술통계

연구 대상자의 음주문제에 영향을 미치는 변수들의 특성을 파악하기 위해 기술분석을 실시하였으며 결과는 지각된 차별감의 최소값은 9 점, 최대값은 35 점이었으며, 평균은 16.2 점(표준편차 5.64)으로 나타났다. 우울(PHQ-9)의 최소값은 0 점, 최대값은 27 점이었으며, 평균은 7.12 점(표준편차 5.62)으로 나타났으며 경미한 우울 43.8%, 경도의 우울 11.9%, 중등도의 우울 5.9%, 고도의 우울 학생은 4.3%로 나타났다. 불안(GAD-7)의 최소값은 0 점, 최대값은 21 점이었으며, 평균은 6.30 점(표준편차 4.82)으로 나타났으며, 이 중 경미한 불안 43.8%, 경도의 정상 39.5%, 매우 심한 불안 8.6%, 중도 불안 8.1%로 나타났다. 음주에 접근성 최소값은 6 점, 최대값은 24 점이었으며, 평균은 21.80 점(표준편차 3.24)으로 나타났다. 주류광고 노출의 최소값은 0 점, 최대값은 9 점이었으며, 평균은 4.8 점(표준편차 2.72)으로 나타났다. 음주문제(AUDIT) 최소값은 0 점, 최대값은 23 점이었으며, 평균은 5.92 점(표준편차 5.35)으로 나타났으며 사회적음주 74.6%, 고위험음주 18.9%, 알코올남용 2.2%, 알코올의존 4.3%로 나타났다.

4.3 인구사회학적 특성에 따른 주요 변수 분석

인구사회학적 특성에 따른 지각된 차별감, 우울(PHQ-9), 불안(GAD-7), 음주에 접근성, 주류광고 노출, 음주문제(AUDIT)의 분석 결과는 다음과 같다.

첫째, 지각된 차별감은 성별, 연령, 혼인상태, 유학 형태, 아르바이트 등에서 통계적으로 유의한 평균 차이가 있는 것으로 나타났다. 성별에서는 여성보다 남성이, 연령 경우 20 대 지각된 차별감이 높은 것으로 나타났다. 혼인상태도 미혼, 유학 형태는 어학연수, 학사가 각각, 아르바이트는 하는 경우 지각된 차별감 평균이 높은 것으로 확인되었다.

둘째, 우울(PHQ-9)은 연령대, 혼인상태, 유학 형태에 따라 통계적으로 유의한 평균 차이가 있는 것으로 나타났다. 먼저 연령의 경우 40 대가 가장 높은 것으로 나타났다. 혼인상태는 $p < .01$ 수준에서 유의한 차이를 보였으나, 기혼보다 미혼이 우울 수준이 더 높은 것으로 나타났다. 유학 형태는 $p < .05$ 수준에서 유의한 차이를 보였다. 학사일수록 우울정도가 높은 경향이 관찰되었다.

셋째, 불안은 연령대, 혼인상태, 경제적 상황 따라 집단 간 유의한 차이가 있는 것으로 관찰되었다. 연령대는 $p < .01$ 수준에서 유의한 차이를 있는 것으로 나타났으며, 30 대는 40 대보다 상대적으로 불안

정도가 낮은 것으로 나타났다. 혼인상태는 미혼이 기혼보다 불안 정도가 높은 것으로 나타났다. 경제적 상황은 $p < .01$ 수준에서 유의한 차이를 보였으며, 현재 경제 상황이 매우 어렵다고 답한 학생들의 불안 수준이 1.79로 가장 높은 것으로 나타났다.

넷째, 접근성은, 성별, 거주기간 따라 집단 간 유의한 차이가 나타났다. 성별은 $p < .05$ 수준에서 유의한 차이를 보였다. 남자보다 여성은 거주기간이 2년에서 3년까지 높은 접근성 경향이 관찰되었다.

다섯번째, 주류광고는 유의수준 .05 기준에서 봤을 때 유의하지 않게 나타났다.

여섯번째, 음주문제는, 성별, 연령대, 유학형태, 전공, 거주기간, 한국어 능력 점수 TOPIK 따라 집단 간 유의한 차이가 나타났다. 성별은 $p < .001$ 수준에서 유의한 차이를 보였으며, 여성보다 남성이 음주 수준이 높은 것으로 나타났다. 연령대, 유학 형태는 $p < .05$ 수준에서 유의한 차이를 보였으며, 연령대는 20대일수록 유학 형태는 여학연수일수록 음주문제가 높은 것으로 나타났다. 전공은 $p < .01$ 수준에서 유의한 차이를 보였으나 자연 및 공학의 경우 가장 높은 음주 수준 또한 높은 것으로 나타났다. 거주기간은 $p < .05$ 수준에서 유의한 차이를 보였는데 특히 3년-4년 거주한 학생은 1년미만 거주한 학생보다 0.5배 높은 점수를 보여준다. 한국어 능력 점수 TOPIK은 $p < .01$ 수준에서 유의한 차이를 보였으며 TOPIK 4급이라고 답한 학생들의 음주문제가 .77로 가장 높게 관찰되었다.

4.4 주요 변수간의 상관관계 및 다중 공선성 검증

제한몽골인 유학생 음주문제에 영향을 미치는 요인들을 파악하기에 앞서 주요 변수들 간의 상관관계 분석을 실시하였고 결과는 [표 4-2]과 같다.

본 연구의 종속변수인 음주문제는 성별($r = .478$), 지각된 차별감($r = .313$), 불안($r = .158$), 접근성($r = .178$)과 통계적으로 유의한 정적 상관이 있는 것으로 나타났다. 반면, 연령($r = -.182$) 통계적으로 유의한 부적 상관이 관찰되었다. 즉 나이가 낮을수록, 남자일수록, 지각된 차별감이 높을수록, 불안이 높을수록, 음주에 대한 접근성이 많을수록 음주문제가 높아지는 것으로 해석할 수 있다. 반면 인구사회학적 특성 중 혼인상태, 종교는 음주문제와 통계적으로 유의한 상관관계는 관찰되지 않았다.

이상의 결과를 종합하면, 음주문제와 상관관계가 있는 변수는 연령, 성별, 지각된 차별감, 불안, 접근성 등으로 확인되었다.

[4]에 따르면, 다중공선성은 세 개 이상의 독립변수 간 강한 선형관계를 뜻하는 것으로, 독립변수들 간 강한 선형관계가 존재하면 상관계수의 통상적인 해석은 심각한 문제를 야기한다고 주장하였다. 즉, 다중공선성의 문제가 심각하면 다른 독립변수를 통제된 상태에서 특정 독립변수가 종속변수에 대해 행사하는 영향력을 측정하는 것은 불가능하다. 다중공선성을 판단하기 위해서는 상관관계계수의 크기를 확인하거나 허용값인 공차한계(Tolerance) 혹은 분산팽창요인(VIF: Variance Inflation Factor)의 크기를 확인할 수 있다. 본 연구에서 제시한 변수 산의 다중공선성을 확인한 결과 분산 팽창계수(VIF)는 1.088~2.551, 공차한계(Tolerance limit)는 .392~.959로 분포된 것으로 확인되었다. 분산 팽창계수가 10보다 작고, 공차한계가 .10보다 높아 다중공선성의 문제는 없는 것으로 판단하였다.

[표 4-2] 주요 변수의 상관관계

	연령	성별	혼인상태	종교	음주문제	지각된 차별감	우울	불안	접근성	주류광고 노출
연령	1									
성별	-.240**	1								
혼인상태	-.426**	.203**	1							
종교	.200**	-.074	-.113	1						
음주문제	-.182*	.478**	.117	-.013	1					
지각된 차별감	-.233**	.219**	.209**	.005	.313**	1				
우울	-.145*	-.128	.242**	-.092	.065	.472**	1			
불안	-.098	-.106	.162*	-.121	.158*	.425**	.743**	1		
접근성	-.050	.148*	.011	.079	.178*	.164*	.069	.068	1	
주류광고 노출	.029	-.012	-.053	.094	.111	.149*	.111	.157*	.212**	1

4.5 음주문제에 영향을 미치는 요인

다중회귀분석을 실시하기 위해 인구사회학적 특성 중 응답자의 성별, 연령, 혼인상태, 종교 등을 통제변수로 투입하여, 음주문제를 종속변수로 설정한 후 심리적 요인(지각된 차별감, 우울, 불안) 및 사회적 요인(음주에 대한 접근성, 주류광고 노출)과의 영향 관계를 살펴보았다. 회귀 모형을 총 3 개로 구성하였으며, 모형 1 은 인구사회학적 특성과 음주문제에 대한 영향을 설명하는 모형이다. 반면 모형 2 는 인구사회학적 특성을 통제된 상황에서 심리적 요인의 하위구성요인인 지각된 차별감, 우울, 불안이 종속변수인 음주문제를 설명하는 모형이고, 모형 3 은 모형 2 에 사회적 요인의 음주에 대한 접근성, 주류광고 노출 등 요인을 추가했을 때 음주문제를 설명하는 모형으로 설정하였다. 분석결과는 [표 4-3]과 같다.

먼저 통제변수인 인구사회학적 특성으로 성별, 연령, 혼인상태, 종교를 투입한 결과 회귀 모형 1 은 통계적으로 유의하게 나타났으며 ($F=13.766$ $p<.001$), 음주문제에 대한 설명력은 21.7%(수정된 $R^2 =.217$)였다. 인구사회학적 특성 중에서는 성별은 음주문제에 유의한 영향을 보이는 것으로 나타났다($\beta=.462$, $p<.001$). 남성이 여성보다 음주문제에 상대적으로 높은 영향을 미쳤다.

모형 2 에서는 심리적 요인으로 지각된 차별감, 우울, 불안을 투입하였는데 통계적으로 유의했고 ($F=10.846$ $P<.001$), 음주문제에 대한 설명력은 27.3%($R^2 =.273$)로 모형 1 에 비해 5.6%의 유의한 증가를 보였다. 회귀계수의 유의성 검증 결과, 성별($\beta=.446$, $P<.001$), 지각된 차별감($\beta=.172$, $P<.05$), 불안($\beta=.232$,

P<.05)은 음주문제에 정(+)의 영향을 미치는 것으로 확인되었다. 즉 남자일수록, 지각된 차별감, 불안이 높아질수록 음주문제도 높아지는 것으로 평가되었다. 표준화 계수의 크기를 비교하면 성별($\beta=.446$, $P<.001$), 불안($\beta=.232$, $P<.05$), 지각된 차별감($\beta=.172$, $P<.05$) 순으로 음주문제에 영향을 미치는 것으로 검증되었다.

모형 3에서는 사회적 요인을 포함하였는데, 이 모형은 통계적으로 유의했고($F=8.666$ $P<.001$), 모형의 설명력은 27.3%($R^2 =.273$)였다. 회귀계수의 유의성 검증 결과 성별($\beta=.436$, $P<.001$), 지각된 차별감($\beta=.158$, $P<.05$), 불안($\beta=.221$, $P<.05$)이 음주문제에 유의한 영향을 미치는 것으로 나타났고, 사회적 요인은 유의한 영향을 미치지 않았다.

이상의 결과를 요약하면, 남자일수록, 지각된 차별감이 높을수록, 불안이 높을수록 음주문제가 유의미하게 높아지는 것을 알 수 있다.

[표 4-3] 음주문제에 미치는 영향

요인	모형 1			모형 2			모형 3			
	B	β	t	B	β	t	B	β	t	
성별	4.125	.462	6.835***	3.975	.446	6.400***	3.892	.436	6.210***	
인구사회학적특성	연령	-.525	-.081	-1.094	-.346	-.053	-.738	-.341	-.053	-.729
	혼인상태	-.06	-.007	-.101	-.282	-.034	-.476	-.218	-.027	-.368
	종교	.299	.036	.547	.345	.042	.647	.251	.031	.467
심리적 요인	지각된차별감			.125	.172	2.226*	.115	.158	2.038*	
	우울			-.168	-.127	-1.269	-.168	-.128	-1.272	
	불안			.418	.232	2.434*	.399	.221	2.310*	
사회 환경적 요인접근성							.084	.056	.846	
	주류광고 노출						.096	.064	.974	
F	13.766***			10.846***			8.666***			
R ²	.234			.300			.308			
Adjusted R ²	.217			.273			.273			

4. 논의 및 결론

본 연구는 재한 몽골인 유학생의 음주실태와 음주문제에 영향을 미치는 요인을 알아봤다. 결과요약과 이에 대한 논의는 다음과 같다. 첫째, 몽골인 유학생의 91.3% 음주를 하는 것으로 나타났다. 몽골인 유학생을 대상으로 한 음주행동에 관한 선행연구는 국내에거 아직 없어 연구결과를 정확히 기존

성행연구결과와 비교할 수 없었지만 대체적으로 한국과 중국인 대학생을 대상으로 한 연구결과와 비교해 볼 때 음주자 비율은 유사한 결과를 보여주었다[46] [51] [33]. 몽골인 유학생의 음주자 비율인 높게 나타났으며 이는 음주문제를 유발시키는 요인들을 갖고 있는 가능성을 또한 생각해 볼 수 있다. 성별 경우 남성이 여성보다 음주 수준이 상당히 높았으며 또한 한국어 실력이 유창하고 거주기간이 상대적으로 길수록 음주문제가 높아질 수 있다는 연구결과를 도출하였으며 이는 외국인 근로자 대상으로 한 연구와 유사한 결과를 보여준다[54]. 이러한 결과는 남학생을 대상으로 하는 치료나 예방적 개입이 있어야 하는 필요성을 시사해준다. 또한 몽골인 유학생은 대부분이 친구와 함께 술을 마시는 것으로 나타났는데, 한국과 중국인 대상으로 한 연구와 유사한 결과를 보여주었다([33][18]. 이러한 결과는 몽골인 유학생의 음주문제 예방프로그램을 계획함에 있어 올바른 대학음주문화 창출과 술의 대체물로서 쉽게 접근할 수 있는 놀이나 여가 활동의 개발 등이 포함시켜야 함을 의미한다.

둘째, 지각된 차별감은 연구대상자의 지각된 차별감에 관련된 증상을 평가하는 측정방법인 MEDQ(The Major and Everyday Discrimination Questions)를 활용하여 측정하였으며, 이러한 지각된 차별감과 음주문제의 인과관계를 검토한 결과 서로 통계적으로 유의한 영향 관계가 있는 것으로 확인되었다. 즉, 다중회귀분석 결과 모형 2, 모형 3 에서 지각된 차별감이 음주문제에 통계적으로 유의한 영향을 미치는 것으로 나타났으며, 이는 몽골인 유학생들의 지각된 차별감이 높을수록 음주문제 또한 높아지는 것을 의미한다. 이 연구결과는 지각된 차별감은 음주문제에 영향을 미친다는 [5][59]의 연구결과를 지지해 주고 있다. 선행연구들을 살펴보면 중국, 베트남, 몽골 대상으로 한 연구 결과에서 공통적으로 지각된 차별감 수준이 높은 것으로 나타났다. 또한 선행연구들에 따르면, 지각된 차별경험은 유학생들에 전반적으로 부정적인 영향을 미치며, 이는 심리적인 어려움 까지 영향을 미치는 것으로 보고되고 있다[12][52]. 예를 들어, 지각된 차별감이 높은 재한 중국인 유학생일수록 학업성취 수준이 낮은 것으로 나타났고[25][73], 사회적지지[7] 정신건강[39], 부정적상관이 있는 것으로 나타났다. 지각된 차별감은 우울을 높이고, 음주습관에 부정적 영향을 미친다고 한 결과[19]등을 볼 때 재한 외국인 유학생의 지각된 차별감이 이루어지지 않은 채 지낼 경우 이들의 행동과 한국 생활의 전반에 걸쳐 부정적인 영향을 줄 수 있음을 알 수 있다. 지각된 차별감에 대처하고 잘 관리하여 이를 감소시킬 수 있는 접근 이루어져야 함을 볼 수 있다.

우울은 (PHQ-9)를 사용하여 연구대상자의 지난 2 주 동안의 우울과 관련된 증상을 평가한 자료를 기반으로 음주문제의 영향 관계를 검토하였다. 그러나 다중회귀분석 결과 이들 요인은 통계적으로 유의한 영향력이 없는 것으로 확인되었으며, 이러한 연구결과는 선행연구에서 제시한 [31] 연구결과와 일치한다. 기존 선행연구들에 의하면 우울은 정신건강에 다양한 측면에서 영향을 주는 광범위한 개념이다. 그러나 본 연구에서는 표준화되지 않은 단일 문항으로만 질문하여 유학생들의 우울을 다각도로 평가하지 못한 한계를 반영하는 것으로 추측된다.

불안 (GAD-7)을 사용하여 연구대상자의 지난 2 주 동안의 불안의 관련된 증상을 평가한 자료를 기반으로 음주문제와의 영향관계를 검토하였다. 실증분석결과 불안은 음주문제에 통계적으로 유의한 영향을 미치는 것으로 확인되었다. 이러한 연구결과는 불안 수준이 높을수록 음주문제가 높아진다는 선행연구들의 결과와 맥을 같이 하고 있다[29] 따라서 불안을 감소시키고 해결하는 노력이

음주문제로부터 벗어나고 나아가 한국 유학생들을 잘 마칠 수 있는 가능성이 높이는 결과로 해석된다. 따라서 음주문제의 감소를 위해 몽골인 유학생의 지각된차별감을 감소시키는 노력들도 중요하지만 이와 더불어 음주문제의, 불안의 영향의 여파가 강할 수 있음을 볼 때 지각된 차별감과 불안에 대한 개입과 적절한 조치가 함께 이루어져야 하겠다. 따라서 이상의 연구결과를 종합해 보면, 우울은 음주문제에 유의한 영향을 미치지 않은 반면 몽골인 유학생들의 지각된 차별감과 불안 수준이 높을수록 음주문제는 증가하는 것을 통계적으로 확인할 수 있었다.

셋째, 사회환경적 요인으로 음주에 대한 접근성과 주류광고 노출이 음주문제에 미치는 영향관계에 대한 분석이었다. 음주에 대한 접근성이 음주문제에 미치는 영향을 확인하기 위해 회귀분석을 실시하였다. 다중회귀분석 결과 음주문제에 대한 접근성이 음주문제에 미치는 영향력은 통계적으로 유의하지 않은 것으로 확인되었다.

한편 주류광고의 노출을 노출빈도와 수용성, 맥주 이름에 대한 기억 등 세 가지로 질문하여 조사된 자료를 통해 실증분석을 실시하였다. 그러나 다중회귀분석 결과에서 이들 요인은 유의한 영향력이 없는 것으로 관찰되었다. 즉, 몽골인 유학생의 평소에 일상적으로 지각하는 차별감 수준과 불안 수준이 높아지면 그에 따라 음주문제 정도가 심화되지만 이러한 상황에서 사회환경적 요인인 음주에 대한 접근성 및 주류광고 노출은 음주문제 영향을 미치지 않은 것을 알 수 있다. 이는 몽골인 유학생들의 음주문제는 사회환경적 요인보다 지각된 차별감과 불안 같은 심리적 요인으로부터 영향을 받아 생길 수 있는 문제임을 보여준다. 즉, 차별감과 불안 수준이 높아질수록 음주문제 정도가 높아진다는 것을 알려주는 결과이다.

이상과 같은 결과와 논의를 통해 본 연구의 결론 및 제언은 다음과 같다.

첫째, 몽골 유학생들의 음주문제는 인구통계학적 특성 즉, 성별에 따른 차이가 있는 것으로 나타났다. 남자 조사대상자 중 51.8%가 위험음주군에 해당되는 것으로 나타나 음주문제가 남성에게 집중되어 있음을 보여주었다. 또한 한국어 실력이 유창하고 거주기간이 상대적으로 길수록 음주문제가 높아질 수 있다는 연구결과를 도출하였으며, 이는 몽골 유학생들의 경우 한국의 음주문화에 그만큼 쉽게 동화될 수 있는 요인으로 작용한다는 것을 예측할 수 있다. 따라서 학교 측 외국인 유학생 관리자 등은 언어의 유창성과 긴 거주기간이 오히려 음주문제 유발 요인으로 작용할 수 있다는 점에 주목하여 이에 따른 음주문제를 예방할 수 있는 실천적 방법을 구사해 볼 필요가 있을 것으로 생각된다.

둘째, 연구결과에 따르면 몽골인 유학생들이 지각하는 차별감은 음주문제에 통계적으로 유의한 영향을 끼치는 것으로 나타났다. 조사대상자인 몽골인 유학생이 특히나 외국 사람이라는 이유로 차별을 경험한다는 이러한 경험은 유학생들에게 심각한 음주문제를 야기시킬 수 있는 충분한 가능성이 있다는 것을 예측해 볼 수 있다. 따라서 이러한 차별감을 몽골 유학생뿐만 아니라 한국에서 거주하는 모든 외국인들이 쉽게 겪지 못하도록 학교측 뿐만 아니라 국가 측면에서 관심을 가지고 차별없는 글로벌 사회 및 시대를 만들어 갈 수 있도록 노력하여 단계적 실천방법 및 방안을 제시하여 수행할 필요가 있다.

또한 불안과 음주문제는 통계적으로 유의한 정적 관계에 있는 것으로 발견되었다. 즉, 몽골인 유학생들의 불안은 음주문제를 일으킬 수 있는 위험인자가 될 수 있음을 확인하였다. 이러한 결과는 높은 우울이나 불안은 타국생활을 어렵게 경험하면서 이는 개인에게 삶의 위기를 초래한다고 주장하는

연구[82]결과와 맥을 같이 하고 있으며, 몽골인 유학생의 경우도 높은 불안 수준은 한국 사회생활의 부적응을 비롯한 음주문제까지 가져올 수 있음을 보여주고 있다. 따라서 유학생들의 불안을 감소시키기 위해서 불안 같은 정신건강 상태에 관심을 기울여 더욱 잘 이해하려는 노력이 필요하며, 관련 기관 즉, 전문 기관 등을 통해 유학생들의 불안 특성 및 불안에 영향을 미치는 요인들을 파악하여 이를 감소시키는데 필요한 정책 및 실천방안을 모색되어야 할 것이다. 마지막으로, 본 연구에서 활용된 표준화 검사 외에도 몽골인 유학생들의 문화적 배경 및 이질성, 차별 인지의 차이 등을 확인할 수 있는 검사를 활용해 정신건강 프로그램을 활성화할 수 있는 통합적이고 체계적인 지원 전략을 강구할 수 있는 심도 있는 지속적인 연구가 진행되어야 할 것이다.

본 연구는 몽골인 유학생의 지각된 차별감, 불안이 음주문제를 유발시킬 수 있다는 결과를 제시하였으며 본 연구결과를 토대로 몽골인 유학생의 음주문제 예방을 위한 개인의 심리적, 행동문제와 문화적 맥락과 특성을 고려한 프로그램의 시행과 유학생을 위한 정신건강을 위한 교육정책 지원의 기초자료를 제공하였다는 점이다.

제한점으로는 연구의 응답자들은 남자 56 명, 여자 129 명으로 구성되어 있어서 성별에 따라 변인들 간의 차이를 보기에는 한계가 있을 수 있기 때문에 성별에 따른 연구결과를 일반화하기에는 무리가 있을 수 있다. 국내에서 몽골 유학생을 대상으로 음주문제를 연구한 선행연구가 부족하여 연구결과의 일관성을 비교할 수 없는 제한점이 있으므로 앞으로 후속 연구가 많이 진행될 것을 기대한다.

참고문헌

- [1] 강바트 소가르수렘 (2021). "한국내 몽골 유학생들의 자살생각에 영향을 미치는 요인." 국내석사학위논문 공주대학교 일반대학원, 충청남도.
- [2] 교육부 2021년 국내 고등교육기관 내 외국인 유학생통계.
- [3] 김광기 (2008). "음주폐해 예방과 감소를 위한 국제적 동향과 시사점", 『보건과 사회학』, 24: 103-119.
- [4] 김두섭, 강남준 (2000). 회귀분석 기초와 응용.나남출판
- [5] 김민경, 김경숙 (2014). 중국유학생의 문화적응스트레스, 우울이 음주문제와 사회부적응에 미치는 영향 - 자아탄력성의 조절효과를 중심으로. 아동복지연구 12.2 (2014): 23-41.
- [6] 김설화 (2016). "중국인 유학생이 지각한 차별감과 전문적 도움추구 태도의 관계." 국내석사학위논문 연세대학교 대학원, 서울
- [7] 김설화. (2016). 중국인 유학생이 지각한 차별감과 전문적 도움추구 태도의 관계: 자존감으로 조절된 외집단에 대한 태도의 매개효과 검증. 석사학위논문, 연세대학교
- [8] 김신향·정수연·박기호·제갈은주·이승환·최윤영·이원예·최기홍. (2016). 한국형불안 선별도구 개발 - 현행 불안평가 도구 개관 및 예비문항 개발. 한국심리학회, 35(3), 630-644.
- [9] 김연희, 이교일 (2021). 유학생의 차별 경험과 정신건강 간의 관계에서 문화적응 스트레스의 매개효과 검증 연구 -대구·경북지역의 베트남 유학생과 중국 유학생의 비교. 디아스포라 연구 15(1), 2021.06, 141-181 (41 pages).
- [10] 김용·박종일·박태원·정상근·양종철. (2017). "범불안장애 환자의 스트레스 대처방식과 신체증상 지각에 대한 인지적 특성." 『대한불안학회지』 제13권2호: 100-107.
- [11] 김용복 (2017). 청소년의 주류광고 노출채널과 정도에 따른 음주양상과의 관련성. 연세대학교 보건대학원, 석사학위논문.
- [12] 김해연, 신리나, 황하성.(2019). 중국인 유학생의 차별경험이 유학생생활 만족도에 미치는 영향. 사회과학연구, 26(1), 81-96.
- [13] 김현숙. (2019). "재한 중국인 유학생의 지각된 차별감이 전문적 도움추구 태도에 미치는

- 영향." 국내석사학위논문 명지대학교 사회교육대학원.
- [14] 바트체첵.(2016). "몽골 학부모의 교육열과 한국 유학중인 학생들의 학업활동." 국내석사학위논문 강원대학교, 강원도.
- [15] 박가영, 박여진, 나세연, 이희중. (2021) 주류광고 노출이 음주문제수준 미치는 영향:긍정적 음주기대, 음주의 사회적 가치의 이중매개효과. 알코올과 건강행동연구 : 제22권 제2호(2021. 12) pp. 17-26.
- [16] 박가영, 이희중. (2021). 주류광고, 주류 판촉 마케팅이 성인 음주폐해에 미치는 영향: 음주동기와 음주수준의 이중매개효과. 한국콘텐츠학회 논문지, 21(8), 559-570.
- [17] 박정현, 김상훈, 김정호, 김남철, 윤희준, 김승곤 (2018). "여자대학생들의 문제음주와 우울증상과의 관계 : 삶의 만족도와 행복도의 조절효과." 우울조울병 16.2 (2018): 96-102.
- [18] 박종순. (2000). 대학생 문제음주에 영향을 미치는 요인에 관한 연구. 고려대학교 대학원 석사학위논문.
- [19] 박지선, 천지은 (2017). "중국인 유학생의 지각된 차별감과 우울, 음주습관 간의 관련성 연구." 社會科學研究 33.4 (2017): 97-120.
- [20] 박효은,정난희, 조항. (2021) "코로나19 상황에서의 대학생의 불안과 우울에 대한 조사연구." 연구방법논총 6.3 (2021): 255-278.
- [21] 빌렉온다르히. (2021). "몽골유학생이 지각하는 한국의 대학서비스품질과 대학적응이 학교만족도에 미치는 영향." 국내석사학위논문 대구대학교 대학원, 경상북도.
- [22] 소아. (2014). "전문적 도움 추구 태도, 심리적 불편감, 상담에 대한 지식 및 한국인 상담사에 대한 신뢰가 중국인 유학생의 전문적 도움 추구 행동에 미치는 영향." 국내석사학위논문 중앙대학교 대학원, 서울
- [23] 송대기·신상수·이소희·김석주·전진용. (2016). "북한이탈주민의 심리적 도움에 대한 낙인감과 우울감과의 연관성." 『신경정신의학』 제55권 3호: 194-201.
- [24] 신성자. (2014). "재한 몽골 노동자들의 사회적 고립감과 문제음주가 결혼불안정성에 미치는 영향." 사회과학연구 25.1 (2014): 375-402.
- [25] 신이린. (2014). 재한외국인 유학생의 언어능력과 지각된 차별감이 대학생활 적응에 미치는 영향:문화적응 스트레스의 매개효과. 석사학위논문, 숙명여자대학교
- [26] 심환희, 김경미. (2017). 보건계열 대학생의 음주문제에 영향을 미치는 요인. 예술인문사회 융합 멀티미디어 논문지, 7(11), 659-669.
- [27] 안재용·서은란·임경희·신재현·김정범. (2013). 한국어판 우울증 선별도구(Patient Health Questionnaire-9, PHQ-9)의 표준화 연구. 대한생물치료정신의학회, 19(1), 47-56.
- [28] 양승애, 서경현 (2018). "대학생의 특성불안과 스트레스 반응, 알코올의 긴장완화 기대 및 문제음주 간의 관계." 청소년학연구 25.4 (2018): 105-123.
- [29] 양승희, 윤지원. (2015). "대학생의 우울, 불안, 금주 자기효능감이 음주문제에 미치는 영향." 한국콘텐츠학회논문지 15.12 (2015): 304-313.
- [30] 옹흐바타르 옹흐별.(2017). "몽골유학생의 한국대학만족에 관한 연구." 국내석사학위논문 경남과학기술대학교, 경상남도.
- [31] 유채영, 김혜미. (2010). "대학생의 스트레스와 문제음주 관계 탐색에 관한 연구." 사회과학연구 21.4 (2010): 137-163.
- [32] 유채영, 이주경. (2016). 대학생 문제음주의 심리사회적 영향요인에 관한 연구: 보호요인의 조절효과를 중심으로. 사회과학연구, 27(4), 93-121.
- [33] 유학. (2013). "중국인 유학생의 문제음주행동과 영향요인에 관한 연구." 국내석사학위논문 중앙대학교 대학원, 서울.
- [34] 윤난희. (2019). "도시지역 중학생의 알코올 접근성과 음주 경험". 알코올과 건강행동연구 20.2 (2019): 31-39.

- [35] 윤난희. (2019). 청소년 알코올 접근성과 대책. 알코올과 건강행동학회 춘계학술대회, 55-64.
- [36] 이기일. (2010). 대학교의 조직.환경적 특성이 대학생의 음주행동과 음주문제에 미치는 영향. 인제대학교 대학원 보건학 박사학위논문.
- [37] 이승미, 박수라, 최조용. (2021). “남아시아 유학생의 지각된 차별감이 삶의 질에 미치는 영향: 우울의 매개효과” *교육치료연구* 13.1 (2021): 21-39
- [38] 이안나, 임성문. (2015). 재캐나다 한국인 대학생의 지각된 차별감과 우울의 관계. 충북대학교. 한국심리학회지: 문화 및 사회문제 *Korean Journal of Culture and Social Issues*. 2015, Vol. 21, No. 3, 511~534.
- [40] 이영복, 박종규 (2015). 대학생의 음주동기와 대학생활 적응이 문제음주에 미치는 영향: 역기능적 신념을 매개로. *인지행동치료*, 15(2), 359-376.
- [41] 이은숙, 봉은주. (2014). "부모의 문제음주가 대학생 자녀의 문제음주에 미치는 영향." *한국간호교육학회지* 20.3 (2014): 392-401.
- [42] 이재경. (2015). "고위험음주율에 영향을 미치는 지역의 사회환경요인." *한국사회복지학* 67.1 (2015): 165-187.
- [43] 이재경, 정슬기, 김진옥.(2011). “주류광고 지출비용을 중심으로 한 국내 미디어 주류광고 분석”, 『한국알코올과학회지』, 12(2): 73-91.
- [44] 이재경, 정슬기. (2016). 주류판매점의 지역적 분포와 음주교통범죄간의 관계. *알코올과 건강행동연구*, 17(2), 1-13.
- [45] 이재모. (2008). 국내 외국인 유학생의 적응 실태 연구. 석사학위논문, 이화여자대학교 사회복지 대학원.
- [46] 이정림, 김형태, 김선영, 윤미은, 천성수. (2015). "대학생의 사회심리적 스트레스, 음주효과기대, 음주자제이유가 문제음주에 미치는 영향." *한국학교지역보건교육학회지* 16.1 (2015): 83-92.
- [47] 전재희, 김진희, 황선아.(2017) "대학생의 인간관계 유형과 음주태도 및 문제음주와의 관계." *예술인문사회융합 멀티미디어 논문지* 7.12 (2017): 545-556.
- [48] 정슬기.(2005).“한국음주문화에 대한 인식과 개인의 음주태도가 알코올소비량과 위험음주에 미치는 영향”, 『2005년 한국알코올과학회 춘계학술대회』
- [49] 조성경, 최연실.(2014). 남·녀 대학생의 우울과 불안에 미치는 스트레스와 대처방식의 영향. *한국가족치료학회지*, 22(1), 53-74.
- [61] Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What is agency?. *American Journal of Sociology*, 103, 962-1023.
- [62] Gao, W., Ping, S., & Liu, X. (2020). Gender differences in depression, anxiety, and stress among college students: a longitudinal study from China. *Journal of affective disorders*, 263, 292-300.
- [63] Heeb JL, Gmel G, Zurbrugg C, et al., Changes in alcohol consumption following a reduction in the price of spirits: A natural experiment in Switzerland. *Addiction*, 2003, 98:1433-1446.
- [64] Higuchi, S., Nakamura, I., & Shibasaki, Y. (2019). Prevalence of problem drinking in patients with depression and association between depression severity and problem drinking: a cross-sectional survey. *Clinical Neuro psychopharmacology and Therapeutics*, 10, 1-9.
- [65] Holder, H. D. (1998). *Alcohol and the Community: A System Approach to Prevention*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- [66] Kandula, R., Kersey, M., & Lurie, N. (2004). Assuring the health of immigrants: What the leading health indicators tell us. *Annual Review of Public Health*, 25, 357-376
- [67] Kessler, R. C., Mickelson, K. D., & Williams, D. R. (1999). The prevalence, distribution, and mental health correlates of perceived discrimination in the United States. *Journal of Health and Social Behavior*, 40(3), 208-230.
- [68] Lopez-Gonzales, L., Aravena, V., & Hummer, R. (2005). Immigrant acculturation, gender and health behavior: A research note. *Social Forces*, 84(1), 577-589
- [69] Lorant, V., Nicaise, P., Soto, V. E., & d'Hoore, W. (2013). Alcohol drinking among college students: college responsibility for personal troubles. *BMC public health*, 13(1), 615.
- [70] Lowe, S. R., Tineo, P., & Young, M. N. (2019). Perceived discrimination and major depression and generalized anxiety symptoms: In Muslim American college students. *Journal of religion and health*, 58(4),

1136-1145.

- [71] MBS뉴스, (2021), https://imnews.imbc.com/replay/2021/nwdesk/article/6320007_34936.html
- [72] Mossakowski, K. N. (2003). Coping with perceived discrimination: Does ethnic identity protect mental health? *Journal of Health and Social Behavior*, 44(3), 318-331.
- [73] Nease, D. E., Jr, and J. M. Maloin. (2003). "Depression screening: apractical strategy." *The Journal of family practice* 52(2): 118– 124.
- [74] QI BINGSHI. (2018). "재한 중국인 대학생의 지각된 차별감이 학업성취에 미치는 영향." 국내석사학위논문 경희대학교 대학원.
- [75] Schooler, C., Feighery, E., and Flora, J. A.,(1996). "Seventh graders' self-reported exposure to cigarette marketing and its relationship to their smoking behavior", *American Journal of Public Health*, 86: 1216 – 1221.
- [76] Spitzer, R. L., Kroenke, K., Willams, J. B. W., and Lowe, B. (2006). A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: TheGAD-7. *Arch intern med*, 166, 1092-1097.
- [77] Suh, H. N., Flores, L. Y., & Wang, K. T. (2019). Perceived discrimination, ethnic identity, and mental distress among Asian international students in Korea. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 50(8), 991-1007.
- [78] T. N. Robinson, H. L. Chen, and J. D. Killen.(1998) "Television and music video exposure and risk of adolescent alcohol use," *Pediatrics*, Vol.102, No.5, pp.e54-e54.
- [79] Unger, J. B., Schuster, D., Zogg, J., Dent, C. W., and Stacy, A. W., (2003). "Alcohol advertising exposure and adolescent alcohol use: A comparison of exposure measures", *AddictionResearch and Theory*, 11(3): 177 – 193.
- [80] Wagenaar, A. C., & Perry, C. L. (1994). Community strategies for the eduction of youth drinking: Theory and application. *Journal of Research on Adolescence*, 4(2), 319-345.
- [81] Williams, D. R., & Chung, A. M. (1997). Racism and health. In R. Gibson, & J. S. Jackson (Eds.), *Health in black america* (pp. 71-99). Thousand Oaks, CA: Sage. Williams, D. R., & Moh.
- [82] Smart, J. F., & Smart, D. W. (1994). he rehabilitation of Hispanics experiencing acculturative stress: Implicaions for practice. *Journal of rehabilitation*, 60(4), 8-12.

Digital transition: Investigation of the use of E-Mongolia service and Khur system

A.Purevdulam, O.Oyundalai, B.Unurjargal, O.Sarantuya

Department of Business administration, CITI University, E-mongolia academy

pvrevdulam@gmail.com

Хураангуй: Технологи нь энэ зууны хүмүүсийн албан ажлын болоод хувийн амьдралын амжилт, үр ашгийг тодорхойлогч чухал хүчин зүйл хэмээн үнэлэгдэж байна. Орчин үеийн мэдээллэл, харилцааны технологийн тусламжтайгаар орон зай, цаг хугацаанаас үл хамааран төрийн үйлчилгээг авах боломж бүрдлээ. Гэсэн хэдий ч технологийн хэрэглээний мэдлэг, чадвар, туршлага дутмаг байдлаас болоод системд нэвтрэх, өөрт хэрэгтэй бичиг баримтын электрон хэлбэрийг хүлээн авах зэрэг үйлдлийг хийж чадахгүй мөн иргэний хувийн мэдээллээ алдах зэрэг эрсдэл байсаар байна. Монгол улсын хувьд танилт нэвтрэлтийн дан болон хур мэдээллийн системийг ашиглан И-Монголиа серверээр төрийн олон төрлийн үйлчилгээг хүргэж байна. Энэхүү судалгаа “технологийн хэрэглэхэд хялбар байдал”, “ашигт байдал”, “системийн нийцтэй байдал”, “системийн эрсдэл, “найдартай байдал”, “системийн мэдээллийн чанар”, “системийн үйлчилгээний чанар”-аар И-Монголиа цахим үйлчилгээ, Хур системийн хэрэглээг шинжлэн судлах зорилготой. Судалгааны түүврийг 21 аймаг, 330 сум, Улаанбаатар хотын 9 дүүргийн 135 хорооноос цуглуулсан. Статистик шинжилгээг SPSS v25, Amos v23 програм дээр шинжилж үр дүнг тооцлоо. Энэхүү судалгаанд 6 энгийн таамаглал /зөвхөн хамааралт болон бие даасан хувьсагчаар/ дэвшүүлснээс эхний 5 таамаглал няцаагдсан. Эндээс “Хур” систем, И-Монголиа цахим үйлчилгээг цаашид үргэлжлүүлэн хэрэглэх эрмэлзэл нь системийн нийцтэй байдал, мэдээллийн чанар, технологийн хялбар болон ашигт байдал, системийн эрсдэл, үйлчилгээний чанарын зөвхөн аль нэгээс хамаарахгүй бүгд нийцтэй, зөв, цогц байдлаар ажиллахаас шууд шалтгаална гэдэг нь харагдаж байна. Технологи хүлээн зөвшөөрөх болон технологи ашиглах тухай онолын загварыг ашиглаж мэдээллийн систем, платформийн хэрэглээг шинжлэн судалж байгаагаараа онолын болон практик ач холбогдолтой.

Keywords: Technology acceptance model (TAM); E-Mongolia system Unified Theory of, Acceptance and Use of Technology (UTAUT), Хур систем, E-Mongolia платформ

1. Удиртгал

2022 оны эхний 5 сарын байдлаар И-Монголиа 61 байгууллагын 657 үйлчилгээг цахим хэлбэрээр хүргэсэн байна. Үүнээс гар утасны аппликейшнаар 144 үйлчилгээ, сайтаар 657 үйлчилгээ авах боломжтой. Гар утасны аппликейшн идэвхтэй хэрэглэгчдийн тоо 1.033.485-д хүрлээ. Эдгээр үйлчилгээнээс вакциний гэрчилгээ, нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөлтийн

талаарх тодорхойлолт, иргэний хаягийн бүртгэлийн лавлагааг хамгийн их авчээ. Иргэний хувийн мэдээллийг цахимаар дамжуулах, банк болон бусад байгууллага ашиглаж байгаад иргэдийн хувьд таатай биш хандаж байна. Өөрөөр хэлбэл хувь хүний мэдээллийг хадгалах, хамгаалах асуудалд үл итгэх байдал ажиглагдаж байгаа ч үүнийг хамгаалах эрх зүйн орчин бүрджээ. Цахим гарын үсгийн тухай (2021), нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай (2021), Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай (2021), Кибер аюулгүй байдлын тухай (2021) хууль тус тус батлагдсанаар эрх зүйн хамгаалалттай боллоо. Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль хэрэгжиж эхэллээ. Тус хуулиар И-Монголиа системээс олгосон давтагдашгүй дугаар бүхий цахим баримт нь цаасан баримт бичгийн адил хүчинтэй байна. Төрийн хувьд хур систем, И-Монголиа цахим үйлчилгээг нэвтрүүлснээр төрийн ажлын бүтээмж болон өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, ил тод байдлыг сайжруулах, төрийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, төсвийн хэмнэлт, төрийн хяналт, хариуцлага сайжирсан гэж үзэж байна. Тодруулбал хүний нөөцийн болон бусад үр ашиггүй зардал буурсан, төрийн байгууллага хоорондын ажлын уялдаа холбоо, шийдвэр гаргалт сайжирсан, авлига буурч ил тод байдал, үйлчилгээний чанар, хүртээмж сайжирсан зэрэг үр өгөөжийг онцолжээ. Тэгвэл иргэдийн хувьд тэдний мэдээлэл, харилцааны технологийн ур чадвар нэмэгдсэн, зардал буурсан, стресс бухимдал багассан, цаг хугацаа хэмнэсэн, сэтгэл ханамж өссөн, үйлчилгээ хүртээмжтэй болсон зэрэг ашигтай байдлыг дурьджээ. Энэхүү судалгаа “технологийн хэрэглэхэд хялбар байдал”, “ашигт байдал”, “системийн нийцтэй байдал”, “системийн эрсдэл, “найдартай байдал”, “системийн мэдээллийн чанар”, “системийн үйлчилгээний чанар”-аар И-Монголиа цахим үйлчилгээ, Хур системийн хэрэглээг шинжлэн судлах зорилготой. Технологи хүлээн зөвшөөрөх болон технологи ашиглах тухай онолын загварыг ашиглаж мэдээллийн систем, платформийн хэрэглээг шинжлэн судалж байгаагаараа онолын болон практик ач холбогдолтой.

2. Судлагдсан байдал

2.1 Технологийг хүлээн зөвшөөрөх болон технологийг ашиглах тухай нэгдсэн онол (Unified Theory of Acceptance and Use of Technology UTAUT)

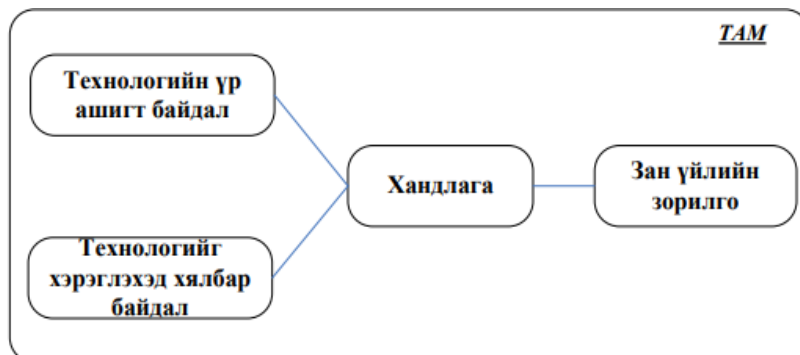
Технологийг хүлээн зөвшөөрч түүнийг хэрэглэх тухай нэгдсэн онол (UTAUT)-ын загвар нь мэдээллийн технологийн хэрэглээг хүлээн зөвшөөрөх түвшинг тайлбарлахыг оролддог. Эдгээр онолууд нь хэрэглэгч шинэ технологийг хүлээн зөвшөөрч чадах эсэх, түүнийг даван туулах чадварыг үнэлдэг. Технологийг хүлээн авах загвар нь менежерүүд болон шийдвэр гаргагчдад технологийг байгууллагад нэвтрүүлэх амжилтыг үнэлэхэд тусалдаг ба хэрэглэгчдийг тухайн системийг хүлээн зөвшөөрөх сэдэл төрүүлдэг.

хүлээн зөвшөөрөх, Технологийг хүлээн авах, ашиглах нэгдсэн онол (UTAU T) нь хүйс, нас, туршлага, сайн дурын хэрэглээгээр туршигдсан. (Venka tesh et al., 2003).

2.2 Технологийг хүлээн авах загвар (ТАМ)

ТАМ нь технологийг хүлээн зөвшөөрөх хамгийн өргөн судлагдсан, хэрэглээний загваруудын нэг юм. Технологийн үр ашигт байдал (PU) ба ашиглалтын хялбар байдал (PEU) нь ашигласан технологид хандах хүний хандлагын (ATT) шийдвэрлэх хоёр хувьсагч бөгөөд энэ нь эргээд системийн бодит хэрэглээнд нөлөөлдөг. PU нь тодорхой технологийг ашиглах нь хувь хүний

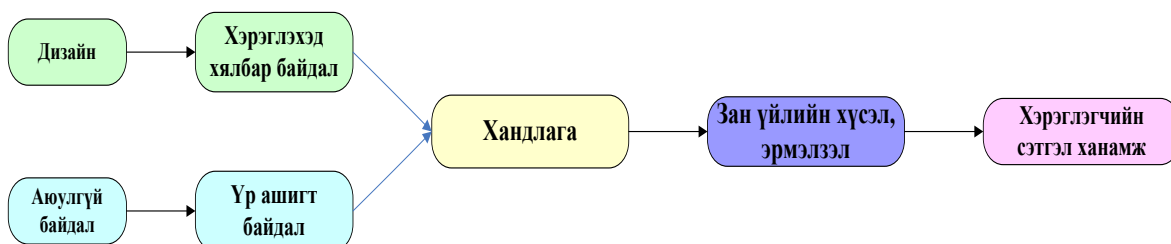
ажлын гүйцэтгэлийг сайжруулдаг гэсэн хүний субъектив мэдрэмжийг дүрсэлдэг бол PEU нь шинэ технологийг ашиглахад хэр их хүчин чармайлт шаарддаг тухай хүний ойлголтыг хэмждэг. Хоёр хувьсагч хоёулаа ажлын хамаарал, субъектив норм эсвэл гаралтын чанар зэрэг олон янзын гадаад хувьсагчдын нөлөөнд автдаг (Venkatesh&Davis, 2000).

Зураг 1 Технологийг хүлээн авах загвар TAM

Эх үүсвэр: (Davis, 1989), (Venkatesh, 2003)

COVID-19 тахал нь дижитал технологид хурдацтай шилжихэд хүргэсэн бөгөөд алсын зайн борлуулалт, үйлчилгээнд хурдан шилжсэн (McKinsey, 2020). Системийг ашиглах хандлага нь технологийн үр ашигт байдал, ашиглахад хялбар байдлын функцэд байдаг. Үүний үр дүнд TAM-ыг бүрдүүлдэг хоёр үндсэн итгэл үнэмшил бий (Legris, 2003). Технологийн үр ашигт байдал (PU) гэдэг нь тодорхой систем/технологи ашиглан ажлын гүйцэтгэлийг нэмэгдүүлэх хэрэглэгчдийн субъектив магадлалыг хэлнэ (van Eeuwen, 2017). Ашиглах хялбар байдал (PEOU) гэдэг нь тухайн системийг ашиглах нь бие бялдар, оюун санааны хүчин чармайлтгүй байх болно гэдэгт хувь хүн итгэж буй түвшингээр тодорхойлогддог (van Eeuwen, 2017). Жишээ нь, технологи нь анхнаасаа ойлгомжтой байх ёстой. TAM загварын дагуу платформын ашиг тус, ашиглахад хялбар байдал нь ихэнх хэрэглэгчдийн хувьд эерэг байдаг. Энэ загвар нь яагаад зарим технологийг нэвтрүүлэх магадлал өндөр, үгүйг тайлбарлахад тустай.

Зураг 2 Судалгааны үндсэн загвар, Эх үүсвэр: Судлаачийн боловсруулснаар

TAM загварыг туршсан эрдэм шинжилгээний судалгаа хийсэн өгүүлүүд менежмент, мэдээлэл харилцаа холбооны технологийн мэргэжлийн шилдэг сэтгүүлүүдэд өргөнөөр хэвлэн нийтэлсэн байна (King&He, 2006, p. 742). Энэхүү шилдэг сэтгүүлүүдийн жагсаалтад тэргүүлсэн Information & Management сэтгүүлд TAM загвар нийтлэгдсэн юм.

Зураг 3 Шилдэг сэтгүүлүүдийн жагсаалт

Journals that have published most TAM research articles		
Rank	Journal	Count of papers (total = 140)
1	Information & Management	23
2	International Journal of Human-Computer Studies	9
3	MIS Quarterly	9
4	Information Systems Research	8
5	Journal of Computer Information Systems	8
6	Journal of Management Information Systems	7
7	Decision Sciences	6
8	Management Science	5
9	Behaviour & Information Technology	4
10	Decision Support Systems	4
11	Interacting With Computers	3
12	International Journal of Electronic Commerce	3
13	Internet Research-Electronic Networking Applications and Policy	3
14	Journal of Information Technology	3
15	Computers in Human Behavior	2
16	European Journal of Information Systems	2
17	IEEE Transactions on Engineering Management	2
18	Information and Software Technology	2
19	Information Systems Journal	2
20	International Journal of Information Management	2
21	International Journal of Service Industry Management	2
22	Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce	2
	Other	29

Зураг 3. Эх сурвалж: Information & Management сэтгүүл

TAM загвар шинэ техник технологийг хүмүүс хэрхэн хүлээж авахыг судлахад өргөн хэрэглэгдсэн төдийгүй найдвартай загвар болох нь батлагдсан байдаг. Нийт 88 эрдэм шинжилгээ, судалгааны өгүүлэлд гарсан 12000 гаруй ажиглалтын үр дүн технологи хүлээн авах загвар (Technology Acceptance Model) нь найдвартай болохыг батлан харуулсан байна (King&He, 2006).

Key constructs in TAM and their reliabilities				
	Perceived ease of use (EU)	Perceived usefulness (U)	Behavioral intention (BI)	Attitude (A)
Average reliability (Cronbach α)	0.873	0.895	0.860	0.846
Minimum	0.63	0.67	0.62	0.69
Maximum	0.98	0.98	0.97	0.95
Variance	0.007	0.006	0.008	0.006
Number of studies	76	77	53 ¹	25

Note: 1. 57 studies reported reliability statistics of behavioral intention. Among them, four studies used single item measure (for single item measure, Cronbach α = 1) and were excluded from this analysis.

Зураг 4 TAM загварын найдвартай байдал (King&He, 2006)

Эх сурвалж: Information & Management сэтгүүл

Legris ба бусад судлаачид (*Legris.P, 2003*) TAM -ийн гол зорилгыг "гадаад итгэл үнэмшил, хандлага, хүсэл эрмэлзлэлд гадны хувьсагчдын үзүүлэх нөлөөг судлах үндэсийг бүрдүүлэх" гэж тодорхойлсон байдаг. TAM нь Fishbein & Ajzen (*Ajzen.I, 1975*) -ийн тайлбарласан Үндэслэлтэй үйл ажиллагааны онол (TRA) болон Ajzen-ий (*Ajzen.I, 1991*) гаргасан Төлөвлөсөн зан үйлийн онол (TPB) дээр үндэслэсэн байна.

(*Venkatesh, 2003*) алдартай найман загварыг хянаж, мэдээллийн системийг хүлээн зөвшөөрөх талаар тайлбарлахын тулд Технологийг хүлээн зөвшөөрөх, ашиглах нэгдсэн онол (UTAUT) -д нэгтгэсэн. UTAUT -нь хэрэглэгчийн IS-г ашиглах хүсэл эрмэлзэл болон дараагийн хэрэглээний зан төлөвийг тайлбарлах зорилготой. Уг онол нь хэрэглээний зорилго, зан үйлийг шууд тодорхойлох хүчин зүйл болох дөрвөн үндсэн бүтэц (гүйцэтгэлийн хүлээлт, хүчин чармайлт, нийгмийн нөлөөлөл, хөнгөвчлөх нөхцөл) гэж үздэг. Хүйс, нас, туршлага, сайн дурын хэрэглээ нь хэрэглээний зорилго, зан төлөвт дөрвөн үндсэн бүтцийн нөлөөллийг зуучлах зорилготой юм. Мэдээллийн технологийн ашиглалтын зан үйлийг тайлбарлахын тулд судалгаанд ашиглаж байсан 8 загвар (үндэслэлтэй үйл ажиллагааны онол, технологийг хүлээн авах загвар, сэдэл төрүүлэх загвар, төлөвлөсөн зан үйлийн онол, төлөвлөсөн зан үйлийн хосолсон онол, технологи хүлээн авах загвар, PC ашиглалтын загвар, инновацийн тархалтын онол, нийгмийн танин мэдэхүйн онол) нэгтгэн дүгнэх замаар боловсруулсан байна. Урт хугацааны судалгаагаар UTAUT-ийн дараагийн баталгаажуулалт нь ашиглалтын зорилгын зөрүүний 70% -ийг эзэлдэг болохыг тогтоожээ.

Цаг хугацаа өнгөрөхөд хүлээн авах байдал

Venkatesh, Davis нар (2000) өргөтгөсөн TAM (TAM2)-ийг дөрвөн туршилт судалгаагаар туршиж үзсэн бөгөөд цаг хугацааны явцад PU-ийн өөрчлөлтийг ойлгоход чухал нөлөө үзүүлэх хүчин зүйл болох туршлагыг оруулсан бөгөөд ингэснээр туршлага нь ихэвчлэн тухайн технологийг хувь хүн анх ашиглаж эхэлснээс хойш цаг хугацаа өнгөрөхөд технологийг байнга ашиглах, хэрэглэх боломжийг ерөнхийд нь тусгасан байна. TAM дээр үндэслэн Venkatesh нар (2003)-ын UTAUT-ийг боловсруулж, өргөтгөсөн судалгаанд туршиж үзсэн. Venkatesh нар (2012) нь UTAUT-т гурван шинэ бүтцийг нэвтрүүлж, хэрэглэгчдийн туршлагыг хэмжиж, хэрэглэгчдийн хүлээн авах, дадал зуршилд үзүүлэх нөлөөллийг судлав. Davis, Wong (2007) нар нь боловсролын хүрээнд TAM2-ийг хэрэглэж, хэрэглэгчийн туршлагыг цахим сургалтын системийн оюутны бодит хэрэглээ (системийн хэрэглээ)-тэй харьцуулж хэмжсэн. Тэд цахим сургалтыг нэвтрүүлэх үйл явцын явцад үүссэн нарийн төвөгтэй харилцан үйлчлэлийг онцлон тэмдэглээд цаашдын судалгаанд тохируулан өргөтгөсөн загвар гаргахыг санал болгов. Рупоо нар (2011) нь дижитал сургалтын орчныг хүлээн зөвшөөрөх асуудлыг судлах зорилгоор боловсролын хүрээнд UTAUT-ийг хэрэглэсэн бөгөөд цаг хугацааны явцад ялгаатай байгааг олж мэдсэн; дижитал сургалтын орчны ашиглалтыг хамгийн дээд хэмжээнд байлгахын тулд тэдний ашиг тусыг харуулах ёстойг тэд бас онцлов. Бусад судалгаануудаас ялгаатай нь энэхүү судалгаа нь тодорхой технологид бус харин COVID-19-ийн нөхцөлд технологид суурилсан заах туршлагад анхаарлаа төвлөрүүлж байна. Энэ хүрээнд оюутнууд семестрийн туршид туршлага хуримтлуулдаг бөгөөд энэ нь тэдний хүлээн авахад хэмжигдэхүйц өөрчлөлтийг бий болгоно гэж үзсэн.

Хүснэгт 1. Судлагдсан байдлын тойм

Ишлэл	Объект	Хэрэглэх санаа	Хүчин зүйлүүд (хүчин зүйлүүдийн ачаалал)
Cheong & Park (2005) (Cheong, 2005)	Мобайл интернет	0,678	(1) Ашигтай байдал (0,9357) (2) Ашиглахад хялбар байдал (0,9047) (3) Хөгжилтэй тоглоом (0,9022) (4) Хүлээгдэж буй үнийн түвшин (0,9362) (5) Мэдэгдэж буй агуулгын чанар (0,9362) (6) Мэдэгдэж буй системийн чанар (0,9194) (7) Интернетийн туршлага (0,9367)
Hung et al. (2003) (Hung, 2003)	Хэрэглэгч ба хэрэглэгч бус хүмүүсийн WAP үйлчилгээ	0,38	(1) Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж (2) Хувийн шинэлэг байдал (3) Ашиглахад хялбар (4) Ашигтай байдал (5) Үе тэнгийн нөлөө (6) Гадаад нөлөө (7) Бие даасан байдал (8) Хөнгөвчлөх нөхцөл (9) Хандлага (10) Субъектив хэм хэмжээ (11) Зан үйлийн хяналтыг хүлээн зөвшөөрсөн (12) Зорилго
Kwon & Chidambaram (2000) (Kwon, 2000)	Гар утасны хэрэглээ ба хэрэглээ	n/a	(1) хувь хүний шинж чанар; (2) ашиглахад хялбар гэж үзсэн; (3) ашиг тусыг олж мэдсэн (4) зугаа цэнгэл/зугаа цэнгэл (5) нийгмийн дарамт.
Lu et al. (2003) (Lu, 2003)	Мета шинжилгээ Мобайл интернет	n/a	(1) Технологийн нарийн төвөгтэй байдал (2) Хувь хүний ялгаатай байдал (3) Хөнгөвчлөх нөхцөл (4) Нийгмийн нөлөө (5) Утасгүй итгэлцлийн орчин
Nysveen et al. (2005) (Nysveen, 2005)	Мобайл үйлчилгээ	0,723	(1) Нийлмэл найдвартай байдал (2) Ил тод байдал (3) Таашаал (4) Ашигтай байдал (5) Ашиглахад хялбар (6) Норматив даралт (7) Зан үйлийн хяналт

			(8) Хандлага (9) Зорилго
Yang (2005) (Yang, 2005)	Мобайл үйлчилгээ	0,703	(1) Ашиг тустай гэж үзсэн (2) Ашиглахад хялбар байдал

Ашиглахад хялбар байдал

“Ашиглахад хялбар байдал” -нь тав тухтай байдлыг тодорхойлох хүчин зүйл юм (Yoon, 2007). Ашиглахад хялбар байдал нь хэрэглэгчдэд онлайнаар худалдаа хийх хамгийн түгээмэл хөшүүргийн нэг юм (Chen, 2002). Гар утасны ашиглахад хялбар байдал нь гар утасны үнэ цэнэд шууд ба эерэгээр нөлөөлдөг (Lin, 2015) ба хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийг дээшлүүлж, хэрэглэгчдийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлдэг.

Нийцтэй байдал

"Нийцтэй байдал" гэдэг нь инновацийг одоо байгаа үнэт зүйлс, өнгөрсөн туршлага, боломжит хэрэгжүүлэгчдийн эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн хүлээж авах түвшинг хэлнэ" (Rogers, 2003). (Chen, 2002) гар утасны төлбөр хүлээн авах судалгаагаар нийцтэй байдлыг хэрэглэгчдийн хэрэглээний зорилгын хамгийн хүчтэй таамаглагч болохыг тогтоожээ. Гар утасны төлбөрийн үйлчилгээг хүлээн авах талаар хийсэн өөр нэг судалгаа нь нийцтэй байдлын баталгаатай нотолгоог ашиглалтын зорилгод чухал нөлөө үзүүлсэн болохыг тогтоов (Schierz, 2010).

Таатай байдал

Тухайн нөхцөл байдалд хүн хэр зэрэг сайн, баяр хөөртэй, аз жаргалтай эсвэл сэтгэл хангалуун байдлыг мэддэг (Donovan, 1982). Тааламжийг өдөөлтөд үзүүлэх нөлөөллийн хариу урвалын гедоник валенци (тааламжтай эсвэл тааламжгүй) гэж үздэг (Mehrabian, 1974). Тааламж нь өдөөлтөд өртөхөд тухайн хүн аз жаргал, баяр баяслыг мэддэг байдлыг дүрсэлсэн байдаг (Menon, 2002).

Хүлээгдэж буй эрсдэл

Хүлээгдэж буй эрсдэл нь технологийг нэвтрүүлэх талаарх ихэнх судалгаанд дурдсан томоохон саад бэрхшээлүүдийн тоонд ордог нь тодорхой технологийг нэвтрүүлэх шийдвэр нь түүнийг олж авах, ашиглахад санхүүгийн зардлын талаархи ойлголттой ихэвчлэн холбоотой байдаг. Хүлээгдэж буй эрсдэл бол худалдан авалттай холбоотой алдагдлын хүлээлт бөгөөд энэ нь хэрэглэгчдийг худалдан авалт хийхэд саад болж буй томоохон саад бэрхшээлүүдийн нэг юм (Zhou, 2011).

Үргэлжлүүлэн хэрэглэгдэх байдал

Туршлага нэмэгдэхийн хэрээр хэрэглэгчид зан заншлаа олж, түүнтэй холбоотой зан үйлийг гүйцэтгэх цаг зав ихтэй байдаг тул дадал зуршлаа бэхжүүлэх илүү их боломж нээгддэг (Kim, 2005). Туршлага нэмэгдэхийн хэрээр байнгын зан үйл нь автомат болж, холбогдох дохиогоор илүү удирддаг (Jasperson, 2005).

Үйлчилгээний чанар

Үйлчилгээний чанарын үзэл баримтлал нь үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотой журам (Parasuraman A. Z., 1985) болон үйлчилгээний үр дүн (Lehtinen, Two approaches to, 1991) -ийг гаргасан байна. Үйлчилгээний чанарын хэмжээс ба түүний хэмжилтэй холбоотой ойлголт нь сүүлийн хэдэн арван жилд гарч ирсэн (Jain, 2004) (Lehtinen, Two approaches to, 1991) Үйлчилгээний чанарын парадигмыг шалгах зорилгоор хэд хэдэн судалгааг хийсэн (Grönroos, 1984) нь үйлчилгээний чанар, түүний үзэл баримтлал, бүтцийн хувьд таван хэмжээс болгон боловсруулсан. Эдгээр хэмжигдэхүүнүүд нь (1) Найдвартай байдал, (2) Хариуцлага, (3) Баталгаатай байдал, (4) Бусдын асуудлыг ойлгох, (5) Мэдрэмжтэй байдлыг багтаадаг.

2.3. И-Монголиа цахим үйлчилгээ

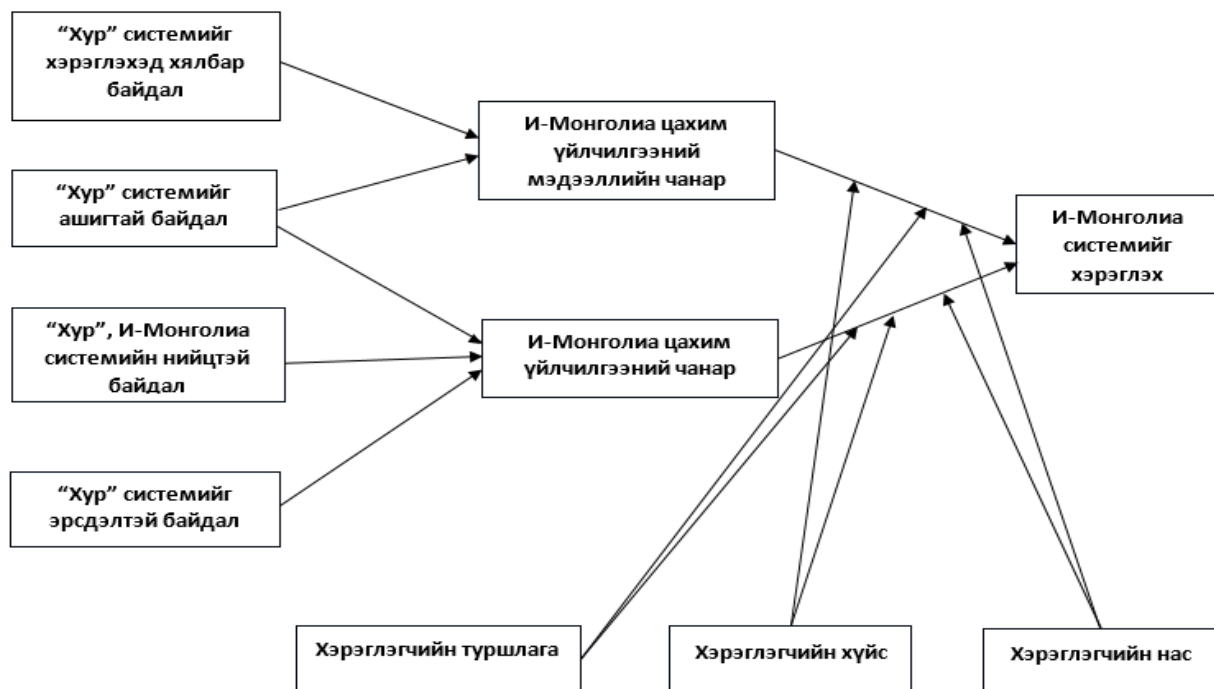
Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яамнаас албан ёсоор мэдээлснээр, 2022оны эхний 5 сарын байдлаар байдлаар улсын хэмжээнд И-Монголиа платформд төрийн 60 байгууллагын 648 үйлчилгээ үзүүлжээ. Тодруулбал Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яам болон И-Монголиа академи хамтран 13 аймгийн 863 үйлчилгээг нэвтрүүлээд байна. 2022 оын 6 сарын 1-нээс эхлэн зарим аймгийн 1200 орчим орон нутгийн үйлчилгээг цахимжуулахаар ажиллаж байгаа юм байна.

3. Судалгааны арга зүй

Энэхүү судалгааны ажилд нийгмийн шинжлэх ухааны тоон аргыг ашигласан бөгөөд судалгааны асуумжийг Монгол улсын 18-аас дээш насны иргэдэд цахим хэлбэрээр явуулсан. Судалгааны асуумж нь өмнөх судалгаанд ашигласан асуултууд дээр үндэслэсэн болно. Энэхүү судалгааны өгөгдлийг SPSS v23, Amos v26 дээр хувьсагчийн найдвартай байдлын, факторын болон баталгаажуулах шинжилгээ, бүтцийн тэгшитгэлийн загвараар шинжилсэн.

3.1 Судалгааны загвар ба таамаглал

Энэхүү судалгаа үл хамаарах /independent/-6, хамаарах /dependent/-2 хувьсагч, чиглүүлэгч-3 хувьсагчаар судалгааны загварыг боловсруулсан /зураг 1-д/.

Зураг 5. Судалгааны загвар

3.2 Судалгааны таамаглал

Энэ судалгаанд үндсэн 6 таамаглалыг дэвшүүлсэн /Хүснэгт -2/.

Хүснэгт 2. Судалгааны таамаглал

Таамаглал /Т/	Таамаглал
T1	“Хур” системийг хэрэглэхэд хялбар байдал /ХСХХБ/ И-Монголиа системийг хэрэглэх эрмэлзлэл/ИМСХЭ/ эерэг хамааралтай.
T2	“Хур” системийн ашигтай байдал И-Монголиа системийг хэрэглэх эрмэлзлэл /ИМСХЭ/ эерэг хамааралтай.
T3	“Хур”, И-Монголиа системийн нийцтэй байдал /ХСМСНБ/ И-Монголиа системийг хэрэглэх эрмэлзлэл /ИМСХЭ/ эерэг хамааралтай.
T4	“Хур” системийг эрсдэлтэй байдал /ХСЭБ/ И-Монголиа системийг хэрэглэх эрмэлзлэл /ИМСХЭ/ эерэг хамааралтай.
T5	И-Монголиа цахим үйлчилгээний мэдээллийн чанар /ИМЦҮМЧ/ И-Монголиа системийг хэрэглэх эрмэлзлэл /ИМСХЭ/ эерэг хамааралтай.
T6	И-Монголиа цахим үйлчилгээний чанар ИМЦҮЧ/ И-Монголиа системийг хэрэглэх эрмэлзлэл /ИМСХЭ/ эерэг хамааралтай.

4. Судалгааны үр дүн

Судалгааны түүврийг SPSS 25v, Amos v26 дээр шинжилж дескриптив статистик, хувьсагчийн найдвартай байдлын болон хамаарлын үр дүнг тооцлоо. Судалгаанд оролцогчдын 43.2% (60) нь эрэгтэй, 56.8 % (79) нь эмэгтэй байсан. Насны хувьд 6 ангилалд хуваасан ба нийт оролцогчдын 62.6 % (87) нь 18-27 насны ангилалд, 16.5% (23) нь 28-37 насны ангилалд, 8.6% (12) нь 38-47 насны ангилалд, 7.2 % (10) нь 48-57 насны ангилалд, 2.9% (4) нь 58-67 насны ангилалд, 2.2% (3) нь 68-аас дээш насны ангилалд тус тус багтсан байна. И-Монголиа систем хэрэглэгчийн туршлагыг харахад 45.3 % (63) нь нэг жил, 39.6 % (55) нь хоёр жил, 11.5 % (16) нь гурван жил, 2.2 % (3) нь 4 жил, харин 1.4 % (2) нь 5 жил тухайн системээр үйлчилгээ авчээ /Хүснэгт 3/.

Хүснэгт 3. Судалгаанд оролцогчдын дескриптив статистик /n=139/

№	Оролцогчдын мэдээлэл	Давтамж	Хувь	
1	Хүйс	Эрэгтэй	60	43.2
		Эмэгтэй	79	56.8
2	Нас	18-27	87	62.6
		28-37	23	16.5
		38-47	12	8.6
		48-57	10	7.2
		58-67	4	2.9
		68-аас дээш	3	2.2
3	И-Монголиа систем хэрэглэгчийн туршлага	1 жил	63	45.3
		2 жил	55	39.6
		3 жил	16	11.5
		4 жил	3	2.2
		5 жил	2	1.4

Хувьсагчийн найдвартай байдлын шинжилгээгээр бүх хувьсагч 0.6-аас дээш буюу 0.835-0.937, Факторын болон баталгаажуулах тестээр хувьсагчууд баталгаажиж дараагийн шинжилгээг хийх шаардлагыг хангасан.

Хүснэгт 2. Хувьсагчийн найдвартай байдлын тест

№	Variables	Items	Кронба Альфа	EFA	CFA
1	“Хур” системийг хэрэглэхэд хялбар байдал	ХСХХБ1	0.937	.752	.811
		ХСХХБ2		.759	.839
		ХСХХБ3		.735	.853
		ХСХХБ4		.771	.910
		ХСХХБ5		.813	.921
2	“Хур” системийн ашигтай байдал	ХСАБ1	0.898	.635	.816
		ХСАБ2		.565	.807
		ХСАБ3		.438	.795
		ХСАБ4		.711	.810
		ХСАБ5		.658	.775
3.	“Хур”, И-Монголиа системийн нийцтэй байдал	ХИМСНБ1	0.913	.803	.909
		ХИМСНБ2		.749	.886
		ХИМСНБ3		.791	.860
4	“Хур” системийг эрсдэлтэй байдал	ХСЭБ1	0.835	.843	.796
		ХСЭБ2		.843	.840
		ХСЭБ3		.820	.741
		ХСЭБ4		.732	.627
5	И-Монголиа цахим үйлчилгээний мэдээллийн чанар	ИМЦҮМЧ1	0.854	.870	.814
		ИМЦҮМЧ2		.904	.942
		ИМЦҮМЧ3		.710	.720
6	И-Монголиа цахим үйлчилгээний чанар	ИМЦҮЧ1	0.914	.681	.832
		ИМЦҮЧ2		.674	.798
		ИМЦҮЧ3		.784	.856
		ИМЦҮЧ4		.738	.855
		ИМЦҮЧ5		.749	.786
7	И-Монголиа системийг хэрэглэх эрмэлзлэл	ИМСХЭ1	0.893	.741	.825
		ИМСХЭ2		.760	.876
		ИМСХЭ3		.805	.871

Хүснэгт 3. Моделийн хураангуй

Model	CMIN	DF	RMR	GFI	CFI	RMSEA
Default model	580.857	333	.071	.775	.923	.073
Saturated model	.000	0	.000	1.000	1.000	
Independence model	3594.232	378	.514	.140	.000	.248

CFA шинжилгээний үеийн модел фитийн NFI утга: .840 →.838, IFI утга: .925→.924, CFI утга: .924→.923 утгууд тус тус сайжирсанг дараах хүснэгтээс харах боломжтой.

Хүснэгт 4. Баталгаажуулах тест-1/CFA/

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	.838	.817	.924	.913	.923
Saturated model	1.000		1.000		1.000
Independence model	.000	.000	.000	.000	.000

Хүснэгт 5. Баталгаажуулах тест-2 /CFA/

Model	NFI Delta1	RFI rho1	IFI Delta2	TLI rho2	CFI
Default model	.840	.817	.925	.913	.924
Saturated model	1.000		1.000		1.000
Independence model	.000	.000	.000	.000	.000

Энэхүү судалгаа 6 таамаглал дэвшүүлснээс 5 таамаглал няцаагдаж Таамаглал 6 батлагдсан.

Хүснэгт 6. Таамаглал шалгасан үр дүн

Таамаглал	P value /ач холбогдлын түвшин/	Батлагдсан эсэх	Тайлбар
T1	.108	Үгүй	0.05 түвшинөөс өндөр гарсан учир Таамаглал 1 батлагдсангүй.
T2	.334	Үгүй	0.05 түвшинөөс өндөр гарсан учир Таамаглал 1 батлагдсангүй.
T3	.577	Үгүй	0.05 түвшинөөс өндөр гарсан учир Таамаглал 1 батлагдсангүй.
T4	.114	Үгүй	0.05 түвшинөөс өндөр гарсан учир Таамаглал 1 батлагдсангүй.
T5	.086	Үгүй	0.05 түвшинөөс өндөр гарсан учир Таамаглал 1 батлагдсангүй.
T6	***	Тийм	Таамаглал 6 батлагдсан C.R. >4.786 нь 1.964-ээс дээш байх ёстой бөгөөд T6 хувьд дээш гарсан байна.

5. Дүгнэлт

Мэдээлэл, технологийн тусламжтайгаар төрийн үйлчилгээг цахимаар авах боломжтой болсон энэ үед иргэдийн мэдээлэл, технологийн мэдлэг, түүнтэй харилцах чадвар чухал болоод байна. Мөн мэдээллийн чанар, аюулгүй байдал я анхаарлын төвд байгаа. Тухайн технологийг хүлээн зөвшөөрөх, мэдээллийн чанар, аюулгүй байдал, үйлчилгээ, санал болгож буй системийн найдвартай байдлыг үйлчлүүлэгч/иргэд үнэлж дүгнэж байж хэрхэн сайжруулах арга замыг олж авна. Энэхүү судалгаа Технологийг хүлээн зөвшөөрөх болон технологийг ашиглах тухай нэгдсэн онол (Unified Theory of Acceptance and Use of Technology UTAUT), загвараар Монгол улсын “Хур” систем, И-Монголиа цахим үйлчилгээний порталын хэрэглээг судлах зорилготой байсан. Судалгаанд оролцогчдын 63 буюу 45.3% нь энэхүү системээр 1 жил үйлчлүүлж байна гэж хариулснаас үзэхэд богино хугацаанд хэрэглэсэн хэдий ч технологийг хүлээн зөвшөөрөх, системийн талаар мэдлэгтэй, цаашид хэрэглэх эрмэлзлэлтэй байгаа нь харагдаж байна. Судалгааны хувьсагчийн найдвартай болон нийцтэй байдал факторын, баталгаажуулах тестээр батлагдсан нь асуумж оновтойг илэрхийллээ. Энэхүү судалгаанд 6 энгийн таамаглал /зөвхөн хамааралт болон бие даасан хувьсагчаар/ дэвшүүлснээс эхний 5 таамаглал няцаагдсан. Эндээс “Хур” систем, И-Монголиа цахим үйлчилгээг цаашид үргэлжлүүлэн хэрэглэх эрмэлзэл нь системийн нийцтэй байдал, мэдээллийн чанар, технологийн хялбар болон ашигт байдал, системийн эрсдэл, үйлчилгээний чанарын зөвхөн аль нэгээс хамаарахгүй бүгд нийцтэй, зөв, цогц байдлаар ажиллахаас шууд шалтгаална гэдэг нь харагдаж байна. Энэхүү судалгааны түүврийг хот төдийгүй төв суурин газар, хөдөө, гадаад улсаас үйлчилгээ авдаг иргэдээс цуглуулан судалгааны таамаглалыг хөгжүүлэн үр дүнг гаргах боломжтой.

Ном зүй

1. Aizen.I, F. a. (1975). B.Velief, Attitude, Intention and Behaviour: An Introduction to Theory and Research. *Reading MA: Radisson-Wesley.*
2. Ajzen.I. (1991). The Theory of Planned Behaviour: Organizational Behavior and Human Decision Processes. 179-211.
3. Bala.K, K. H. (2017). Chat-bot for college management system using AI. *International Research Journal of Engineering and Technology.*
4. Brandtzaeg, P. &. (2017). Why people use chatbots. *Thessaloniki, International Conference on Internet Science.*
5. Brown, S. (2005). 005. Model of Adoption of. *MIS Quarterly.*
6. Chen, L. G. (2002). Enticing online consumers: an extended technology acceptance perspective. *Information & Management.*
7. Cheong, J. &. (2005). Mobile internet acceptance in Korea., *Internet Research, 15 (2), 125-140.*
8. Chi, C. (2017). Available at: <https://blog.hubspot.com/marketing/best-messaging-apps-for-marketing>. The 5 Best Messaging Apps for Marketing in 2017.: [Accessed 13 February 2018].

9. Crutzen, R. e. (2011). An Artificially Intelligent Chat Agent That Answers Adolescents' Questions Related to Sex, Drugs, and Alcohol: An Exploratory Study. *Journal of Adolescent Health, 48(5)*, 514–519.
10. Davis, F. B. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science, 35(8)*, 982-1003.
11. Donovan, R. (1982). Store atmosphere: an environmental psychology approach. *J. Retail.*
12. Hung, S. K. (2003). Critical factors of WAP services adoption: an empirical study. *Electronic Commerce Research and Applications, 2 (1)*,, 42-60.
13. (ICT statistic 2020). <https://www.crc.gov.mn/>
14. Jasperson, J. (2005). A Comprehensive Conceptualization of the Post-Adoptive Behaviors Associated with IT-Enabled Work Systems. *MIS Quarterly.*
15. Khan, R. &. (2018). *Build Better Chatbots: A Complete Guide to Getting Started with Chatbots*. 1st ed. Bangalore: Apress.
16. Kim, S. (2005). "A Longitudinal Model of Continued IS Use: An Integrative View of Four Me Underlying Post-Adoption Phen". *Management science.*
17. Kumar, V. &. (2012). *Customer Relationship Management: Concept, Strategy and Tools*. Berlin: Springer.: 2nd ed.
18. Kwon, H. a. (2000). A Test of the Technology Acceptance Model - The Case of Cellular Telephone Adoption. *33rd Hawaii International Conference on System Sciences.*
19. Legris, P. I. (2003). Why do people use information technology? A critical review of the technology acceptance model. *Information & Management, 40 (3)*, 191-204.
20. Legris, P. I. a. (2003). Why do people use information technology? A critical review of the technology acceptance model. *Information & Management, 191-204.*
21. Lin, K. Y. (2015). Predicting mobile social network acceptance based on mobile value and social influence. *I. Research.*
22. Lu, J. Y.-S. (2003). Technology acceptance model for wireless Internet,. *Internet Research, 13 (3)*,, 206 - 222.
23. Luo, M. &. (2014). Uses and gratifications and acceptance of Web-based information services: An integrated model. *Computers in Human Behavior, Volume 38*, 281-295.
24. Mehrabian, A. (1974). *An approach to environmental psychology*. MIT Press, Cambridge, MA.
25. Menon, S. (2002). Cross-category effects of induced arousal and pleasure on the internet . *J.Retail.*
26. Nysveen, H. P. (2005). Intentions to Use Mobile Services: Antecedents and Cross-Service Comparisons,. *Journal of the Academy of Marketing Science, 33 (3)*, 330-346.
27. Radziwill, N. (2017). Evaluating Quality of Chatbots and Intelligent Conversational Agents. . *Software Quality Professional, 19(3)*,, 25-36.
28. Richad, R. V. (2019). Analysis of factors influencing millennial's technology acceptance of chatbot in the banking industry in Indonesia. *International Journal of Civil Engineering and Technology, 10(4)*, 1270–1281.

29. Rogers, E. (2003). *Diffusion of Innovations*(5th ed.). s. <https://scanova.io/blog/qr-codes-in-transportation/>.-Д
New York: The free press (2020).
30. Rogers.E.M. (2003). *Diffusion of Innovations*. 5th ed. New York: Simon and Schuster.
31. Sahin.I. (2006). Detailed Review of Rogers' Diffusion of Innovations Theory and Educational Technology-Related Studies Based on Rogers' Theory. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 5(2), 14-23.
32. Schierz, P. (2010). Understanding consumer acceptance of mobile payment services: an . E. C. Applications.
33. Statista. (2017). *Social network penetration worldwide from 2014 to 2021*. [Online] . Available at: <https://www-statista-com.zorac.aub.aau.dk/statistics/260811/social-network-penetration-worldwide/>
34. van Eeuwen, M. (2017). Mobile conversational commerce: messenger chatbots as the next interface between businesses and consumers. *Enschede: University of Twente* .

Analysing E-Learning in the Teaching of Mathematics

Purevtseren Nyambayar

Mongolian University of Science and Technology

nyambayar@stda.edu.mn

Хураангуй: КОВИД-19-ийн тархалтын улмаас ихэнх улс орнууд дээд боловсролын байгууллага (ДББ) болон бүх шатны боловсролын байгууллагын үйл ажиллагааг онлайн сургалтын үйл ажиллагаа руу шилжүүлснээр тэгш боломж, оролцоо, дэд бүтэц, сургалтын үр дүнг үнэлэх, чанарын баталгаажуулалт, сурган хүмүүжүүлэх чадавх зэрэг нь нэн чухал тулгамдсан асуудлууд болоод байна. Иймээс онлайн сургалтыг дэмжихтэй холбоотой тулгамдаж буй асуудал, бэрхшээлийн талаар бага ч гэсэн хувь нэмэр оруулахыг эрмэлзэж энэхүү судалгааг хийлээ. Туршилт судалгааг 2021-2022 оны хичээлийн жилийн хаврын улиралд ШУТИС-ийн Дархан-Уул аймаг дахь Технологийн сургуульд Математик 2 хичээлийг онлайнаар судалж байсан оюутнуудыг туршилтын болон хяналтын 2 бүлэг болгон хувааж явуулсан. Туршилтын бүлгийн оюутнуудад Teams платформоор whiteboard ашиглан синхрон онлайн сургалтын хэлбэрээр хичээл заасан бол хяналтын ангийн оюутнууд Moodle платформ дээр lightboard ашиглан асинхрон хэлбэрээр заасан багшийн лекцийг онлайнаар судалж 8 долоо хоногийн туршилт судалгаа явуулж, үр дүнг нь боловсруулан дүн шинжилгээ хийлээ.

Түлхүүр үг: хосолсон сургалтын технологи, цахим хэрэглэгдэхүүн, платформтайнаас суралцах чадвар

1. Удиртгал

XXI зуунд боловсролын салбарт цахим сургалт давамгайлах болж, сургалтын хэд хэдэн арга зүйг сургалтад ашиглахын зэрэгцээ танхим болон цахим хосолсон (Hybrid Learning, Blended Learning, Flipped Learning) сургалт нь дэлхий дахинд орчин үеийн сургалтын чиг хандлага болон хөгжиж, ялангуяа өндөр хөгжилтэй орны их, дээд сургуулиуд сургалтын эдгээр хэлбэрүүдийг үйл ажиллагаандаа эрчимтэй нэвтрүүлж байна.[1] Нийгмийн бүхий л салбарт нэвтэрч байгаа технологийн дэвшил нь дэлхий нийтэд тулгарч байгаа олон сорилтыг шийдвэрлэхэд ашиглагдаж байгаа ч сөрөг нөлөөлөл цөөнгүй байгаа гэдэгтэй маргах аргагүй юм. Тиймээс ч уламжлалт сургалтыг цахим сургалтаар бүрэн орлуулахын оронд энэ 2 хэлбэрийг хослуулах нь илүү үр дүнтэй гэсэн судлаачдын дэвшүүлсэн санал дүгнэлт дээр холимог /blended/, хосолмол /hybrid/, тонгоруу /flipped/ гэсэн сургалтын хэлбэрүүд үүсч хөгжин зарим орны их дээд сургуулиуд хэрэгжүүлээд тодорхой хугацаа өнгөрч байна. Ялангуяа КОВИД-19-ийн тархалтын улмаас ихэнх

улс орнууд бүх шатны боловсролын байгууллагын үйл ажиллагааг онлайн сургалтын үйл ажиллагаа руу шилжүүлснээр тэгш боломж, оролцоо, дэд бүтэц, сургалтын үр дүнг үнэлэх, чанарын баталгаажуулалт, сурган хүмүүжүүлэх чадавх зэрэг нь нэн чухал тулгамдсан асуудлууд болоод байна. Иймээс онлайн сургалтыг дэмжихтэй холбоотой тулгамдаж буй асуудал, бэрхшээлийн талаар бага ч гэсэн хувь нэмэр оруулахыг эрмэлзэж энэхүү судалгааг хийлээ.

2. Онолын судлагдсан байдал

Танхим болон цахим хосолсон сургалтад хэрэглэгддэг “тонгоруу сургалтын арга зүй” Америк, баруун Европын орнуудад аль хэдийн хэрэгжээд эхэлсэн ч, дээд боловсролын салбарт шинэлэг хэвээр байгаа ба сүүлийн хориод жилийн турш эрдэмтэн судлаачид энэхүү сургалтын арга зүйн талаар цөөнгүй судалгаа хийсэн байна. Тонгоруу сургалтын арга зүйн талаар бичсэн “Flipping the classroom (2013)” номондоо зохиолч James McNutt “Энэхүү сургалтын аргын хэрэглээ нь хүмүүс хоорондын харилцааг өөрчлөөд зогсохгүй суралцагчдын сурах арга барилд мөн нөлөөлж, тэднийг өөрчилж байна” гэж бичсэн байна. Мөн “Өсвөр насны хүүхдүүдийн зурагт, видео болон компьютер тоглоом тоглоход зарцуулдаг цаг хугацаа ихсэхийн хирээр тэд ч мөн мэдээллийг аудио, видео болон бусад дүрслэл хэлбэрээр авдаг. Тийм ч учраас сурган хүмүүжүүлэгчид, багш нар сургалтын арга зүйгээ тэдэнд ойрхон харилцаа холбооны хэлбэртэй уялдуулвал ухаалаг хэрэг болно” хэмээн үзжээ. [2] Arifin & As'ad “Collaborative learning students' engagement” (2019) сэдэвт эрдэм шинжилгээний бүтээлдээ мүүдл цахим платформ ашигласан сургалтанд хийсэн судалгааны үр дүнг тусгасан бөгөөд уг судалгааны үр дүнд “тонгоруу сургалтыг цахимаар амжилттай зохион байгуулахад суралцагчид бие даах чадварыг эзэмшүүлэхийн тулд багшийн дэмжлэг шаардлагатай байна. Сургалтын хэлбэр, арга зүйн талаар нэмэлт судалгаа хийх шаардлагатай” гэсэн дүгнэлтийг хийсэн байна.[3] МУИС-ийн Хэрэглээний ШУ, инженерчлэлийн сургууль 2014-2015 оны хавар, 2015-2016 оны намрын улиралд давхардсан тоогоор 11 хичээлийг Тонгоруу буюу Flipped сургалтын аргаар заажээ. Уг судалгаанд нийт 682 оюутан хамрагдсан ба үүний талаар хэвлүүлсэн судалгааны өгүүлэлд “Тонгоруу ангийн оюутнуудын амжилтын дундаж үзүүлэлт уламжлалт хэлбэрээр суралцсан оюутнуудаас илүү байсан хэдий ч хосолсон сургалтын хэлбэрийг хэрэгжүүлэх явцад үүсч байсан, үүсч болох асуудлуудыг цаашид анхаарахгүй байж болохгүй юм.” гэж дүгнэсэн байна. [4] Эндээс харахад холимог-blended, хосолмол-hybrid, тонгоруу-flipped хэмээх хосолсон сургалтын 3 хэлбэрээс сонгохдоо сургах зүйн дидактик зарчмыг ойлгох, багшлах боловсон хүчнийг бэлтгэх, сургалтын хөтөлбөрийн дизайн болон хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулах, суралцагчдын талаас бэлэн байдлыг тодорхойлох гэх мэт олон талын асуудлыг шийдвэрлэхэд тодорхой цаг хугацаа, хүч хөдөлмөр, хөрөнгө зардал шаардагдах нь зүйн хэрэг юм.

3. Судалгааны хэсэг

3.1 Судалгааны арга зүй

Туршилт судалгааг 2021-2022 оны хичээлийн жилийн хаврын улиралд ШУТИС-ийн Дархан-Уул аймаг дахь Технологийн сургуульд Математик 2 хичээлийг онлайнаар судалж байсан оюутнуудыг туршилтын болон хяналтын 2 бүлэг болгон хувааж явуулсан. Туршилтын бүлгийн оюутнуудад Teams платформоор whiteboard ашиглан синхрон онлайн сургалтын хэлбэрээр хичээл заасан бол хяналтын ангийн оюутнууд Moodle платформ дээр lightboard ашиглан асинхрон хэлбэрээр заасан багшийн лекцийг онлайнаар судалж 8 долоо хоногийн туршилт судалгаа явууллаа.

Судалгааны зорилго, зорилт

“Математик 2” хичээлийг тонгоруу сургалтын арга ашиглан цахимаар зааж, гарсан үр дүнд дүн шинжилгээ хийх зорилт тавилаа.

Дархан-Уул аймаг дахь Технологийн сургуульд 2020-2021 оны хичээлийн жилийн хаврын улиралд Математик 2 хичээлийг тонгоруу сургалтын аргаар онлайн сургалтыг 8 долоо хоног туршин явууллаа. *Судалгааны арга:* Тонгоруу сургалтын онол, арга зүйн талаар хийгдсэн эрдэмтэн судлаачдын бүтээлийг харьцуулан судалж дүн шинжилгээ хийхдээ баримт шинжилгээний арга, суралцагчдын мэдлэгийн түвшин тогтоох, төлөв байдлыг үнэлэхдээ задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх болон асуулгын аргуудыг хэрэглэснээс гадна судалгааны зарим үр дүнг SPSS программ ашиглан боловсруулсан болно.

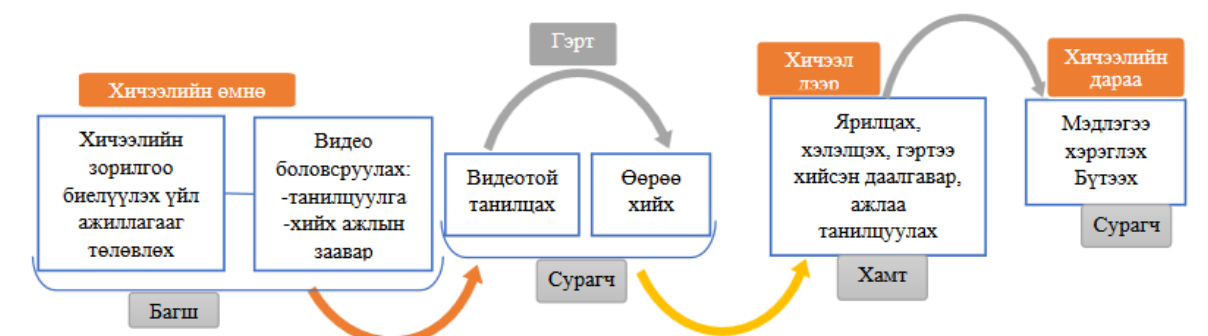
3.1 Туршилт судалгааны загвар

Тонгоруу сургалтын арга харьцангуй шинэ учраас одоогоор төдийлөн олон загвар хэрэглэгдээгүй байгаа ба ерөнхийдөө ВСАС буюу “хичээлийн өмнө-хичээлийн үеийн-хичээлийн дараа” хэмээх загвар голлон хэрэглэгдэж байна. Тонгоруу сургалтын аргыг үндэслэгчид болох Bergmann, Sams нарын хэрэглэж байгаа үндсэн загварыг бид ашиглан туршилт судалгаагаа явууллаа.

ВСАС буюу “Хичээлийн өмнө-хичээлийн үеийн-хичээлийн дараа загвар”

Уламжлалт сургалтын ангид ба гэрт хийх үйл ажиллагааг сольсон учраас тонгоруу сургалт хэмээн нэрийдсэн бөгөөд сургалтын үйл ажиллагааны дийлэнх хэсэг нь хичээлийн өмнө, гэрт өрнөх учраас сурагчдын гэртээ хийх үйл ажиллагаа ямар шинж чанартай, ямар бүтэцтэй байхыг анхаарах шаардлагатай болдог. Мөн ангид, тухайн хичээлийн цаг дээр юу хийх вэ? гэсэн асуулт багш бүрд тулгардаг.

Хичээлийн өмнө-хичээлийн үеийн- хичээлийн дараа хэмээх гол загварыг зураглан харуулъя:

Зураг 1. Хичээлийн өмнө-хичээлийн үеийн- хичээлийн дараа загвар

Тонгоруу хичээлийн үе шатыг хичээлийн өмнө, хичээлийн үеийн, хичээлийн дараа гэсэн ерөнхий дарааллаар багш болон суралцагчийн хувьд ямар байхыг авч үзье.

Хүснэгт 1. Тонгоруу сургалт дахь багш, суралцагчийн үүрэг

	Багш	Суралцагч
Хичээлийн өмнө	Хичээлийн зорилгыг хангах төлөвлөлтийг боловсруулж, судлах агуулга, хийх даалгаврын заавар зэргийг видео хэлбэрээр бэлтгэнэ.	Багшийн бэлтгэсэн материалтай өөрийн хурдаар танилцана.
Хичээлийн үеийн	Хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, суралцагчдын оролцоог үнэлэх, зааварчилгааг хэрэгжүүлэх үед дэмжлэг үзүүлэх зэргээр суралцагчдыг дэмжих үйл ажиллагаа голлоно.	Хичээлийн өмнө судалсан зүйл дээрээ тулгуурлан хэлэлцүүлэг, бүтээлч үйл ажиллагаанд оролцоно.
Хичээлийн дараа	Хичээлийн үр дүнд задлан шинжилгээ хийж, үнэлгээ өгнө.	Мэдсэн, сурсан зүйлээ амьдралдаа бүтээлчээр хэрэглэнэ.

Туршилт судалгааны үйл явц : Математик 2 хичээлийг судалж байгаа 75 оюутныг 2 бүлэгт хувааж 35 оюутантай нэг бүлгийг хяналтын бүлгээр сонгон асинхрон хэлбэрээр Moodle платформуор, харин туршилтын бүлгийг 40 оюутантайгаар синхрон хэлбэрээр Teams app-р онлайнгаар тонгоруу сургалтын аргыг ашиглан орсон. Хичээлд бэлдэх материал хичээл эхлэхээс Долоо хоногийн өмнө онлайнд байрлуулж оюутнууд бие даан судлаж хичээлдээ оролцох ёстой байв. Тонгоруу сургалтын аргаар заах хичээлээ дээрх загварын дагуу төлөвлөж заасан ба тонгоруу сургалтын үед видео маш чухал байр суурь эзэлдэг. 7 хоногийн өмнө багшийн лекцийг шилэн самбар ашиглан видео хэлбэрээр бичиж Moodle платформд байршуулах ба энэ бичлэгийг туршилтын болон хяналтын бүлэгт байгаа бүх оюутнууд үзэж судалдаг ба хяналтын бүлгийн оюутнууд чат группээр багш болон ангийнхантайгаа харилцаж сэдэвтэй холбоотой даалгаврын бодлогоо илгээдэг. Харин туршилтын бүлгийн оюутнууд Teams -р 7 хоногт нэг удаа синхрон хичээлд орж тухайн сэдэвтэй холбоотой бодлого даалгавраа харилцан ярилцаж whiteboard ашиглан боддог ба туршилт судалгааг 8 долоо хоног явуулав.

3.3 Туршилт судалгааны үр дүн

Найман 7 хоног хичээллэсний дараа явцын шалгалт-1 авч 2 бүлгийн үнэлгээнд дүнд хосолсон t-тестийн аргаар дүн шинжилгээ хийж үр дүнг харуулбал:

Хүснэгт 2. Туршилтын ба хяналтын ангийн оюутнуудын явцын шалгалтын харьцуулалт

Бүлэг	N	MEAN	SD	DE	t value	P
Туршилтын	40	69	11.36	78	4.69	0.01
Хяналтын	35	58	10.56			

Хүснэгт 2-оос харахад туршилтын бүлгийн явцын сорил-1 -ийн дундаж хяналтын бүлгийн дундажаас

өндөр гарснаас гадна P нь 0,01 буюу 0.05 аас бага байгаа нь синхрон хэлбэрээр явуулсан цахим сургалт илүү үр дүнтэй байна гэдэг нь харагдаж байна. Дээрх үр дүнг графикаар харуулья.

Зураг 2. Тонгоруу сургалтын үр дүн

Мөн явцын шалгалтын үер математикийн хичээлийг онлайнаар сурах сэтгэл ханамжийг тодруулахаар оюутнуудаас асуулгын аргаар судалгаа авч дүн шинжилгээ хийлээ. Судалгааны асуулгыг Moodle платформ дээр байрлуулж туршилтын болон хяналтын бүлгийн оюутнуудыг хамруулсан ба судалгааны үр дүнг Хүснэгт 3-т харуулвал

Хүснэгт 3. Оюутнуудын математикийн цахим сургалтын талаарх сэтгэл ханамж

Судалгааны өгөгдөл	Хариулт	Давтамж	Хувь
Бусад хичээлтэй харьцуулахад математикийн хичээл онлайнаар сурахад тохиромжтой	Тийм	18	24%
	Үгүй	57	76%
	Нийт	75	100%
Математикийг цахимаар суралцахад танхимаар суралцахаас илүү бэрхшээлтэй тулгардаг	Тийм	52	69.3%
	Үгүй	23	30.7%
	Нийт	75	100%
Ковид 19 ийн дараа би математикийн хичээлийг танхимаар биш цахимаар судлах хүсэлтэй байна	Тийм	16	21.3%
	Үгүй	59	78.7%
	Нийт	75	100%

Хүснэгт 3-аас харахад оюутнуудын 78.7% нь цаашид математикийн хичээлийг цахимаар судлахаас татгалзсанаас гадна 69.3% нь бусад хичээлтэй харьцуулахад математикийн хичээлийг цахимаар судлах нь тохиромжгүй хэмээн үзжээ. Мөн оюутнуудын 69.3% нь цахимаар суралцахад илүү олон бэрхшээлтэй тулгардаг гэжээ.

4. Дүгнэлт

Тонгоруу сургалтын аргаар математикийн цахим сургалтыг явуулсан туршилт судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах дүгнэлтийг хийж байна. Үүнд:

1. Тонгоруу сургалтын аргаар математикийн хичээлийг дан ганц асинхрон хэлбэрээр заахгүйгээр синхрон хэлбэрийг хослуулан ашиглавал илүү үр дүнтэй байна гэж үзэж байна. Учир нь туршилтын бүлгийн

явцын сорилын дундаж оноо хяналтын бүлгийн дундаж онооноос их байгаа нь үүнийг нотолж байна.

2. Тонгоруу сургалтын арга нь оюутнуудыг бие дааж сурах хандлагыг дэмжиж өгдөгөөрөө суралцахуйн үр дүнд эерэг нөлөө үзүүлдэг болох нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.
3. Суралцагчдын 78.7% нь цаашид математикийн хичээлийг цахимаар суралцах сонирхолгүй байгаа нь цахим сургалтаар математикийн хичээл судлахад хүндрэл бэрхшээл тулгардаг болохыг харуулж байна.
4. Математикийн сургалтад холимог сургалтыг хэрэглэх нь илүү үр дүнтэй байгааг гадаад дотоодын судлаачдын судалгаа нотлон харуулснаас гадна энэ туршилт судалгааны үр дүн ч бас нотолж байна.

Эцэст нь дүгнэхэд хосолсон сургалтыг нэвтрүүлэхэд онол, практикийн судалгааг олон талаас нь хийх, боловсролын суурь зарчимд түшиглэсэн туршилт сургалтууд хэрэгжүүлэх, судлагдахууны онцлогоос шалтгаалан сургалтын хэлбэрийг сонгох гэх зэргээр нэлээд шинжлэх ухаанч байр суурьтай, зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа шаардлагатай болох нь харагдаж байна.

Ашигласан материал

- [1]. ШУТИС, НБТ. *Онлайн сургалтын чиг хандлага, онцлог*. УБ.2020
- [2]. Ammar Y. Alqahtani and Albraa A. Rajkhan, E-Learning Critical Success Factors during the COVID-19 Pandemic: A Comprehensive Analysis of E-Learning Managerial Perspectives. 2020, 2-16.
- [3]. Milman, N. B., (2012). The Flipped Classroom Strategy: What is it and how can it best be used? Distance Education, 9(3), 85-87.
- [4]. Эрдэнэчимэг.Э, *Боловсрол ба Ковид 19* Төрийн байгуулал судлал сэтгүүл УБ.2020 №

The results of artificial breeding and rehabilitation of Chuluut river fish

Oyuntuya Otgon, Molor Erdene Enkhtaivan, Munkherdene Munkhbat

Department of livestock technology, School of Animal Science and Biotechnology, MULS

o.oyuntuya@mul.s.edu.mn, moloroomok@gmail.com, master_guardian@gmail.com

Хураангуй: Манай оронд 11 овгийн 70 гаруй зүйл загас амьдардгаас 30 орчим нь агнуурын ач холбогдолтой. Өнөөгийн байдлаар нийт загасны бараг $\frac{1}{4}$ нь бүс нутгийн хэмжээнд ховордсон гэсэн судлаачдын дүн мэдээ байна [2]. Амьтны аймгийн тухай хуулиар шивэр хилэм-*Siberian sturgeon*, хар мөрний хилэм-*Amur sturgeon*, тул-*taimen*, үхэрдэй-*Tench*, зантаахай-*Haitej Sculpin* зэрэг 6 зүйл загас нэн ховордсон амьтны жагсаалтад орсон бол Засгийн газрын 2001 оны 264, 2005 оны 248 дугаар тогтоолоор цагаан амар-*Grass carp*, давх-*Silver carp*, тул-*Taimen* зэрэг 3 зүйл загас ховор амьтны жагсаалтад орсон байна [5]. Иймд агнуурын загасыг хамгаалах, үржүүлэх замаар тогтвортой популяцын бүтэц бий болгох, экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах, гол мөрөн, нуурын ай савыг хамгаалах оновчтой менежмент хийх зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.

Бид энэхүү шаардлага, хэрэгцээний хүрээнд Чулуут голын савын Алтаадын загас үржүүлгийн лабораторийг түшиглэн Зэвэг-*Brachymystax lenok*, Шивэр хадран-*Thymallus arcticus* загасны үржлийн эх сүргийг хээрийн нөхцөлөөс барьж, загас үржүүлгийн ажлыг зохион байгуулах, амьдрах чадвартай жараахай нутагшуулах ажлыг 3 жилийн хугацаанд гүйцэтгэв. Загас үржүүлгийн ажлыг хээрийн болон лабораторийн судалгааны арга зүйн дагуу хийж гүйцэтгэлээ.

Abstract : *The basis and main reason for performing this research work is because it is mentioned in the Operational plan of the Government of Mongolia as “To comply with the Ecology-based economy growth by recovering and using natural resources properly in compliance with its capacity and capabilities” and Government policies and documents on Ecology as “Study on the number of wild animals, their locations and hunting resources, to determine the importance of this industry, type of the utility and organization regionally and utilize them properly without influencing their normal breeding and growing based on the economic assessment”. In order to protect hunting fishes in Mongolia, to make rational reason to hunt them properly and regularly and to recognize their natural law based on the accurate research work, 160 pair of *Brachymystax lenok* were breeding unnaturally for 3 years at fish breeding laboratory of the Chuluut river of Arkhangai province to determine the growth stages of their spawns and conducted a research work to breed larva, and minnow.*

Түлхүүр үг: Загас, Зэвэг (*B.lenok*), Чулуут гол, үржүүлэг, нутагшуулах

1. Удиртгал

Бид Чулуут голын загасны нөхөн сэргээлт хийх ажлыг Зэвэг-*Brachymystax lenok*, Шивэр хадран *Thymallus arcticus* зэрэг 2 зүйлийн загасан дээр гүйцэтгэсэн бөгөөд энэ удаагийн бүтээлд зөвхөн зэвэг загасны үржүүлгийн үр дүнг танилцуулахыг зорив. Монгол орны хэмжээнд ховордож буй

төрөл, зүйлийн загасыг зориудын аргаар үржүүлэх, байгалийн нөхөн сэргээлт хийх, агнуурын загасны нөөцийг хамгаалах, хэвийн өсөлтийг хангах замаар Чулуут голын сав газрын экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалахад энэхүү судалгааны зорилго оршино. Зэвэг загас нь тунгалаг, цэнгэг, хүчилтөрөгчөөр баялаг, ширүүн урсгалтай голууд, гол төлөв хүйтэн устай голын дээд хэсэг, өндөр уулын нуурт тархана.

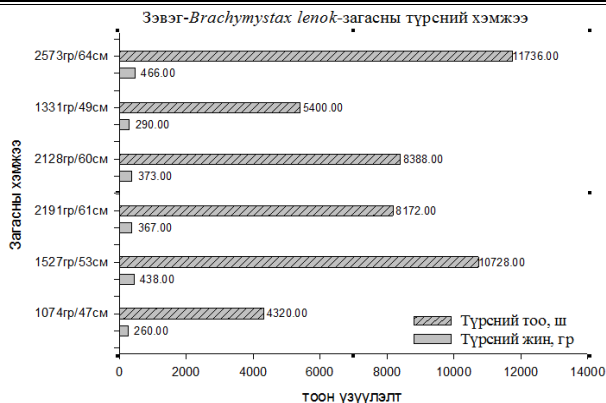
Бүс нутагт эмзэг статустай (Мэндсайхан, Б., Дгебуадзе, Ю.Ю., Пүрэвдорж, С). Монгол орны загас хамгааллын төлөвлөгөөний эмхтгэл баримт бичигт үндэсний хэмжээнд бүртгэлтэй нийт загасны дөрөвний нэг орчим нь ховордож байгаа тухай дурдсан байдаг (Осок, J., ба бусад. 2006). Иймд манай улсад орчин үеийн хэрэгцээ шаардлагыг хангасан загасны аж ахуйг хөгжүүлэх, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй загас агнуур явуулж, загас, загасан бүтээгдэхүүнээр хот суурин газрын хүн амын хэрэгцээг хангах, улмаар загас үржүүлэх, агнуурын загасны нөөцийг нэмэгдүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна (Пэрэнлэйжамц, Ж., Алтаншанд, Б. 2006). Зэвэг (*B. lenok*) загасны эх сүргийг байгалийн нөхцөлд бэлтгэн, зориудаар үржүүлэн, үр төлийг зохиомол орчин нөхцөлд өсгөвөрлөн бойжуулж, амьдрах чадвартай жарамгай болгон бойжуулах нь энэхүү сэдэвт ажлын шинэлэг тал болно. Загасыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, зохиомол аргаар үржүүлэн, гол мөрөн нуурт нутагшуулах нь загасыг хамгаалах, нөөцийг нөхөн сэргээх, цаашлаад загасны аж ахуйг хөгжүүлэх чухал ач холбогдолтой юм.

Судалгааны ажлыг хээрийн болон лабораторийн судалгааны арга зүйн дагуу хийж гүйцэтгэв. Загасны эх сүргийг Архангай аймгийн Алтаад голоос электрофишинг багажны тусламжтайгаар 2019, 2020, 2021 оны 4-5 дугаар сарын хооронд барьсан. Шилэн сонгосон эх сүргийг хүчилтөрөгчөөр хангасан зориулалтын зөөврийн саваар ойролцоогоор 50-120 км зайд тээвэрлэн лабораторийн нөхцөлд байршуулан хяналт тавьж ажиллав. Загасыг хүйсийн харьцаа 1:1 байхаар тооцон эх сүргийг шилэн сонгож, зохиомол аргаар лабораторийн нөхцөлд хуурай аргаар үр тогтоосон. Үр тогтоосон түрсийг инкубаторт шилжүүлэн өсгөвөрлөв. Судалгааны ажлын үр дүнг SPSS statistics 21 болон sigma plot 14.5 программуудыг ашиглан боловсруулав.

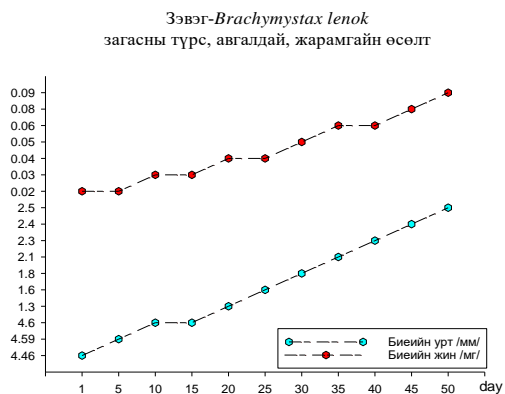
2. Судалгааны үр дүн

Бид судалгааны ажлын үр дүнг харьцуулан бататгах зорилгоор 160 хос загасны үр тогтоосон түрснээс жарамгай хүртэлх хөгжлийн үе шат бүрийг (түрс, нүдэлсэн түрс, авгалдай, биежсэн авгалдай, жарамгай) лабораторийн нөхцөл дахь усны температурын хамааралд харьцуулан, өсөлт хөгжилтийг хоногоор хянав. Судалгааны явцад эм загасны бэлгийн эсийг (түрс) зориудын аргаар авч, эр загасны нялгаар үйлчлүүлэн үр тогтоож, урьдчилан бэлтгэсэн түрс амилуулах инкубаторт шилжүүлэн усны температур, хүчилтөрөгч, рН зэргийг тогтмол хэмжин хяналт тавьж ажилласан.

1.Зэвэг-*B.lenok* загасны биеийн жин, түрсний хамаарал, өсөлт хөгжилт

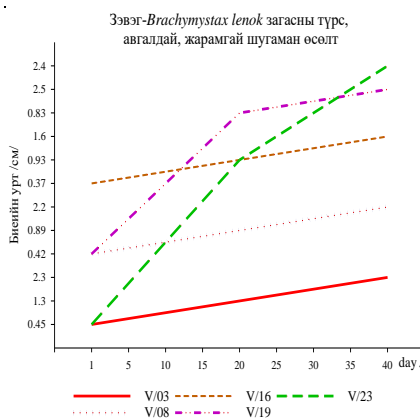
Зураг 1. Зэвэг загасны биеийн жин, түрсний хамаарал

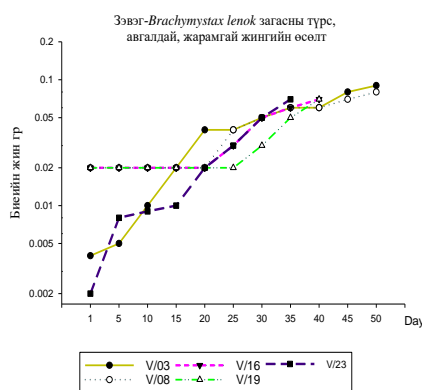
Зураг 2. Загасны түрс, авгалдай, жарамгайн өсөлт

Бид 2019 оны загас үржүүлгийн ажилд байгалийн нөхцөлөөс нийт 160 хос зэвэг загасыг шилэн сонгож, 269.823 түрс үр тогтоож лабораторийн нөхцөлд өсгөвөрлөсөн. Загасны биеийн хэмжээнээс хамаарч төлөрхөг чанар харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, 1072 гр жинтэй, 470мм урттай загасны түрсний хэмжээ 260 гр, 4320 ширхэг, 1527 гр жинтэй, 530 мм урттай загасны түрсний жин 438 гр, 10728 ширхэг, 2191 гр жинтэй, 610 мм урттай загасны түрсний жин 367 гр, 8172 ширхэг байхад 2573 гр жинтэй, 640 мм урттай загасны түрсний жин 466 гр, 11736 ширхэг байлаа (Зураг 1). Зэвэг загасны үр тогтоосон түрсний хэмжээ 4.18 мм-4.5мм диаметр, 0.36 мл/гр-0.04 гр, 50 хоногтой жарамгай 2.5см 2.7см урт, 0.08гр-0.09гр жинтэй байна (Зураг 2).

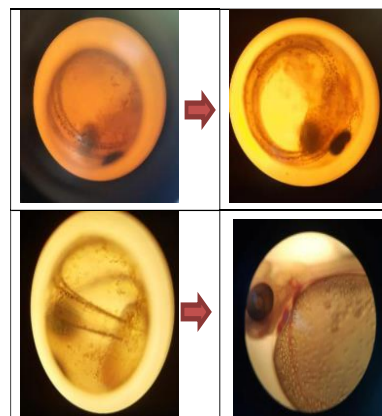
2. Зэвэг загасны хөврөлийн хөгжил, түрс, авгалдай, жарамгай, жараахайн шугаман болон жингийн өсөлт

Зураг 3. Загасны түрс, авгалдай, жарамгайн шугаман өсөлт

Зураг 4. Загасны түрс, авгалдай, жарамгайн жингийн өсөлт

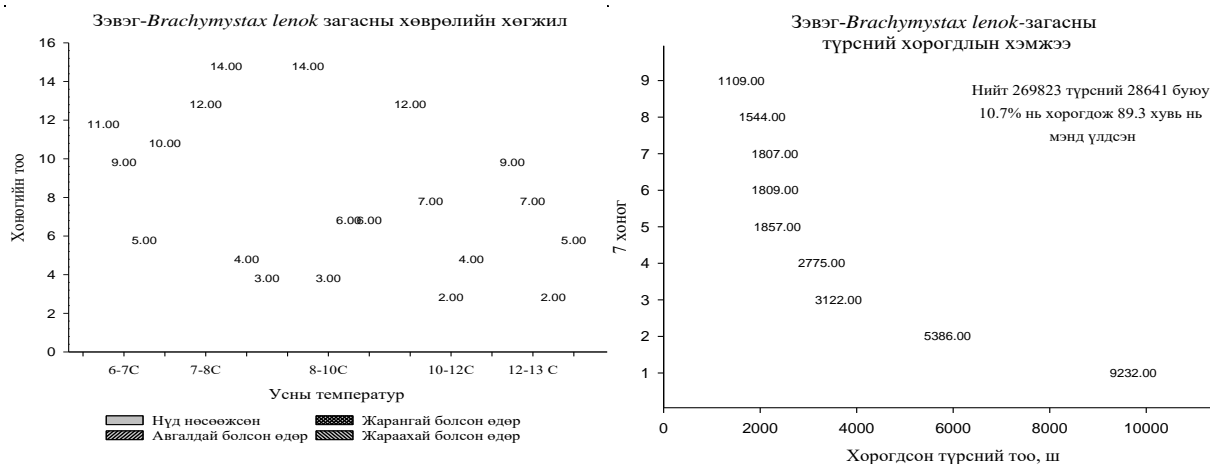

Зураг 5. Загасны хөврөлийн хөгжил

Судалгааны явцад түрснээс жараахайн шат хүртэлх өсөлт хөгжилтийг гаргах зорилгоор хэмжилт тус бүрийг 5 хоногийн зайтайгаар 3 удаагийн давтамжтай хийж, харьцуулан дүгнэв. Тухайлбал, Зэвэг-Brachymystax lenok загасны үр тогтсон түрсний диаметр дунджаар 4.46 мм, 5 хоногтой түрс

4.59 мм, 25 хоногтой авгалдай 16 мм байхад 50 хоногтой жараахай 25 мм урттай байна (Зураг 3). Харин үр тогтсон түрсний хэмжээ 0,02 мл/гр, 5 хоногтой түрс 0.02 мл/гр, 25 хоногтой авгалдай 0.04 мл/гр, 50 хоногтой жараахай 0,09 мл/гр байлаа (Зураг 4,5). Зэвэг загасны түрснээс жараахай хүртэлх хөгжлийн үе шат дунджаар 50 хоног үргэлжлэн, 0.07 мл/гр нэмэгдэж, өсөлт хөгжилт хэвийн явагдсан байна.

3. Хөврөлийн хөгжлийн үргэлжлэх хугацаа, хорогдол

Зураг 6.Өсгөврийн усны температур хөврөлийн хөгжлийн хамаарал

Загасны хөврөлийн хөгжлийг харьцуулан судлахын тулд өсгөврийн усны температурыг 6-7⁰С, 7-8⁰С, 8-10⁰С, 10-12⁰С, 12-13⁰С-аар тус тус тохируулав. Усны температур 6-7 градус байхад нүд нөсөөжиж эхлэх өдөр 12 хоног, авгалдай гарах хугацаа 14 хоног, жарамгай болох өдөр 4 хоног, жараахай болж хөгжих өдөр 3 хоног нийт 35 хоног, усны температур 7-8 градус байхад хөврөлийн хөгжил 33 хоног, 8-10 градус байхад 29 хоног, усны температур 10-12 хоног байхад 25 хоног, усны температур 12-13 градус байхад 23 хоног үргэлжилж байна (Зураг 6). Хөврөлийн хөгжлийн хорогдол харилцан адилгүй байлаа. Тухайлбал, түрсний хөврөлийн хөгжлийн эхний долоо хоногт 9232 ш, хоёрдугаар долоо хоногт 5386 ш, гурав дахь долоо хоногт 3122 ш, авгалдайн хөгжлийн дөрөвдүгээр долоо хоногт 2775ш, тавдугаар долоо хоногт 1857ш, зургаа дугаар долоо хоногт 1809 ш, долоо дугаар долоо хоногт 1807 ш, наймдугаар долоо хоногт 1544 ш, жараахай голд нутагшуулах буюу есдүгээр долоо хоногт 1109ш жараахай хорогдсон байна (Зураг 7). Зэвэг-*B.lenok* загасны авгалдайг тэжээх зорилгоор *Artemia salina* хавчийг лабораторид өсгөвөрлөсөн. Туршилтаар *Artemia salina* хавчны өндгийг өөр өөр температурын орчин бүхий давстай усанд өсгөвөрлөхөд 28 градустай усанд хамгийн өндөр буюу 98%-тай авгалдай задарч байлаа. Бид өсгөвөрлөсөн *Artemia salina* хавчаар 0.2 мг жинтэй Зэвэг загасны жарамгайг биеийн жингийн 2.1%-тай тэнцүү хоолоор өдөрт 4 удаа хооллосон. Энэ үеийн усны температур 10.1-12.7 градус байлаа.

5. Дүгнэлт

1. Чулуут голын сав газрын зэвэг-*B.lenok* загасны эх сүргийн биеийн хэмжээ дунджаар 1072 гр-2573 гр жинтэй, 470 мм-640 мм урттай, эм загасны үр төлөрхөг чанар нь 4320-11736 ш түрстэй байна.
2. Бидний лабораторийн нөхцөлд зохион байгуулсан загас үржүүлгийн ажил 92 хувийн амжилттай байлаа. Өсгөврийн усны температураас хамааран түрсний хөврөл, авгалдай, жарамгай, жараахайн өсөлт хөгжилт харилцан адилгүй байлаа. Тухайлбал, Зэвэг-*B.lenok* загасны түрс өсгөвөрлөх инкубацийн усны температур дунджаар 6-7 градус байхад 35хоног, 7-8 градус бүхий өсгөвөрт 33 хоног, 8-10 градуст 29 хоног, 10-12 градуст 25, 12-13 градуст 23 хоногийн хугацаанд түрснээс жараахайн шатны хөгжил явагдаж байв.
3. Зэвэг-*B.lenok* загасны үр тогтоосон түрсний хэмжээ 4.18 мм-4.5мм диаметр, 0.36 мл/гр-0.04 гр, 50 хоногтой жарамгай 2.5см 2.7см урт, 0.08гр-0.09гр жинтэй байна.
4. Бид лабораторийн нөхцөлд үржүүлж, өсгөвөрлөсөн Зэвэг-*B.lenok* загасны бие даан амьдрах чадвартай 2.5-3.2 см урттай 232.147 тоо толгой бүхий жараахайг 2019 оны 06 дугаар сарын 25-ны өдөр Чулууд голд буцаан нутагшуулсан.

Ашигласан материал

1. Баасанжав, Г., Цэнд-Аюуш, Я. (2001). Монгол орны загас. Улаанбаатар хот.
2. Мэндсайхан, Б., Дгебуадзе, Ю.Ю., Пүрэвдорж, С., (2017). Монгол орны загасны лавлах.
3. Монголд загасны мэргэжилтэнг хэрхэн бэлтгэх бэ. (2006). Хурлын эмхтгэл. Улаанбаатар хот.
4. Монгол орны тул хамгаалах менежмент, эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхтгэл. (2008). Улаанбаатар хот.
5. Оюунтуяа,О.(2018).Загасны аж ахуй. Улаанбаатар хот.
6. Макаров, В.А., и др. (1987). Практикум по ветеринарно-санитарной экспертизе продуктов животноводства. Москва.
7. Моисеев, П.А., Вавилон, А.С., Карпанин, Д.П., Иванов,А.П. (1967). Рыбоводство. Москва.
8. Ососк, J., ба бусад. (2006). Монгол орны загас хамгааллын төлөвлөгөөний эмхтгэл. Улаанбаатар хот.
9. Ansen Ward ., Yolaine Beyens. (2001). Fish Handling, Quality and Processing: Training and Community Trainers Manual.
10. Cameron, N.D. (1997). Selection indices and prediction of genetic merit in animal Breeding.
11. David,L. (2013). Research handbook on international environmental fish.
12. Gavin,L., Andrews and Lauren, A., Vexton,E. (2003). Trout Farming Handbook.
13. Gary Wedemeyer. (2002). Fish Hatchery Management.
14. Marilyn Charkroff. (1976). Freshwater fish pond culture and management
15. Nelson, G.N. (2012). Fish processing.
16. Williot,P., Bronzi ,P., Benoit, P., Bonpunt,E., Chebanov,M., Domezain, A.(2006). Cultured aquatic species information programm. Acipenser baerii.
17. Williot,P., Brun,R. (1998). Ovarian development and cycles in cultured Siberian sturgeon, Acipenser baerii, Aquatic Living Resources.

Investigating the psychological problem and depression level: Population of Ulaanbaatar

Zolzaya Bayaraa

Teacher of Business school, Citi University

zolzaya.bayaraa@citi.edu.mn

ХУРААНГУЙ: Нийт хүн амыг дотор нь гурав хуваадаг. Эрүүл сэтгэгтэй, сэтгэцийн тулгамдсан асуудалтай, сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүс гэж. Сэтгэцийн тулгамдсан асуудалтай хүмүүсийн 30% нь сэтгэцийн эмгэгтэй болох магадлал өндөр байдаг байхад үлдсэн 70% нь хэвийн байдалдаа ордог байна. Манай улсын хүн амын сэтгэцийн эрүүл мэнд СЭХЭЭНД байна. Учир нь Монгол улсын гурван хүн тутмын нэг нь "Сэтгэцийн эмгэг"-тэй гэсэн таамаглалыг ДЭМБ-аас гаргаж байсан. Английн "Wellcome Global Monitor" судалгааны багийхан дэлхий даяар сэтгэл гутрал сэтгэл түгшилтийн өнөөгийн нөхцөл байдал ямар байгааг асуулгын аргаар судалж нэгдсэн тайланг 2021 оны 11 сард гаргажээ. Уг судалгаанд нийт 130 орны 119.000 хүн хамрагдсан бөгөөд Монгол улс ч уг судалгаанд оролцсон байна. Тус судалгаагаар 2030 он гэхэд сэтгэцийн эрүүл мэнд нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан болно хэмээн тооцоолол гаргасан байна. Иймд энэхүү судалгааг "Монголчуудын" хэмээх хэт өргөн хүрээг хүмин 13-аас дээш насны Улаанбаатар хотын хүн амын сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлох нь нэрээр санамсаргүй түүврийн аргаар авч үе тус бүрийн стресс, сэтгэл зүйн асуудал, хямралыг нарийвчлан тодорхойлж тухайн асуудалд санал зөвлөмжийг боловсруулах зорилго тавьж ажилласан. Судалгааны үр дүнд Улаанбаатарчуудын стресс тайлах хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг аргууд нь Дуу сонсож тайвшрах 55.1%, Найз нөхөдтэйгөө ярилцах 44.4%, хэнтэй ч ярилцахгүйгээр өөрөө шийдвэрлэдэг 34.4% нь байна. Түүнчлэн УБ хотын хүн амын стрессийн түвшин Хүнд буюу 28.4, түгшүүрийн түвшин 20 буюу Хүнд, Сэтгэл гутралын түвшин 19.02 буюу дунд зэргийн гэсэн үзүүлэлт гарсан байна. УБ хотын хүн амын сэтгэл хямралын түвшинг насаар нь бүлэглэн илэрхийлсэн бөгөөд 1-хэвийн 2 - дунд зэргийн 3 – хүнд 4 – ноцтой хүнд гэсэн түвшинг илэрхийлж байгаа юм. Үүнээс 13-18 насны хүүхдүүдийн сэтгэл хямралын түвшин 2.35 тай буюу дундаас хүндрүү ойртож буйг, 18-25 насны залуучууд 2.1 буюу дунд зэргийн сэтгэл хямралтай, 26-35 насны залуучууд 1.9 буюу мөн дунд зэргийн сэтгэл хямралтай, 36-55 насны хүмүүс 1.8 буюу бусад насныхнаас хамгийн бага сэтгэл хямралтай байгаа гэсэн үзүүлэлт гарсан бол 56-65 насныхан 2.65, 65- аас дээш насныхан 3.29 буюу хүндээс ноцтой хүндрүү ойртож байгаа сэтгэл хямралтай гэсэн үр дүнгүүд гарч байна. Эдгээр үр дүнгүүдийг нэгтгэн дүгнэвэл өсвөр насны хүүхдүүд болон 56-65, 65-аас дээш насны иргэдийн стрессийн түвшин, сэтгэл хямралын түвшин, сэтгэл зүйн асуудалзүйн түвшин нь хүндээс ноцтой хүндрүү хэлбэлзэж байгаа нь анхаарал татах үзүүлэлт байсан юм. Иймд энэхүү үе бүрийн сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшинд харгалзах санал зөвлөмжийг боловсруулсан нь судалгааны ажлын маань гол ололт байсан юм.

ТҮЛХҮҮР ҮГ:

1. УДИРТГАЛ

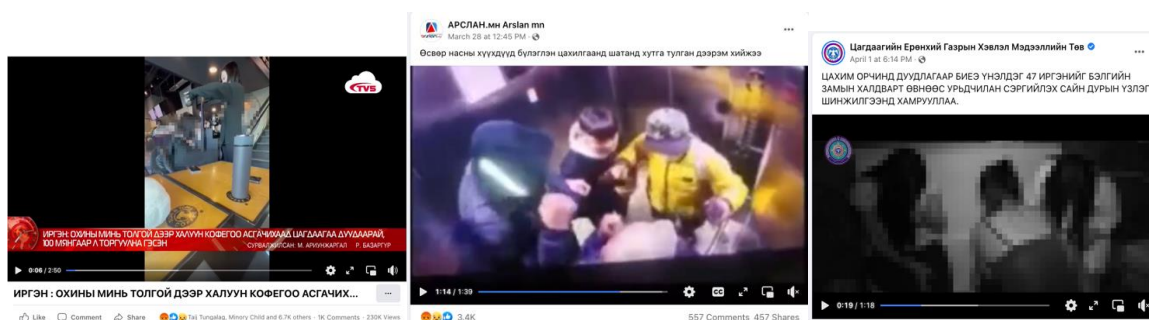
Сэдэв сонгосон үндэслэл

Хөгжингүй улс орнууд ҮНБ-ийнхээ 3-4 хувийг нийгмийн сэтгэл зүйг эрүүл мэндийг дэмжихэд зарцуулж байна. Дэлхий нийтээр 1 тэрбум хүн сэтгэцийн ба зан төлвийн эмгэгээр шаналж байна. Тэдний 75% нь эмчилгээ тусламж, зөвлөгөө авч чаддаггүй байна. WHO.,2021

Нийт хүн амыг дотор нь гурав хуваадаг. Эрүүл сэтгэцтэй, сэтгэцийн тулгамдсан асуудалтай, сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүс гэж. Сэтгэцийн тулгамдсан асуудалтай хүмүүсийн 30% нь сэтгэцийн эмгэгтэй болох магадлал өндөр байдаг байхад үлдсэн 70% нь хэвийн байдалдаа ордог байна. Манай улсын хүн амын сэтгэцийн эрүүл мэнд СЭХЭЭНД байна. Учир нь Монгол улсын гурван хүн тутмын нэг нь "Сэтгэцийн эмгэг"-тэй гэсэн таамаглалыг ДЭМБ-аас гаргаж байсан. Английн "Wellcome Global Monitor" судалгааны багийхан дэлхий даяар сэтгэл гутрал сэтгэл түгшилтийн өнөөгийн нөхцөл байдал ямар байгааг асуулгын аргаар судалж нэгдсэн тайланг 2021 оны 11 сард гаргажээ. Уг судалгаанд нийт 130 орны 119.000 хүн хамрагдсан бөгөөд Монгол улс ч уг судалгаанд оролцсон байна. Тус судалгаагаар **2030 он гэхэд сэтгэцийн эрүүл мэнд нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан болно** хэмээн тооцоолол гаргасан байна.

Практик үндэслэл: Манай улсын хүн ам бага, нийгмийн харилцааны цахим хэрэгслийн хэрэглээ их, нийтэд чиглэсэн чанаргүй мэдээллийн сайтууд олон, түүнчлэн аз жаргалтай амьдралын хэв маяг нь мөнгө, илүү материаллаг зүйлүүд рүү чиглэсэн хандлага их болж, сөрөг мэдээллийн давалгаанд "хордож" байна. Түүнчлэн хүн амд хийгдэж буй судалгаа тоо баримтууд дээр үндэслэхэд ч нийгмийн сэтгэл зүй, хүмүүсийн амьдралын чанар, аз жаргалын индекс буурсан нь анзаарагдах болсон. Улаанбаатар хотод ажилгүйдэл, архидалт, амиа хорлолт, гэр бүл салалт, олон төрлийн гэмт хэргийн төрөл-өсөлт ажиглагдаж, нийгмийг цочирдуулсан гаж үзэгдэл, үйл явдал олноор өрнөж байгаа нь нийгмийн сэтгэл зүй гэмтсэн, эсвэл хэвийн байдал нь алдагдсан гэж үзэх нийгэм судлаачид, сэтгэл зүйчид олон байна.

Зураг 1. Нийгмийн хэвийн бус үзэгдлүүд

2002 оноос хойших гэрлэлт ба салалтын тоон утгаас авч үзэхэд өдөрт 10+1 гэр бүл салж, тухайн гэр бүлийн хүүхдийн тооноос хамаараад жилд арав гаруй мянган хүүхэд хагас гэр бүлд өсч торниж байна. Хүний оюун санаа, сэтгэцийн эрүүл мэнд рүү чиглэсэн хөрөнгө оруулалт дэмжлэг

муугаас нийгмийн сэтгэлзүйн тулгамдсан асуудлууд их болсоор байна. Өсвөр насны 12-16 насны хүүхдүүд өөрөөсөө ахмад насны хүмүүсийг гэгээн цагаан өдрөөр зодон дээрэмдэж буй хэрэг, 20-иод насны охин өөрийн насны охины толгойн дээр кофе асгаж буй зэрэг үйл явдлууд нь Улаанбаатарчуудыг сандаргаж, айдаст автуулсан. Энэ нь хэд хэдэн нийгмийн бүлгийг, эцэг эхчүүдийг, өсвөр болон залуу үеийг буруутгах асуудал бус нийгмийн сэтгэл зүйн сөрөг үр дагаваруудын наад захын илрэлүүд билээ. Түүнээс гадна төр засагтаа итгэлгүйн улмаас нийгмийн сэтгэл зүйн байдал сөрөг байх нь угаас ойлгомжтой асуудал болж байна.

Сэдвийн асуудал.

Улаанбаатар аз жаргалтай иргэн байдаг уу? байдаг бол тэд хэн бэ? тэдэнд тугамдаж буй ямар асуудлууд байдаг вэ? Байдаггүй бол тэдэнд ямар асуудлууд тулгарч байна вэ? Асуудлыг хэрхэн шийдэж байна вэ? Сэтгэл зүйн асуудлыг ямар түвшинд авч үзэж байгаа эсэх, ач холбогдол, үр дагаварыг ойлгож байгаа байдал тодорхой бус байна. Түүнчлэн дээрх хүмүүсийн сэтгэл зүйн хүчин зүйлс нь салбарын болон байгууллагын бүтээмж, хүмүүс хоорондын харилцааны асуудал, гэмт хэргийн хэт залуужилт, гэр бүл салалт гэх мэт нийгмийн сөрөг үзэгдлүүдийг бий болгож байгаа нь тус сэдвийн гол асуудал болж байна.

Сэтгэлзүйн тал дээр хүмүүсийн гаргадаг нийтлэг алдаа: Ганцаардах, сэтгэл хоосрох, өөртөө итгэлгүй байх, гутранги болох, айдаст автах, уур уцаартай болох, нойргүйдэх, дуу чимээ чийртэ санагдах, бусадтай үр дүнтэй харицаж чадахаа байх, амиа хорлох тухай бодож эхлэх зэрэг сэтгэлзүй, сэтгэцийн асуудлын ноцтой шинж тэмдгийг үл тоох, өөрөө намжаах гэж хичээх, тайвшуурлах эм бэлдмэл дур мэдэн хэрэглэх, найз нөхөд, бусдын үгэнд автах гэх мэт хандлага, үйлдлүүд нь асуудлыг улам бүр хүндрүүлдэг байна. Сэтгэл зүйн эрүүл мэнд биеийн эрүүл мэндэд шууд нөлөөлдөг. Жишээ нь стресс, түгшүүртэй удаан явах нь зүрх судасны өвчин, чихрийн шижин, ой тогтоолтын асуудал гээд олон эрсдэл үүсгэж болно. Тиймээс сэтгэл зүйн эрүүл мэнддээ анхаарах нь биеийн эрүүл мэнддээ анхаарахтай ижилхэн чухал ойлголт болж байна.

Судалгааны шинэлэг байдал.

Олон нийтийн сэтгэл зүй, Монголчуудын сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын талаар тухайн салбарын мэргэжилтэнгүүдийн өгсөн ярилцлага, нийтлэл, нэвтрүүлэг гарын 5 хуруунд багтахад цөөхөн байдаг байна. Салбарын мэргэжилтэнгүүд болох сэтгэл судлаачид, сэтгэл засалчид үүнийг онцолж байгаа бөгөөд “сэтгэл зүйн асуудал чухлыг зөвхөн бид мэддэг” хэмээн сэтгэл судлалын хүрээлэнгийн судлаач Э.Мөнхцэцэг онцолсон. Хэдийгээр 2021 онд Анагаахын Шинжлэх Ухааны Үндэсний Их Сургууль (АШУҮИС), Нийгмийн эрүүл мэндийн сургууль (НЭМС)-ийн багш, судлаачид хамтран “Ковид-19 цар тахлын үеийн Олон нийтийн төсөөлөл, сэтгэл зүй, зан үйл”-ийн судалгааг хийсэн ч олон нийтийн сэтгэл зүйн асуудал нь ямар түвшинд, ямар шалтгааны улмаас үүсч түүнийг хэрхэн шийдэж байгаа асуудлыг авч үзээгүй. 2018 онд Хараат бус судалгааны хүрээлэн (IRIM) 2016-2018 оны хугацаанд хийсэн “Нийгмийн сайн сайхан байдлын судалгаа” нь Монголчуудын онцлогын талаар олон сонирхолтой үр дүнгүүдийг гаргаж өгсөн байсан ч мөн яг сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшин тэдгээрийн шалтгааныг тодорхойлсон судалгаа байгаагүй нь энэ сэдэв нь хараахан судлагдаагүй, нэлээд өргөн хүрээтэй, нарийн төвөгтэй асуудал болохыг илэрхийлсэн. Иймд энэхүү судалгааг “Монголчуудын” хэмээх хэт өргөн хүрээг хумин 13-аас дээш насны Улаанбаатар хотын иргэдийн сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлох нь нэрээр санамсаргүй түүврийн аргаар авч үе тус бүрийн

стресс, сэтгэл зүйн асуудал, хямралыг нарийвчлан тодорхойлж тухайн асуудалд санал зөвлөмжийг боловсруулах нь энэхүү судалгааны ажлын шинэлэг байдал болох юм.

Судалгааны ажлын зорилго.

Энэхүү судалгааны ажил нь Улаанбаатар хотын иргэдийн сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлох, стресс бий болгож байгаа хүчин зүйлс болон даван туулж буй арга замуудыг үе тус бүрээр нь шинжлэн судалж мэргэжлийн сэтгэл засалч эмчээс тохирох сэтгэл зүйн зөвлөгөөг авч, санал зөвлөмжийг боловсруулах зорилготой болно.

Судалгааны ажлын зорилтууд.

1. Улаанбаатарчуудын аз жаргалын индексийг тодорхойлох
2. Стресс, бухимдлыг бий болгож буй хүчин зүйлсийг тодорхойлох
3. Тухайн асуудалд Улаанбаатарчууд хэрхэн хандаж, ямар арга хэмжээ авдаг аргуудыг тодорхойлох
4. Стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралын түвшинг тодорхойлох
5. DASS 21 сэтгэл гутралын түвшинг тодорхойлох
6. Үе тус бүрээр задлан шинжлэх
7. Судалгааны үр дүнд нийцэх санал зөвлөмжийг боловсруулах
8. Түүнчлэн энэхүү судалгааны ажил нь үндсэн 4 бүлгээс бүрдэх болно.

2. СУДЛАГДАХУУНЫ ОНОЛЫН ТОЙМ

1. Сэтгэл зүйн онол, хандлагууд

Сэтгэл судлалын онолын зорилго: Сэтгэл судлалын хувьд онол нь хүний бодол санаа, сэтгэл хөдлөл, зан үйлийг ойлгох загварыг бий болгодог. Сэтгэл зүйн онол нь хоёр үндсэн бүрэлдэхүүнтэй:

1. Энэ нь зан төлөвийг тайлбарлах ёстой
2. Энэ нь ирээдүйн зан үйлийн талаархи таамаглал гаргах ёстой

Сэтгэл судлалын түүхийн туршид хүний янз бүрийн зан үйлийг тайлбарлаж, урьдчилан таамаглах хэд хэдэн онолууд бий. Эдгээр онолын зарим нь цаг хугацааны шалгуурыг даван туулж, өнөөдөр сайшаалтай хэвээр байна. Зарим нь шинжлэх ухааны нарийн нягт шалгалтанд ороогүй бөгөөд өнөөдөр судлаачдын зүгээс бүхэлд нь эсвэл хэсэгчлэн хүлээн зөвшөөрөхгүй байж болох юм. Онол бүр нь хүний оюун ухаан, зан төлөвийн талаарх бидний мэдлэгт тулгуурлан хувь нэмэр оруулсан.

Сэтгэл судлалын онолууд: Сэтгэл судлалын олон онол байдаг боловч ихэнх нь дөрвөн үндсэн төрлүүдийн нэг юм.

1.1.1 Хөгжлийн онол

Хөгжлийн онол нь хүний хөгжлийг тайлбарлаж, тайлбарлах зарчмууд, ухагдахууныг цогцоор хангадаг. Зарим хөгжлийн онолууд нь тодорхой чанарыг бий болгоход чиглэсэн,

тухайлбал, Кохлбергийн ёс суртахууны хөгжлийн онол гэх мэт. Хөгжлийн бусад онолууд нь Эриксоны сэтгэцийн эрүүл мэндийг хөгжүүлэх онол зэрэг урт хугацааны туршид өсч хөгжихөд анхаардаг.

1.1.2. Гранд онол

Гранд онолууд нь Sigmund Freud, Erik Erikson, Jean Piaget зэрэг томоохон сэтгэгчдээс санал болгож буй өргөн хүрээний онолууд юм. Хөгжлийн томоохон онолууд нь психоаналитик онол, сургалтын онол, танин мэдэхүйн онолыг багтаадаг. Эдгээр онолууд нь хүний зан чанарын талаар тайлбарлахыг эрмэлздэг боловч орчин үеийн судалгааны нүүрэн дэх хуучин, бүрэн бус гэж үздэг. Сэтгэл судлаачид, судлаачид ихэнхи онолуудыг хайгуулын үндэс болгон ашигладаг боловч жижиг онол, сүүлийн үеийн судалгаануудыг авч үздэг.

1.1.3. Mini-онол

Мини-онолууд нь хөгжлийн маш нарийн, тодорхой талыг тайлбарладаг. Миню-онол нь өөрийгөө үнэлэх байдал эсвэл бага насны хүүхдийн нийгэмших үйл явц гэх мэт харьцангуй нарийн дүрсийг тайлбарлаж болно. Эдгээр онолууд нь ихэвчлэн том онолоор бий болсон санаанууд дээр тулгуурладаг боловч тэдгээр нь хүний зан авир, өсөлтийг тайлбарлахыг эрэлхийлдэггүй.

1.1.4. Онцгой онолууд

Онцгой онолууд нь харьцангуй саяхан бүтээгдсэн бөгөөд янз бүрийн мини-онолыг системтэйгээр хослуулан үүсгэдэг. Эдгээр онолууд нь ихэвчлэн өргөн цар хүрээтэй эсвэл өргөн хүрээг хамарсан шинжлэх ухааны онол биш өөр өөр салбараас судалгаа, санаан дээр тулгуурладаг. Онолын онолч Лев Выгоцкийн санал болгосон нийгэм-соёлын онол бол хөгжлийн шинэ онолыг сайн үлгэр дуурайлал юм.

1.1.5. Декартын дуалист онол

The Рене Декартын дуалист онол оюун ухаан ба бие махбодь нь өөр өөр шинж чанартай хоёр бие махбодь бөгөөд эхнийх нь нөгөөг нь удирдах чадвартай бөгөөд тархины хаа нэг газар хоорондоо харилцан үйлчилдэг болохыг тогтоожээ. Энэ бол үндсэндээ хос төлөөлөгчдийн философийн байр суурийг онол болгон өөрчлөх явдал бөгөөд түүний гол төлөөлөгчдийн нэг нь Платон юм. Декартизмын хоёрдмол онолыг хэдэн арван жилийн турш албан ёсоор хаяж ирсэн боловч энэ нь шинэ хэлбэрүүдтэй болсоор байгаа бөгөөд сэтгэл судлал, мэдрэл судлалын олон судалгаанд хандах хандлага нь далд хэвээр байна. Энэ нь ямар нэгэн байдлаар олон судалгааны багийн сэтгэхүйд өөрийн мэдэлгүй "нэвчдэг" тул хүчин төгөлдөр бус ч гэсэн хамааралтай хэвээр байна.

1.2 Нийгмийн сэтгэл зүйн онол, хандлагууд

Ганцаараа байгаа хүний зан үйл, сэтгэл хөдлөл энгийн, өөрийнхөөрөө байдаг бол таалагддаг нэгнийхээ хажууд өөр араншин гаргаж эхэлдэг. Энэ нь ухамсаргүйн түвшинд үйлдэгдэж байдаг байна. Ийнхүү бусдаас хамаарч хүний сэтгэл хөдлөл, зан үйл, биеэ авч яваа байдал хэрхэн өөрчлөгдөж буйг судалдаг шинжлэх ухааныг нийгмийн сэтгэл зүй гэж ойлгодог байна.

Яг халдварт өвчин шиг хүний сэтгэл санааны байдал нэг хүнээс бусдад халдах чадвартай. Тиймээс цахим орчинд эерэг мэдээлэл их цацагдаад байвал эерэг сэтгэл зүйн байдал халдварлана. Харин сөрөг мэдээлэл цацагдаж, түүнийг хүлээж авбал сөрөг сэтгэл хөдлөл халдварладаг.

1.2.1 Attributional онол

Хүмүүс бусдын зан авирыг хэрхэн тайлбарлаж, үүний үндэс болсон шалтгаан, үр нөлөөг тодорхойлж, тэднээс дотоод шинж чанаруудыг (хувийн зан чанар, хандлага, тэр ч байтугай сэдэл гэх мэт) дүгнэх боломжийг судлах зорилготой онол; тогтмол хэллэгээр илэрхийлэгдэх бөгөөд хүлээлт, хүсэл, хүслийг тодорхойлох боломжийг олгодог. Ажиглагдсан зан үйлийн хувьд дотоод шинж чанарууд (шинж чанарууд) ба гаднах (боломж эсвэл нөхцөл байдал) ялгагдана.

1.2.2 Танин мэдэхүйн диссонансын онол

Энэ нь хүн өөр хоорондоо зөрчилдсөн хоёр санаагаар амьдрах арга хэлбэр, эсвэл өөртөө итгэдэг хувийн үнэт зүйлтэй үл нийцэх үйлдэл хийхдээ түүний туршлага ямар байхыг судалдаг. Энэ нь дотоод парадоксууд, үүнээс үүсч болох аффектив буюу зан үйлийн үр дагаврыг хэрхэн шийдвэрлэж байгааг мэдэхийг хичээдэг (зан үйлийн хамаарлыг багасгах, бусад зарчмуудыг хэрэгжүүлэх гэх мэт). Гэсэн хэдий ч диссонанс нь өөрчлөлтийн хөдөлгүүр болж чадна гэж үздэг.

1.2.3 Өдөөлтийн дамжуулалтын онол

Энэ бол тайлбарласан онол юм өнгөрсөн нөхцөл байдлын өмнө сэтгэл хөдлөлийн тодорхой идэвхжүүлэлт нь одоогийн үйл явдлуудтай хэрхэн нүүр тулах нөхцлийг бүрдүүлэх арга зам үүнтэй ижил төстэй харилцаатай байдаг. Загвараар дамжуулан тухайн үйл явдалд үзүүлэх зарим хариу үйлдлийг тайлбарлаж өгдөг бөгөөд үүнийг тусад нь авч үзэх тохиолдолд хэт их мэт санагдаж болох боловч түүний илэрхийлэлд шууд саад болж буй зарим туршлага дээр үндэслэн үндэслэлтэй болдог.

1.2.4 Хувь хүний далд онол

Хүмүүс тодорхой шинж чанаруудыг өөр шинж чанаруудтай "холбох" хандлагыг тайлбарлах эсвэл ковариат хийх арга замыг мөрдөхийг оролддог онол. Тиймээс жүжиглэх зарим арга хэлбэрүүд бусадтай холбоотой байдаг (жишээлбэл хошин шогийн мэдрэмжтэй, маш ухаалаг байх), бусдын талаар төсөөлж болох ойлголтыг төлөвшүүлэх (хэвшмэл, маш дур зоргоороо байдлаар) холбоотой байдаг гэж ойлгох болно. . Энд гало эффект гэх мэт үзэгдлүүд зайтай байх болно.

1.2.5 Харилцан хамаарлын онол

Харилцан хамаарлын онол нь хүний зан байдал, сэтгэлгээг зөвхөн амьдралын туршид туулж өнгөрүүлсэн хувь хүний туршлагаас гадна бусадтай хуваалцсан туршлагын хүрээнд бусадтай тогтоосон харилцаанаас тайлбарлаж болохгүй гэдгийг тодорхойлдог. Тиймээс хэн болох нь өөрөөсөө болон бусадтай хэрхэн харьцахаас хамаарна.

2.НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫН СУДАЛГАА

2.1 Судлагдсан байдлын судалгаа

Судалгааны энэхүү хэсэгт Монголын нийгмийн сэтгэл зүйтэй холбоотой хийгдсэн бүх төрлийн судалгааны ажил, ярилцлага нэвтрүүлэг зэргийг нарийвчлан судалсны дүнд хамгийн гол гол гэсэн мэдээлэл, судалгааны үр дүнгүүдийг түүвэрлэн орууллаа.

2.2 “Нийгмийн сайн сайхан байдлын судалгаа” 2018

Хараат бус судалгааны хүрээлэн (IRIM) 2016-2018 онд хийсэн “Нийгмийн сайн сайхан байдлын судалгаа”-ны үр дүнг гаргажээ. Нийгмийн сайн сайхан байдал гэдэг нь “аз жаргал” хэмээх ойлголтоос илүү өргөн хүрээтэй бөгөөд нийгэм ба хувь хүний субъектив үнэлгээ, мэдрэмж мөн

нийгмийн гишүүд хоорондын харилцааг илэрхийлдэг. Энэ утгаараа нийгмийн сайн сайхан байдлын судалгаа нь сүүлийн үед тархах болсон “аз жаргалын бизнес”-д зориулж гаргах болсон мэдээллүүдээс илүү ул суурьтай байж чаддаг байна. Нийгмийн сайн сайхан байдлын судалгаанаас онцлох зургаан үр дүнг дараах хүснэгтэн мэдээллүүдээр илэрхийлэв.

1. Судалгаанд оролцогчдын 61 хувь нь “бусдад итгэдэггүй” гэж хариулжээ

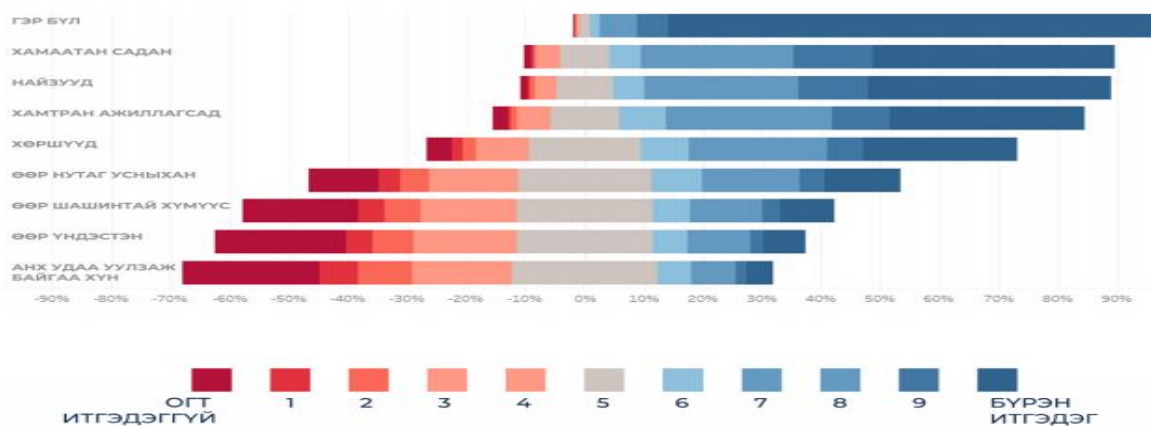
Нийгмийн итгэлцэл ба бусадтай хамтарч ажиллах үзүүлэлтүүд доогуур гарсан байна. Тодруулбал, судалгаанд оролцогчдын талаас илүү нь (61% нь 5 хүртэлх оноогоор үнэлсэн) бусдад итгэдэггүй гэж хариулжээ. Мөн бусдад туслах, бусдаас тусламж авах талаарх төсөөлөл мөн доогуур байна (10 онооноос 4.7 оноо).

	Ерөнхийд нь хэлбэл ихэнх хүмүүст итгэж болно гэж боддог уу?	Таны бодлоор ихэнх хүмүүс боломж гарвал таныг ашиглахыг оролддог уу эсвэл шударга байхыг оролддог уу?
Эрэгтэй	4.77	4.89
Эмэгтэй	4.59	5.08
Хот	4.60	4.59
Хөдөө	4.71	5.22
Өндөр орлоготой	5.22	5.28
Бага орлоготой	4.78	5.44
Өндөр боловсролтой	4.68	5.04
Бага боловсролтой	4.21	4.81
Ажил эрхэлдэг	4.72	4.99
Ажил эрхэлдэггүй	4.60	4.99
Гэр бүлтэй	4.71	4.80
Гэр бүлгүй	4.62	5.25

Хүснэгт 1. Судалгаанд оролцогчдын хариултаудын дундаж, утга тус бүрээр

2. Монголчууд өөр үндэстэн, өөр шашинтай хүмүүст бага итгэдэг

Судалгаанд оролцогчид танихгүй хүмүүст (3.06) хамгийн бага, харин өөрийн гэр бүлийнхэнд (9.74) хамгийн их итгэдэг гэж хариулжээ. Үүнээс үзэхэд, монголчуудын хоорондын итгэлцэл, хамтын ажиллагаа нь гэр бүл, хамаатан садан зэрэг хувийн харилцаанд суурилж байна.

Хүснэгт 2. Нийгмийн аль бүлэгт хамгийн их итгэдэг вэ?

3. ЛГБТ хүмүүс, танихгүй хүн, өөр шашинтай хүнд туслах эрмэлзэл бага байна

Монголчуудын тусархаг байдлын дундаж оноо дунджаас доогуур (4.7) үзүүлэлттэй гарчээ. Хүмүүс өөрсдийн гэр бүл, найз нөхөд, хамаатан саданд туслахад бэлэн байсан бол ЛГБТ бүлэг, танихгүй хүн, өөр шашинтай болон өөр үндэстний хүмүүст туслахыг хүсэх нь хамгийн бага байжээ. Мөн монголчууд өөрсөдтэйгөө төстэй шинж чанартай бүлгүүдэд итгэх, тэдэнтэй хамтарч ажиллах сонирхол өндөртэй болох нь харагдаж байна.

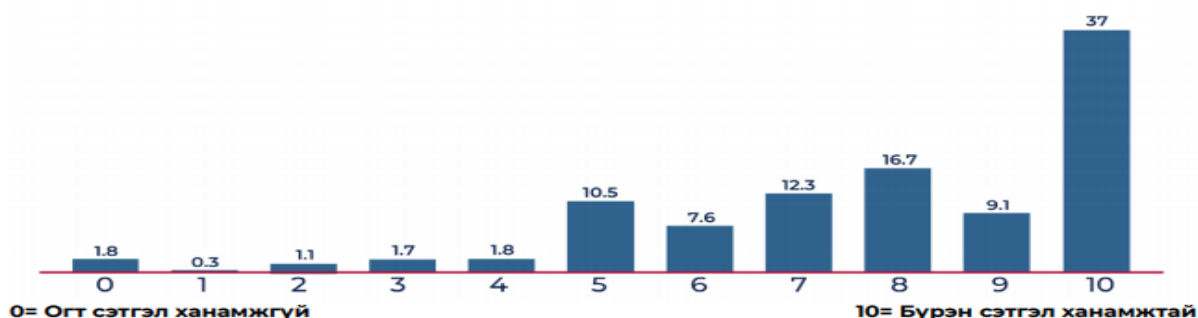

Хүснэгт 3. Та өнгөрсөн хугацаанд дараах зүйлсийг хийсэн үү?

4. Боловсролын түвшин, ирээдүйн амьдралын баталгаа, аюулгүй байдалдаа илүү сэтгэл зовнидог

Судалгааны баг монголчуудын амьдралын олон талт үнэлгээг гаргахын тулд нийт 19 асуулт асуужээ. Ингэхэд, судалгаанд хамрагдагчдын дийлэнх нь гадаад орчин болох улс төрийн нөхцөл байдал, эдийн засгийн нөхцөл байдал, Монгол улсын байгаль орчин зэрэгт сэтгэл ханамжгүй байв. Түүнчлэн өөрсдийн боловсролын түвшин, ирээдүйн амьдралын баталгаат байдал, ажил мэргэжил болон аюулгүй байдалдаа илүү санаа зовниж байгаа нь ажиглагджээ. Харин гэр бүл, амьдралаас олж авсан зүйлс, хувийн харилцаа болон өөрийн сонирхолтой зүйлсдээ зарцуулдаг цагтаа хамгийн их сэтгэл ханамжтай байв.

5. Монголчуудын хувийн амьдралын сэтгэл ханамж бусад улстай харьцуулахад өндөр байна

Хүснэгт 4. Монголчуудын хувийн амьдралын сэтгэл ханамж

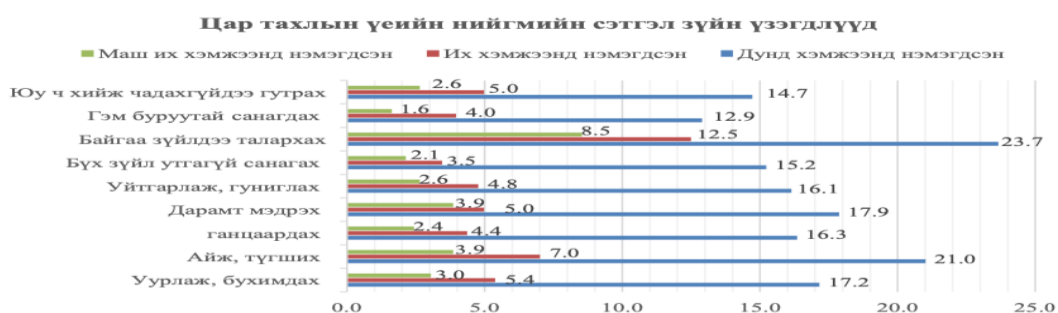
Монголчууд өөрсдийн хувийн амьдралдаа сэтгэл ханамждаа 10 онооноос дунджаар 7.5 оноо өгчээ. Энэ нь бусад оронтой харьцуулахад харьцангуй өндөр үзүүлэлт юм. Тухайлбал, Скандинавын орнууд дахь амьдралын сэтгэл ханамжийн үзүүлэлт дунджаар 7.5 байдаг бол сиричүүд, бурундичууд болон Төв Африкийн орнуудад амьдралын сэтгэл ханамжийн үзүүлэлт хамгийн бага буюу 3.0 байжээ. Мөн судалгаан оролцогчод өөрсдийнхөө амьдралыг утга учиртай мөн өөрсдөө харьцангуй аз жаргалтай байдаг гэж дүгнэжээ.

6. Орон нутагт оршин суугчид хот суурин газрын хүмүүсээс илүү эерэг, гэрлэсэн хүмүүс гэрлээгүйгээсээ илүү эерэг байжээ

Хүмүүсийн сэтгэл хөдлөлийн байдалд улирлын нөлөөлөл мөн судалгаанд оролцогчийн гэрлэлтийн байдал, хот эсвэл хөдөөд амьдардаг эсэх нь нөлөөлдөг болох нь ажиглагджээ. Тухайлбал, судалгаанд оролцогчдын нийгэм, эдийн засгийн статусаас үл хамаарч сэтгэл хөдлөлийн эерэг үнэлгээ намрын улиралд 6.9 буюу хамгийн их, өвлийн улиралд 6.2 буюу хамгийн бага байсан бол орон нутагт оршин суугчдынх (7.5) хот суурин газрынхтай (6.3) харьцуулбал илүү эерэг, гэрлэсэн хүмүүс (7.3) гэрлээгүйгээсээ (6.9) илүү эерэг үнэлгээтэй байжээ.

2.3 “Ковид-19 цар тахлын үеийн олон нийтийн төсөөлөл, сэтгэл зүй, зан үйл”-ийн судалгаа 2021

Энэхүү судалгааны ажлыг гүйцэтгэх ёс зүйн зөвшөөрлийг 2020 оны 10-р сарын 1-ний өдрийн ЭМЯ-ны ёс зүйн хяналтын хорооны хурлаар хэлэлцүүлж авсан бөгөөд Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага (ДЭМБ) -ын санхүүжилтээр Анагаахын Шинжлэх Ухааны Үндэсний Их Сургууль (АШУҮИС), Нийгмийн эрүүл мэндийн сургууль (НЭМС)-ийн багш, судлаачид хамтран Ковид-19 цар тахлын үеийн Олон нийтийн төсөөлөл, сэтгэл зүй, эрүүл мэндээ хамгаалах зан үйлд гарч байгаа өөрчлөлтийг тодорхойлох, Хариу арга хэмжээнд ажиллаж байгаа мэргэжилтнүүдийн ажлын ачаалал, сэтгэцийн эрүүл мэндийн байдалд гарч буй өөрчлөлт, тусламж үйлчилгээний хэрэгцээг илрүүлэх зорилгоор тус судалгааг хийж гүйцэтгэсэн байна. Энэхүү судалгаанаас олон нийтийн сэтгэл зүйн талаар хийгдсэн зори үр дүнгүүдийн дурьдвал: Цар тахлын үеийн хөл хорионы үед түгээмэл илэрч болох нийгмийн сэтгэл зүйн үзэгдлүүд нь айдас, түгшүүр, уур бухимдал, уйтгар, гуниг, гэм буруутай мэдрэмж, түгшүүрээс үүдэлтэй нойргүйдэл, халшрах шинж зэрэг байдаг бол тулгарч болох сэтгэл зүйн тулгамдсан асуудлууд нь цочмог стресс, гэмтлийн дараах стресс, сэтгэл гутрал, түгшүүрийн эмгэг юм.

Хүснэгт 5. Цар тахлын үеийн нийгмийн сэтгэл зүйн үзэгдлүүд

Судалгааны үр дүнгээс харахад байгаа зүйлдээ талархах, айж түгших, уурлаж бухимдах, дарамтыг мэдрэх, юу ч хийж чадахгүйдээ гутрах зэрэг сэтгэл зүйн үзэгдлүүд түлхүү илэрч байна.

Үүнийг хүйсийн хувьд харьцуулан харахад эмэгтэйчүүд илүү их уурлаж, бухимддаг болсон, эрэгтэйчүүдийн уурлаж бухимдах нь эмэгтэйчүүдийнхээс бага байна ($P<0.001$). Мөн эмэгтэйчүүдийн айдас, түгшүүр илүү нэмэгдэж ($P<0.001$), их ганцаарддаг болжээ ($P<0.001$).

Боловсролоор харьцуулан харахад бүрэн, бүрэн бус боловсрол эзэмшсэн иргэдэд уурлаж бухимдах ($P<0.05$), ганцаардах ($P<0.001$), дарамтыг мэдрэх ($P<0.05$), уйтгарлаж гуниглах ($P<0.001$) нь нэмэгдсэн байна. Мөн оюутнууд, гэртээ суудаг (хүүхэд/ахмад настан асардаг), ажилгүй иргэдэд уурлаж, бухимдах, дарамтыг мэдрэх ($P<0.001$), уйтгарлаж гуниглах нь нэмэгджээ. Оюутан, гэртээ суудаг (хүүхэд/ахмад настан асардаг), ажилгүй иргэд юу ч хийж чадахгүй байгаадаа ихээхэн гутарсан ($P<0.001$) гэжээ.

Стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралын түвшин

Шинэ коронавируст халдвар иргэдийн сэтгэл зүйд дараах байдлаар нөлөөлж байна.

Хүснэгт 6. Стресс, түгшүүл, сэтгэл гутралын түвшин

Стрессийн түвшин

Судалгаанд оролцогчдын КОВИД-19 цар тахлын үеийн стрессийн түвшинг үнэлэхэд 75% нь хэвийн, 3.7% нь бага, 4.5% нь дунд, 8.1% нь өндөр, 8.3% нь маш өндөр байна. Энэхүү үзүүлэлтийг хүйсийн хувьд авч үзвэл эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс илүү стресстэй, энэ нь статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай. Нас, боловсрол, ажил эрхлэлт, орлогын хувьд статистик ач холбогдол бүхий ялгаа ажиглагдаагүй.

Түгшүүрийн түвшин

Сэтгэл түгшүүрийн түвшингийн хувьд 59% нь хэвийн, 3.6% бага, 9.3% нь дунд, 4.5% нь өндөр, 23.7% нь маш өндөр байна. Түгшүүрийн түвшинг нас, хүйсээр харьцуулан үзэхэд статистик ач холбогдол бүхий ялгаагүй байсан бол бага орлоготой иргэдийн түгшүүр өндөр ($P<0.001$), боловсролын түвшин ($P<0.001$), ажил эрхлэлт ($P<0.001$) хувьд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байв. Мөн ажилгүй, ажил хийх боломжгүй, оюутан болон хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг иргэдийн түгшүүр бүтэн цагийн ажилтай иргэдээс илүү өндөр байгаа нь ажиглагдлаа ($P<0.001$).

Сэтгэл гутралын түвшин

Оролцогчдын сэтгэл гутралын түвшин 65.8% хэвийн, 5.5% бага, 7.3% дунд, 6.4% өндөр, 15% маш өндөр байна. Энэхүү үзүүлэлтийг хүйсээр харьцуулан үзэхэд эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс илүү сэтгэл гутралтай ($P < 0.05$), орлогын түвшингээр харьцуулахад бага орлоготой иргэдийн сэтгэл гутрал өндөр ($P < 0.05$) статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Цар тахлын үеийн иргэдийн сэтгэл зовнил

Хүснэгт 7. Цар тахлын үеийн сэтгэл зовнил

Судалгаанд оролцогчид COVID-19 халдвартай иргэдийн тоо нэмэгдэх, эрүүл мэндийн байгууллагын ачаалал, өөрөө болон ойр дотны хүмүүсийн халдвар авах эрсдэл, ойр дотны хүмүүсийн эрүүл мэнд, улсын эдийн засгийн байдал болон өөрийн төлбөрийн чадвар буурах, ажилгүй болох зэрэгт ихээхэн сэтгэл зовниж байна. Судалгаанд оролцогчдын дийлэнх нь өөрийн сэтгэл зүйгээ хэрхэн дэмжих талаар мэднэ гэж байгаа ч эрэгтэйчүүд, бага орлоготой иргэд сэтгэл зүйгээ хэрхэн дэмжих талаар сайн мэддэггүй. 10 оролцогч тутмын 7 нь өөрийн болон бусдын сэтгэл зүйг дэмжих аргуудад суралцах шаардлагатай.

Шийдвэр гаргагчдын мэдээлэл, шийдвэр тодорхой бус, салаа утгатай байх тохиолдолд

COVID-19 цар тахлын үеийн түгшүүр, сэтгэл гутралын түвшин оролцогчдын дийлэнхэд хэвийн байгаа ч маш өндөр түвшний түгшүүр (23.7%), сэтгэл гутрал (15%)-тай оролцогчдын эзлэх хувь тус халдвараар нас баралт ихтэй оронтой харьцуулахад өндөр байна. Эрэгтэйчүүдийн стресс, сэтгэл гутралын түвшин нь эмэгтэйчүүдийнхээс илүү нэмэгдсэн, орлого багатай, ажилгүй, ажил хийх боломжгүй, хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг иргэдийн сэтгэл гутрал, түгшүүрийн түвшин өндөр байна.

Өөрчлөлтөнд дасан зохицох, стресс, уур бухимдал, гуниг зэрэг таагүй мэдрэмж, сөрөг үйл явдлыг даван туулах чадвараа үнэлэхдээ оролцогчдын дийлэнх нь дунд, түүнээс дээгүүр гэж үнэлсэн ч эрэгтэйчүүдийн даван туулах чадвар эмэгтэйчүүдийнхээс бага байна. Иргэдийн ялангуяа эрэгтэйчүүдийн даван туулах чадварыг дэмжих хэрэгцээ байна.

Хэдийгээр стресс, түгшүүр нэмэгдсэн ч COVID-19 цар тахлын үед бусадтай харилцах харилцаа, шинэ боломжуудыг олж харах, хувь хүний чадвар, итгэл үнэмшил, амьдралын үнэ цэнийг өөрөөр харах зэрэгт эергээр нөлөөлсөн гэж үзэж байна.

2.4 “Сэтгэл зүйн эрүүл мэндийг бүгдэд-2022” форум

Монголд анх удаа зохион байгуулагдаж байгаа “Сэтгэл зүйн эрүүл мэндийг бүгдэд-2022” форум 2022 оны 4-р сарын 16-нд *Сэтгэл зүйн асуудал хэнийг ч ялгадаггүй* уриан дор зохион байгуулагдсан билээ. Сэтгэл зүйн эрүүл мэндийн мэдлэг, мэдээллийг түгээгч баталгаат эх сурвалж болох [@positive dadal](#) болон эерэг дадал, тасралтгүй хөгжилд хөтлөх [@habido](#) сошиал сувгууд нь энэхүү үйл ажиллагааг зохион байгуулсан юм. “Сэтгэл зүйн эрүүл мэндийг бүгдэд-2022” форум нь хүний зан үйл, сэтгэл зүйн асуудлыг шинжлэх ухааны салбар дундын хандлагаар авч үзэж олон талын оролцогч талуудыг хамруулж нээлттэйгээр хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, улмаар сэтгэл зүйн эрүүл мэнддээ анхаарч, амьдралын чанараа нэмэгдүүлэхийг уриалах, эл асуудлаарх үр дүнтэй шийдэлд тулгуурласан хэрэглэгдэхүйц шийдэл, боломжуудыг танилцуулахад чиглэсэн үйл ажиллагаа болсон.

Зураг 2. Сэтгэл зүйн эрүүл мэндийг хүн бүрт 2022 форумын хамрах хүрээ

5+
ЦАГ

10+
ИЛТГЭГЧИД

20+
БАЙГУУЛЛАГА

700+
ОРОЛЦОГЧ

Тус форум нь өглөөний 9 цагаас өдрийн 14 цаг хүртэл үргэлжлэн зочин илтгэгчдийн олон талт сэтгэл зүйн илтгэлүүд хэлэлцүүлэгдэж чөлөөт ярилцлага, асуулт хариулт гэсэн үе шат сонирхолтой хөтөлбөрүүдээр дүүрэн үйл ажиллагаа болж өндөрлөсөн. Үйл ажиллагааны үеэр хүүхэд залуус, хөгшид гэлтгүй өөрсдийн асуудлаа хоорондоо ярилцан танилцаж инээн баярлалдаж өөрийн сэтгэл зүйг бие эрхтэн шигээ мэдэрч өнгөрүүлсэн өдөр байсан. Судлаач миний бие мөн тус ажиллагаанд уригдан очиж мэргэжлийн судлаачдаас өөрийн судалгааны ажлын асуулгыг хянуулж зөвлөгөө авч судалгааны арга зүйн хэсэгт мэргэжлийн асуулга асуумжыг оруулж өгсөн нь хамгийн ололттой зүйл болсон билээ. Тус форумын үеэр хэлэлцүүлэгдсэн зочин илтгэгчдийн сэдвүүд нь:

- “Сэтгэл зүйн эрүүл мэнд яагаад чухал вэ?” Б.Дорждэрэм (Оптималь Эн Макс ХХК-ийн БХСХ-ийн захирал)
- “Монголчуудын түүхэн үнэт зүйл ба сэтгэл зүй” С.Отгонжаргал (МУИС-ийн зөвлөх профессор)
- “Монголын өсвөр үе болон залуучуудын сэтгэл зүй, эрсдэлт зан үйлийн судалгаа” Б.Алтанцэцэг (Оптималь Эн Макс ХХК-ийн Сэтгэл судлаач)
- “Шим тэжээл ба сэтгэл зүйн эрүүл мэнд” Доктор, дэд профессор Ц.Сонинхишиг (Монголын Хоол Зүйчдийн Холбооны Тэргүүн)
- “Технологи ба сэтгэл зүй” Доктор Д.Эрдэнэбаатар (МУИС-ийн багш)
- “Сэтгэл судлалын шинжлэх ухаанд суурилсан инновацийн бүтээлүүд” Г.Мандухай (Оптималь Эн Макс ХХК-ийн гүйцэтгэх захирал)

2.5 “Дэлхий даяар сэтгэл гутрал, сэтгэл түгшилтийн өнөөгийн нөхцөл байдал” 2021 судалгаа

Английн “Wellcome Global Monitor” судалгааны багийхан дэлхий даяар сэтгэл гутрал сэтгэл түгшилтийн өнөөгийн нөхцөл байдал ямар байгааг асуулгын аргаар судалж нэгдсэн тайланг 2021

оны 11 сард гаргажээ. Уг судалгаанд нийт 130 орны 119.000 хүн хамрагдсан бөгөөд Монгол улс ч уг судалгаанд оролцсон байна. Тус судалгаагаар **2030 он гэхэд сэтгэцийн эрүүл мэнд нас баралтын тэргүүлэх шалтгаан болно** хэмээн тооцоолол гаргасан байна.

Судалгааны онцлох үр дүнгээс дурьдвал:

- Дэлхий даяар 10 хүн тутмын 9 хүн тутмын 9 нь буюу 92% нь сэтгэцийн эрүүл мэнд бол эрүүл мэндтэй адил чухал бөгөөд бүр илүү чухал гэдэгт итгэдэг. **БИЕИЙН ЭРҮҮЛ МЭНД=СЭТГЭЦИЙН ЭРҮҮЛ МЭНД.**
- Хүмүүс орлогын түвшингээс үл хамааран “сэтгэцийн эрүүл мэнд”-ийн асуудлыг хамгийн чухалд тооцсон байна.
- 5 хүн тутмын 1 нь буюу 19% нь амьдралынхаа аль нэг цаг үед ямар нэгэн байдлаар сэтгэл гутрал, сэтгэл түгшилттэй нүүр тулсан.
- Сэтгэл зүйн тулгамдсан асуудлууд, эмгэг өөрчлөлтүүдийн 50% нь өсвөр наснаас эхэлдэг.

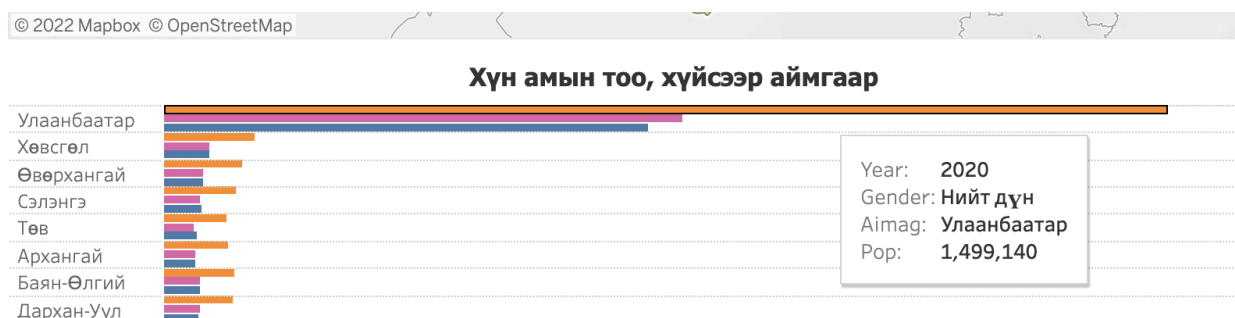
3. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

3.1 Судалгааны загвар

Улаанбаатарчуудын сэтгэл зүйн асуудал, стрессийн түвшин, сэтгэл хямралын түвшингийн асуумж DASS-21, BIG-5, сртесс түгшүүр аз жаргалийн индексийг тодорхойлох судалгааны загваруудыг хослуулан тоон болон чанарын судалгааны аргыг хослуулан гүйцэтгэв.

3.2 Судалгааны хамрах хүрээ, түүвэрлэлт

Судалгаанд оролцогчдыг насны ангилал, боловсролын түвшин, ажил эрхлэлтийн байдал зэргээр бүлэглэн зөвхөн Улаанбаатар хотод оршин сууж буй нийслэлчүүдээс санамсаргүй түүврийн аргаар сонгон өгөгдлийг цуглуулав. Улаанбаатарчуудын сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлохдоо Монгол улсын харьяат, 13-аас дээш насны хүн амын тоог (n=1'009'271) суурь үзүүлэлт болгон авч, 95 хувийн магадлал (1.96), алдааны хязгаар (0.03) тооцон нийт нийт 985 хүн хамрагдав.

Хүснэгт 8. Улаанбаатар хотын нийт хүн амын тоо

10-14	146,724	152,788
5-9	189,856	199,072
0-4	185,682	195,957

Хүснэгт 9. 0-13 насны хүн амын тоо

3.3 Судалгааны хэрэглэгдэхүүн

Тус судалгааг тоон болон чанарын судалгаа хоёуланг нь хослуулж хийсэн. Олон бүлэг давхаргыг хамарсан, санамсаргүй түүвэртэй, харьцуулсан судалгаа хийв. Харьцуулсан судалгаа нь хоёр ба түүнээс дээш насны бүлгийг харьцуулж үздэг. Энэ судалгаагаар янз бүрийн үеийн бүлгүүдийг нэгэн зэрэг судалсан тул уг судалгааг нэг агшингийн судалгаа хийсэн.

3.3.1 Зан төлөвийг тодорхойлох асуумж /BIG 5/

Б.Раммстедт, О. П.Жон нарын 2007 онд шинэчилсэн богино хувилбар болох BIG 5 асуумжийг бие хүний шинж болох зан төлөвийг тодорхойлохдоо ашиглав. Уг асуумж нь нийт 10 асуулттай бөгөөд бие хүний шинж болох гадагшаа чиглэсэн, нийцтэй байдал, ухамсарт буюу бусдын төлөө, нээлттэй сэтгэлгээтэй, невротик гэсэн зан төлөвөөр илэрхийлнэ.

3.3.2 Сэтгэл гутрал, түгшүүр, стрессийн асуумж /DASS-21/

DASS-21 асуумжаар стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралын шинж тэмдгийн суурь байдлыг үнэлэв. Уг асуумж нь тухайн хүний өнгөрсөн 7 хоногт илэрсэн шинж тэмдгүүдийг шалгах ба асуулт тус бүрийг 0-оос (надад огт тохиолдоогүй) 3 оноонд (надад ихэнхдээ тохиолдсон) үнэлдэг. Асуумжийг оноожуулахдаа стресс, сэтгэл гутрал, түгшүүрийн оноонуудыг тус бүр 2-оор үржүүлж гарган үнэлнэ.

Хүснэгт 10. Сэтгэл гутрал, түгшүүр, стрессийг түвшинг үнэлэх хэмжүүр

Түвшин	Сэтгэл гутрал	Түгшүүр	Стресс
Хэвийн	0-9	0-7	0-14
Бага зэргийн	10-13	8-9	15-18
Дунд зэргийн	14-20	10-14	19-25
Хүнд	21-27	15-19	26-33
Ноцтой хүнд	28+	20+	34+

3.3.3 Шинжлэх ухааны Асуулга (анкетын) арга:

Асуудлын хүрээнд сонирхсон асуултуудыг, тэдгээрийн бүх боломжит хариулттай нь хамт хүн бүрт өгч, ижил агуулгатай мэдээлэл цуглуулдаг судалгааны арга юм. Асуулга нь аливаа юмс үзэгдэл, үйл явцын тоо чанар, шалтгаан үр дагаврын учир холбогдолыг тогтооход чиглэгдсэн, тодорхой агуулга, бүтэц зохион байгуулалттай бичгийн хэлбэрээр урьдчилан бэлтгэсэн асуулт, хариултын цогц юм. Асуулгын аргыг Менежмент, хэл шинжлэл, сэтгэл судлал, улс төрийн салбарын судалгаанд голдуу хэрэглэдэг.

3.3.4 Ашигласан программ хангамжууд

Судалгааг google form програм ашиглан онлайнаар, тараах материал ашиглан биечлэн өгөгдлөө цуглуулсан. Үүний дараагаар эх олонлогоо төлөөлөхүйц түүврийг сонгон авч дараах програмыг

ашиглан үр дүнг боловсруулсан болно.

- Google Docs form
- Microsoft excel програм
- IBM SPSS statistics 25 програм

4. ЭМПИРИК СУДАЛГАА ШИНЖИЛГЭЭ БА ҮР ДҮН

4.1 Өгөгдлийн шинжилгээ

Эмпирик судалгаа нь туршилт эсвэл ажиглалт дээр үндэслэсэн аливаа асуудлыг ерөнхийд нь тодорхой асуулт, таамаглалд хариулах зорилгоор хийдэг тул судалгаагаа эхлэхдээ хоёрдогч өгөгдөл ашиглан асуултаа боловсруулан судалгааны арга зүйг шинжлэх ухааны асуулгын аргаар Google form программ ашиглан өгөгдөл, санамсаргүй түүврийн аргаар цуглуулсан. Тус судалгааг “Улаанбаатарчуудын сэтгэлзүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлох судалгаа” гэж нэрлэн авсан бөгөөд одоогийн байдлаар нийт 403 хүн хамрагдсан байна. Судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээллийг хүснэгтээр илэрхийлэв.

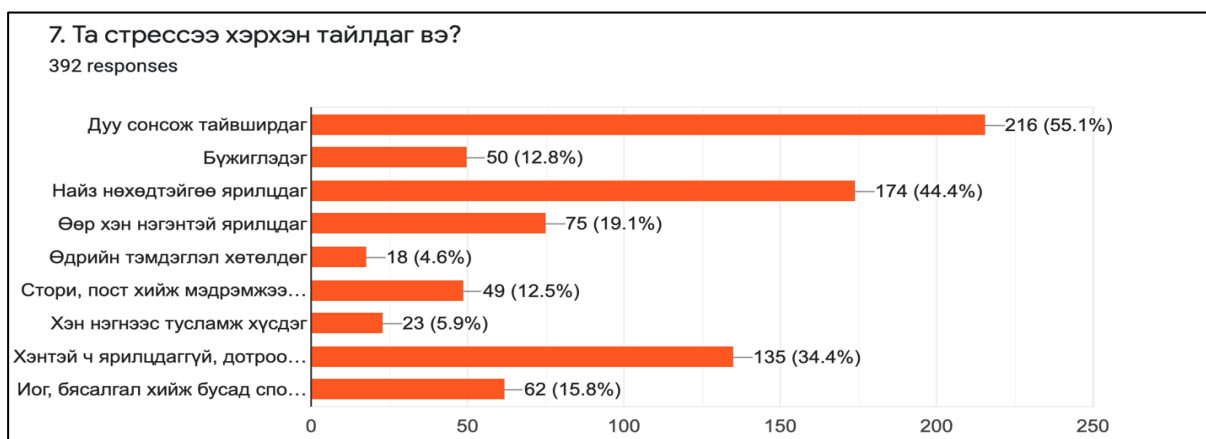
Хүснэгт 11. Судалгаанд оролцогчдын нас, хүйс, боловсрол, ажил эрхлэлт,статус

Үзүүлэлтүүд		Тоо	Хувь
Нас	13-18	23	5.9%
	18-25	139	35.5%
	26-35	143	36.5%
	36-45	62	15.8%
	46-55	14	3.6%
	56-65	7	1.8%
	65+	4	1 %
Хүйс	Эрэгтэй	131	33.4%
	Эмэгтэй	259	66.1%
	Бусад	2	0.5%
Боловсрол	Магистр, түүнээс дээш	67	17.1%
	Бакалавр	211	53.8%
	Тусгай дунд /мэргэжил, сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн гэрчилгээтэй/	17	4.3%
	Бүрэн дунд /ахлах сургуулийн гэрчилгээтэй/	85	21.7%
	Бага	9	2.3%
	Албан боловсрол эзэмшээгүй	3	0.8%
Ажил эрхлэлтийн байдал	Хагас цагийн ажилтан	11	2.8%
	Бүтэн цагийн ажилтан /төрийн, төрийн бус, хувийн,олон улсын байгууллага гэх мэт/	201	51.3%
	Хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг	53	13.5%
	Тэтгэвэрт	7	1.8%
	Их, дээд сургуульд суралцдаг	73	18.6%
	Гэртээ суудаг /хүүхэд, ахмад настан асардаг	22	5.6%
	Ажилгүй/ ажил хайж байгаа	6	1.5
	Ажил эрхэлдэггүй	19	4.8
Гэр бүлийн байдал	Гэр бүлтэй	190	48.5%
	Гэр бүлгүй	148	37.8%
	Үерхдэг найз залуу/охинтой	54	13.8%

Зураг 3. Улаанбаатар хотын иргэдийн **стрессийн** хүчин зүйлс

Энэхүү хүснэгтээс харахад Улаанбаатар хотын иргэдийг хамгийн их стрессдүүлж буй хүчин зүйл нь **1-рт Замын түгжрэл, 2-рт Хүмүүс хоорондын харилцааны асуудал, 3-т нийгэм улс төрийн байдал, 4-т сошиал медиа 5-т ажил хичээлтэй холбоотой асуудлууд** орсон байгааг эмпирик судалгааны дүн харуулж байна. Нээлттэй асуултын хүрээнд орж ирсэн нэмэлт стрессийн хүчин зүйлсээр **өрийн дарамт, үнийн өсөлт** гэсэн асуудлууд нэмэлтээр орж ирсэн байна.

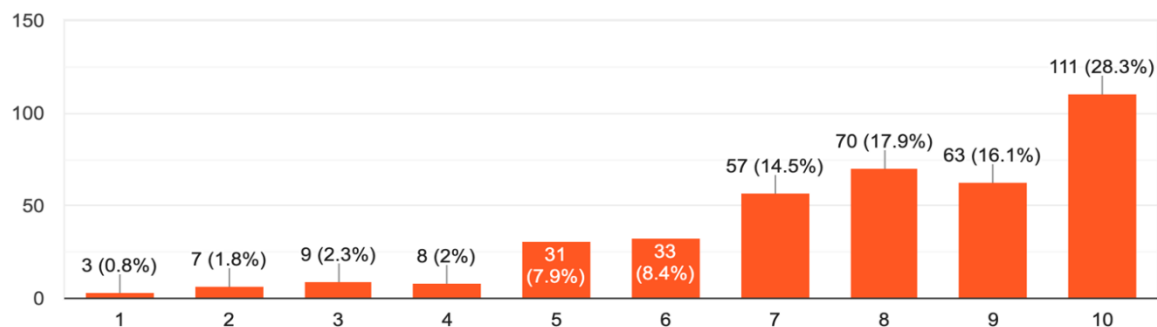
Зураг 4. Улаанбаатар хотын иргэдийн стрессээ тайлдаг нийтлэг аргууд

Энэхүү хүснэгт нь Улаанбаатарчуудын стресс тайлах хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг аргууд нь Дуу сонсож тайвшрах 55.1%, Найз нөхөдтэйгөө ярилцах 44.4%, хэнтэй ч ярилцахгүйгээр өөрөө шийдвэрлэдэг 34.4% нь байгааг судалгааны үр дүн илэрхийлж байна.

Зураг 5. Улаанбаатарчуудын өөрөө өөртөө сэтгэл хангалуун байдлын индекс

9. Та өөрөө өөртөө сэтгэл хангалуун байдаг уу. (1-10 оноогоор үнэлнэ үү.)

392 responses

Энэхүү график нь өөртөө өөртөө сэтгэл хангалуун байдлын индексийг илтгэж байгаа бөгөөд Улаанбаатарчуудын өөрөө өөртөө сэтгэл хангалуун байдлын дундаж утга нь **7.82** байгаа нь судалгааг анх хийсэн таамаглалаас харьцангуй өндөр утга гарсан.

Хүснэгт 12. Аз жаргалын индексийн дундаж утга

N	Valid	392
	Missing	0
Mean		7.82
Mode		10

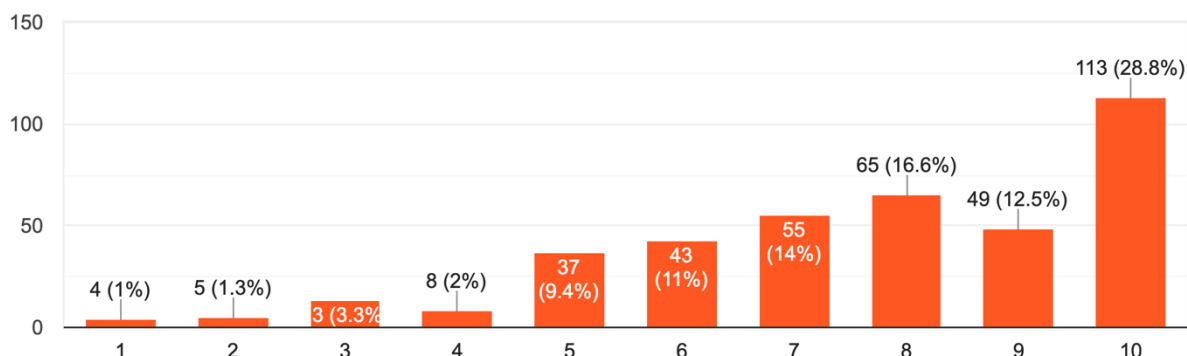
Хүснэгт 13. Аз жаргалын индексийн дундаж утга статистик

Та өөрөө өөртөө сэтгэл хангалуун байдаг уу. (1-10 оноогоор үнэлнэ үү.)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	3	.8	.8	.8
	2	7	1.8	1.8	2.6
	3	9	2.3	2.3	4.8
	4	8	2.0	2.0	6.9
	5	31	7.9	7.9	14.8
	6	33	8.4	8.4	23.2
	7	57	14.5	14.5	37.8
	8	70	17.9	17.9	55.6
	9	63	16.1	16.1	71.7
	10	111	28.3	28.3	100.0
	Total	392	100.0	100.0	

Зураг 6. Улаанбаатарчуудын амьдралдаа сэтгэл хангалуун байдлын индекс

10. Тө өөрийн амьдралаа сэтгэл хангалуун байдаг уу. (1-10 оноогоор үнэлнэ үү.)

392 responses

Энэхүү график нь Улаанбаатарчуудын амьдралдаа сэтгэл хангалуун байдлын индексийг илтгэж байгаа бөгөөд Улаанбаатарчуудын амьдралдаа сэтгэл хангалуун байдлын индексийн дундаж утга нь **7.66** байгаа нь судалгааг анх хийсэн таамаглалаас мөн харьцангуй өндөр утга гарсан.

Хүснэгт 15. Улаанбаатарчуудын амьдралдаа сэтгэл хангалуун байдлын индекс

10. Тө өөрийн амьдралаа сэтгэл хангалуун байдаг уу. (1-10 оноогоор үнэлнэ үү.)		
N	Valid	392
	Missing	0
Mean		7.66
Mode		10

Хүснэгт 15. Улаанбаатарчуудын амьдралдаа сэтгэл хангалуун байдлын индексийн статистик утга

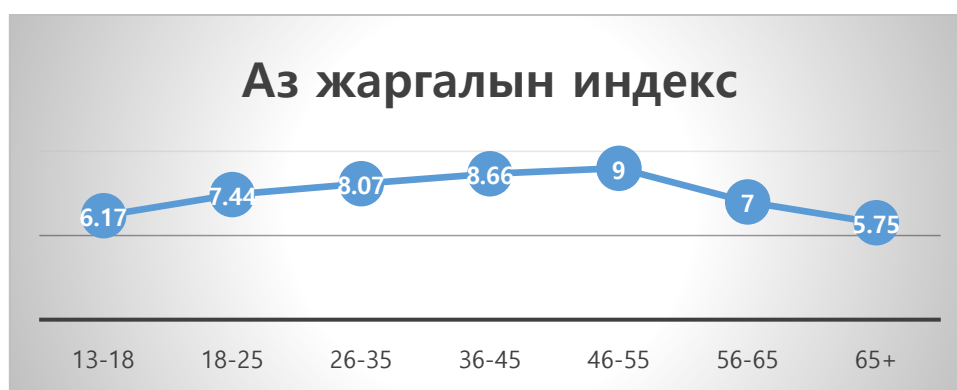
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	4	1.0	1.0	1.0
	2	5	1.3	1.3	2.3
	3	13	3.3	3.3	5.6
	4	8	2.0	2.0	7.7
	5	37	9.4	9.4	17.1
	6	43	11.0	11.0	28.1
	7	55	14.0	14.0	42.1
	8	65	16.6	16.6	58.7
	9	49	12.5	12.5	71.2
	10	113	28.8	28.8	100.0
	Total	392	100.0	100.0	

Мөн Улаанбаатарчуудын сэтгэл хангалуун байдлын индексийг нас, хүйс, боловсролын түвшин, ажил эрхлэлтийн байдлаар харьцуулан шинжилбэл:

Хүснэгт 16. Нас ба өөртөө сэтгэл хангалуун байдлын индексийн хамаарал буюу 2 хүчин зүйлийн шинжилгээ

13-18	N	Valid	23
		Missing	0
	Mean	6.17	
18-25	N	Valid	139
		Missing	0
	Mean	7.44	
26-35	N	Valid	143
		Missing	0
	Mean	8.07	
36-45	N	Valid	62
		Missing	0
	Mean	8.66	
46-55	N	Valid	14
		Missing	0
	Mean	9.00	
56-65	N	Valid	7
		Missing	0
	Mean	7.00	
65+	N	Valid	4
		Missing	0
	Mean	5.75	

Дээрх хүснэгтээс харахад 13-18 насны хүүхдүүдийн аз жаргалын индекс 6.17, 18-25 насны залуучуудын аз жаргалын индекс 7.44, 26-35 насны залуучуудынх 8.07, 36-55 насны хүмүүсийн аз жаргалын индекс 8.66, 56-65 насны хүмүүсийн аз жаргалын индекс 7.00 байгаа бол 65-аас дээш насны иргэдийн аз жаргалын индекс 5.75 байгааг илэрхийлж байна.

Дээрх хүснэгтийг графикаар илэрхийлсэн байдал

Хүснэгт 17. Хүйс ба өөртөө сэтгэл хангалуун байдлын индексийн хамаарал буюу 2 хүчин зүйлийн шинжилгээ

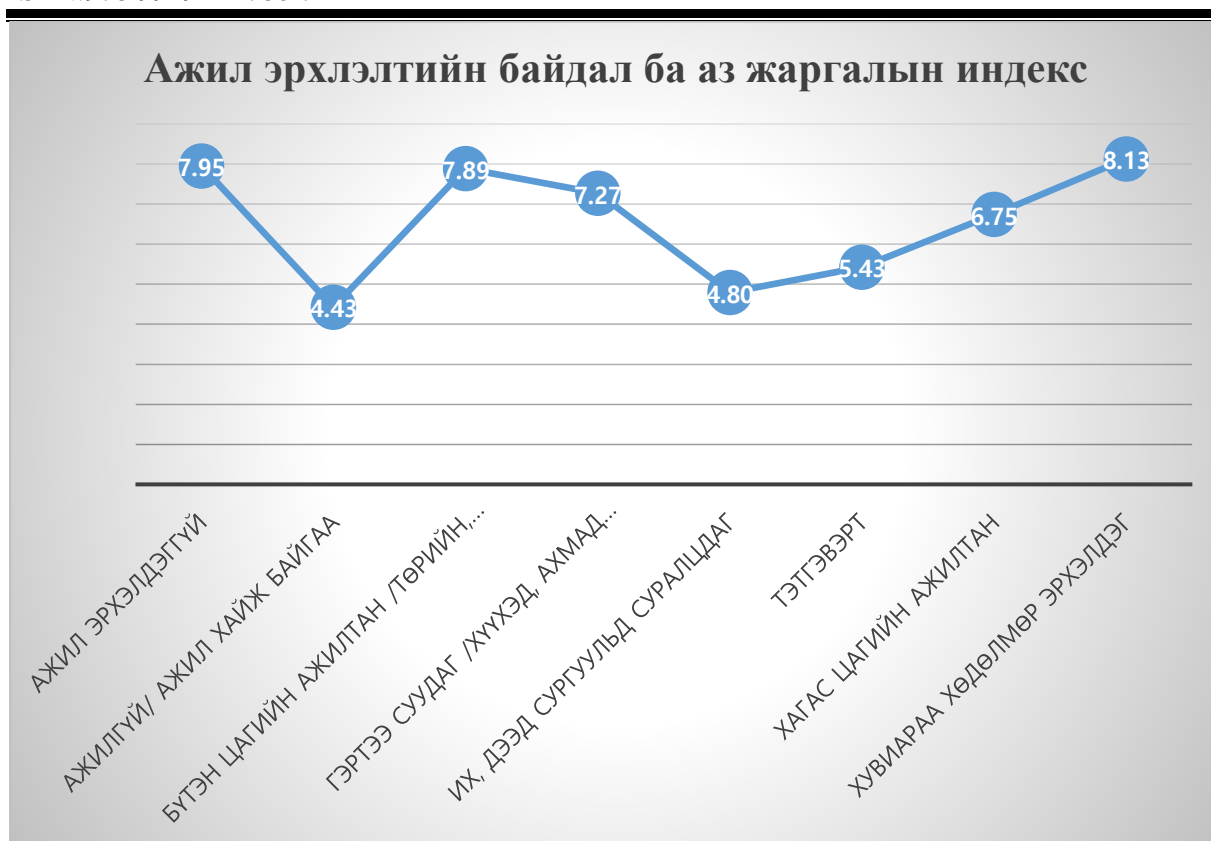
other	N	Valid	2
		Missing	0
	Mean	8.50	
Эм	N	Valid	259
		Missing	0
	Mean	7.76	
Эр	N	Valid	131
		Missing	0
	Mean	7.92	

Энэхүү хүснэгтээс харахад эмэгтэйчүүдээс илүү эрчүүд өөртөө сэтгэл хангалуун байгааг илэрхийлж байна.

Хүснэгт 18. Ажил эрхлэлтийн байдал ба аз жаргалын индексийн хамаарал буюу 2 хүчин зүйлийн шинжилгээ

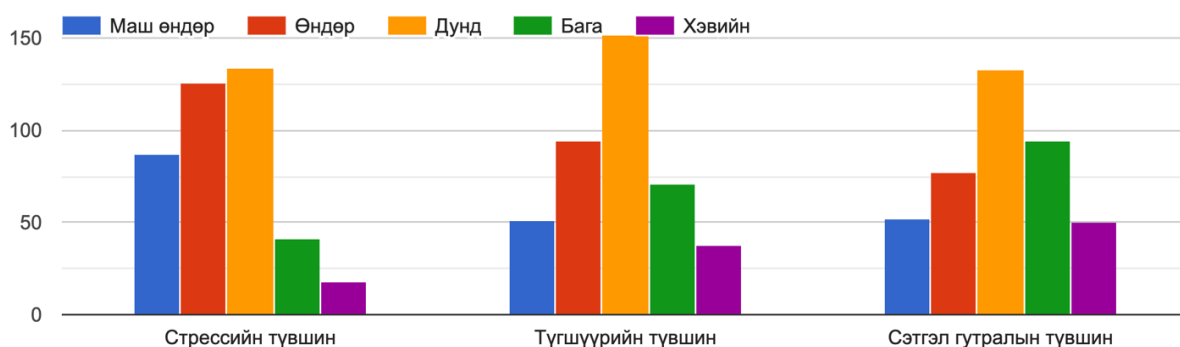
10. Тө өөрийн амьдралаа сэтгэл хангалуун байдаг уу. (1-10 оноогоор үнэлнэ үү.)		Mean
4. Ажил эрхлэлтийн байдал	Ажил эрхэлдэггүй	7.95
	Ажилгүй/ ажил хайж байгаа	4.43
	Бүтэн цагийн ажилтан /төрийн, төрийн бус, хувийн, олон улсын байгууллага гэх мэт/	7.89
	Гэртээ суудаг /хүүхэд, ахмад настан асардаг	7.27
	Их, дээд сургуульд суралцдаг	4.80
	Тэтгэвэрт	5.43
	Хагас цагийн ажилтан	6.75
	Хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг	8.13
Total		403

Энэхүү хүснэгтийн графикаар илэрхийлбэл:

Энэхүү графикаас харвал аз жаргалын индекс хамгийн өндөр байгаа нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүс болон ажил эрхэлдэггүй хүмүүс орж байсан бол аз жаргалын индекс хамгийн бага байгаа нь ажил хайж байгаа иргэд болон оюутнууд тэтгэвэрт байгаа хүмүүс орсон байна.

Зураг 8. Улаанбаатар хотын хүн амын стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралын түвшин

Дээрх хүснэгтээр УБ хотын хүн амын стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралын түвшинг ерөнхийд нь тодорхойлсон үзүүлэлтийг илэрхийллээ.

Түвшин	Сэтгэл гутрал	Түгшүүр	Стресс
Хэвийн	0-9	0-7	0-14
Бага зэргийн	10-13	8-9	15-18
Дунд зэргийн	14-20	10-14	19-25
Хүнд	21-27	15-19	26-33
Ноцтой хүнд	28+	20+	34+

Хүснэгт 19. Улаанбаатар хотын хүн амын стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралын түвшин

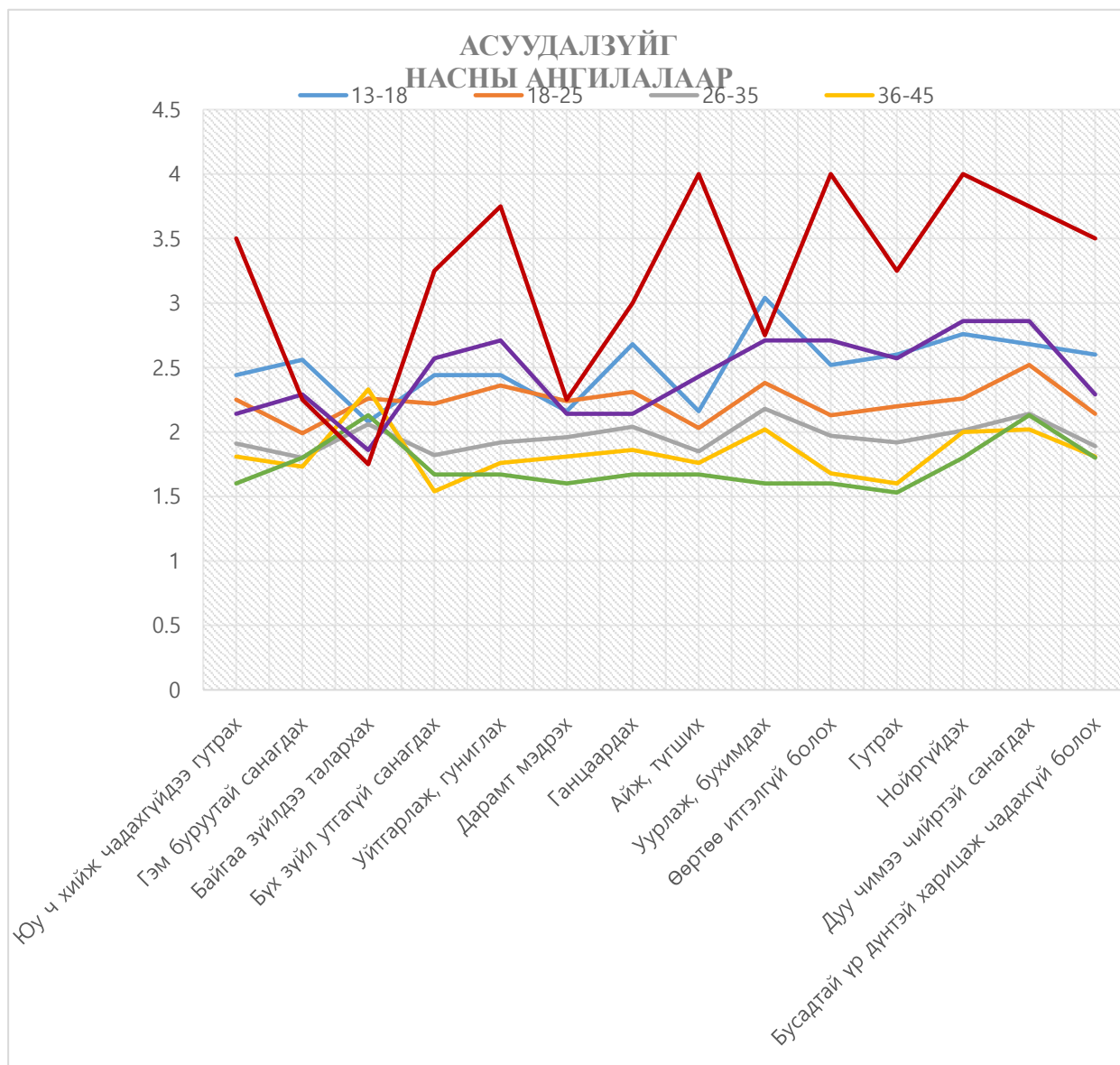
12. Сүүлийн үеийн нийгмийн нөхцөл байдал таны сэтгэл зүйд хэрхэн нөлөөлж байна вэ ? [Стрессийн түвшин]					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Бага	41	10.2	10.2	10.2
	Дунд	133	33	33	43.2
	Маш өндөр	86	21.3	21.3	64.5
	Өндөр	125	31	31	95.5
	Хэвийн	18	4.5	4.5	100
	Total	403	100	100	
Стрессийн түвшин			28.4333333		
12. Сүүлийн үеийн нийгмийн нөхцөл байдал таны сэтгэл зүйд хэрхэн нөлөөлж байна вэ ? [Түгшүүрийн түвшин]					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Бага	70	17.4	17.4	17.4
	Дунд	151	37.5	37.5	54.8
	Маш өндөр	51	12.7	12.7	67.5
	Өндөр	93	23.1	23.1	90.6
	Хэвийн	38	9.4	9.4	100
	Total	403	100	100	
Түгшүүрийн түвшин			20.02		
12. Сүүлийн үеийн нийгмийн нөхцөл байдал таны сэтгэл зүйд хэрхэн нөлөөлж байна вэ ? [Сэтгэл гутралын түвшин]					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Бага	93	23.1	23.1	23.1
	Дунд	133	33	33	56.1
	Маш өндөр	51	12.7	12.7	68.7
	Өндөр	76	18.9	18.9	87.6
	Хэвийн	50	12.4	12.4	100
	Total	403	100	100	
Сэтгэл гутралын түвшин			19.02		

Энэхүү хүснэгтээр УБ хотын хүн амын стрессийн түвшин Хүнд буюу 28.4 , түгшүүрийн түвшин 20 буюу Хүнд, Сэтгэл гутралын түвшин 19.02 буюу дунд зэргийн гэсэн үзүүлэлт гарсан байна.

4.2 Шинжилгээний үр дүн

Хүснэгт 19. Улаанбаатар хотын хүн амын стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралын түвшин

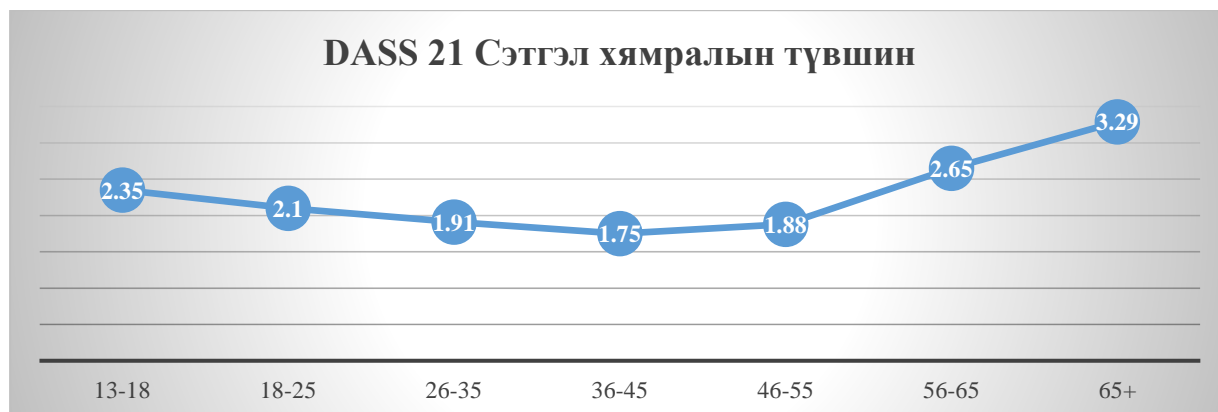
	13-18	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	65+
Юу ч хийж чадахгүйдээ гутрах	2.44	2.25	1.91	1.81	1.60	2.14	3.50
Гэм буруутай санагдах	2.56	1.99	1.80	1.73	1.80	2.29	2.25
Байгаа зүйлдээ талархах	2.08	2.26	2.06	2.33	2.13	1.86	1.75
Бүх зүйл утгагүй санагдах	2.44	2.22	1.82	1.54	1.67	2.57	3.25
Уйтгарлаж, гуниглах	2.44	2.36	1.92	1.76	1.67	2.71	3.75
Дарамт мэдрэх	2.16	2.24	1.96	1.81	1.60	2.14	2.25
Ганцаардах	2.68	2.31	2.04	1.86	1.67	2.14	3.00
Айж, түгших	2.16	2.03	1.85	1.76	1.67	2.43	4.00
Уурлаж, бухимдах	3.04	2.38	2.18	2.02	1.60	2.71	2.75
Өөртөө итгэлгүй болох	2.52	2.13	1.97	1.68	1.60	2.71	4.00
Гутрах	2.60	2.20	1.92	1.60	1.53	2.57	3.25
Нойргүйдэх	2.76	2.26	2.01	2.00	1.80	2.86	4.00
Дуу чимээ чийртэй санагдах	2.68	2.52	2.14	2.02	2.13	2.86	3.75
Бусадтай үр дүнтэй харицаж чадахгүй болох	2.60	2.14	1.89	1.81	1.80	2.29	3.50

Дээрх хүснэгт болон графикаар Улаанбаатар хотын хүн амын сэтгэл зүйн асуудлын түвшинг илэрхийлж байна.

Таны нас	13-18	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	65+
Би унтаж амарч чаддаггүй болсон	2.24	2.03	1.92	1.71	1.87	2.57	4.00
Би ямар ч эерэг мэдрэмжийг мэдрэж чадахаа больсон	1.92	1.85	1.68	1.52	1.53	2.57	3.75
Амьсгалахад хүндрэлтэй байдаг болсон	1.92	1.71	1.62	1.51	1.80	2.29	3.25
Би нөхцөл байдалд хэт их хариу үйлдэл үзүүлэх хандлагатай болсон	2.52	2.23	1.97	1.75	1.80	2.29	2.75
Би өөрийн ирээдүй болон бусад маш олон хүчин зүйлийн талаар хэт их санаа зовох болсон	2.64	2.64	2.36	2.14	2.40	3.14	2.50
Би сүүлийн үед юунаас ч урам зориг авахаа больсон	2.44	2.05	1.79	1.75	1.80	2.71	4.00
Би бусдад итгэхээ больсон	2.80	2.21	2.00	1.84	1.93	3.00	2.75
TOTAL	2.35	2.10	1.91	1.75	1.88	2.65	3.29

Дээрхи хүснэгтийг графикаар илэрхийлбэл:

Энэхүү хүснэгт болон график нь сэтгэл хямралын түвшинг насаар нь бүлэглэн илэрхийлсэн бөгөөд **1- хэвийн 2 - дунд зэргийн 3 – хүнд 4 – ноцтой хүнд** гэсэн түвшинг илэрхийлж байгаа юм. Үүнээс 13-18 насны хүүхдүүдийн сэтгэл хямралын түвшин 2.35 тай буюу дундаас хүндрүү ойртож буйг, 18-25 насны залуучууд 2.1 буюу дунд зэргийн сэтгэл хямралтай, 26-35 насны залуучууд 1.9 буюу мөн дунд зэргийн сэтгэл хямралтай, 36-55 насны хүмүүс 1.8 буюу бусад насныхнаас хамгийн бага сэтгэл хямралтай байгаа гэсэн үзүүлэлт гарсан бол 56-65 насныхан 2.65, 65- аас дээш насныхан 3.29 буюу хүндээс ноцтой хүндрүү ойртож байгаа сэтгэл хямралтай гэсэн үр дүнгүүд гарч байна.

Түүнчлэн үе үеэр нь сэтгэл хямрал, сэтгэл зүйн асуудлыг бий болгож буй хүчин зүйлсийг хүснэгтээр илэрхийлбэл.

Нас	Generation	Сэтгэл зүйн асуудлууд	Сэтгэл хямралын хүчин зүйлс
13-18	Gen Z	<ul style="list-style-type: none"> - Юу ч хийж чадахгүйдээ гутрах - Бүх зүйл утгагүй санагдах - Уйтгарлаж, гуниглах - Ганцаардах - Уурлаж, бухимдах - Өөртөө итгэлгүй болох - Гутрах - Бусадтай үр дүнтэй харицаж чадахгүй болох 	<ul style="list-style-type: none"> - Унтаж амарч чаддаггүй болсон - Нөхцөл байдалд хэт их хариу үйлдэл үзүүлэх хандлагатай болсон - Өөрийн ирээдүй болон бусад маш олон хүчин зүйлийн талаар хэт их санаа зовох болсон - Сүүлийн үед юунаас ч урам зориг авахаа больсон
18-25			
26-35	Gen Y	<ul style="list-style-type: none"> - Уурлаж, бухимдах - Дуу чимээ чийртэй санагдах - Бусадтай үр дүнтэй харицаж чадахгүй болох 	<ul style="list-style-type: none"> - Өөрийн ирээдүй болон бусад маш олон хүчин зүйлийн талаар хэт их санаа зовох болсон - Бусдад итгэхээ больсон
36-45	Gen X	<ul style="list-style-type: none"> - Уурлаж, бухимдах - Нойргүйдэх - Дуу чимээ чийртэй санагдах 	<ul style="list-style-type: none"> - Би унтаж амарч чаддаггүй болсон - Би өөрийн ирээдүй болон бусад маш олон хүчин зүйлийн талаар хэт их санаа зовох болсон
56-65	Baby boomers	<ul style="list-style-type: none"> - Бүх зүйл утгагүй санагдах - Уйтгарлаж, гуниглах - Дарамт мэдрэх - Ганцаардах - Айж, түгших - Уурлаж, бухимдах - Өөртөө итгэлгүй болох - Гутрах - Нойргүйдэх - Дуу чимээ чийртэй санагдах 	<ul style="list-style-type: none"> - Унтаж амарч чаддаггүй болсон - Ямар ч эерэг мэдрэмжийг мэдэрч чадахаа больсон - Амьсгалахад хүндрэлтэй байдаг болсон - Нөхцөл байдалд хэт их хариу үйлдэл үзүүлэх хандлагатай болсон - Сүүлийн үед юунаас ч урам зориг авахаа больсон - Бусдад итгэхээ больсон
65+			

5. ДҮГНЭЛТ

Онолын хүрээнд хувь хүний сэтгэл зүй онолууд, нийгмийн сэтгэл зүйн онолууд, нийгэм судлалын асуудал зэрэг үндсэн ойлголтуудыг авч судлагдсан байдлын судалгаагаар “Нийгмийн сайн сайхан байдлын судалгаа” 2018, “Ковид-19 цар тахлын үеийн олон нийтийн төсөөлөл, сэтгэл зүй, зан үйл”-ийн судалгаа 2021, “Дэлхий даяар сэтгэл гутрал, сэтгэл түгшилтийн өнөөгийн нөхцөл байдал” 2021 судалгаануудыг судалж үр дүнтэй танилцсан. Эдгээр судалгаануудын хамрах хүрээ өргөн, олон асуудлыг авч үзсэн байсан хэдий ч нийтийн сэтгэл зүйн асуудал нь ямар түвшинд, ямар шалтгааны улмаас үүсч түүнийгээ хэрхэн шийдэж байгаа асуудлыг авч үзээгүй, яг сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшин, тэдгээрийн шалтгааныг тодорхойлсон судалгаа байгаагүй нь энэхүү судалгааг хийх үндэс болон шинэлэг тал нь байсан билээ.

Иймд энэхүү судалгааг “Монголчуудын” хэмээх хэт өргөн хүрээг хумин 13-аас дээш насны Улаанбаатар хотын хүн амын сэтгэл зүйн асуудал, сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлох нь нэрээр санамсаргүй түүврийн аргаар авч үе тус бүрийн стресс, сэтгэл зүйн асуудал, хямралыг

нарийвчлан тодорхойлж тухайн асуудалд санал зөвлөмжийг боловсруулах зорилго тавьж ажилласан. Ингэхдээ судалгаагаа 4 бүлэг болгож стресс, түгшүүр, сэтгэл гутралыг тодорхойлох 10 асуулт Сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлох 10 асуулт болон аз жаргалын индексийг тодорхойлох нийт 22 асуулга боловсруулан эх олонлогоо 95%-тайгаар төлөөлөх 403 хүний түүврийг эмпирик судалгаандаа ашигласан.

Судалгааны үр дүнд Улаанбаатар хотын иргэдийг хамгийн их стрессдүүлж буй хүчин зүйл нь **1-рт Замын түгжрэл, 2-рт Хүмүүс хоорондын харилцааны асуудал, 3-т нийгэм улс төрийн байдал, 4-т сошиал медиа 5-т ажил хичээлтэй холбоотой асуудлууд** орсон бөгөөд Улаанбаатарчуудын стресс тайлах хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг аргууд нь Дуу сонсож тайвшрах 55.1%, Найз нөхөдтэйгөө ярилцах 44.4%, хэнтэй ч ярилцахгүйгээр өөрөө шийдвэрлэдэг 34.4% нь байна. Түүнчлэн **УБ хотын хүн амын стрессийн түвшин Хүнд буюу 28.4, түгшүүрийн түвшин 20 буюу Хүнд, Сэтгэл гутралын түвшин 19.02 буюу дунд зэргийн** гэсэн үзүүлэлт гарсан байна.

Улаанбаатарчуудын амьдралдаа сэтгэл хангалуун байдлын индексийн дундаж утга нь **7.66** бол аз жаргалын индексийн дундаж утга нь **7.82** байгаа нь нэлээд өндөр үзүүлэлт байсан. Мөн УБ хотын хүн амын сэтгэл хямралын түвшинг насаар нь бүлэглэн илэрхийлсэн бөгөөд **1- хэвийн 2 - дунд зэргийн 3 – хүнд 4 – ноцтой хүнд** гэсэн түвшинг илэрхийлж байгаа юм. Үүнээс 13-18 насны хүүхдүүдийн сэтгэл хямралын түвшин 2.35 тай буюу дундаас хүндрүү ойртож буйг, 18-25 насны залуучууд 2.1 буюу дунд зэргийн сэтгэл хямралтай, 26-35 насны залуучууд 1.9 буюу мөн дунд зэргийн сэтгэл хямралтай, 36-55 насны хүмүүс 1.8 буюу бусад насныхнаас хамгийн бага сэтгэл хямралтай байгаа гэсэн үзүүлэлт гарсан бол 56-65 насныхан 2.65, 65- аас дээш насныхан 3.29 буюу хүндээс ноцтой хүндрүү ойртож байгаа сэтгэл хямралтай гэсэн үр дүнгүүд гарч байна.

Онолын дүгнэлт: Сэтгэл судлалын танин мэдэхүй, диссонансын онол, Нийгмийн сэтгэл судлалын Харилцан хамаарлын онол, бүлгийн мөргөлдөөний онол зэрэг нь судалгааны үр дүнтэй нийцсэн.

Судалгааны арга зүйн дүгнэлт:

- ✓ Анкет асуулгын аргыг ярилцлага, баримт бичиг шинжилгээний аргатай хослуульж хийсэн нь үр дүнтэй байсан;
- ✓ Эх олонлогийг төлөөлөх түүврийн хэмжээ 413 байгаа нь 95 хувийн итгэх орчинтой, 5%-ний алдааны заагтай тул судалгааны үр дүнгийн үнэн зөв байдал 95% тай болсон;
- ✓ Зан төлвийн BIG 5, сэтгэл хямралын түвшинг тодорхойлох DASS-21-ийг орчуулан судалгаанд ашигласан.

Зорилгодоо хүрсэн байдал:

- ✓ Стрессийн түвшин;
- ✓ Сэтгэл гутралын түвшинг тодорхойлсон;
- ✓ Стресс дарамтыг бий болгож буй хүчин зүйлсийг тодорхойлсон;
- ✓ Аз жаргалын индексийг generation, хүйс, боловсролын түвшин, ажил эрхлэлтийн байдалтай харьцуулан тодорхойлсон;
- ✓ Сэтгэл зүйн асуудал сэтгэл хямралын түвшинг үеэр ангилан индексийг гаргасан ба тус бүрт нь тохирох санал зөвлөмжийг боловсруулав.

САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Нас	Generation	Сэтгэл зүйн асуудлууд	Сэтгэл хямралын индекс
13-18	Gen Z	<ul style="list-style-type: none"> - Юу ч хийж чадахгүйдээ гутрах - Бүх зүйл утгагүй санагдах - Уйтгарлаж, гуниглах - Ганцаардах - Уурлаж, бухимдах - Өөртөө итгэлгүй болох - Гутрах - Бусадтай үр дүнтэй харицаж чадахгүй болох 	<p style="text-align: center;">2.35 2.1</p> <p style="text-align: center;">Дундаас хүнд зэргийн сэтгэл хямрал</p>
18-25			

ТОХИРОХ САНАЛ ЗӨВЛӨМЖҮҮД

Энэхүү судалгаагаар өсвөр насны хүүхэд залуусын сэтгэл хямралын түвшин 2.35 буюу дундаас хүндрүү хэлбийж буй үзүүлэлт гарсан тул дараах зөвлөмжүүдийг хүргэж байна. Үүнд: Хэрэглээний Сэтгэл Судлалын Хүрээлэнтэй хамтарч НҮБ-ийн Хүүхдийн Сангаас өсвөр насны хүүхдүүдийн сэтгэл зүй болон эцэг эхийн хувьд хэрхэн сэтгэл санааны дэмжлэг үзүүлэх зөвлөгөөнүүдийг өгсөн байна.

1	Өсвөр насны хүүхэд бухимдалтай, стресстэй байвал яах вэ? Энэ үед тухайн хүүхэлтэй хэрхэн харилцаж ярилцах тухай Хэрэглээний Сэтгэл Судлалын Хүрээлэн-ийн Хүүхдийн Сэтгэл Судлаач Д.Ундармаа https://www.youtube.com/watch?v=oOXQGXRQTKY энэхүү зөвлөгөөг өгсөн байна.		
2	Өсвөр насны найз нөхдийн харилцаа яагаад чухал байдаг тухай Хэрэглээний Сэтгэл Судлалын хүрээлэнгийн Хүүхдийн сэтгэл зүйч А. Тайванжаргал тайлбарлаж, өсвөр насны хүүхдийнхээ харилцааны хэрэгцээг хэрхэн хангах тухай зөвлөгөөг өгсөн байна. https://www.youtube.com/watch?v=xhkcCkn_iDk		
3	Өсвөр насны хүүхэдтэй цагийг хамт өнгөрүүлэх гэтэл юу ярихаа мэдэхгүй, яаж харилцах эв хаваа олохгүй байх тохиолдол олон байдаг. Энэ тохиолдолд хэрхэх тухай Хэрэглээний Сэтгэл Судлалын Хүрээлэнгийн Хүүхдийн сэтгэл зүйч Ц.Чулуунтоогоо https://www.youtube.com/watch?v=GD0n6h_Y55k зөвлөгөөг өгсөн байна.		
4	Гэртээ үлдсэн мөртлөө гэрийн ажлаа хийхгүй, эсвэл юм хийлгэх гэтэл уурлаж уцаарлаад байна уу? Тэгвэл өсвөр насны хүүхдийг хэрхэн бие даасан болгох зөвлөгөөг хэрэглээний сэтгэл судлалын хүрээлэнгийн хүүхдийн сэтгэл зүйч Ц.Чулуунтоогоо https://www.youtube.com/watch?v=6yY1_wjzpHE өгсөн байна.		
5	Хүүхэддээ уур бухимдлаа гаргах үе байдаг ч энэ нь хүүхдийн сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлөх Хэрэглээний Сэтгэл Судлалын хүрээлэнгийн Сэтгэл судлаач Б.Золзаяа https://www.youtube.com/watch?v=oJMV7FDpti4&feature=emb_imp_woyt зөвлөгөөг өгсөн билээ.		
Нас	Generation	Сэтгэл зүйн асуудлууд	Сэтгэл хямралын индекс

26-35	Gen Y	<ul style="list-style-type: none"> - Уурлаж, бухимдах - Дуу чимээ чийртэй санагдах - Бусадтай үр дүнтэй харицаж чадахгүй болох 	<p>1.9 Дунд зэргийн сэтгэл хямрал</p>
36-45	Gen X	<ul style="list-style-type: none"> - Уурлаж, бухимдах - Дуу чимээ чийртэй санагдах 	<p>1.75 Хэвийнээс дунд зэргийн сэтгэл хямрал</p>
ТОХИРОХ САНАЛ ЗӨВЛӨМЖҮҮД			
<p>Энэхүү судалгааны үр дүнд 26-45 насны иргэдийн сэтгэл хямралын түвшин хамгийн бага буюу хэвийн түвшинд байсан билээ. Гэвч хэвийн дунд зэргийн сэтгэл хямралтай байсан ч сэтгэл зүйн зарим асуудлууд байсан нь уурлаж бухимдах, бусадтай үр дүнтэй харилцах чадахгүй болох, дуу чимээ чийртэй санагдах зэрэг байсан тул энэ асуудлуудад тохирох санал зөвлөмжийг хүргэж байна.</p>			
1	<p>Бидний алдаа</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ажлын орчинд өөрийнхөө хэт хувийн асуудлаа дэлгэх - Чухал энэ л хэнд хэлэхгүй дээ гэсэн найздаа ярих - Гэр бүлийн дотно хүндээ ярих - Хэнд ч хэлж чадахгүй болохоор үйлдлээрээ илэрхийлэх - Дээрхээс сонгоогүй бол социал орчинд илэрхийлэх хандлагыг гаргана. <p>Энэ бүгд хамгийн буруу сонголтууд ажил дээрээ дэлгэсэн асуудал тань эргээд таныг дүгнэх, эсвэл таны талаар ихэнхидээ сөрөг бодлыг дагуулна. Найздаа гээд ярьсан асуудал заримдаа бүхний дундах мэдээлэл болсон байх болно.</p> <p>Гэр бүлийнхэндээ ярих нь заримдаа зөв ч та тэднийхээ сэтгэлзүйг зовиуртай байлгаж байгаагаа ухамсарлах хэрэгтэй юм. Үйлдэл илэрхийллээрээ та ихэнхидээ түрэмгий байдлыг сонгоно. Сүүлд социал интэрнэт орчинг сонговол та хэн бүхний өмнө дэлгээтэй эмгэнэлт зохиол шиг байдалд хүрнэ.</p>		
2	<p>“Хамгийн зөв зам Сэтгэлзүйч, засалчид хандах юм”</p> <ul style="list-style-type: none"> - Сэтгэлзүйн үйлчилгээ бүрэн хамгаалагдсан нууцлал бүхий байдаг - Та энэ зүйлд мөнгө төлж байгаа учир хариуцлагатай идэвхтэй хандана - Сэтгэлзүйн бэрхшээл, асуудал бүрийг гарцыг олж хархад та бэлтгэгддэг - Сэтгэлзүйчид ихэнхидээ цагийг маш сайн барих түүнд бэлтгэгдсэн байдаг 		
3	<p>СЭТГЭЛЗҮЙН ЗӨВЛӨГӨӨНИЙ ҮНЭ ТАРИФ...</p> <p>Бусад улстай харьцуулахад үйлчилгээний үнэ хямд тухайлбал ихэнхи зөвлөгөөний төвүдийн үнийг харахад цагийн үнэлгээгээ 35,000-55,000 төгрөгөөр тогтмол барьж байна. Мөн хувийн бие даасан зөвлөгчдийн хувьд энэ үнэ өөр байдаг.</p> <p>Тухайлбал зүйчэд заримдаа олон хүнд бус нэг өрхийн зүйч хийх эсхүл нэг бие даасан хүнтэй урт хугацаанд ажиллаж үр дүнгээ үзээд дараа дараачийн үйлчлүүлэгчээ авах нь нийтлэг байна. Нөгөөтэйгүүр зүйч өөрийн сегментээ сонгож тэндээ л эргэлддэг тэнд л судалгаагаа үргэлжлүүлдэг.</p> <p>ЗҮЙЧ ХОГИЙН САВ</p> <p>Сэтгэлзүйн үйлчилгээг авахыг зорьсон иргэдийн хувьд зүйч бүх аргыг зааж өгөх юм ш</p>		

	<p>иг санагддаг гэвч зүйч зөвлөх шийдэлд нөлөөлөх хүртэлээ таны хувьд хогийн сав шиг л ажиллах шаардлага гардаг илүү цэмцгэрээр тэд эхэн үед сонсогчийн үүргийг гүйцэтгэнэ.</p> <p>“Таны хувийн мэдээлэл таны өмч юм. Зүйч таны хувьд найз нөхөр биш зүгээр л таныг өөрийгөө бодитоор дүгнэхэд, асуудалд бодитоор хандахад чиглүүлэх таны өөр нэгэн тусгал бөгөөд туслагч юм”.</p>		
Нас	Generation	Сэтгэл зүйн асуудлууд	Сэтгэл хямралын индекс
56-65	Baby boomers	<ul style="list-style-type: none"> - Бүх зүйл утгагүй санагдах - Уйтгарлаж, гуниглах - Дарамт мэдрэх - Ганцаардах - Айж, түгших - Уурлаж, бухимдах - Өөртөө итгэлгүй болох - Гутрах - Нойргүйдэх - Дуу чимээ чийртэй санагдах 	<p style="text-align: center;">2.7 3.3</p> <p style="text-align: center;">Хүндээс ноцтой хүндрүү</p>
65+			
ТОХИРОХ САНАЛ ЗӨВЛӨМЖҮҮД			
<p>Судалгааны үр дүнд сэтгэл хямралын түвшин болон сэтгэл зүйн хамгийн өндөр асуудалтай үеийнхэн 56-65, болон 65-аас дээш насны хүмүүс байсан бөгөөд хүндээс ноцтой хүндрүү хэлбрийг буй үзүүлэлт гарсан нь анхаарах ёстой үзүүлэлт байсан билээ. Тус насны хүмүүст сэтгэл зүйн хэвийн бус үеийн бүхий л асуудлууд мэдрэгдэж байдгийг судалгааны үр дүн мөн илэрхийлсэн. Иймд энэ үеийн хүмүүсийн сэтгэл зүй, сэтгэл хямралд эерэгээр нөлөөлж болох санал зөвлөмжийг дараах байдлаар хүргэхийг зорьлоо.</p>			
1	<ul style="list-style-type: none"> • Цэвэр агаар, чимээгүй орчинг бүрдүүлэх, өдөрт тогтмол гадаа гарч занших, хөдөө явах зэрэг нь чухал зүйл. • Тэдэнд нийгмээс тавих хангамж, анхаарал, тэтгэвэр тэтгэмж, хөнгөлөлт, сувилалын асуудал чухал суурийг эзэлнэ. • Ахмад настнуудад ажил хийж, олны дунд байх нь чухал, харин цалин төдийлөн чухал биш байдаг. Ахмад настнууд ажил хийж байгаагаараа өөрийгөө хүнд хэрэгтэй байна, цаашид урт наслах хэрэгтэй гэсэн өөртөө итгэх итгэл, эерэг сайн мэдрэмжийг авч түүгээрээ тэжээгдэн амьдрал нь чанаржих боломжтой. • Тэдний амьдралын түвшинг сайжруулах, хэрэгцээ шаардлага, эрэлт хүсэлтийг хүлээн авах, сонсох, судлах, тэдний талаар авах арга хэмжээ нь шинжлэх ухааны үндэслэлтэй байснаар энэ нь настанд сэтгэлийн дэм урам хайрлаж сэтгэл хангалуун амьдралыг бүрдүүлнэ. Түүнд настангуудын амьд явахын утга учир оршино гэж үздэг байна. • Улсаас ямар нэгэн зүйлийг хүлээнэвч өөрөө дуртай зүйлээ хийж эхэлсэн ч болно. Саяхан манай улсын 88 настай ахмад дэлхийн гүйлтийн рекордыг эвдсэн түүх ч байдаг байна. 		

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Abd-Alrazaq, A., Househ, M., Hamdi, M., Shah, Z., & Alhuwail, D. (2020). Top Concerns of Tweeters During the COVID-19 Pandemic: Infection Study. *The Journal of Medical Internet Research*, 22(4), e19016.
2. Ahmad, A. R., & Murad, H. R. (2020). The Impact of Social Media on Panic During the COVID-19 Pandemic in Iraqi Kurdistan: Online Questionnaire Study. *The Journal of Medical Internet Research*, 22(5), e19556. doi:10.2196/19556
3. Bootsma, M. C., & Ferguson, N. M. (2007). The effect of public health measures on the 1918 influenza pandemic in U.S. cities. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 104 (18), pp. 7588–7593. From <https://doi.org/10.1073/pnas.0611071104>
4. Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020 February 26). The Psychological Impact of Quarantine and How to Reduce It: Rapid Review of the Evidence. *The Lancet*, 912-920. doi:10.1016/S0140-6736(20)30460-8
5. Cowling, B. J., & Aiello, A. E. (2020 May 11). Public Health Measures to Slow Community Spread of Coronavirus Disease 2019. *The Journal of infectious diseases*, 221(11), 1749–1751. From <https://doi.org/10.1093/infdis/jiaa123>
6. Depoux, A., Martin, S., Karafillakis, E., Preet, R., Wilder-Smith, A., & Larson, H. (2020). The pandemic of social media panic travels faster than the COVID-19 outbreak. *Journal of travel medicine*, 27(3), taaa031. doi:10.1093/jtm/taaa031
7. Gergen, K. (2000). *The Saturated Self: Delimmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.
8. Goh, D. H., Ang, R. P., Chua, A., & Lee, C. S. (2009). Why We Share: A Study of Motivations for Mobile Media Sharing. *Active Media Technology, 5th International Conference, AMT 2009, Beijing, China, October 22-24, 2009. Proceedings* (pp. 196-206). Beijing: Springer.
9. Koustuv, S., John, T., Eric, D. C., & Munmun, D. C. (2020 оны October 26). medRxiv. Retrieved 2020 November from Social Media Reveals Psychosocial Effects of the COVID-19 Pandemic: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.08.07.20170548v2>
10. Larson, H. J. (2018). The biggest pandemic risk? Viral misinformation. *Nature*, 562(7727), 309. doi:10.1038/d41586-018-07034-4
11. Sherry, T. (2016 October 7). *A Virtual Life: How Social Media Changes Our Perceptions*. Retrieved 2020 October from Insight Digital Magazine: <https://www.thechicagoschool.edu/insight/from-the-magazine/a-virtual-life/>
12. Sim, K., Chua, H., Vieta, E., & Fernandez, G. (2020). The Anatomy of Panic Buying Related to the Current COVID-19 Pandemic. *Psychiatry Research*, 288. From <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113015>
13. UNDP. (2020 June 11). United Nations Development Programme. From <https://www.mn.undp.org/content/mongolia/en/home/library/rapid-socio-economic-impact-assessment-of-covid-19-.html>
14. Wilson, M. E., & Chen, L. H. (2020). Travellers give wings to novel coronavirus (2019- nCoV). *Journal of Travel Medicine*, 27(2), taaa015. doi:10.1093/jtm/taaa015
15. Wu, J. Y., Killeen, B. D., Nikutta, P., Thies, M., Zapaishchykova, A., Chakraborty, S., & Unberath,

SSBA-21

Research on MICE skills and MICE constraints affecting MICE participant continuity-Aimed at MICE participants-

Tsedenbal Otgonbayar · SeungKoo Lee

Department of Tourism Management Kangwon National University

possess0522@gmail.com

초록 : 본연구는 선행문헌과 연구를 통해 MICE 참가자의 스킬수준을 도출하고 MICE 참가자들의 행사 참석을 하기까지 어떤 제약요소가 있는지, 이 제약요소를 어떻게 극복하는지, MICE 참여시 MICE스킬수준에 따라서 참여지속성에 어떤 영향을 미칠 것인지, 또한 MICE 참가자들의 참여지속성에 영향을 미치는 MICE스킬의 체계적으로 분석해내는데 목적이 있다. 본 연구의 목적을 달성하기 위하여 MICE에 참여한 참가자들 대상으로 2021년 11월 30일부터 2021년 12월 02까지, 151부의 오프라인 설문을 통한 연구결과를 기반으로 실증 연구가 수행되었다. 연구대상자의 일반적인 특성 및 MICE활동 의사결정과정을 분석하는 데 SPSS20.0을 사용하였으며, 측정 도구의 유효성과 신뢰성을 검증하기 위하여 신뢰도분석, 탐색적 요인분석, 다중회귀분석을 실시하였다. 첫째, MICE스킬은(지식수준, 정보수준, 기술수준, 관광수준, 경험수준, 환경수준)으로 6개 요인으로 도출했으며 연구가설의 종합적인 결과는 측정된 변수 간의 관계가 양호하게 나타나 제시된 전체 가설이 부분채택되었다. 둘째, MICE 참여지속성에 직접적인 양(+의 영향을 미치는 지식수준, 정보수준, 기술수준, 스킬요인 중 지식수준이 가장 많이 영향을 주는 중요한 요인으로 나타났다. 셋째, 내재적 제약이 대인적제약 보다 참여지속성에 부(-)의 영향을 많이 미쳤고, 마지막으로 내재적 제약만 스킬과 참여지속성 간에 매개역할을 보여주었다. 본 연구는 한국인 국내 전시회 관람객을 대상으로 수행되었기에 추후 연구에서는 보다 다양한 국제 MICE활동 관람객과 인구통계적인 차별성을 고려하여 검증하여 학문적 완성도 제고와 함께, 실물적으로 국제적인 MICE 활동 활성화 대안 제시에 현실성 있는 연구가 요구된다.

핵심용어: MICE스킬, MICE제약, 참여지속성

I. 서론

MICE(Meeting/회의, Incentives/포상관광, Convention/컨벤션, Exhibition · Event/전시 · 이벤트)는 최고의 관광레저 서비스 산업, 고부가가치 산업으로써 전 세계가 주목하고 있다. 또한 MICE는 산업적인 측면과 관광적인 측면에서 주로 다뤄지고 있는데 이는 참가자들의 비즈니스와 관광이 함께 이루어지기 때문이다. 따라서, 도시, 관련 시설 등에서는 블레저(Bleisure, Business+Leisure)의 개념으로 접근하여

마케팅 키워드로써 활용되고 있다. MICE 는 국가 및 지역 경제에 막대한 영향을 미칠 뿐만 아니라 사회적 이익과 수요가 많은 국가 간에 정보를 교환할 수 있는 장이 될 수 있으며, 이는 개최지 중요성과 연결시킬 수 있다. 단순한 관광 활동에 비하여 참가자들의 사회 문화와 소비 수준이 높은 차이점을 지니고 있다. MICE 는 많은 분야에서 엄청난 사회적, 경제적, 문화적 영향을 미치고 있으며 특히, 관광은 강한 관계성을 가지고 있다. 따라서 대한민국을 비롯한 많은 국가들에서 MICE 산업에 집중하고 있으며, 일반 관광객보다 체류시간이 길고 소비 규모가 크며 직간접적으로 다양한 파급력을 가지고 온다. 또한 많은 국가에서 경쟁력있는 MICE 목적으로 자리매김하기 위한 회의, 전시회, 호텔 및 관광 등 관련 분야를 조직하는 데 중요성을 갖고 다양한 정책을 펼치고 있다. MICE 참가자들은 소비자 즉, 최종 구매자를 의미한다. 일반 참가자 및 협회 회원인이 경우가 대부분이다. MICE 활동은 사람이 만나는 장소라 참가자로 대표할 수 있는데 이 경우 만약에 참가자가 없으면 개최지 이유나 그 의미가 없어지게 될 것이다. MICE 활동 관람객들 특정의 MICE 활동에 참여하기까지의 과정에서 다양한 MICE 스킬이나 제한 요소를 작용하게 된다. MICE 제약을 극복하기 위해서는 MICE 스킬이 매우 중요한 요인이며, "MICE 스킬"은 MICE 에 참여하여 MICE 활동을 지속할 수 있도록 만드는 MICE 참여시 "기술 수준"으로 정의할 수 있다. MICE 에 참여하는 참가자들 수준에 따라서 참여지속성에 영향을 줄 것이라는 가설에서 본 연구를 시도했다. MICE 참여자들이 MICE 참여까지는 다양한 제약조건이 있고, MICE 스킬이 중요한 영향을 미치며, 본인의 수준에 따라서 MICE 참가에 차이가 있을 거라고 생각되며, 궁극적으로 MICE 참여 증진에 대한 전략이 중요한 이슈이다.

선행 연구에서는 여가제약과 여가스킬, 여가제약 및 협상의 관계, 레저의 스킬 및 레저제약, 레저 참여에 대한 연구들이 대다수이며, MICE산업과 관련한 연구에서는 참가 동기와 제약 및 협상이 참가에 미치는 영향, MICE활동에 대한 인식과 자아존중감 및 참가가치에 미치는 영향, 참가자들의 동기(Push-Pull)가 제약 및 만족도에 미치는 영향 등이 있으며 또한 지속적 참여 행동의도 및 참가몰입, MICE 참여자의 자기결정성 모형에 대한 연구 등이 존재한다. 특히 참가 협상 및 제약 관점에서는, 아직까지 MICE산업을 대상으로 진행한 연구들이 미흡한 상태일뿐 아니라 MICE 분야로 MICE스킬의 해당 이론을 접목하는 시도가 아직 이뤄지지 않고 있다. 따라서 본 논문은 여가학 분야에서 통상적으로 이야기 되고 있는 여가제약 이론 및 여가제약 협상이론을 기반으로 나타난 여가스킬을 MICE산업의 개념으로 확장하는데 목적을 두고 있으며, 나아가 MICE 참여시 스킬수준과 MICE제약이 MICE참여지속성에 어떤 영향을 미치는지, 서로 상관관계를 알아보고 분석하는 것이 목적이다.

II. 이론적 배경

1.1 MICE산업의 개념

'MICE' 는 1990 년대 후반 싱가포르, 홍콩 등 동남아시아 지역에서 국가 차원에서 추진했던 전시컨벤션 사업을 계기로 등장한 단어이다. 의미는 회의(Meeting), 포상관광(Incentive tour),

컨벤션(Convention), 그리고 전시회(Exhibition)를 의미하는 영어 단어의 첫 글자를 딴 것이다. 또한 MICE 에서 'C'의 의미는 Conference(국제회의), 'E'의 의미는 Event(행사)를 지칭하기도 한다(정철현, 김종업, 2012). MICE 라는 용어가 사용되기 이전에는 전시회나 국제회의라는 작은 단위의 산업으로 인지되었으며, 또한 상거래 또는 관광활동을 통칭하여 컨벤션 및 전시컨벤션 산업으로 불리기도 했다. 현재는 정보와 지식 및 상품 등을 교류하기 위한 다양한 개념에서 전시회, 모임과 회의, 이벤트, 비즈니스 관광 등 모두를 보다 구체적으로 포함하는 한편, 최근 각각의 행사마다 분리되어 나타나는 것이 아닌 동시에 복합적으로 발생하는 개념으로 확대되어 MICE 라는 용어의 의미를 보편적으로 사용하는 추세이다(김철원, 2008). 또한, 박의서(2008), 주영민(2010) 등 다수의 연구자들의 MICE 의 개념을 아래 <표 1>과 <표 2>와 같이 정리하였다.

1.2 MICE 산업의 효과

세계적으로 각 국, 또는 각 도시의 MICE 산업을 발전시키기 위하여 관련 시설을 확충하거나 국제회의를 통한 MICE 행사들을 유치하기 위해서 치열하게 경쟁하고 있다. MICE 는 효과적인 도시마케팅을 통해 외래 방문객과 국내 방문객 증가 뿐만 아니라, 도시이미지 제고 및 지역경제를 활성화시킬 수 있는 다양한 파급 효과를 기여할 수 있기 때문이다. MICE 활동을 육성하기 위해 국가적 차원에서도 적극적인 지원을 하고 있으며 이에 따라 MICE 활동은 세계 전역에서 꾸준히 성장하고 있다. 특히 각 주요 도시에서는 MICE 활동을 전담하는 기구나 기관을 설립하거나 다양한 국제회의와 국제 규모의 전시회 등을 유치하데 전력을 기울이고 있다. 각 도시에서 MICE 에 주목하고 있는 이유는 다음과 같다.

첫째, 경제적 측면에서 MICE 산업은 관광, 국제회의, 장치, 인쇄, 출판 등 복합적인 산업으로 회의장, 숙박시설, 음식점, 운송업체, 관광업체 등을 비롯한 사회 각 산업 분야에서 미치는 경제적 파급효과가 크다. 또한 MICE 참여자 및 주최자의 직접적인 소비지출 효과가 굉장하다. MICE 참여자가 행사개최 지역에서 직접 지출하는 교통과 숙박, 식음료와 쇼핑, 관광문화나 유흥오락 관련 비용이란 주최자로서 지출하는 회의장 임대료, 설치운영비나 행사운영비 등의 지출을 통해서 지역 경제를 활성화시킬 수 있다. 셋째로, 신제품이나 신기술 등 산업 정보교류로 인한 파급효과이다. 국제적이거나 국내적인 전시컨벤션 산업전시나 신제품·신기술의 상호 교류 및 기술정보 교환 뿐 만아니라 교류 활동이 다양하다. 이러한 정보나 제품 교류 활동은 지방정부와 기업의 성과 창출에도 영향을 주면서 지역경제 활성화에도 큰 역할을 한다. MICE 참여자들은 최종 구매자나 소비자의 개념으로써의 일반적인 참여자를 의미한다. 물론 협회, 기업 혹은 기타 단체 등의 후원참가자가 후원하고 전문적 기획가가 되고 기획한 회의나 전시회, 산업 박람회 등에 직접적으로 참여하는 사람들이라고 할 수 있다. 이들은 MICE 활동의 종류 및 형태에 따라서 달라질 수 있다. 물론 기업회의의 경우에는 참여자가 주로 기업의 종업원 및 기업의 제품이나 서비스를 판매하는 중간에서 유통업자가 된다는 것이다. 협회의 경우에 협회 회원이

참여자의 대부분을 차지할 것이다. 하지만 전시회나 산업 박람회의 경우 관람자가 일반 대중인 경우가 대부분을 차지한다. 회의 경우도 일부 토론과 학술 발표의 경우 일반 대중이 관람자가 참여하는 경우도 있다. 특별히 전시회나 산업 박람회의 경우 주요 구성 요소가 전시 관람객과 참여자로 대표된다고 보면 이 경우 참여자가 없는 경우에는 그 의미가 완전히 없어지고 개최의 이유도 없어지게 될 것이다.

2. MICE 참여제약과 MICE 스킬의 개념

MICE 스킬에 대한 논문은 아직 전무하지만, 레저스킬에 대한 연구는 현재 많이 진행되었다. 따라서 MICE 스킬에 대한 부분은 레저스킬의 이론들을 토대로 하부요인들을 분석하여 MICE 산업의 적합한 요인들을 도출하였다. Crawford & Godbey(1987), Crawford & Godbey(1993), Godbey, Crawford, Jackson & Godbey(1991), Jackson, Crawford & Shen(2010)이 제시하였던 계층적 여가제약이론(Hierarchical Leisure Constraints Theory)을 토대로 MICE 활동 참가제약 요인을 도출해냈다. 원 이론은 1987 년과 제시된 이래 1991 년, 1993 년, 2010 년 이론을 제시하였던 연구자들에 의해서 지속적인 이론이 강화작업이 이뤄졌다고 본다.

여가 활동에 있어서 여가제약(leisure constraints)을 화두로 제시하였던 최초의 연구자는 Crawford & Godbey(1987)이다. 앞에서 본 연구자들은 개인의 여가활동을 가로막거나 촉진하는데 있어 영향을 주는 여가제약 요인을 처음으로 분석차원의 단위(levels-of-analysis)로 해석했다. 개인의 여가활동을 가로막는 제약 요인을 3가지 하부 요인으로 제시하였는데, 내재적(intrapersonal)요인, 대인적(interpersonal)요인, 구조적(structural)요인 측면에서 여가활동 제약요인을 찾고 있다. 다시 말하면 여가활동을 방해하는 제약요인을 총 3개 요인으로 정의하였는데 이는 개인적 차원(individual level)에서 상대방과의 관계적 차원(interpersonal level)에서, 그리고 맥락 분석적 차원(contextual analytic level)에서 분석하고, 앞에서 언급했던 것처럼 초기의 여가제약과 관련한 연구활동은 단순히 여가활동 제약요인 및 참가 사이의 관계를 설명하는데 그쳤다. 레저활동 스킬은 Witt and Ellis(1987)가 처음으로 개발한 여가활동 기술의 개념과 레포트의 기술수준의 개념을 기준으로 '레저 활동에 참여하여 레저활동을 지속적으로 활동할 수 있도록 만드는 레저 활동의 기술수준'으로 정의할 수 있다. 레저활동 스킬은 재미로도 해석될 수 있지만, 재미 때문에 레저활동에 참여하는 사람들은 몰입도와 참여 지속도가 높을 것이다(성낙숙, 2013). 이러한 레저활동 레저스킬(Leisure skill)의 이론적 발전을 위하여, 레저활동 동기와 레저제약의 관계성 및 상호작용을 통해 도출된 레저활동 제약을 극복하기 위한 노력(Negotiation)에 대한 연구들이 활발하게 진행되어 오고 있다. 또한 레저활동스킬은 레저참여에 가장 중요한 영향을 미치는 변수라고 정의할 수 있다(이승구 외 2인 2014). 그 뿐만 아니라 이인환(2008)은 '레저스킬은 레저활동에 참가하고 있는 참가자가 레저활동을 수행함에 있어서 발휘할 수 있는 기술을 의미한다고 주장했다. 또한 김기철(2008)은 레저스킬은 '레저활동 중 주로 레포트활동에서 필요로 하는 기술이기도 하고 장비를 다루는 테크닉'이라고 정의했다. 또한 레저제약요인이 강해질수록 레저스킬수준은 시간, 관심, 정보 등 개인적인 요인들과 레저활동을 같이 하는 인간상호간 제약요인에 영향을 더 많이 받는다고 설명하였다. 레저제약요인과 더불어 레저스킬

은 레저활동에 참여한 동기나 참여에 결정적인 영향을 줄 것으로 판단된다고 하였다. 이승구 등(2014)은 레저스포츠활동에 참여하는데 있어서 중요한 요인 중에서 가장 우선시되어야 할 영역이 바로 레저스킬이라고 밝혔다. 레저스킬에 대한 연구의 확장으로 인해서 레저수준이 향상되고, 레저활동을 통하여 행복한 삶을 위해 결정짓는 가늠자는 바로 레저활동을 활용하는 스킬의 정도이다(이인환, 이은석, 2006). 왜냐하면 레저스킬의 향상을 통해서 레저제약과 같은 장애와 레저중단의 문제를 극복할 수 있음을 의미하기 때문이다(박명서, 2003).

3. 참여지속성

본 연구에서 알아보고자 하는 MICE 참여지속성에 대한 개념은 먼저 참여의 개념에서부터 시작한다. 참여란 '직관적인 의미로서 참여(Participation)이며, 외부적 자극에 반응(Respond)하거나 혹은 개입(Engagement)'으로 직접참여(Join) 및 다방면으로 표출되는 의사표현(Expression)이라고 정의할 수 있다(김춘식·채영길 2009). 또한 참여를 실제 참여형태와 가치에 대한 인식의 형태로 살펴볼 수 있는데 이러한 의미에서의 참여는 정치적 참여와 사회적 참여, 제도적 참여와 비제도적 참여, 일시적 참여와 지속적 참여 그리고 능동적 참여와 수동적 참여의 차원으로 세분화 될 수 있다(박희봉·이희창·조연상, 2003; 양건모·박통희, 2007; 최태현, 2014).

MICE 참여는 참가의도와 맥락을 같이 하며, 의사결정이론 중 합리적 행동이론에 의하여 결정된다. MICE 활동에 참여할 것인가, 포기할 것인가, 하는 문제는 궁극적으로 개인의 심리적 의사결정에 달려 있기 때문이다. 본 연구에서는 Son et al.(2008)이 제시한 '일정시점 동안 레저에 참여한 빈도를 기준'을 참고하였고, 국내에서는 정경희(2000)가 연구 실정에 맞게 적용한 것을 본 연구에서는 참여빈도와 지속, 또한 의도, 추천의도 등의 척도로 구분하였다. 레저활동 참여란 레저에 참여하고자 하는 행동의도이다. 레저활동에 참여에 대해서는 레저스포츠에서 운동참여수준 등으로 이해되고 있는데, 일정시점 동안 레저활동에 참여한 빈도를 기준으로 하여 참여지속시간이나 참여의도, 주변에 대한 참가 권유, 운동의 강도 측면을 고려하여 다양한 의미로 정의되기도 한다(Son et al. 2008; 양명환, 2009). 따라서 MICE참여지속성은 레저참여란 마찬가지로 일정기간 동안에 얼마나 많은 MICE활동을 하고 있는지, 그 빈도는 얼마나 되는지, 즉, 지금까지의 MICE 참여정도, 앞으로의 MICE 참여의도에 대한 개인의 의견으로 정의할 수 있다. MICE참여지속성에 영향을 주는 요인으로서 가장 중요한 변수는 MICE스킬이라고 할 수 있다.

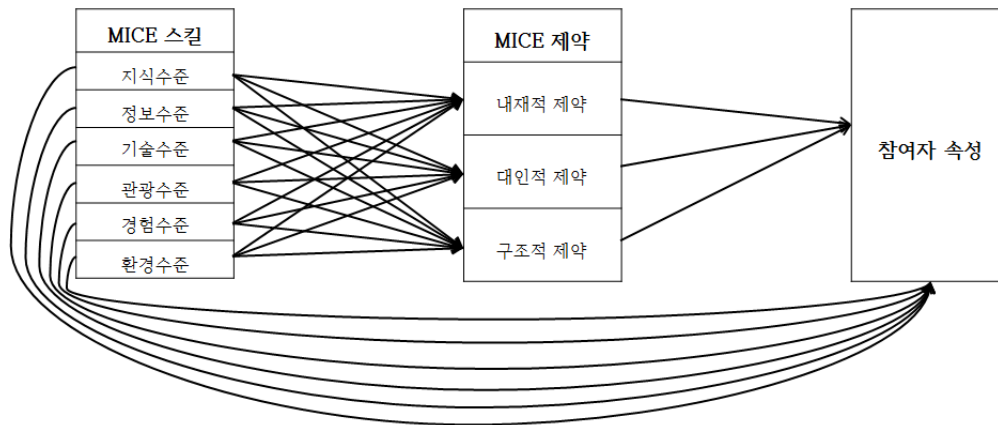
III. 연구방법

1. 연구모형 및 가설

본 연구는 MICE 참여시의 스킬요인과 제약요인, 참여지속성 간의 관계성 규명에 있다. 선행연구의 이론적 배경을 바탕으로 아래의 [그림 1] 과 같이 연구모형을 구성했다. MICE 제약은 Iso-

Ahola&Mannell(1985), Crawford&Godbey(1987), Crawford · Jackson&Godbey(1991) 및 이승구(2002)에 의해 제시된 레저제약모델로서, 내재적 제약(intrapersonal constraint), 대인적 제약(interpersonal constraint), 구조적 제약(structural constraint)을 독립변수로 설정하고 MICE 참여지속성을 종속변수로 설정하여 레저제약이 MICE 참여지속성과 MICE 스킬에 미치는 영향을 파악하고자 한다. MICE 스킬은 이승구·이상용·강만수(2015), 김기철·윤유식(2012), 이상용(2015), 곽 보(2016)의 연구 자료를 참고하여 MICE 참여지속성에 영향을 미치는지, MICE 스킬과 MICE 참여지속성 간에 매개역할을 하는지 여부를 파악하고자 한다.

그림 1 연구 모형

참여란 '직관적인 의미로서 참여(Participation)이며, 외부적 자극에 반응(Respond)하거나 혹은 개입(Engagement)으로 직접참여(Join) 및 다방면으로 표출되는 '의사표현(Expression)'이라고 정의할 수 있다(김춘식 · 채영길 2009). MICE 참여는 참가의도와 맥락을 같이 하며, 의사결정이론 중 합리적 행동이론에 의하여 결정된다. MICE 활동에 참여할 것인가 아니면 포기할 것인가, 하는 문제는 궁극적으로 개인의 심리적인 의사결정에 달려 있기 때문이다. 본 연구에서는 Son et al.(2008)이 제시한 '일정시점 동안 레저에 참여한 빈도를 기준'을 참고하였고, 국내에서는 정경희(2000)가 연구 실정에 맞게 적용한 것을 본 연구에서는 참여빈도, 지속, 의도, 추천의도 등의 척도로 구분하였고 종속변수로 설정하였다. 지금까지 선행연구자들의 연구모형과 MICE 제약과, MICE 스킬, MICE 참여지속성의 관계를 종합적으로 고려하여 위에 <그림 1> 과 같은 연구모형을 구성하였다.

1) MICE 제약과 MICE 스킬수준의 관계

레저스킬과 레저제약의 관계에 있어서 가설을 설정한 근거는 다음과 같다.

레저활동을 하는 레저참여자들의 기술습득은 레저제약의 협상전략 과정에 나타나는 새로운 변수이다. 레저스킬에 대한 개념을 처음으로 정립한 학자는 Witt & Ellis(1987)로서 이 연구자들이 개발한 레저기술

과 레포트의 기술수준을 바탕으로 하여 개념을 정리할 수 있다. Godbey(1994)는 레저활동을 즐기는 재미는 역시 반복 숙달되면서 꾸준히 교육되어야만 레저활동의 심화과정을 거치게 되고 결국은 삶의 웰빙 수준을 높일 수 있다고 밝혔다. 이러한 레저스킬의 개념이 한국에 들어와서 이인환(2007)에 의하여 개념이 정리되면서, 레저활동에 참여하고 있는 참여자가 레저활동을 수행함에 따라서 발휘할 수 있는 기술이라고 밝혀졌다. 또한 레저스킬을 레저활동 중 주로 레포트활동에서 필요로 하는 기술, 또한 장비를 다루는 테크닉으로 정의한 연구자는 김기철(2008)이다. 그 다음으로 김난희(2012)의 레저예약이 레저스킬에 미치는 영향, 스킬 수준에 따라서 제약요인에 어떤 영향을 미치는지를 알아본 여구가 결과에 레저스킬은 레저 활동 빈도에 긍정적인 영향을 미치고 스킬수준이 높을수록 레저활동 참여가 증가한다고 나타났다. 이승구 등(2014)의 레저활동에 스킬수준의 중요성에 관한 연구결과를 밝힌 바 있다. 따라서 MICE 참여시 스킬 수준이 높을수록 참여지속성에 긍정적인 영향을 줄 수 있다고 판단해서 다음과 같은 가설을 세웠다.

가설 1: MICE 참여시 MICE 스킬은 MICE 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설 1.1: MICE 참여시 MICE 스킬은 MICE 내재적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설 1.1-1: 지식수준은 내재적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.1-2: 정보수준은 내재적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.1-3: 기술수준은 내재적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.1-4: 관광수준은 내재적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.1-5: 경험수준은 내재적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.1-6: 환경수준은 내재적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.2: MICE 참여시 MICE스킬은 MICE대인적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.2-1: 지식수준은 대인적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.2-2: 정보수준은 대인적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.2-3: 기술수준은 대인적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.2-4: 관광수준은 대인적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.2-5: 경험수준은 대인적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.2-6: 환경수준은 대인적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.3: MICE 참여시 MICE스킬은 MICE구조적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.3-1: 지식수준은 구조적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.3-2: 정보수준은 구조적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.3-3: 기술수준은 구조적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.3-4: 관광수준은 구조적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.3-5: 경험수준은 구조적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설1.3-6: 환경수준은 구조적 제약요인에 유의한 영향을 미칠 것이다.

2) MICE 참가 MICE 스킬수준과 참여지속성의 관계

현홍준·양승필·서용건(2010), 문유진(2009), 김난희(2012)등의 선행연구에 따라 레저제약은 레저활동 참여를 방해하는 요인으로서 참여만족도에 부정적인 영향을 주는 요인이라는 것을 증명해 왔다. 따라서 앞에서 제시한 가설에서 MICE스킬과 MICE제약이 상관관계를 가지고 있다면, MICE스킬은 반대로 참여 지속성에 긍정적인 요소로 작용할 것이라고 판단된다. 따라서 레저스킬과 마찬가지로 MICE스킬이 참여 지속성에 어떤 영향을 미치는지 알아보려고 한다.

가설 2: MICE 참여시 MICE 스킬수준은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설2-1: 지식수준은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설2-2: 정보수준은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설2-3: 기술수준은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설2-4: 관광수준은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설2-5: 경험수준은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설2-6: 환경수준은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

3) MICE 제약과 MICE 참여지속성의 관계

MICE 제약과 MICE 참여지속성의 관계에 대한 가설을 설정한 근거는 다음과 같다. MICE 제약은 MICE 활동 참여에 참여할 때 느끼는 어려움과 참여를 가로 막는 부정적인 의미를 가지고 있다고 해서 참여를 감소시키는 요인이라고 볼 수 있다. 본 논문에서의 MICE활동 참가는 여러 가지 제약요인을 극복했다는 타협의 결과 (Hubbard & Mannell, 2001; Crawford, Jackson & Godbey, 1993; Oppermann & Chon, 1997과 Zhang, Leung, & Qu,2007)로 가정할 수 있으므로 다음과 같이 가설을 설정하였다.

가설3: MICE 참여시 제약요인은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설3.1: 내재적 제약은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설3.2: 대인적 제약은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설3.3: 구조적 제약은 참여지속성에 유의한 영향을 미칠 것이다.

가설 4: MICE 참여시 제약요인은 스킬과 참여지속성간에 매개 역할을 할 것이다.

2. 자료수집 및 측정방법

본 연구는 설문지를 완성한 후 전문가들과 교수의 의견을 받고, MICE 전시장에 직접 참가하여 조사목적과 취지를 충분히 설명한 후 표본을 MICE 전시회에 참가한 참가자들을 대상으로 1차 서전조사를 위하여 MICE 참가한 40 명을 대상으로 오프라인 설문조사를 실시하여 탐색적요인 분석이 6개 요인으로 나타났으나, 2차 "전시 2021 서울 모빌리티 쇼", "서울 코엑스 전시"등 MICE 전시장에 직접 참가하여 조사목적과 취지를 충분히 설명한 후 표본을 하여 오프라인 설문조사를 실시하였다. 조사기간은 2021.11.30.~2021.12.24 일에 걸쳐서 총 151 부 중 유효표본으로 총 147 부가 선정되었다. 수집된 자료는 spss20.0 로 빈도분석, 신뢰도 분석과 탐색적 요인분석, 상관관계분석, 다중회귀분석을 수행되었다.

IV. 연구의 분석결과

1. 본 연구의 인구통계학적 특성

본 연구의 인구통계학적 특성은 <표3>와 같다.

특성	구분	빈도(명)	비율(%)	특성	구분	빈도(명)	비율(%)
1년 MICE 행사에 참가 횟수	1-2	95	64.6	학력	고졸이하	21	14.3
	3-4	30	20.4		대졸	92	62.6
	5-6	15	10.2		대학원졸	34	23.1
	7번 이상	7	4.8	직업	학생	26	17.7
	방문 목적	컨벤션(학술/국제/기업회)	29		19.7	전문/연구직	36
관광		16	10.9		사무/기술직	67	45.5
전시 및 이벤트		102	69.4		판매/서비스	7	4.8
성별	남	103	70.1		가사	3	2.0
	여	44	29.9	기타	8	5.4	
연령대	20대	52	35.4	거주지	수도권(서울/인천/경기)	115	78.2
	30대	54	36.7		수도권외	32	21.8
	40대	26	17.7	월평균 소득	200만원 이하	30	20.4
	50대 이상	15	10.2		201-300만원	37	25.4
결혼 여부	미혼	94	63.9		301-400만원	24	16.3
	기혼	53	36.1		401-500만원	21	14.3
						501만원 이상	35
총 147명 (100%)							

2. 측정척도의 신뢰성과 타당성 검증결과

MICE 참여시의 스킬요인과 제약요인 및 참여지속성 간의 관계성에 대한 변수들의 타당성을 검증 결과를 살펴보면 MICE 스킬은 <표 4>, MICE 제약은 <표 5>, 참여지속성은 <표 6> 같이 나타났다. Bartlett의 구형성 검정에서 유의 확률은 모두 0.000이며, KMO 표본적합성 검사 측도는 0.511-0.906으로 요인분석 모형은 적합하였다. 본 설문지의 Cronbach's Alpha 계수는 대인적 제약(0.563)을 빼고 나머지 모두 0.7 보다 높아 설문의 신뢰도가 확인되었다.

구분	항목	요인 적재량	KMO	아이겐값 (분산비율)	Cronbach's α
MICE 지식수준	MICE를 통한 지식, 경험, 정보의 획득과 체험은 나에게 매우 중요한 요소이다	.739	.906	5.232 (18.041)	.903
	MICE의 전반적인 트렌드와 주제의 이해 및 나에게 적합한 테마를 찾을 수 있다	.739			
	다른 사람이 MICE 경험과 참여 기회를 갖도록 응원하고 설득할 수 있다	.697			
	다양한 MICE 활동을 통해 유익한 경험/체험이 가능할 역량이 있다	.686			
	MICE 활동 후 내가 원하는 지식/정보를 충분히 습득할 역량이 있다	.675			
	MICE 활동을 통해서 전문지식을 높일 역량이 있다	.650			
	MICE 통해서 해당 분야에서 새로운 아이디어를 얻을 역량이 있다	.630			
	MICE 활동에서 새로운 기술을 접할 역량이 있다	.624			
	4차 산업과 MICE의 많은 변화를 이해하고 빠르게 느끼고 대응할 수 있다	.577			
MICE 정보수준	MICE 정보를 인터넷과 웹사이트/SNS 프로그램을 통해서 효율적으로 홍보를 받을 수 있다	.781	.800	3.216 (11.090)	.798
	MICE 참여에 필요한 실시간 편의 시스템을 이용할 수 있다(스케줄, 통역, 대화창, 실시간 투표시스템 등)	.722			
	MICE 참여 후 관리 서비스를 받고 MICE 정보를 업데이트 할 수 있다(행사자료 전달, 피드백, 행사 기록, MICE 참가할 때 쿠폰과 이벤트, 프로모션 정보 등 할인 혜택을 받을 수 있다.	.704			
	MICE 참가할 때 쿠폰과 이벤트, 프로모션 정보 등 할인 혜택을 받을 수 있다.	.544			
	해당 MICE 주최자의 성과와 능력을 평가할 전문성이 있다	.509			
MICE 기술수준	MICE 경험을 통해서 진로/경력에 직간접적인 비즈니스 관계 형성이 가능하다	.765	.778	2.652 (9.146)	.805
	MICE 네트워크를 통해서 새로운 정보획득 비즈니스 활성화를 할 수 있다	.641			
	MICE 업계 동향을 파악해서 단기/중기적인 활동/사업성과를 낼 수 있다	.612			
	MICE 관련 새롭고 정확한 최신 정보를 수집할 수 있다	.533			
	동반자를 설득하여 함께 MICE에 참여하고 즐길 수 있는 역량이 있다	.514			
MICE 관광수준	MICE 행사 사전에 미리 추천 시스템을 통해 관광레저계획을 세울 수 있다(테마공원, 체험장, 쇼핑몰, 박물관 등)	.747	.613	2.542 (8.765)	.761
	MICE 개최지와 지역 정보를 통해서 관광레저 활동을 계획 할 수 있는 안내 정보 수집이 가능하다(관광지, 인접도시, 프로그램 및 가격 안내, 위치, 이벤트 일정 등)	.721			
	MICE 참여자들과 후원사들의 관계성을 높이기 위한 정보/자료를 미리 확보할 수 있다	.577			
MICE 경험수준	MICE에 2인 이상 단체로 참가해서 효과적인 단체 혜택을 받을 수 있다	.786	.695	2.439 (8.411)	.783
	MICE 같이 참여할 동반자의 관심을 유발할 콘텐츠 및 이벤트 계획이 가능하다	.777			
	MICE 행사의 주제, 연사/행사 내용 등이 매력적인지 스스로 판단할 수 있다	.716			
MICE 환경수준	MICE 위치의 편리한 교통안내를 쉽게 찾을 수 있다(교통 옵션별 안내, 가격, 소요시간, 일정 등)	.766	.749	2.345 (8.085)	.720
	MICE 참석을 위한 사전 서비스 활용으로 시간 절약이 가능하다(예약, 결제, 좌석지정, 체크인 등)	.667			
	MICE 센터 위치와 동선 파악 시스템 활용이 가능하다. (디지털 지도 제공, 방향 안내, 네비게이션 기능 등)	.530			
	MICE 활동중에 실시간 처리 시스템 활용이 가능하다(수화물 관리, 분실물 처리 등)	.506			
총 분산(%): /KMO=.880 / 요인추출방법: 주성분분석					

구분	항목	요인 적재량	KMO	아이겐값 (분산비율)	Cronbach'α
내재적 제약	시간적 여유가 없어서	.716	.765	2.716 (22.630)	.778
	교통 및 접근성이 불편해서	.695			
	MICE 참가에 필요성에 대한 인식이 없어서	.685			
	MICE 행사에 관심이 없어서	.642			
	참가할 정신적 여유가 없어서	.584			
	MICE 참가 절차가 복잡해서	.575			
대인적 제약	중요한 다른 일이 많아서	.798	.610	1.762 (14.686)	.563
	주변 사람들의 MICE 관심이 부족해서	.662			
	함께 참가할 사람이 없어서	.577			
구조적 제약	함께 참가할 동반자가 경제적 여유가 없어서	.850	.511	2.252 (18.767)	.700
	참가비용이 부담되어서	.729			
	함께 참가할 동반자가 바빠서	.626			
총 분산(%): /KMO=.748 / 요인추출방법: 주성분분석					

구분	항목	요인 적재량	KMO	아이겐값 (분산비율)	Cronbach'α
참여지속성	향후 MICE 행사에 참여할 것이다	.716	.819	3.009 (75.216)	.886
	향후 MICE 행사에 주의사람과 함께 참여할 것이다	.695			
	MICE 행사를 주의사람에게 추천할 것이다	.685			
	MICE 행사에 계속해서 참여할 것이다	.642			
총 분산(%): /KMO=.819 / 요인추출방법: 주성분분석					

3. 본 연구의 개념 간의 상관관계 분석 결과

Pearson 상관관계분석은 <표 7>과 같이 나타났다. 모든 변수들의 평균산추출값은 해당되는 변수 간의 상관계수의 제곱 값보다 크므로 판별타당성이 확보되었다고 볼 수 있다.

구분	참여지속성	MICE 제약	MICE스킬요인					
			지식	정보	기술	관광	경험	환경
참여지속성	1							
MICE 제약요인	-.289**	1						
지식수준	.607**	-.237**	1					
정보수준	.432**	-.231**	.551**	1				
기술수준	.513**	-.234**	.701**	.501**	1			
관광수준	.297**	-.215**	.550**	.543**	.484**	1		
경험수준	.263**	-.129	.468**	.422**	.519**	.440**	1	
환경수준	.358**	-.057	.445**	.562**	.458**	.453**	.295**	1

**상관계수는 0.01 수준(양쪽)에서 유의하다

4. 본 연구의 가설 검증 결과

1) MICE 스킬과 MICE 제약의 관계

<표 8> 다중회귀분석 1 단계에서는 회귀모형을 설명하는 R^2 값은 .149, .133, .103 로서 14.9%, 13.3%, 10.3%의 설명력을 보이며, 0.000의 유의수준에서 MICE 제약에 부(-)의 영향을 미쳤다. 1.1)스킬요인 중에서 지식수준($\beta=-0.368$, $p=.000$), 정보수준($\beta=-0.258$, $p=.028$), 기술수준($\beta=-.244$, $p=.039$)은 내재적 제약에 부(-)의 영향을 미쳤다. 따라서 MICE 참여지속성을 방해하는 내재적 제약요인을 감소할 수 있는 스킬수준은 정보수준 기술수준보다 지식수준이 높음을 알 수 있다. 1.2) 대인적제약에 관광수준($\beta=-0.206$, $p=.049$)만 부(-)의 영향을 미쳤다. 1.3) 구조적제약에 스킬요인 중에서 정보수준($\beta=-0.233$, $p=.042$)과 환경수준($\beta=-0.476$, $p=.000$)은 부(-)의 영향을 미쳤다. 특히 레저스킬이 레저제약에 부(-)의 직접적인 영향을 미친다는 종전의 연구결과(Hubbard and Mannell.2001; 김기철·윤유식.2012; 이승구.이상용·강만수.2014; 광보.2015)들과 지지하게 나타났다.

종속변수	독립변수	베타	t	p	채택 여부
내재적 제약	(상수)	4.046	11.611	.000	
	지식수준	-.368	-4.042	.000	채택
	정보수준	-.258	-2.224	.028	채택
	기술수준	-.244	-1.835	.039	채택
	관광수준	-.015	-.164	.870	기각
	경험수준	.005	.052	.959	기각
	환경수준	.055	.505	.614	기각

$$R^2 = .168 \text{ 수정된 } R^2 = .149, F=5.710, p<.000, D-W=1.893$$

대인적 제약	(상수)	2.760	5.484	.000	
	지식수준	-.096	-.570	.570	기각
	정보수준	.022	.156	.877	기각
	기술수준	-.030	-.186	.853	기각
	관광수준	-.206	-1.918	.049	채택
	경험수준	.171	1.493	.138	기각
	환경수준	.018	.134	.893	기각

$$R^2 = .168 \text{ 수정된 } R^2 = .133, F=4.725, p<.000, D-W=1.893$$

구조적 제약	(상수)	2.722	5.889	.000	
	지식수준	-.097	-.630	.529	기각
	정보수준	-.233	-2.056	.042	채택
	기술수준	-.023	-.153	.879	기각
	관광수준	-.091	-.856	.393	기각

	경험수준	-.005	-.052	.959	기각
	환경수준	-.476	-4.109	.000	채택

$$R^2 = .109, \text{ 수정된 } R^2 = .103, F=8.489, p<.000, D-W=1.900$$

2). MICE스킬과 참여지속성의 관계

<표9>다중회귀분석 2 단계에서는 회귀모형을 설명하는 R^2 값은 .384로 38.4% 설명력을 보이며, 0.000의 유의수준에서 참여지속성에 양(+)의 영향을 미쳤다. 1.1)스킬요인 중에서 지식수준($\beta=0.546, p=.000$), 정보수준($\beta=0.177, p=.049$), 기술수준($\beta=0.209, p=.048$)은 참여지속성에 양(+)의 영향을 미쳤다. 참여에 있어서 종전의 연구(Hubbard and Mannell.2001; 김기철·윤유식.2012; 이승구·이상용·강만수.2014; 곽보.2015) 결과란 유사하였다. 따라서 MICE스킬 요인중 정보수준과 기술수준보다 지식수준은 참여지속성에 양의 영향을 가장 많이 주는 스킬요인이다.

종속변수	독립변수	베타	t	p	채택 여부
참여지속성	(상수)	.835	2.629	.010	
	지식 수준	.546	4.877	.000	채택
	정보 수준	.177	1.985	.049	채택
	기술 수준	.209	2.056	.048	채택
	관광 수준	-.104	-1.363	.175	기각
	경험 수준	-.077	-1.010	.314	기각
	환경 수준	.061	.746	.457	기각

$$R^2 = .409, \text{ 수정된 } R^2 = .384, F=16.155, p<.000$$

3). MICE제약과 참여지속성의 관계

<표10> 3단계에서는 R^2 값은 .382로 38.2% 설명력을 보이며, 0.000의 유의수준에서 참여지속성에 부(-)의 영향을 미쳤다. 제약요인 중 내재적 제약($\beta=-0.274, p=.022$), 대인적 제약($\beta=-0.212, p=.039$)로 나타났다. 이러한 결과가 기존 있었던 연구 (김기철·윤유식.2012; 조영아.2015; 최은수.2018)결과란 동일하게 내재적 제약 가장 강할수록 참여란 자기결정성과 제약협상을 하기 어렵고 대인적 제약과 구조적 제약 보다 내재적 제약을 극복하기 가장 힘든 제약이라고 하였다. 따라서 대인적보다 내재적 제약이 강할수록 참여 지속성이 줄어든다는 것을 알 수 있다.

4). MICE 제약은 MICE스킬과 참여지속성간에 매개 역할을 할 것이다.라는 가설을 검증하기 위해 <표 10> 2단계와 3단계에서 보면 MICE제약 중 내재적 제약만 부분매개효과로 나타났다.

종속변수	독립변수	베타	t	p	채택 여부
참여지속성	(상수)	1.353	2.946	.004	
	지식 수준	.536	4.812	.000	채택
	정보 수준	.137	1.417	.159	기각
	기술 수준	.174	1.582	.116	기각
	관광 수준	-.139	-2.286	.046	채택
	경험 수준	-.055	-.726	.469	기각
	환경 수준	.063	.671	.503	기각
	내재적 제약	-.274	-2.387	.022	채택
	대인적 제약	-.212	-2.186	.039	채택
	구조적 제약	.048	-.772	.442	기각

$R^2 = .412$, 수정된 $R^2 = .382$, $F=13.892.719$, $p<.000$

이러한 결과는 (이승구·이상용·강만수, 2014) 연구결과와 지지하게 나타났다.

V 결론

본 연구는 MICE스킬의 하위 요인으로 지식수준, 정보수준, 기술수준, 관광활동수준, 경험수준, 환경수준 등 6개의 요인으로 도출하여 연구를 진행하였으며, 참가자의 MICE스킬, MICE제약과 참여지속성에 대한 관계를 규명하기 위하여 MICE참가자를 중심으로 실증분석을 실시하였다. MICE 활동에 있어서 MICE스킬에 대한 중요성 인식 및 개념정립이 부족하고 선행연구가 매우 미흡하기 때문에 MICE활동에 관한 연구에서 MICE스킬에 대한 학술적, 이론적 접근이 필요하다고 본다. MICE참가자들은 MICE제약에 부딪힐 때 MICE 참여를 회피하는 것보다는 MICE제약을 극복하거나, 또는 변형된 MICE참여의 형태로 조정을 하게 된다. MICE참여자들의 그러한 행동이 바로 MICE스킬수준의 향상으로 나타난다고 볼 수 있다. 좋은 정보와 지식과 네트워킹할 수 있는 기회를 몰라서 못 가거나, 관심이 없어서 못 가는 이유가 가장 많다. MICE 스킬을 교육훈련을 시키는 그런 프로그램이나 그런 시설이나 이런 과정을 통하면 MICE참여 제약을 그 만큼 감소시킬 수 있다. 따라서 사람들이 MICE활동에 참여하기 위해서 MICE스킬을 습득하는 과정이 필요한 것으로 제시하였다.

이상의 연구 결과를 토대로 본 연구의 한계점과 향후 연구방향을 제시하면 다음과 같다. 우선, 표준수집 대상 지역이 일반적인 전사회이기 때문에 진지한 분야별로 MICE활동에 참가한 사람들을 대상으로 연구가 진행되어야 할 것이다. 또한, 본 연구는 국내 MICE 활동에 참가자들로 한 거라 국제적인 MICE활동 참가자 대상으로 국제별, 분야별 특성으로 고려한 MICE참여 모형 연구를 통하여 국제적인 MICE활동 정책 수립 자료는 물론, MICE산업발전에 기여할 것으로 사료된다.

참고문헌

- 곽보(2015), 『MICE 제약요인과 레저스킬이 참여 만족도에 미치는 영향』, 강원대학교, 관광경영학과, 석사학위논문.
- 김문수(2016), 『지속가능한 MICE에 대한 인식이 전시회 참가자의 참여가치 및 자아존중감에 미치는 영향』, 경희대학교 관광대학원 컨벤션전시경영학과, 석사학위논문.
- 김기철·윤유식(2012), 『레저 활동에 있어서 제약요인과 레저스킬수준 및 참여에 관한 연구: 스포츠 피싱을 중심으로』, 관광레저연구 제24권 제 3호 PP.25-41.
- 김난희(2012), 『레저제약과 레저스킬의 모형화에 관한 연구』; 아웃도어 캠핑을 중심으로, 강원대학교 경영학과 석사학위논문.
- 김성희·이철원(2003), 『도시근로자의 여가동기에 따른 여가제약에 관한 연구』, 한국체육학회지, 42(3), 391-400.
- 김옥분·김상홍(2002), 『중년 여성 댄스스포츠 참여자의 참여 동기, 활동몰입도, 만족도』, 한국사회체육학회지, 18. 541-549.
- 김춘식·채영길(2009), 『방통융합에 따른 참여가치의 패러다임 변화와 정책적 의미 분석 연구』, 정보통신정책연구원.
- 김현나(2006), 『댄스스포츠 참가자의 여가제약과 여가지속의 관계』, 한국여가레크리에이션학회지, 30(2), 115-26.
- 남경선(2017), 『ICT 콘퍼런스 참가자의 만족도 및 충성도에 영향을 미치는 요인』, 단국대학교 경영학과, 박사학위 논문.
- 문유진(2009), 『컨벤션 참가자 동기(Push-Pull)가 참가 제약 및 만족도에 미치는 영향』, 경희대학교 호텔관광학과, 석사학위논문.
- 레누카(2015), 『레저제약-레저동기-레저스킬을 통한 캐주얼레저와시리어스레저의 척도개발과 모형화에 관한 연구』, 강원대학교 관광경영학과, 박사학위논문.
- 송원익·여인성(2004), 『여가, 레크리에이션학: 대도시근로자의 여가제약이 여가만족 및 생활만족에 미치는 영향』, 한국체육학회지-인문사회과학, 43(4), 685-697.
- 오평평(2016), 『축제참가자의 참가동기, 레저스킬과 레저제약에 관한연구: 강원 지역 겨울축제 중심으로』, 강원대학교 관광경영학과 석사학위 논문.
- 임상택(2018), 『스마트 컨벤션 평가 척도개발 연구』, 동아대학교, 관광경영학과, 박사 학위 논문.
- 이상용(2015), 『노인레저참여에 관한 모형 연구: 일반 레저 참여 노형과의 차이분석을 중심으로』, 강원대학교 관광경영학과, 박사학위논문.
- 이수혜(2017), 『컨벤션·전시 SNS 활용특성에 따른 참가몰입 및 지속적 참여 행동의도』, 경희대학교, 컨벤션전시경영학과, 석사학위 논문.
- 이승구·이상용·강만수(2014), 『레저동기-레저제약-레저스킬과 레저참여 간의 구조적 관계』, 관광경영연구 제19권 제2호 PP.195-219.
- 이승구·유맹·레누카(2014), 『시리어스레저의 레저스킬-레저제약-레저참여에 관한연구』, 한국관광연구학회 pp. 17-28.
- 이혜영·윤유식·윤영혜(2021), 『온라인 컨벤션 기획·운영 시 고려 요인에 관한 연구』, 한국마이스관광학회 제21권 제1호. pp.7-29
- 이훈·정철·정란수·이승구·정우철(2004), 『여가 활동과 제약요인 구조모형』, 관광레저 연구, 16(2), 29-48.
- 정성희(2018), 『추구편익이 MICE 참가자의 만족과 행동의도에 미치는 영향』, 인문사회과학기술융합학회 pp. 113-122.
- 정철현, 김종업(2012), 『도시재생을 통한 창조도시 구현 방안 연구: 부산시구 도심의 문화거리 활용을 중심으로』, 지방정부연구 제16권 제3호 ,347~372쪽, 전체 26쪽.

조영아(2015), 『전시박물관 구매자의 참가 동기와 제약이 협상과 참가에 미치는 영향』 컨벤션연구 제15권 제2호 pp. 103-123.

조영아(2015), 『소비자 전시회 참가자 특성에 따른 참여제약과 협상요인 차이에 관한 연구』 컨벤션연구 제14권 제3호 pp. 7-26.

최은수(2018), 『컨벤션 참가자의 자기결정 모형에 관한 연구; 참가 제약과 협상 관점에서』, 경희대학교 대학원, 컨벤션전시경영학과, 박사학위논문.

현홍준·양승필·서용건(2010), 『대학생의 여가제약 요인과 여가만족도에 관한 연구』, 관광레저연구, 22(6), 627-645.

국외 참고문헌

Crawford, D. W., Jackson, E. L. and Godbey, G. A.(1991). Hierarchical model of leisure constraints. *Leisure Sciences*. 13. pp.309-320.

Crawford, D. W. and Godbey, G.(1987). Reconceptualizing barriers to family leisure. *Leisure Sciences*. 9. pp.119-217.

Godbey, G., Crawford, D. W. & Shen, X. S. (2010). Assessing hierarchical leisure constraints theory after two decades. *Journal of Leisure Research*, 42(1), pp.111-134.

Jackson, E. L., Crawford, D. W. and Godbey, G. A.(1993). Negotiation of leisure constraints. *Leisure Sciences*. 15. pp1-12

Jackson, E. L. (1988), Leisure constraints, a survey of past research. *Leisure Science*, 10(2), 203-215.

Hong-Fei. Bao., MICE Participants' Behavior Model of revisit Intention: Comparing Jeju, Seoul and Shanghai, Jeju national university, Tourism Management, The degree of doctor.

Hubburd, J. and Mannell, R. C.(2001). Testing competing model of the Leisure constraints negotiation process in a corporate employee recreation setting. *Leisure Sciences*. 23. pp.145-163.

Mannell, R. C. & Iso-Ahola, S. E. (1985) Social and psychological constraints on Leisure. In M.G. Wade(ed.), *Constraints on leisure*, 111-151, Springfield, IL : Charles C. Thomas.

Opperman, M. & Chon, K. S. (1997). Convention participation decision-making process. *annals of tourism Research*, 24(1), 178-191.

Raymore, L. A., Godbey, G. C. & Crawford, D. W. (1994). Self-Esteem, Gender, and socio economic status; Their relation to perceptions of constraints on Leisure among adolescents. *Journal of Leisure Research*, 26, 178-187.

Son, J. S., Mowen, A. J. and Kerstetter, D. L.(2008). Testing alternative leisure constraints negotiation model: An extension of Hubburd and Mannell's study. *Leisure Sciences*. 30. pp.198-216.

Witt, P. A. and Ellis, G. D.(1987). The leisure diagnostic battery remediation guide. North Texas University. leisure Diagnostic Battery Project.

ХҮНИЙ ҮНДСЭН ЭРХ БА ХҮНИЙ ГЕНЕТИК МЭДЭЭЛЛИЙН ХУУЛЬ ЗҮЙН ШИНЭЧЛЭЛ

Ц.Амарсанаа

Хууль зүйн ухааны Докторант

И-мэйл хаяг: amarsanaa@shihutug.edu.mn

ХУРААНГУЙ

Хүний генетик мэдээлэлтэй холбоотойгоор бусад улс орон бие даасан хуулийг батлан дагаж мөрдөж байна. Үүний дагуу хүний генетик мэдээлэл хамгаалах, тухайн хүний эрүүл мэнд, нийтийг хамарсан гоц халдвараас сэргийлэх, эмчилгээ, судалгааны явуулах зэрэг үйл ажиллагааг журамлаж өгсөн байна. Харин манай улсын хувьд энэ талаар өөрийн бие даасан хууль, тогтоомж байхгүй байгаа нь хүний үндсэн эрхийг зөрчигдөж бодит нөхцөл байдлыг үүсгэж байна.

Монгол Улсын хувьд хүн амын удмын сан буюу генетикийн талаар зохицуулсан төрийн цогц бодлогын баримт бичиг байхгүй байгаа нь хүний үндсэн эрхийг зөрчих, зөвшөөрөлгүйгээр мэдээлэл алдах, ашиглуулах, дотоодод цус ойртолтыг бий болгох аюулыг дагуулж байгаа бөгөөд энэ талаар төрөөс зайлшгүй бодлого боловсруулах, эрх зүйн орчин бий болгох хэрэгцээ шаардлага тулгарсан.

Энэхүү судалгааны илтгэлийн үр дүнд Монгол Улсад хэрэгжиж буй хууль тогтоомжид дүн шинжилгээ хийх, хүний үндсэн эрх болох хүний генетик мэдээлэлтэй холбоотой хууль тогтоомжийн хэрэгжилт нь практикт хэрхэн хэрэгжиж буйг тогтоох болон олон улсын авч хэрэгжүүлж буй хууль зүйн арга хэмжээ, туршлагыг өөрийн улсад хэрэгжүүлэх боломжийн талаар тусгах зорилготой юм.

EXECUTIVE SUMMARY

Other countries have adopted and enforced independent laws regarding human genetic information. It regulates the protection of human genetic information, the prevention of human health and public infection, and the conduct of treatment and research. However, our country does not have its own laws and regulations in this regard, which violates fundamental human rights and creates a real situation.

In the absence of a comprehensive government policy document on population genealogy or genetics, Mongolia is in danger of violating fundamental human rights, losing or using information without permission, and creating internal inbreeding. need to make.

The results of this study provide an analysis of the legislation in force in Mongolia, the implementation of legislation on human genetic information, which is a fundamental human right, and the possibility of implementing international legal measures and practices in Mongolia. is intended.

Түлхүүр үг: *Генетик, ДНХ, хүний эрх, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, Нэгдсэн Үндэсний Байгууллага*
Keywords: *genetic, DNA, human rights, Universal Declaration of human rights, United Nations*

1. УДИРТГАЛ

Хүний генетик мэдээлэлтэй холбоотойгоор бусад улс орон бие даасан хуулийг батлан дагаж мөрдөж байна. Үүний дагуу хүний генетик мэдээлэл хамгаалах, тухайн хүний эрүүл мэнд, нийтийг хамарсан гоц халдвараас сэргийлэх, эмчилгээ, судалгааны явуулах зэрэг үйл ажиллагааг журамлаж өгсөн байна. Харин манай улсын хувьд энэ талаар өөрийн бие даасан хууль, тогтоомж байхгүй байгаа нь хүний үндсэн эрхийг зөрчигдөж бодит нөхцөл байдлыг үүсгэж байна.

Монгол Улсын хувьд хүн амын удмын сан буюу генетикийн талаар зохицуулсан төрийн цогц бодлогын баримт бичиг байхгүй байгаа нь хүний үндсэн эрхийг зөрчих, зөвшөөрөлгүйгээр мэдээлэл алдах, ашиглуулах, дотоодод цус ойртолтыг бий болгох аюулыг дагуулж байгаа бөгөөд энэ талаар төрөөс зайлшгүй бодлого боловсруулах, эрх зүйн орчин бий болгох хэрэгцээ шаардлага тулгарсан.

Үүний дагуу дээрх судалгааг хийх болсон бөгөөд судалгааны хүрээнд дараах асуудлуудыг хамрах хүрээнд хөндөж тусгасан болно. үүнд:

1. Үндсэн эрх ба хүний генетикийн тухай ойлголт
2. Олон улс дахь хүний удмын сан буюу генетикийн хууль зүйн зохицуулалт.
3. Монгол улс дахь хүний удмын сан буюу генетиктэй холбоотой хууль зүйн зохицуулалт зэрэг юм. Энэхүү судалгааг баримт бичигт дүн шинжилгээ хийх болон харьцуулалтын арга ашигласан болно.

Хүний генетиктэй холбоотой Монгол Улсад Доктор Ж.Батсуурь, Э.Энхмаа, С.Ганболд, Ж.Оюумаа, Ш.Пүрэвдулам, Ө.Мөнхтунгалаг, Д.Живгаагүнсэл зэрэг судлаачид судалгаа хийсэн байна. Мөн удмын сангийн цус ойртолтоос үүсэх сөрөг үр дагавар болох сэтгэцийн эмгэг, хам шинжийн тархалтын талаарх судалгааг Ш.Дорждамба, С.Бямбасүрэн нар 1984-1992 онуудад хийсэн. Харин 1990 онд Доктор, профессор Л.Наранцэнгэл ерөнхий боловсролын сурагч нарын дунд цус ойртолтоос үүсэх өвчлөлийн тархалтын талаарх судалгааг хийсэн байна. Энэхүү судалгааны талаар хууль зүйн үүднээс Гэр бүлийн эрх зүйн хүрээнд хийсэн судалгаа байгааг эс тооцвол өөр нарийвчлан хийгдсэн хууль зүйн судалгаа одоогоор байхгүй байна.

Судалгааны хамрах хүрээний хувьд хүний генетик мэдээлэл, хүний үндсэн эрхийн хүрээнд хийгдсэн болно. Цаашид шүүх шинжилгээ болон уг мэдээллийг цуглуулах, ашиглах, хадгалахтай холбоотой гарах үр дагварын талаар судалгаа хийх шаардлагатай болно.

Энэхүү судалгааны илтгэлийн үр дүнд Монгол Улсад хэрэгжиж буй хууль тогтоомжид дүн шинжилгээ хийх, хүний үндсэн эрх болох хүний генетик мэдээлэлтэй холбоотой хууль тогтоомжийн хэрэгжилт нь практикт хэрхэн хэрэгжиж буйг тогтоох болон олон улсын авч хэрэгжүүлж буй хууль зүйн арга хэмжээ, туршлагыг өөрийн улсад хэрэгжүүлэх боломжийн талаар тусгах зорилготой юм.

2. СУДАЛГАА

2.1. ҮНДСЭН ЭРХ БА ХҮНИЙ ГЕНЕТИКИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ.

Хүний эрхийн тухай ойлголт нь хүний төртэй харьцах, түүний эдийн засгийн нийгэмшлийн, улс төрийн соёлын хүрээнд дэх боломж ба шаардлагын эрх зүйн байдлыг тодорхойлсон ухагдахуун[1].

Мөн түүхэн эх сурвалжуудын хувьд хүний эрхийг хамгаалахад Английн 1266 оны Хүний эрхийн билль, Америкийн нэгдсэн улсын 1776 оны Тусгаар тогтнолын тунхаглал, Францын 1789 оны Хүний ба иргэний эрх чөлөөний тунхаглал, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал 1948 он, Иргэний болон улс төрийн эрх мэдлийн тухай олон улсын пакт 1966 он, Европын холбооны Үндсэн эрхийн тунхаг бичиг, Европын хүний эрхийн конвенц, Европын нийгмийн харт гэх зэрэг олон баримт бичгүүдэд хүний эрхийн суурь зарчмуудыг хамгаалсан билээ.

Хүний эрхийн талаар ойлголтод, хүнийг хамгаалах арга хэрэгсэл болохын нь хувьд түүхэн нөхцөл байдал, уламжлал хүчтэй нөлөө үзүүлдэг учир түүний утга агуулгыг илэрхийлсэн олон янзын нэр томъёо байж ирсэн нь ойлгомжтой юм. Үүнд, иргэдийн эрх, үндсэн хуулийн эрх, үндсэн эрх чөлөө, үндсэн эрх ба эрх чөлөө, үндсэн эрх буу бусад эрх зэрэг категориуд байдгийг дурдаж болох юм. Америкийн түүхэн эх сурвалж-тунхаглалуудад “эрх”, “салшгүй” эсвэл “заяамал эрх” гэсэн нэр томъёонуудыг хэрэглэж ирсэн бол Францын Хүний болон иргэний эрхийн тухай тунхаглалд “хүний эрх” болон “иргэдийн эрх” гэсэн ойлголтуудыг хооронд нь ялган, тусад нь авч үзсэн байдаг. 1867 оны Австрийн Төрийн тулгуур хуульд “төрлөх иргэдийн түгээмэл эрхүүд”-ийг бэхжүүлсэн байдаг. XIX зууны дунд үеэс эхлэн дэлхий нийтийн хууль зүйн утга зохиолд, үндсэн хуульд заасан эрхүүдийг иргэн бүрт олгож буй Үндсэн эрхүүд гэсэн утгаар нэг мөр ойлгож эхэлсэн юм[2]. Позитив эрхийн шинж чанартай ийнхүү өөрчлөлтийг тухайлбал, Германд анх Ваймерийн Үндсэн хуулиар хийсэн гэж үздэг.

Харин дараагаар гарсан ХБНГУ-ын 1949 оны Үндсэн хууль нь өмнөх Үндсэн хуулийнхаа ойлголтыг уламжлан авсан байна. Дээр дурдсан нэр томъёонуудын алиныг нь ч сонголоо гэхэд, үүнд хүний болон иргэн хүний эрх зүйн байдлыг хангахад суурь ач холбогдолтой болох тэрхүү эрхүүдийг л ойлгож байсан гэдэг нь ойлгомжтой юм. Хүний эрхэмсэг оршихуй /человеческое достоинство/[3] бол бүх үндсэн эрхийн үндэс суурь юм гэж орчин үеийн либераль ардчилсан төрүүдийн үндсэн хуулийн онолоор үзэх болсон байна. Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн арван долдугаар зүйлийн нэг дэх хэсгийн хоёрт, энэхүү үндсэн эрхийг Монгол Улсын иргэний ёсчлон биелүүлэх үндсэн үүрэгт хамааруулан үзэж “Хүний нэр төр, алдар хүнд...”-ийг “хүндэтгэх” үүрэгтэйг бэхжүүлсэн байдаг. “Достинство” гэдэг үгийн орчуулга “алдар хүнд” гэсэн нэр томъёогоор орчуулдаг нь хэдийгээр тогтсон зүйл боловч, уг үндсэн эрхийн агуулгыг яг тэнцүү илэрхийлж чадаагүй гэсэн саналтай зохиогч нэг байдаг тул “эрхэмсэг оршихуй” гэсэн хэллэгээр орчуулсан болно.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дээрх зүйлд эрхэмсэг оршихуйг үндсэн эрхийн тоонд оруулаагүйгээр үл барам, төрөөс, төрийн эрх мэдлүүдээс үйл ажиллагаагаа явуулахдаа түүнийг хүндэтгэх үүрэгтэй болохыг заагаагүйгээрээ өрөөсгөл зохицуулалттай болсон гэж үзүүштэй.

Дээрх дурдсан хүний эрхэмсэг оршихуй болон бие хүн болох шинж чанар нь түүнд эрх зүйн этгээд болох шинж чанарыг олгож буй ба хүн зөвхөн оршин байгаа гэдгээрээ л тодорхой эрхүүдийг эдэлдэг. Үүнийг хүний эрх гэдэг. Ийм эрхүүд нь хүний натур /природа/-тай холбоотой буюу тэдгээр нь заяамал, төрөлхийн /естественные и врождённые/ эрхүүд байдаг. Ийм ч учраас дээрх эрхүүдийн үндэс суурь нь позитив буюу төрөөс олгосон /тогтоосон/ шинж чанартай бус, өөрөөр хэлбэл, хуулиас үүдэн гарсан бус шинжтэй байдаг. Тэрээр позитив эрх зүйгээс ангид буюу “дээгүүр” байдаг. Үүний мөн чанар нь, зүй тогтлыг танин мэдэхийн тулд танин мэдэхийн тулд антрополог, гүн ухаан болон төрөлхийн эрхийн байр сууринаас тайлбарлан дүн шинжилгээ хийх шаардлагатай болдог. Ийм төрөөс “өмнөх” шинж чанартай эрхүүдийг /хүний эрхийг/ Америкийн Эрхүүдийн тухай Биллийн оршил хэсэг, Францын тунхаглал, 1948 оны Хүний эрхийн түгээмэл

тунхаглал зэргээс олж үзэж болох юм. Эдгээр эрхүүд нь хүний өөрийнх нь оршин байгаатай нь хамааралтай учир тэдгээрийг орон зай, цаг хугацаагаар тогтоох буюу хязгаарлах боломжгүй юм. Хүний эрх нь төрийн эрх зүйн бүрэлдэхүүн хэсэг биш, тэдгээрийг шууд хэрэгжүүлэх боломжгүй, учир нь ийнхүү боломжийг олгоход тэдгээрт “тодорхой байх” шинж чанар дутдаг[4]. Энэ дутагдлаас ангижруулахын тулд “тодорхой байх” шинж чанарыг олгож амьдралд хэрэгжүүлэхийн тулд тэдгээрийг төрийн эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулахыг эрмэлзэж улс орнуудын үндсэн хуулиудаар бэхжүүлдэг байна.

Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийн холбогдох бүлгийг “Хүний эрх, эрх чөлөө” гэж нэрлэхдээ тус бүлэгт заасан эрхүүдийг дан ганц Монгол Улсын иргэн эдлэхгүй, харин Үндсэн хуулийн Арван дөрөвдүгээр зүйлийн нэг дэх хэсэгт заасан, Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр эдэлнэ гэсэн санааг агуулсан юм. Ингэж нэрлэсэн нь ийнхүү өөрийн гэсэн учир шалтгаантай боловч Хүний эрх гэсэн нэр томъёоны дээр дурдсан анхдагч утга агуулгаас тодорхой хэмжээгээр зөрөхөд хүргэж буй юм. Хэрвээ “Иргэдийн эрх, эрх чөлөө” гэж нэрлэсэн бол Үндсэн хуулийн Хоёрдугаар бүлгийн заалтууд, нэгдүгээрт, зөвхөн Монгол Улсын иргэнд хамаатай болж явцуурах байсан хоёрдугаарт эдгээр нь заавал үндсэн эрх биш ямар ч ердийн эрх, эрх чөлөө байж болохоор ойлгогдох байсан гэж үзүүштэй.[5] Ийм ч учраас суурь ач холбогдолтой гэж тооцон Үндсэн хуульд зааж буй бүх эрх, эрх чөлөөг олон улс оронд тогтсон ёсоор “Үндсэн эрх, эрх чөлөө” гэж нэрлэх нь утгандаа нийцэхдээ илүү ч байж болох юм.

Тодорхой нэг үндсэн хуулиас ангид, олон улсын хэмжээнд эрх, эрх чөлөөг фундаменталь ухагдахуун болохынх нь хувьд авч үзэхдээ “Үндсэн эрх” бус “Хүний эрх” гэсэн нэр томъёогоор хэрэглэгддэг. Хүний эрхийг бүдүүлгээр зөрчих явдал дэлхийн хоёрдугаар дайны үед туйлдаа хүрсэн гэж үзэж олон улсын түгээмэл эрх зүйгээр түүнийг хамгаалах ажлыг хүчтэйгээр өрнүүлж эхэлсэн. Бие хүний эрхийг олон улсын түгээмэл эрх зүйгээр хамгаалах оролдлогыг хийж байсан тохиолдлууд эрт дээр үеийн түүхэнд ч бас байсан ба ийнхүү эрхүүдийг “хүний олон улсын эрх” гэж нэрлэн иржээ.

Эдгээр нь үндэсний эрх зүйгээр хамгаалж буй эрхүүдээс цар хүрээгээр өргөнд тооцогддог. Хүний эрхийн каталогийг улс орнууд өөрсдийнхөө хууль тогтоомжид тусгахаас гадна ийм эрхүүд нь нийт төрүүдийн хамтын нийгэмлэгийн эрх зүйн хувьд нийтлэг байдлаар хамгаалагдах объект нь болдог. Хүний эрхийн олон улсын стандарт болон тухайн улсын үндсэн хуулиар бэхжүүлсэн үндсэн эрхүүд өөр хоорондоо диалектикийн тэнцэлд орж үндэсний стандарт нь олон улсынхад хүрэхгүй байгаа улс орнуудын хувьд хөгжих түлхэц болж өгдөг. Монгол Улс Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагад 1961 онд элссэнээс хойш НҮБ болон түүний төрөлжсөн байгууллагаас баталсан 20[6] гаруй гэрээ /пакт, конвенцид/-нд нэгдэн орсон ба 1992 оны Үндсэн хуулиа боловсруулахдаа дээрх баримт бичгүүдийг аль болох иш үндэс болгохыг зорьсон юм.

Антропологи аспект. Эрх зүйн үндэс суурь нь хүн өөрөө бөгөөд төрсөн цагаас эхлэн нийгмийн харилцаа, дэмжлэг дунд оршин байдаг. Ертөнцөд хүн мэндлэхэд түүнд тодорхой халамж шаардагддаг бөгөөд энэ нь түүнийг насан туршид нь дагалддаг. Хүрээлэн байгаа орчноос түүнийг хамгаалах дэмжүүлэх шаардлага байнга тулгардаг.

Ийнхүү социал шинж чанартай суурь харилцаануудыг тойрон үндсэн эрхүүд бий болдог. Төрийн үндсэн суурь болсон хүн, түүний хэрэгцээг зөв үнэлж, зохистой гүйцэлдүүлэх байдлаар төр болон эрх зүйн аль нь ч хүлээн зөвшөөрөх ёстой байдаг. Ингэхдээ хүн бүрийг:

Амьд явах /амьдрах/[7] эрхтэй субъект эрх зүйн этгээд болохынх нь хувьд хүлээн зөвшөөрөх ёстой буюу түүний эрхэмсэн оршихуйг /достигство/ нь хамгаалах үүрэгтэй болдог.

Тодорхой зарим үндсэн эрх нь түүхийн болон антропологийн аспектаас улбаалан үзэхэд социал хүрээнд хэрэгжихдээ нилээд эмзэг байдаг. Тэдгээрийг зөрчихөд хялбар боловч бүхэлдээ буюу өргөн утгаараа тэд хүний оршин байх зорилго, утга агуулгыг тодорхойлж байдаг.

Үндсэн эрх хүний бодит эрэлт, шаардлагад нийцэж байдгаараа нийгмийг болон улс төрийн тогтолцоог цогцлон бүрдүүлэхэд баримтлах зарчим болдог. Ийм ч утгаар Виржинийн Хүний эрхийн Биллийг бүтээхдээ үндсэн эрхийг “the foundation of goverment”[8] гэдэг утгаар авч үзсэн байдаг. Нөгөө талаас үндсэн эрх нь хүн бүрийн субъектив эрхийг баталгаажуулдаг. Жишээ нь: Үндсэн хуульд заасан болзлыг хангасан хууль ёсны шүүгчээр өөрийгөө хамгаалуулах эрх[9] гэсэн нэг эрх Герман, Швейцарийн болон барууны бусад улс орнуудын үндсэн хуулиудад байдаг ба энэ нь нэг талаас “эрх зүйн төрийн объектив зарчим, нөгөө талаас хүн бүрт тодорхой нөхцөл байдалд өөрийнхөө эрхийг хамгаалах боломжийг олгож буй заалт /субъектив эрх/ юм”.

Үндсэн эрхийн тухай дефенсив ойлголт. Үндсэн эрхийг нэг талаас хувь хүний эрх чөлөө, нөгөө талаас түүний эсрэг байгаа төрийн засаг хоёрын зааг ялгаа гэж ойлгодог. Үүнийг дефенсив ойлголт гэж үзэх ба энэ нь иргэн хүний эрх чөлөөг дөвийлгөх, төрийн эрх мэдлийг хязгаарлахад чиглэсэн байдаг. Төрийн хязгаарлалтаас ангид байдаг хувийн эрх, эрх чөлөөг тусгайлан авч үздэгээрээ онцлогтой юм /халдашгүй чөлөөтэй байх эрх, шашин шүтэх эс шүтэх эрх, ажил мэргэжлээ сонгох эрх/. [10]

Улс үндэстнүүдийн өөрийн ондоошил, соёл, сэтгэлгээ, уламжлал, шашин, амьдралын хэв маягаас хамаарч хүний эрхийн талаарх ойлголт харилцан адилгүй байдлаар хөгжсөн байх бөгөөд түүний нэгтгэсэн байдлаар хүний зайлшгүй эдлэх ёстой эрхийн талаар олон улсын хэм хэмжээнд тусгасан байх бөгөөд түүнд нийцүүлэн жишиг болгож улс, үндэстнүүд дотоодын хууль тогтоомжид тусгах болжээ. Энэхүү хүний аль ч улс оронд төрсөн, өссөн байхаас үл хамааран хүн болохын хувьд эдлэх ёстой эрхийг үндсэн эрх хэмээн дурдаж болох юм. Уг агуулга нь хүний эрхийг дэс дараалалд оруулах бус харин улс орнуудад түүний дотоодын хууль тогтоомжид зайлшгүй тусган хэрэгжүүлэх талаар өгүүлсэн болно.

Дараах хүний генетикийн асуудал бол хүний үндсэн эрхэд хамаарагдах ухагдахуун болох юм. Хүний удмын сан генетикийн мэдээллийг цуглуулах, ашиглах, судлах, хэрэглэх, хадгалахтай холбоотой харилцааг хууль зүйн зохицуулалтаар хамгаалах шаардлага бий болсон. Үүний өмнө хүний генетикийн талаар товч авч үзье.

Генетик бол амьд организмуудын хэлбэр болон удамшлыг судалдаг шинжлэх ухаан юм.[11] Орчин үеийн генетикийн шинжлэх ухаан нь 1800-аад оны дунд үед амьдарч байсан Грегор Менделийн хийсэн ажлаас улбаатай.[12] Менделийн судлагаа ажлыг дэмжигч Виллиам Бэйтсон “Генетик” гэдэг энэ үгийг анх 1905 онд Адам Сэдживикт бичсэн захидалдаа дурьдсан юм. “Генетик”[13] гэдэг нэр үг болон хэрэглэгдэхээс өмнө 1830-аад оны үед анх хэрэглэгдэж эхэлсэн бөгөөд 1859 онд Чарльз Дарвин өөрийн Зүйлийн үүсэл номондоо анх удаа биологийн нэр томъёо болгон ашиглаж байжээ.[14] Бэйтсон 1906 онд Английн Лондон хотод болсон Ургамалын эрлийзжүүлэлтийн олон улсын гуравдугаар чуулган дээр өөрийн шинэ ажлын анхны илтгэлдээ удамшлын судалгааг “генетик” гэдэг үгээр тодорхойлж, энэхүү үгийн хэрэглээг түгээмэл болгосон.[15]

Харин ген гэх ойлголт уг ухагдахуунд хэрэглэгдэх бөгөөд Грекийн genesis буюу төрөлт эсвэл genos буюу эх гэдэг үгнээс гаргаж авсан ойлголт юм. Генийг орчин цагт “тохируулах хэсэг, транскрибчилах хэсэг, өөр үйлдлийн хэсгүүдтэй холбогдолтой удамшлын нэгжтэй зохицох геномын дарааллын хувьсах байрлал” гэж тодорхойлдог.[16]

Өөрөөр хэлбэл Ген гэдэг нь хүний удмын мэдээллийг хэдэн үе дамжуулан авч явдаг “ертөнц” юм. Өөрөө хэлбэл, ген амьд организмын удамшлын мэдээллийг агуулсан молекул нэгж буюу материаллаг хэсэг болдог. Хүний бие махбодыг бүтээгч эсийн дотор хромосом хэмээх биенцэр байдаг. Энэ биенцэрийн дотор ген орших бөгөөд ген үеэс үед үр хүүхдэд дамжин хадгалагдана. Эцэг эх хоёроос 50, 50 хувийн ген буюу адилхан хос 23 хромосомыг хүүхэд энэ тэнцүүгээр хадгалан төрөх бөгөөд хүний амьдралын үйл ажиллагаа нь түүний генийн мэдээллийн сангийн шинж чанарт тулгуурлан явагддаг. Тухайлбал, хүний нүдний өнгө, царай зүс, зан төрх, явдал суудал, оюун ухаан зэргийг хадгалан дамжуулах ген хэдэн зуун жилийн өмнөх өндөр өвөг[17], эмгээс эхлэн бөлөнцөр[18] хүртэл өөрчлөгдөхгүй хадгалагдаж байдаг.[19]

Иймд хүний дахин давтагдахгүй эмзэг мэдээлэл болох генетик мэдээлэлтэй холбоотой асуудал нь хүний үндсэн эрх зайлшгүй мөн бөгөөд түүний хуулиар хамгаалах шаардлагатай байна.

2.2. ОЛОН УЛС ДАХЬ ХҮНИЙ УДМЫН САН БУЮУ ГЕНЕТИКИЙН ХУУЛЬ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Олон улсын түвшинд хүний удмын сантай холбоотой дараах олон улсын гэрээ, тунхаглалууд байна. Тухайлбал: Нэгдсэн Үндэстний байгууллагын 1948 оны Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал[20], Генетик нөөц болон тэдгээрийг ашигласнаас үүдэх үр ашгийг шударга, эрх тэгш хуваарилах тухай Нагоягийн протокол, Нэгдсэн Үндэстний байгууллагын 1997 оны Хүний геном ба хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал[21], Хүний геном ба хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал[22], Хүний генетикийн мэдээллийн олон улсын тунхаглал[23] Био ёс зүй ба хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал[24] Олон улсын томуугийн хяналт ба авах арга хэмжээний тогтолцоо гэх зэрэг олон улсын гэрээ, тунхаг бичгүүд байна.

Дэлхийн өндөр хөгжилтэй улс орнууд генетикийн мэдээллийн санг хөгжүүлэх ажлыг 20 гаруй жил явуулж ихээхэн туршлага хуримтлуулжээ. Олон улсын Интерполын гишүүн орнуудын дунд явуулсан судалгаанаас үзэхэд нийт 127 гишүүн орнуудын 71% нь судалгаанд хамрагдаж, тэдгээрээс Европ тивийн 28 орон, Америк тивийн 10, Ази, Номхон далайн 3 оронд албан ёсны итгэмжлэгдсэн генетикийн лаборатори бүхий санг байгуулсан байна. Харин Африк, Хойд Африк ба Ойрхи Дорнодод итгэмжлэгдсэн албан ёсны лаборатори бүхий санг одоогоор байгуулж амжаагүй, зөвхөн эхлэлийн үе шатандаа явж байгааг тэмдэглэжээ[25].

ОХУ-д шүүх ДНХ-ийн адилтгах шинжилгээг анх 1980-аад оны дунд үеэс хийж эхэлсэн ба ДНХ-ийн мэдээллийн сангийн бүртгэлийн системийг боловсруулах ажил 1990-ээд оны дундуур хийгдсэн боловч санхүүгийн бэрхшээлийн улмаас хэрэгжилт нь хойшлогдсоор Төрийн ДУМ нь “Холбооны улсын геномын бүртгэлийн тухай” хуулийг 2008 оны 12 сарын 9-нд баталсан бөгөөд 2009 оны 1 дүгээр сарын 1-ээс хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлжээ. ОХУ нь анх 2009 онд “ДНХ-ийн мэдээллийн сан”-ийн хуулиа баталж санд одоогийн байдлаар нийт 300000 орчим дээжний ДНХ-ийн мэдээлэл бүртгэсэн байгаа нь нийт хүн амын /147 сая хүн амтай/0,2% орчим хувийг хамруулсан байх жишээтэй.[26]

АНУ нь анх 1994 оны ДНХ тогтоох тухай хууль[27] баталж 1996 онд “Генетик мэдээллийн сан” бүрдүүлж эхэлсэн ба одоогийн байдлаар нийт 13,7 сая орчим хүний дээжийг бүртгэсэн байгаа нь нийт хүн амын /326 сая хүн амтай/4.2 % орчим хувийг хамруулж чадсан байна. АНУ-ын 50 муж улс ба Холбооны мөрдөн байцаах алба нь тус тусдаа ДНХ-ийн мэдээллийн сантай. Тэдгээрийг 44 муж улс нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүн бүрийн, 39 муж улс нь зарим тодорхой гэм

буруутай хэрэг үйлдэгчдийн, 28 муж улсад насанд хүрээгүйчүүдийн ДНХ-ийн мэдээллийг цуглуулахыг зөвшөөрсөн бол 6 муж улсад нь баричлагдсан хүн бүрээс ДНХ-ийн шинжилгээ авч эхэлсэн байна[28].

БНХАУ-ын Хүний Генетикийн нөөцийн менежментийн тухай хууль нь 2019 онд батлагдсан. БНХАУ нь 2017 оны байдлаар үндэсний генетикийн мэдээллийн санд 68 сая орчим дээжний мэдээллийг бүртгэн ашиглаж байгаа бөгөөд энэ нь нийт хүн амын /1 млрд 384,350 сая хүн амтай/ 4,912 % орчим хувийг эзэлж байна. “Генетик мэдээллийн үндэсний сан” Хятад дахь хүний наймааг таслан зогсооход маш чухал үүрэг гүйцэтгэснийг дурджээ. 2009 оны 4-р сараас хойш 39000 гаруй хүн худалдсан хэргийн тохиолдлыг ДНХ-ийн шинжилгээгээр шийдвэрлэсэн байна. Үүнээс гадна ДНХ-ийн шинжилгээний үр дүнд сураггүй алга болоод олдсон, орон гэргүй тэнэмэл, асрах хүнгүй 1400 хүүхдийн эцэг, эхээс харьцуулах дээж авч ДНХ-ийн шинжилгээ хийж хүүхдийг эцэг, эхэд нь буцааж олж өгсөн байна. Генийн мэдээллийн үндэсний сан бүрдсэнээр Хятадад хүүхэд худалдаалах гэмт хэрэг ихээхэн буурсныг Хятадын нийгмийн аюулгүйн албаны яамны Хүн худалдаалахын эсрэг тэмцэх албаны захирал ЧенШику мэдэгдсэн байна.[29]

Чили улс 2009 онд өмнөд америк тивдээ анх удаа “Генийн мэдээллийн сан”-гийн эрх зүйн орчныг хуулиар зохицуулсан улс орон болсон байдаг. Урагвай улс 2011 онд Генийн бүртгэлийн тухай хууль баталсан бөгөөд хууль зөрчиж саатуулагдсан хувь хүнд хуулиа тайлбарласны үндсэн дээр Батлан хамгаалах, Дотоод явдлын яамны ажилтны зөвшөөрөл, шүүхийн захирамжаар дээж авч шинжилгээ хийж, Генийн мэдээллийн санд бүртгэдэг байна. Мөн хэргийн газраас олдсон биологийн дээжнээс сорьц авч ДНХ-ийн шинжилгээ хийж үр дүнг мэдээллийн санд оруулж хадгалдаг байна.[30]

Эстони болон Герман улсын хувьд генетик мэдээллийн цуглуулах, ашиглах, хадгалахтай холбоотой бие даасан хуультай. Эстони Хүний генетик судлагааны тухай хууль 2000 онд баталсан бол Герман Хүний генетик оношилгоо, шинжилгээний тухай хууль баталсан байна.

Бусад улс орны хувьд Удмын сангийн аюулгүй байдлын талаарх харилцааг Эрүүгийн хуулиар зохицуулсан 23 улс, Иргэний хуулиар зохицуулсан 7, Гэр бүлийн хуулиар зохицуулсан 9, Бие даасан хуулиар зохицуулсан 4 улс байна. Эдгээр орнуудад цус ойртолттой холбоотой харилцааг бие даасан хуулиар эсхүл салбарын хоёр, гурван хуулиар зохицуулсан буюу хосолмол зохицуулалттай байна. Зарим улс оронд хүний генетикийн талаар бие даасан судалгаа шинжилгээ, хамгаалахтай холбоотой хуулиадтай байна. Дээр дурдсан улс орнуудын туршлагаас үзэхэд манай улс “Хүний генетик мэдээллийг цуглуулах, ашиглах, хамгаалах” тухай хууль нэн шаардлагатайг харуулж байна.

2.3. МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХҮНИЙ УДМЫН САН БУЮУ ГЕНЕТИКТЭЙ ХОЛБООТОЙ ХУУЛЬ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ.

Монгол Улсын хууль тогтоомжид тусгасан байдлыг авч үзвэл. Монгол Улсын Их Хурлаас 1996 оны 22 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Монгол Улсын төрөөс баримтлах хүн амын бодлого”-ыг хэрэгжүүлж ирсэн ба 2004 оны 21 тогтоолын хавсралтаар “Монгол Улсын төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого”[31] батлагдсанаар тус тогтоол хүчингүй болсонд тооцсон. Мөн Улсын Их Хурлын 2003 оны 16 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын

төрөөс гэр бүлийн хөгжлийн талаар баримтлах бодлого”[32] баталсан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”[33] -д энэ талаар 3.1.Оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал “Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, хил хязгаарын халдашгүй байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, монгол соёл иргэншлийн аюулгүй байдал, хүн ам, удмын сангийн аюулгүй байдлыг хангах нь оршин тогтнохуйн аюулгүй байдлын үндэс мөн”, “3.1.3.4. Цус ойртолтыг багасгах, архидан согтууралт, мансууралтай тэмцэх ажлыг эрчимжүүлж, хүн амын удмын санд учрах сөрөг нөлөөллийг бууруулна” гэж бодлого тодорхойлсон.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийг[34] баталсан байна. Тус тогтоолын хавсралт 1-ийн “2.7.1.хүн бүр удмаа мэдэж, угийн бичгээ хөтлөх үндэсний уламжлалыг сэргээнэ”, “2.7.2.цус ойртолтоос сэргийлж, удамшлын өвчин болон төрөлхийн согогтой хүүхдийн эрт оношилгооны чадавхыг дээшлүүлнэ”, “2.7.4.хүн амын удмын сан, нөхөн үржихүйг хамгаалах төрийн бодлого, эрх зүйн орчныг бий болгоно” гэж тус тус тусгасан байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2022 оны 01 дүгээр тогтоол “Монгол хүний удмын сангийн аюулгүй байдлыг хамгаалах, хүн амын өсөлтийг дэмжих талаар авах арга хэмжээний тухай” тогтоол баталсан. Уг тогтоолын “1.3.хүний генетикийн оношилгоо, эмчилгээ, генийн сангийн аюулгүй байдлыг зохицуулах чиглэлээр холбогдох хуулийн төслийг боловсруулж, Улсын Их Хуралд 2023 онд багтаан өргөн мэдүүлэх;” гэж заасан.

Харин Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 6 дахь хэсэг “Эрүүл мэндээ хамгаалуулах, эмнэлгийн тусламж авах эрхтэй...”, Арван зургадугаар зүйлийн 11 дэх хэсэг “...Гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн ашиг сонирхлыг төр хамгаална”, гэх зэрэг үндсэн эрхүүдийг хуульчилж өгсөн.

2022 оны 05 дугаар сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрдөх Кибер аюулгүй байдлын тухай хуулийн[35] 19 дүгээр зүйлийн 19.1.3-т “хоёр, гуравдугаар шатлалын эрүүл мэндийн байгууллага”, 19.1.4 ”хүн, малын гоц халдварт өвчин судлах лаборатори” зэрэг нь онц чухал мэдээллийн дэд бүтцийн байгууллага гэж заасан байна. Уг байгууллага нь генетик мэдээллийг цуглуулдаг байгууллага юм. Гэвч генетик мэдээллийг цуглуулах, ашиглах, хадгалах, судлах талаарх зохицуулалтыг тусгаагүй байна.

Мөн 2022 оны 05 дугаар сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрдөх Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хуулийн[36] 4 дүгээр зүйлийн 4.1.2-т ““генетик мэдээлэл” гэж биологийн сорьцын шинжилгээгээр тогтоосон хүний бие махбод, эрүүл мэнд, өвлөн авсан удамшлын шинж чанарыг илэрхийлсэн дахин давтагдашгүй мэдээллийг;”, 4.1.12-т ““хүний эмзэг мэдээлэл” гэж хүний үндэс, угсаа, шашин шүтлэг, итгэл үнэмшил, эрүүл мэнд, захидал харилцаа, генетик болон биометрик мэдээлэл, тоон гарын үсгийн хувийн түлхүүр, ял эдэлж байгаа болон ял эдэлсэн эсэх, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, илэрхийлэл, бэлгийн харьцааны талаарх мэдээллийг;” гэж заасан байна.

Уг хуулиар генетик мэдээллийг дараах байдлаар цуглуулах, ашиглах, хадгалах талаар тусгасан байна.

- 10.1.3 “... эрх бүхий байгууллага гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, шалган шийдвэрлэх зорилгоор генетик болон биометрик мэдээллийг;”

-10.1.4. “шүүхийн шинжилгээний байгууллага хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад шүүхийн шинжилгээ хийхэд генетик болон биометрик мэдээллийг;

- 13.2.”... мэдээллийн эзэн нас барснаас хойш 70 жил өнгөрсөн тохиолдолд хүний эмзэг мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, ашиглахад зөвшөөрөл шаардахгүй гэж тусгасан байна.

Дээрх зохицуулалтад шаардлагагүй нөхцөлд хүний генетик мэдээлэл авах талаар тусгасан байна. Тухайлбал гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор генетик мэдээлэл авах талаар тусгасан байна. Гэмт хэрэг, зөрчлөөс сэргийлэх гэх агуулгын хүрээнд хүний генетик мэдээлэл авах нь буруу зүйл бөгөөд хүнийг урьдчилан гэмт хэрэгт яллах, зөрчилд шийтгэл ногдуулахтай адилтган үзэж болохгүй юм.

Мөн хуульд хэрэг маргаан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад гэж нээлттэй зааж өгсөн. Гэтэл хүний генетик мэдээллээс хамааралтай нотлох баримт цуглуулах шаардлагатай цөөн төрлийн хэрэг маргаанд байдаг. Тийм учир хуульд өөрчлөлт оруулан нарийвчлан зааж өгөх шаардлагатай.

Хуулийн 13.2-т заасан насан барснаас хойш 70 жил өнгөрсөн тохиолдолд хүний эмзэг мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, ашиглахад зөвшөөрөл шаардахгүй гэж тусгасан байгаа нь хүний үндсэн эрхэд халдаж буй хэрэг юм. Тухайн хүний дахин давтагдахгүй байгаа генетик мэдээлэл заавал зөвшөөрөл олгогдсоны дагуу авах ёстой. Хэдий нас барсан ч түүний үр хүүхэд, гэр бүлийн гишүүдээс зөвшөөрөл авах нь зүйн хэрэг юм.

3. ДҮГНЭЛТ

Монгол улсын хөгжилд эрх зүйн шинэчлэлийн үр нөлөө бий болгох хүрээнд Хүний удмын сан буюу генетикийн асуудлыг төрийн бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх, хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулах зайлшгүй шаардлагатай байна.

Хүн амын эрүүл мэнд, удмын сангийн аюулгүй байдлыг хамгаалах хууль, эрх зүйн орчинг бий болгох шаардлага бол улс орны тусгаар тогтнолтой шууд холбоотой асуудал юм. Мөн хүний генетикийн мэдээлэл хамгаалуулах эрх бол үндсэн эрх бөгөөд хуулиар хамгаалуулах ёстой. Хэдийгээр Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль, Хүний мэдээлэл хамгаалах тухай хуулиудыг батлан гаргасан ч уг харилцааг нийтлэг зохицуулалтыг тусгаж өгсөн байна. Мөн генетиктэй холбоотой дагалдан гарах сөрөг үр дагавраас урьдчилан сэргийлэх талаар Гэр бүлийн тухай хууль, Соёлын тухай хууль зэрэгт хэсэгчлэн тусгасан байна.

Бусад улс орны хувьд хүний генетик мэдээллийг цуглуулах, ашиглах, хамгаалах, хадгалах талаар бие даасан хуулиар зохицуулж эхэлсэн. Мөн тухайн хууль тогтоомж зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хууль зүйн хариуцлагуудыг ч холбогдох хууль тогтоомжид нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулсан байна. Үүнтэй холбогдуулан дараах санал дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Хүний генетик мэдээлэл бол тухайн хүнийг илэрхийлэх шинжлэх ухаанаар нотлогдсон мэдээлэл бөгөөд хүний үндсэн эрх учир зайлшгүй хуулиар хамгаалагдах шаардлагатай. Иймд тухайн харилцаатай холбоотойгоор бие даасан хууль батлах шаардлагатай.

2. Эрүүгийн хуульд Цус ойртох гэмт хэрэг гэж нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай гэж үзэж байна. Эрүүгийн хуулийн зорилго нь хэдийгээр гэм буруутай этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх боловч мөн урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой байдаг. Тухайлбал, эрүүгийн хуульд тухайн үйлдлийг зааснаар гэмт хэрэгт тооцдог. Иймд нийгэмд тухайн зүйлийг үйлдэх нь буруу гэх ойлголтыг өгөх боломж бүрдэнэ.

3. Гэр бүлийн тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлд заасан харшлах шалтгаанд заасан үндэслэл байгаа талаарх төрийн эрх байгууллага хяналт тавих шаардлага нэмэгдүүлэх. Гэр бүлийн тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1-т заасан улсын бүртгэлийн байгууллага, Дипломат төлөөлөгчийн

газарт гэрлэлтийг бүртгэхэд хяналт хийх чиг үүрэг бий болгох. Тухайн чиг үүргийн дагуу мэргэжилтэн орон тоонд оруулах нь уг асуудлыг хянах боломжийг бүрдүүлэх юм.

4. Зөрчлийн хуульд өөрчлөлт оруулах. Зөрчлийн хуулийн 5.4 дүгээр зүйлд заасан Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль зөрчих гэсэн агуулгад үйлдэл буюу хүчирхийллийн хэлбэрийг нэмэх шаардлагатай. Нийгэмд гарч буй ёс зүйгүй үйлдлүүд нь эрүүгийн хариуцлага хүлээхгүй орхигдох үзэгдэл гарч байна. Мөн Зөрчлийн хуулийн үйлдлийн тооцож хуульчилсан агуулга дутмаг байгаа учир өөрчлөлт оруулж гэр бүлийн хүчирхийллийн хэлбэрийг нэмж оруулах шаардлагатай.

5. Хүний удмын сан буюу генетикийн талаарх улсын хэмжээнд сургалт, судалгаа, хяналт, шинжилгээ хийх төрийн бүтэцтэй болох. Монгол улсад Монгол хүн судлалын төв гэх байгууллага энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байсан туршлага бий. Одоогийн нөхцөлд энэ чиг үүрэг бүхий төрийн институцийг Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн дэргэд байгуулах боломжтой. Учир нь хүний удмын сангийн мэдээлэл, түүнтэй холбоотой шинжлэх ухааны судалгаа шинжилгээг мэдээлэл нь үндэсний аюулгүй байдалтай шууд хамааралтай бөгөөд нууцлалыг чанд хадгалах шаардлагатай байдаг.

6. Төрийн бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх талаар шийдвэр гаргах. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна” гэж заасны дагуу Улсын Их Хурал, Засгийн газар, Яам, агентлаг хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хэм хэмжээг хэрэгжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай шийдвэр гаргах ёстой.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

[1] Нарангэрэл.С.”Эрх зүйн эх толь бичиг”.УБ.,2009. 11 дэх тал.

[2] Й.Изензее, П.Кирххоф.Государственное право Германий.Т2М., 1994.С.167.дам эшлэв.

[3] Энэхүү эрхийг үндсэн эрхүүдийн суурь хэмээн үзэж дэлхийн улс орнуудын олон Үндсэн хуулиудад бэхжүүлсэн байдаг. Тухайлбал, ХБНГУ-ын Үндсэн хууль /1949/ чухамхүү энэ эрхээр эхэлдэг ба түүний 1 зүйлд: “Die Wuerde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schuetzen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt” гэж заасан байдаг бөгөөд түүнийг хамгаалахыг төрдөө үүрэг болгосон байдаг. Түүнчлэн Баварын Үндсэн хуулийн /1946/ 100 дугаар зүйлээр ч мөн хүний эрхэмсэг оршихуйг үндсэн эрх болохынх хувьд хамгаалсан байдаг. ОХУ-ын Үндсэн хуулийн /1993/ 21 дүгээр зүйлд: “Достоинство личности охраняется государством. Ничто не может быть основанием для его умаления” гэж бэхжүүлсэн байна. дам эшлэв.

[4] Й.Изензее П.Кирххоф.Государственное право Германий.Т2,М.,1994.С.197. дам ишлэв.

[5] <https://legaldata.mn/buteel/pdf?id=721>

[6] Хүний эрх.Олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн эмхтгэл.УБ.,1992,1дэх тал.

[7] Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 6 дугаар зүйл.1996, Монгол Улсын нэгдэн орсон он:1974. Олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүдийн эмхтгэл.УБ.,1992.11 дэх тал.

[8] Виржинийн Хүний эрхийн Биллийн/1776.07.12/ оршил хэсэг.

[9]Цвейцарийн Холбооны Үндсэн хуулийн 58 дугаар зүйл.Jorg Paul Mueller. Elemente einer schweizerischen Grundrechtstheorie.Bern,1982.S6.дам эшлэв.

[10] <https://legaldata.mn/buteel/pdf?id=721>

[11] Griffiths AJF, Miller JH, Suzuki DT, Lewontin RC, and Gelbart WM (2000). An introduction to Genetic Analsys. New York: W.H.Freeman and Company.

[12] Weiling F (1991). "Historical study: Johann Gregor Mendel 1822-1884". American Journal of Medical

Genetics 40 (1): 1-25; discussion 26.

[13] Грек хэлний γένω "генно" буюу төрүүлэх гэсэн утгатай үгнээс гаралтай үгнээс гаралтай

[14] Genetic, a. and n. pl., Oxford English Dictionary, 2nd ed. (1989)

[15] Bateson, W (1907). "The Progress of Genetic Research". Wilks, W (editor) Report of the Third 1906 International Conference on Genetics: Hybridization (the cross-breeding of genera or species), the cross-breeding of varieties, and general plant breeding, London: Royal Horticultural Society.

Although the conference was titled "International Conference on Hybridisation and Plant Breeding", Wilks changed the title for publication as a result of Bateson's speech.

[16] Pearson H (2006). "Genetics: what is a gene?". Nature 441 (7092): 398–401.

[17] Монгол хэлний их тайлбар толь 2016 он. "Тав дахь дээд үе, хуланц өвгийн эцэг" УБ хот.

[18] Монгол хэлний их тайлбар толь 2016 он. "Эгч дүүгийн хүүхэд" УБ хот.

[19] Ц.Амарсанаа."Хүний удмын сан буюу генетикийн хууль зүйн асуудал".илтгэлээс.УБ.,2021 он.

[20] Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий Ассамблейн 217/A/III/ тогтоолоор 1946 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр баталсан. Эх сурвалж: <https://www.legalinfo.mn/law/details/1271>

[21] 1997 оны ЮНЕСКО-ийн Ерөнхий бага хурлаар био ёс зүйн салбар дахь цорын ганц олон улсын баримт бичиг болох "Хүний геном ба хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал"-ыг баталсан бөгөөд уг баримт бичгийг 1998 онд НҮБ-ын Ерөнхий ассамблей дахин баталсан. Эх сурвалж: <https://unesco.mn/mn/social-human-sciences/programmes/ethics/>

[22] Universal Declaration on the Human Genome-(1998). <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-human-genome-and-human-rights>

[23]International Declaration on Human Genetic Data-2003. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000136112>

[24]Universal Declaration on Bioethics and Human Rights- (2005). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2226192/>

[25]ЧудиновО.С.,Пименов.,АбрамоваА.Б.,"Технико-экономическое обоснование внедрения ДНК-исследований в экспертно-криминалистическую деятельность и ее автоматизация", "Эксперт криминалист", 2006., №3. Дам ишлэв.

[26] "Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл", 2018, Цуврал 69, Дугаар №4,175 дахь тал. УБ хот.

[27] DNA Identification Act 1994. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/d-3.8/>

[28]Д.Живгаагүнсэл,Ө.Мөнхтунгалаг."Шүүхийн шинжилгээний практикт "Генийн мэдээллийн санг" ашиглаж гэмт хэргийг илрүүлж буй гадаадын зарим улс орны туршлага, эрх зүйн орчин" харьцуулсан судалгаа., код: СТ-13/241., 2013 он, УБ хот.

[29] "Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл",(2018), Цуврал 69, Дугаар №4,178 дахь тал. УБ хот.

[30] "Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл",УБ.,2018, Цуврал 69, Дугаар №4,179 дахь тал.

[31] Монгол Улсын төрөөс Хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлогыг батлах тухай. 2004 он. Эх сурвалж: <https://www.legalinfo.mn/law/details/6278?lawid=6278>

[32] Монгол Улсын төрөөс гэр бүлийн хөгжлийн талаар баримтлах бодлого батлах тухай.2003 он. Эх сурвалж: <https://www.legalinfo.mn/law/details/6281?lawid=6281>

[33]Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. 2010 он. Эх сурвалж: <https://www.legalinfo.mn/law/details/6163?lawid=6163>

[34]Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл. 2020 он. Эх сурвалж: <https://www.legalinfo.mn/law/details/15584?lawid=15584>

[35] Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль. Эх сурвалж: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16390365491061>

[36]Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хууль. Эх сурвалж: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16390288615991>

